

Kočíčí životy

Ěda Kriseová

Kočičí životy

Drama volyňských Čechů na Ukrajině

Eda Kriseová

Znění tohoto textu vychází z díla [Kočíř životy](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Práh v Praze v roce 2023.

§

Text díla (Eda Kriseová: Kočíř životy), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte původ-Nevyužívejte komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní](#).

Verze 1.0 z 11. 9. 2026.

OBSAH

I AŇA.....	8
1	9
2	20
3	27
4	34
5	40
6	42
7	46
8	54
9	60
10	68
11	78
12	81
13	87
II ALEXANDR.....	95
14	96
15	105
16	111
17	117
18	123
19	129
20	136
21	145
22	154
23	162
24	168
25	177
26	187

III LÍZA	197
27	198
28	210
29	216
30	229
31	234
32	249
33	261
34	272
35	287
36	294
37	304

*Věnuji Lily Solodunové,
narozené 1923*

To, co přijde, si nelze domyslit. Duše Evropy je zvíře, které nekonečně dlouho leželo spoutané. Až bude volné, jeho první hnutí nebudou zrovna nejlíbeznější. Jenže cesty i okliky jsou bezvýznamné, jen když se vyjeví opravdová bída duše, která už tak dlouho a stále a stále zalhává a zamlčuje. To pak bude náš den, pak nás bude zapotřebí, ne jako vůdců či nových zákonodárců – nových zákonů se nedožijeme – spíš jako těch, kdo jsou svolní, kdo jsou ochotní jít a postavit se tam, kam volá osud.

— HERMANN HESSE: DEMIAN

Bytí zdvojnásobuje se ohrožením.

— VLADIMÍR HOLAN

I

AÑA

1

18. července 1908 stálo na břehu řeky Ikvy osmileté děvčátko. Bylo to v neděli odpoledne, ospalé horko zalehlo město, jen u řeky bylo chladněji. Nefritově zelená voda tekla rychle úzkým a snad i hlubokým korytem, které vyhloubila v křídových skalách. Je to kraj křídý, a když deště ohlodávají půdu a splavují ji do řeky, odhaluje se na svazích nažloutle bílá jako krčky zubů, když dásně ustupují.

Nedaleko řeky je kopec, na němž stojí kříž. Hora se svléká z hnědého šatu půdy a ze zeleného kabátce křoví a trávy, která stejně v létě usychá. Dřevěný kříž vystupuje ze země, je čím dál vyšší a hrozivější. Až vyrostete do nebe, bude konec světa, říkají Ukrajinci.

Holčička stojí a dívá se do vody. Řeka proudí, vlny se převalují jedna přes druhou, voda je zelená a bílá a pění se a dívka přešlapuje, kýve se ze strany na stranu, jako by splývala s pohybem řeky, plynula s ní. Na náplavce opodál si hrají děti. Ústí tam blátivý potok a děti přes něj pokládají prkna a pokrývají je starými hadry, a tak si dělají domečky nad vodou. Křičí na sebe, je slyšet ruštinu, ukrajinštinu, polštinu, češtinu a jidiš.

Město po obou stranách řeky vypadá, jako když spí. Lidé byli dopoledne na bohoslužbách v kostele a v cerkvi, najedli se a odpočívají. Je neděle, Židé otevřeli krámy, křesťané lenoší. I sedláci jenom nakrmí a zaopatří dobytek, podojí krávy a kozy, kdyby v neděli pracovali, měli by hřích.

Řeka je splavná na pltích a vorech, rozlévá se na jaře a někdy o slunovratových deštích po lukách a polích a ve zvláště mokrých

létech zaplavuje i domy, které jsou nejbliž. Někteří Ukrajinci věří, že začátkem jara se v Ikvě probouzí vodník. Má hlad a vztek, plaší ryby a láme ledy. Aby vodníka usmířili, obětovali mu ještě nedávno koně namazaného medem, s hrůvou ozdobenou pestrobarevnými pentlemi, rybáři mu lijí do vody máslo, aby jim přál. Pověřiví mlynáři zakopávají prý pod hráz koňskou hlavu, aby jim ji vodník neprotrhl.

Dívěnka má na sobě nedělní šaty, je tak, jak přišla z pravoslavné cerkve. Jsou to letní hedvábné bleděmodré šaty s bílými kvítky, mají kolem rukávů bílé lehké volány a sukni zakončenou také volánem. Jsou to krásné šaty, jenže jsou jí malé. Kostnatá ramínka div že nepropíchnou hedvábí a délka sukne nedosahuje vypouklých kolen, která se boulí na tyčkových lýtkách. Nejnápadnější jsou na ní vlasy. Dlouhé, lesklé a silné, splývají po krku a zádech, sahají až po pás. V letním slunci se třpytí, zlátnou do barvy zralého ječmene a v pruzích mědění do pšenice. Člověk se diví, jak může z tak malé hlavy vyrůst tolik vlasů. Hubené dívčí tělo nemůže ztloustnout, protože vlasy ho vysávají. Možná musí žít jen kvůli tomu, aby vlasy mohly růst. Připomínají popínavé břechťany, které ovinují kmeny stromů, zavěšují se do koruny, kralují ve větru a přitom svými jemnými kořínky ovinují kořeny.

Děvčátko má vlasy sepnuté na vrcholu hlavy a zavázané velkou mašlí z bílého hedvábí. Kolem řeky kvete tužebník a sladce voní. Na břehu ještě tu a tam dokvítají pomněnky. Přiběhli dva psi, vořeši, a motají se kolem dětí, které staví v břehu potoka bunkr. Kačer a kačena se vznesou z protějšího rákosí. Kačer pronásleduje samičku a křičí. Na komíně lihovaru stojí nehybně čáp anebo čápice, rozhlíží se a hlídá mláďata. Tři mladí čápi hladově klapají zobáky. Vodjanik je prý ženatý a má sto jedenáct dcer, krasavic, které mučí a týrají lidi, vyprávěla ukrajinská chůva. Žení se

s vodními vílami a taky s utopenými nešťastnými dívkami, které proklel otec nebo matka.

Holčička sepne ruce na hrudi, možná se modlí.

– Jdi, říká jí hlas, jdi pořád do vody, až se utopíš.

Holčička přešlapuje a poslouchá.

– Neboj se, slibuje hlas, bude to jen chvilka a nebude to bolet.

A pak budeš s tetou v nebi.

Holčička si moc přeje nebýt na zemi. Sepne tedy pevněji ruce do kříže, drží se za ramena a vykročí. Skořápky malých říčních mušlí jí chroupají pod nohama, zvuk připomíná otloukání jedné kosti o druhou. Voda jí stoupá vstříc, vzdouvá se a v propadlinách temní. Vodník se prý při svatbě rád opíjí, rozvlnuje řeky a jezera, trhá z bujnosti hráze. Strýček se jí zapřísahal, že vodníci nejsou, nevěřil ani na Polevého a divé ženy. Jediné, co připustil, bylo, že se teta změnila po smrti v dobrou vílu, která Aňu nikdy neopustí.

– Jdi, říká hlas, jdi pořád a neboj se.

Ještě by mohla utéct, ale kam?

Zdálky k ní doléhají dětské hlasy. Rozhlíží se po březích a nikoho nevidí. Dobře, že tudy nikdo nejde. A víla posestrima jí dobře radí.

– Jdi, říká. Bude to trvat jenom chvíličku, slibuje.

Má vody po pás. Když jí vlasy vezme proud a vodou ztěžknou, pluje, ale bez žaber se zalyká a dusí. V hukotu vody slyší, jak k ní doléhá hlas zvonů. A sotva vdechne vodu, ztratí vědomí.

V té chvíli šel podle řeky na schůzku s dívkou důstojník dvacátého pluku carské posádky ve městě Křemenec. Měl na sobě parádní uniformu, hvízdal si jako kos na jaře, když uviděl ve vlnách řeky bílou mašli a vlna na okamžik nadzvedla dívčí tělo, zahlédl záda a jednu nohu, a pak se všechno zase potopilo jako ryba, která povyskočí nad vodu a znovu zmizí v hloubce. V běhu zahodil šavli

a důstojnickou čepici. Popoběhl po proudu, předběhl vodu, skočil z dřevěného mostku na praní prádla a plaval. Byl silný a v plavání cvičený, a proto se udržel i v silném proudu. Když dívku podplaval, popadl ji za vlasy a táhl. Byla těžká, voda kladla odpor a on měl teď volnou jen pravou ruku, aby jí vzdoroval. Volal o pomoc, ale nikdo tu nebyl, kolem řeky bylo pusto. Když se mu podařilo doplavat k nízkému kamenitému břehu, vzal malou za nohy a vytřepával z ní vodu, až chytila dech. Položil ji na břeh a cvičil rukama, připázoval, rozpázoval a tiskl jí lokty a zápěstí k hrudníku tak dlouho, až plíce začaly pravidelně pracovat. Děvčátko kašlalo vodu, možná i plakalo, ale toho si nevšímal. Teprve když přišla k sobě, všiml si, že je ta neznámá z řeky ještě dítě. Vypadala, jako když z ní vypustili krev, tak byla promodralá a studená. Třel jí dlaněmi a prsty nohy a ještě snad ledovější droboučké ruce, které se podobaly pařátkům mrtvého ptáka. Trvalo nekonečně dlouho, než zpozoroval, že pod jeho prsty dívčina kůže teplá a růžová.

Konečně otevřela oči a usmála se, ale jemu se zdálo, že ho nevidí. Usmívala se do nebe, anebo do slunce, a vypadala, jako by se probudila z krásného snu.

Po chvíli se oči upřítomnily, rozhlédla se a poznala rodné město. Posadila se a zahleděla se na něho velkýma šedýma očima, které hněvem zkovověly.

– Proč jste to udělal? zeptala se česky.

Nerozuměl. Všimla si, že má na sobě zbytky uniformy carského vojáka.

– Proč jste to udělal? Opakovala otázku rusky.

– Vždyť by ses utopila, řekl. Už jsi byla skoro mrtvá.

– To jsem chtěla, řekla malá. A vy jste mi to zkazil.

– Žít nado, řekl mladík. *Nado žít*, opakoval a ždímal svou vojenskou kazajku. Zul si vysoké boty a vylil z nich vodu. Stál tu bosý

a umáčený, asi tak o deset let starší než ona. Holčička si přikryla kolínka mokrou sukní a mračila se.

– Co si teď počnu? zeptala se.

– Dovedu tě domů.

– Chtěla jsem do nebe za tetou.

Voják se posadil vedle ní a vzal ji kolem ramen. Děvčátko se třáslo a za chvíli se rozplakalo. Vyždímal jí dlouhé vlasy a protřepal je. Potom ji choval a zpíval jí ruskou ukolébavku.

*Ljuli baj, ljuli baj, ljuli baj
choť sijčas pomiraj,
ťata grobik sdělajet
iz osminovych dosok,
mama platjica sošjot
iz kolenkorovoj rubaški
i na chljostočku prišjot
poněsjom, povězjom,
zakopájem v čornu zjom,
v čornoj zemlje – to voda
poběžit pod tebja.*

Doma jí maminka vytřela vlasy ručníkem, položila ji do postele a přikryla duchnou. Do nohou jí dala cihlu ohřátou na peci, kde pekli chleba.

Ptala se, co se stalo. Aňa řekla, že spadla do vody. Důstojník jí dal čestné slovo, že jejich tajemství nevyzradí. Kdyby se to dozvěděl otec, nabil by jí důtkami. Některé své děti bil a jiné měl rád. Aňa patřila mezi neoblíbené a byla na tom o to hůř, že ji neměla ráda ani maminka. Nechtěli ji doma, ve vodě ani v nebi. Tři starší sestry maminka zbožňovala, bratra Borise mohla vystát, toho zase neměl rád tatínek,

protože si myslel, že Boris není a nebude k ničemu. Byl slabý, každou chvíli nemocný a především se v ničem nepodobal zámožnému pekaři a cukráři. Bydleli v patrovém empírovém domě na náměstí hned vedle katolického kostela a nad výlohou byl veliký kovový zlatě pomalovaný preclík. Pekař pekl chleba, pro který si jezdili zdaleka, rohlíky křupaly, ráno na ně stála fronta. Chodili pro ně všichni: Rusové, Rusíni, Židé, Poláci i Ukrajinci. Cukrovím se otec proslavil až ve Lvově, a zvláště věnečky z odpalovaného těsta. Jednou potkal na svých cestách po zábavních podnikcích špatné pověsti Turka, který to těsto uměl, a přivezl si ho domů jako tovaryše. Věnečky v ústech sladce tály, rozpouštěly se smíšené s nakyslou citronovou polevou, která svírala jazyk. Leskla se a svítila na povrchu toho zázraku, zatímco vanilkový krém uvnitř byl zlatě kluzký a v ústech houstl a bobtnal.

Aňa ležela v posteli a dívala se do stropu. Oči se jí zaplavily slzami, a ty svědivě tekly po spáncích na polštář. Se svou rodinou se seznámila poměrně nedávno a nelíbila se jí. Hodná byla jenom nejstarší sestra Marie. Ta se jí občas zastala, když se smečka sourozenců proti ní spikla. Snad je tak ošklivá, nebo je tak zlá? Dům, v němž vyrůstala až do šesti let, je bývalý šlechtický velkostatek, který museli polští aristokrati po nezdařeném povstání opustit. Strýc a teta statek koupili a dali do pořádku. Je to z Křemence tři hodiny kočárem, a přece je to místo, donedávna důvěrně známé a bezpečné, navždy ztracené. Teta ji rozmazlovala, kupovala jí ve Lvově nejkrásnější šaty, botky, jaké měly holčičky ve městě. Až donedávna byla jedináček, hýčkané dítě, do šesti let byla nejkrásnější a nejpomilovanější. A najednou je nejhorší ze všech.

Říkala tetě maminko a strýci tatínku. Do šesti let nevěděla, že není jejich dítě. A pak se stalo neštěstí. Teta čistila strýcovu loveckou pušku, vyšla rána a kulka prostřelila tetě bradu a zasáhla mozek. Byla na místě mrtvá. Strýc, ten mladý krásný tatínek, kterého

Aňa tak milovala, se zhroutil, protože svou ženu velice miloval. Trápil se, běhal celé dny po parku a po sadě, v domě chodil ode zdi ke zdi. Nejedl, hubl, nespál, s nikým nemluvil. Občas pohladil Aňu po krásných dlouhých vlasech a smutně se na ni zahleděl. Tehdy byla opuštěná. Nechápala, že strýcův smutek je tak veliký, že se v něm uzavřel a nechtěl se o bolest s nikým dělit. Pro svůj zaslepující žal neviděl, jak děvčátko, jeho adoptovaná dcera, trpí. Aňa tehdy plakávala až do svítání, ale při snídani na sobě nedala nic znát, cítila, že nemůže ke strýcově bolesti přidávat ještě svou. Zdálo se jí, že je strýc slabší než ona. A tehdy, po tetině pohřbu, k ní začala přicházet posestrima. Mluvila k ní, těšila ji, byla jedinou bytostí, která o ní všechno věděla. Holčička ji neviděla, jen slyšela její hlas. Byl krásný, měkký a utišující jako pohlazení. Ukrajinská náňa jí kdysi povídala, že každé dítě má svou vílu. Nepotřebovala ji, dokud měla maminku, když ji ztratila, víla přišla.

Jednou si ji strýc, dříve tatínek, posadil v saloně naproti sobě do křesla. Klimbala nohama nad zemí, do pokoje svítilo jarní slunce, zpíval kos, země osychala. Dům byl od té doby, co odešla Toňa, syrový, ona ho naplňovala životem, teplem a zvláštní vůní, která s ní vyprchala. Byli tu jen oni dva a služebnictvo, každý sám se svým smutkem, který neuměli sdílet, a ani jaro je nedokázalo rozveselit. Strýc se na ni díval svýma smutnýma tmavýma očima, které tolik milovala. Prohlížel si ji, jako by zvažoval, jestli už je dost velká, aby unesla to, co se jí chystal sdělit. Možná vážil, která z bolestí je větší, ale copak to jde? Vytvořil tím napětí pro oba tak nesnesitelné, že je musel porušit or telem, a ten byl osudový jako výstřel z pušky, který zabil tetu.

– Rozhodl jsem se, že narukuju do carské armády. Nemohu tady bez Toni žít. Utrápil bych se, pořád ji vidím. Vrátilm tě zpátky tvým pravým rodičům, protože s sebou si tě vzít nemohu.

Seděla tam v křesle, které se pod ní začalo propadat, otrásal se celý její dosavadní svět. Ztratila svou maminku a teď ztratí i tatínka. Ztratí všechno, postýlku, pokoj, hračky, přijde i o tenhle dům i o zahradu, kterou měla Toňa tak ráda.

Potom se pohyb začal zpomalovat, všechno se zvolna a malátně usazovalo na svá místa, kamenělo v okamžiku, i ona chladla a tuhla do formy, již se už nikdy nezbaví. V malém hubeném těle se děvčátko prudce proměňovalo v ženu. Aňa měla ještě v ústech sladkou šťávu dětství a přitom cítila už hořkost pecky, bolest plodu předčasně a trpce podtrženého.

– Dům prodám, řekl strýc, a nechám ti připsat polovinu. Budeš jednou bohatá nevěsta, až se vdáš.

– Nevdám se, řekla tiše a začala se třást zimou, jako by už tenkrát měla být nevěstou vodníkovou.

– Ale vdáš, řekl strýc. A do té doby to musíš vydržet se svými rodiči a sourozenci. Jsou to hodní lidé, budou s tebou zacházet dobře. Je to tvoje krev.

Strýc vstal a přinesl vlněný šál, láskyplně ji do něho zabalil, pod šálem se třásla ještě víc, ale slzu neuronila. Proč ji ještě přikrývá, když ji zabil?

Chtělo se jí křičet, že nechce. Chtělo se jí kleknout před ním a prosit, aby ji nikam nedával, aby ji neopouštěl.

Ale on, jako by se sám utvrzoval ve svém rozhodnutí, opakoval pořád dokola:

– Nejsi naše, my tě jenom adoptovali. Tvoji praví rodiče žijí v Křemenci a teď se k nim vrátíš.

Měla ho prosit? Cítila, že by to nebylo nic platné, protože se rozhodl. Jeho bolest byla snad o to větší, oč větší byla jeho postava. Dospělí jsou sobci, myslela si, ale nahlas neřekla nic.

Přivezl ji do rodného domu bryčkou a zůstal v ní sedět. Od té doby, co se odhodlal, pořád pospíchal. Nechtěl se asi setkat s příbuznými, které neměl rád. Ostatně nikdy nechápal, jak se švagrová mohla vzdát dítěte ve prospěch své sestry. Nejezdil sem a nenavštěvoval ji, protože ho odpuzovala. Bylo v ní něco tvrdého, až nelidsky vážného, a neměl ji rád i za to, že porodila dítě, které měla porodit jeho sladká a vroucí Toňa. Otcem byl barbarský pekař, a ne on. Snad se i mstil na Aně, kterou tolik miloval, za nespravedlnost svého osudu. Poprosil vozku, aby vzal dívčiny dva kufry a doprovodil ji do domu. Všechny právní věci vyřídil předtím v advokátní kanceláři se svým švagrem. Prodal statek, půlku nechal připsat Aně, dal jí všechny Toniny šperky a její nejkrásnější šaty. Nechtěl se loučit, nechtěl prodlužovat své utrpení. Naučil se mu vyhýbat, a ono sláblo a nebylo už tak žhavé a drásavé jako po Tonině smrti. Cítil, že už by zesílení bolesti nevydržel. Objal rychle Aňu a odvrátil se. Nedíval se, jak děvčátko statečně vkročilo do domu.

Stála uprostřed kuchyně. Byla to prostá venkovská kuchyň, v jednom rohu veliká modrá kachlová kamna s kamnovcem, v druhém dubový stůl a kolem něho tmavá lavice. Nad stolem v rohu visela z každé strany jedna ikona a zespodu je ozařovalo věčné světlo. Na druhé straně místnosti visely na zdi dva obrazy v tmavých rámech. Na jednom je muž s plnovousem, v černém rouchu, na hlavě má čepici z papíru. Pod tím mužem hoří hranice a nad výjevem se vznášejí mračna dýmu. Upalují tam člověka jako v pekle, ale je živý. Na druhém obrazu se jiný vousatý muž loučí s nějakými lidmi na palouku v lese a všichni pláčou, jen ten muž je statečný.

Přišla paní, kterou Aňa nikdy neviděla. Měla na sobě prosté barchetové šaty, jaké nosívají selky, a byla přepásána bílou zástěrou. Má přísnou tvář, vlasy rozdělené uprostřed pěšinkou, hlad-

ce sčesané dozadu a kolem úst plno trpkých vrásek. Objala Aňu a přitiskla ji k sobě, dívenka cítila, jak je žena kostnatá, a zároveň vnímala vůni pečiva a sladkostí, která by se spíš byla hodila k bouřlivosti. Paní si prohlíží Aňu, zkoumá snad, komu je podobná, ale sebe v ní rozhodně nepoznává. Sama se sebou se ani setkat nechce. Snaží se o úsměv, Aňa hned pozná, že se usmívá ústy, a ne srdcem. Oči má šedé jako kameny. Aně, která už znala bolest, se zdálo, že asi ví proč. Chtěla se k ní vrhnout a obejmout ji, ale ženina zatrpkllost byla tak velká, že k sobě nikoho nepustila. Maminka, říkala si Aňa, to je moje maminka. A cizí žena ji znovu objala, dotkla se jí, jako se vítr dotkne trávy a zase ji opustí. Ze dveří vyběhly děti a zůstaly stát. Dívaly se na cizí holčičku. Byly oblečeny čistě, ale ve srovnání s Aninými šaty působilo jejich oblečení chudě. Hleděly nepřátelsky na dva velké kufry z pravé kůže, které si přivezla.

Utvořily kolem ní kruh. Aňa stála uprostřed, držela v ruce svou nejmilejší pannu, tiskla ji k hrudi, ale nepomáhalo to. Ani vílin hlas se neozval. Byla poprvé v životě úplně sama, obklopena cizími lidmi, kteří byli její rodní. Bratři, sestry a maminka. Říkali, jak se jmenují, ale neslyšela je. Slyšela jen maminku, která oznámila, že musí do krámu prodávat, a nařídila nejstarší sestře, aby Aně ukázala, kde bude spávat. Sotva maminka odešla, vrhli se dva bratři, jeden starší a jeden mladší, na její kufry. Staršímu se podařilo kufry otevřít a začali se v nich hrabat. To už přispěchaly sestry a s pištěním vytahovaly krásně poskládané Anino prádlo a šaty a rozhazovaly je po kuchyni. Když všechno rozházely, přebraly a některé věci odnesly, přistoupila ke kufrům nejstarší sestra, naházela do nich věci a zavřela je. Aně se zdálo, že s kufry nemá nic společného, byly to zbytky jejího dosavadního života, octla se v prázdnotě. Cizí děti kolem ní vřeštěly, vytrhly jí pannu a někam s ní odběhly. Panna měla porcelánovou hlavu a mrkala. Měla

jemnou, skoro průsvitnou pleť, ale tak studenou jako ruka tety Toni, kterou líbala, když teta ležela v rakvi. Tvář měla zastřenu rouškou.

Panna, kterou si Aňa tolik přála a dostala ji ve Lvově ke svým jmeninám, byla pryč. Na svatou Annu loňského roku byla ještě šťastná, teď tu stála s prázdnýma rukama. Bože, myslela si, jak se všechno najednou změnilo. A zdálo se jí, jako by vystoupila z kruhu, anebo jako by tam stálo jenom její tělo. Viděla scénu ještě jednou odněkud z rohu kuchyně, snad odtamtud, kde visely ikony.

Co se mi to děje? říkala si, a jsem to vůbec já? A proč tu byla se mnou moje panenka a už tu není?

Panna se jmenovala Tonička, po mamince, anebo vlastně po tetě. Měla na sobě námořnický obleček, včera jí oblékla, vybrala, co jí slušelo, když jeli do nového domova. Na nohou měla panna bílé ponožky a botky z pravé kůže s přezkou, zrovna takové, jaké nosila Aňa.

Nejstarší sestra zvedla kufry a nesla je po schodech nahoru, když přiběhly děti a přinesly pannu. Měla rozbitou hlavu a otvorem v obličeji, který vypadal, jako by ho roztránila kulka, viděla kyvadélko na drátku, na němž byly připevněné oříškově hnědé oči. Už nemrkaly, hleděly strnule jako mrtvé. Zabily ji, ale co na tom, smrt už Aňa znala. Dřevěné klouby měla panenka roztrhané, z malých údů trčely kulaté bílé gumičky. Děti ji přinesly v rukou a podávaly jí je. Aňa necítila v té chvíli nic. Minulost se odtrhla od přítomnosti, jako se odpojí vlak. Její život se řítíl dopředu.

– Tak pojď, řekla nejstarší sestra a vzala oba kufry. Aňa šla za ní nahoru po točitých kamenných schodech domu, v němž se narodila.

Nado žit', říkal ruský důstojník, když ji násilím probudil na břehu řeky.

2

Volyň je kraj Peruna, hromovládce, a Volosa, hlídače stád. Nad poli vysušenými letním horkem, kde stál klas vedle klasu, se objevovaly bílé vzdušné paní. V poledne ženci, kteří tenkrát kosili obilí ručně kosami, ulehli někam do stínu, aby si odpočinuli, a polednice, tak lehké a vzdušné, že jimi prosvítala krajina a daleký horizont, ba prošel jimi někdy i mrak a na chvíli spočinul v jejich měkkém lůně, hlídaly požaté obilí, aby je nikdo neukradl. Někdy se prý polednice objeví jako drobné dvanáctileté děvčátko s bičem v ruce. Koho švihne, ten brzy zemře. Ruští starověrci se prý dodnes modlí k *daemonium meridianum*, polednímu běsu. Polevoj utíkal před srpem a kosou, ukrýval se v klasech, které ještě stály, pole ubývalo, ženci postupovali, a když poslední klasy padly pod ostrím kosa, skryl se Polevoj v posledním snopu a s ním byl přivezen do stodoly.

Lešij může v lese vyrůst do výše vysokých stromů, na poli bývá nízký jako tráva. Ze všech zvířat nejvíc miluje medvěda, s ním pije a hoduje. Člověk, kterého Lešij obešel, ztrácí paměť.

Obyvatelé toho kraje orali ještě v devatenáctém století dřevěným pluhem, sochou, muž často zapřahal ženu. Vozy byly celé ze dřeva, bez jediného kousku kovu, a hospodáři neuměli hnojit pole. Na konci devatenáctého století se začali na Volyň stěhovat Češi. Pozval je car Alexandr II. a dal jim rozsáhlá privilegia, stál o ně.

Kdyby byl býval mohl Jan Sládek, Anin dědeček, být hospodářem na svém statku, zůstal by v krajině chmelových tyčí a nedalekých špičatých hor. Jeho obzoru by bylo vládlo České středohoří, za ním by v létě slunce vycházelo a v zimě zapadalo, oral by pole

chráněn starými vyhaslými sopkami a jeho obilí a chmel by vyrůstaly z půdy zkrvavené krevelem. Jan Sládek se ale narodil jako druhorozený a statek zdědil bratr. Chtěl vlastní půdu, toužil po ní stejně jako po ženě, obě jsou plodné. Chtěl sít a sklízet a mělo to být všechno jeho. Neuměl si představit, že by pracoval u cizího, ale na svém byl připraven dřít se až do úpadu.

Vychodil měšťanku a nevěděl, jak začít vlastní život, když v roce 1869 přišli na Žatecko verbovat. Přemlouvali mladé lidi, aby se odstěhovali na Volyň. Slibovali černou, vlhkou a mastnou zem, ukrajinskou ornici, slibovali lesy, které se hemží jeleny a kanci, tvrdili, že mnoho hektarů půdy je možno koupit za pár rublů a že krajina je rozlehlá a lidí je tam málo. Žijí tam Ukrajinci, Rusíni, Rusové, Židé a Poláci, zaostalé národy, které by se mohly od Čechů leccemu přiučit. Nejjasnější Vševládce Veliký car sám osobně zve Čechy, hlavně sedláky a řemeslníky, slibuje osvobození od daní na dvacet let, náboženskou svobodu, vlastní českou samosprávu, řízenou českými volostními stařešiny, slibuje české národní školy. Češi, na rozdíl od Ukrajinců, kteří byli teprve nedávno osvobozeni od nevolnictví, budou neomezenými vlastníky půdy. Všichni muži budou zproštěni vojenské služby, ach ta úleva vymanit se z rakousko-uherského vojančení a z možných příštích válek, z nichž poslední u Hradce Králové byla nejhorší, jakou Češi pamatovali. Verbíři vykládali, že ukrajinský lid je přívětivý a Čechy přijme vlídně jako bratry.

Tak asi kdysi zval král Přemysl Otakar, když potřeboval dobré a pracovité lidi, Němce do českého pohraničí. Měli vykloučit lesy a založit pole, osít je obilím. Dával jim horší půdu, než měli Češi, ale Němci přece šli. Co měli dělat synové chalupníků a sedláků, když dětí bylo tolik a rodinný majetek nechtěli dělit. Osvícení vládcové věděli, že lidé, kteří přijdou do nových krajů a založí tady

rodiny anebo si už přivezou s sebou malé děti, budou pracovat od rána do večera, a kdyby měli světlo, pracovali by i v noci. Člověk už je takový, že ten, kdo je první, se udře, protože je vyzván na souboj s přírodou. Nic v životě nedokážou ti, kteří předtím všechno neztratili. Volyňští Ukrajinci snili snad o starých zlatých časech, kdy pole sama rodila a lidé spolu žili v míru a spokojenosti. Víly jim pomáhaly žít obilí, sekat trávu, krmit dobytek, stavět domy. Naučily lidi orat, sít, sklízet, zavodňovat louky a pochovávat mrtvé. Ale lidé zpustli, zavrhlí své ctnosti, pastýři přestali pískat na flétny, lidé zapomněli zpívat a vzali do rukou biče, neozýval se už zpěv, ale práskání a klení, a když se časem biče proměnily v pušky, dobré víly opustily zemi a odešly někam daleko, nikdo nevěděl kam. Někdy spatřil kdosi zaběhlou vílu, jak sedí na skále a žalostně pláče anebo smutně zpívá. Vráť se prý, možná, až budou lidé hodnější. Ukrajinci neusilovali o žádný pokrok a nehonili se za úspěchem, žili v dřevěných chátích a zemljankách, vdávali se a ženili mezi sebou. Polská šlechta vnášela na Volyň po staletí svou unavenou a starožitnou kulturu, občas přerostly hněv a vzpomínka na rytířství v lhostejnost a nudu a mladí šlechtici se vzbouřili. *Jeszcze Polska niezginęła póki my żyjemy...* Vytáhli do boje, který prohráli, protože armáda byla vždycky silnější než vášniví vzbouřenci. Odjakživa chtěli, aby Volyň byla jenom jejich, polská, a carští vojáci je vždycky vyvraždili anebo vyhnali. Jejich statky pustly, Ukrajinci a Rusíni ukradli, co kde bylo, střechy odnesl vítr, který fouká na rovině bez ustání, proděravěl je mráz a déšť. Kdysi pyšné a ušlechtilé sídlo stálo tu svlečené donaha a zneuctěné, a co bylo nejhorší, na polích rostl pýr, lebeda a bodláčí a vítr roznášel neplodná semena dál, pole pustla, louky nikdo nesekal a lesy byly neprůchodné snad i pro zvěř.

Tenkrát se staročeši Palacký a Rieger vypravili do Moskvy, žalovali caru a vymáhali u něho zastání proti vídeňskému mocnáři. Car pozval Čechy na Volyň. Národní buditelé byli nadšeni, vždyť jeden z nich, Kollár, volal: „K velikému se přivíň dubisku, jež vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.“ Chtěli se přivínout co nejúžeji, mít oporu proti Germánům a Austrijákům.

V Čechách byl tehdy po rakousko-pruské bitvě u Hradce Králové v roce 1866 nedostatek půdy, země byla zpustošená a rozvrácená.

Jan Sládek, narozený jako druhorozený, byl chytrý mladý muž, vychodil měšťanku, ale dál studovat nemohl, protože rodiče neměli peníze. Bratr mu vyplatil podíl ze statku, na nový grunt to ovšem nestačilo. Anin dědeček chtěl být vždycky a všude první, dlouho se nerozmýšlel a rozhodl se, že se přestěhuje na Volyň. Pravda, mohl jet také do Ameriky, ale oheň v něm se bál vody, a Jan neuměl plavat. Když si představil, že by se musel plavit čtrnáct dní na lodi a měl kolem sebe samou vodu, jímala ho závrať. Chtěl odtud, ale po souši. Bylo to nejen bezpečnější, ale zdálo se mu, že po souši se může také v nejhorším vrátit. Z Ameriky by se vrátit nemohl, protože i kdyby se nebál moře, i kdyby přestál cestu bez bouře, již se obával nejvíc, nebude mít na zpáteční lodní lístek.

V Americe byli indiáni a o těch neměl Jan Sládek také nejlepší mínění. Je to divný lid a nikdy nevíš, co ti za záludnost udělá. Sušili snad na kůlech lidské hlavy. Ukrajinci jsou Slované, jejich jazyk je příbuzný, pocházíme všichni z jedné rodiny, a jsou křesťané. Měl opustit rodný statek, rodiče, příbuzné, sourozence, kraj, kde se narodil, a to navždycky. Vezme si s sebou aspoň české děvče a založí s ním českou katolickou rodinu. Nechtěl se vzdát své řeči ani svých zvyků. Jediné, co bylo jisté, byla minulost, a o tu přijít nechtěl. Vždyť co by potom byl? Člověk bez příbuzných, bez půdy, bez rodného hnízda, byl by na tom hůř než toulavý pes bez pána.

Takhle uvažoval Jan Sládek v zimě roku 1870, kdy se rozhodl, že až sleze sníh a cesty oschnou, odjede. Verbíři mu pověděli o jiných mladých Čechách a chystali stěhování na duben. Od dubna budou mít přistěhovalci dost času, aby si postavili přístřeší a připravili zásoby na zimu. Jan Sládek věděl, že první ruská zima nebude lehká, ale nebál se.

Sládkova pravnučka Líza o tom přemýšlí, protože její jediná a nejmilejší sestra Lída je v Americe a má se dobře. Lída nerozumí, že Líza zůstává v Evropě, přijala za svůj Nový svět a pořád ještě věří, že je lepší. Tvrdí, že udělala to, co měl před sto lety udělat pradědeček.

Jan Sládek visí na zdi v Lízíně karlovarském bytě a vítězně se usmívá. Plodů svých činů se naštěstí nedožil. Než odjel na Volyň, vyhlídl si nevěstu. Jmenovala se Anna, jako se bude jmenovat jeho vnučka, Lízina maminka, a narodila se pod Řípem. Pocházela z Černuce a její otec tam měl krám se střížným zbožím. Anda byla silná, veselá, bílá a růžová a s ničím si nedělala starosti. Takovou potřeboval. Místní doktor mu potvrdil, že je zdravá jako řípa, je z Podřipska, a že se Jan Sládek může směle oženit. Zamiloval se do ní, tak si představoval kněžnu Libuši nebo Boženu. A on byl Přemysl nebo Oldřich. Stará česká legenda se mu líbila a také pověst o praotci Čechovi. Až bude jednou stařečkem, bude houpat vnuky a vyprávět jim o té malé, vzdálené zemi, odkud přišel. O té krásné zemi, kterou nikdy nepřestane milovat, a přesto ji musel opustit.

Anda se vším souhlasila. Nechtěla se držet máminých sukní a Janovi věřila. Když jí slíbil, že se s ním za pár let bude mít dobře, klidně se rozloučila s Řípem, s tou starou čedičovou a žulovou krajinou, v níž vyrostla, i se svými rodiči. Milovala Jana a nebála se vydat se s ním na cestu. Žila v přítomnosti a byla živá a čilá jako

skřivánek, nenechala si žádná zadní vrátka. Ani ji nenapadlo, že by se někdy mohla vrátit nebo že by se jim tam daleko na východě nedařilo. Brala všechno doopravdy, a to ji chránilo a všechno zlé jako by tálo pod sluncem její veliké důvěry. Teď byli sami dva, ale za několik let budou mít kolem sebe plno dětí.

A tak jeli. Jan dostal od staršího bratra dvě stě zlatých jako výbavu a odstupné, také mu dal jednoho koně a jednu krávu, aby měli pro začátek. Ke koni jim bratr daroval lehkou bryčku, kam si Anda naskládala truhlu se svou výbavou, nádobí a kuchyňské nářadí. Vzala si také Pannu Marii svatohorskou vyřezanou z lipového dřeva, pár svatých obrázků, modlitební knížku a starou Kralickou bibli. Krávu a koně umístili do nákladního vagonu a k nim přidali slisovanou vojtěšku, seno a dva pytle ovsa, aby měli zvířata čtrnáct dní čím krmit. A s lidmi, s nimiž sdíleli kupé, je hned spojilo pouto společného dobrodružství. Rodiče je vyprovázeli až do Prahy na nádraží, odkud vlak vyjížděl. Všichni plakali a zároveň se smáli. Snažili se být odvášní, nejedou přece do Ameriky, ale ke svým slovanským bratrům. Verbíři je ubezpečovali, že budou přijati s otevřenou náručí.

Jan Sládek se narodil v roce 1840, jeho Anda v roce 1850. Měli s sebou velké zásoby jídla, a tak cestu šťastně přežili. Dívali se přes den z okýnka vlaku a žasli, kudy to jedou. Nikdy žádný z nich nebyl dál než v Praze. A teď viděli Moravu a slovenské hory. Nikdy neviděli tak vysoká pohoří, jenom Říp a České středohoří. Čím víc se vzdalovali, tím jim bylo teskněji. Zpočátku se všichni cítili jako hrdinové, ale teď hovor v kupátku umlkal, snad vzpomínali na to, co už nikdy neuvidí. Byli na cestě. Verbíři jim slibovali černozem, kterou koupí za babku, a k tomu les, věřili jim, ale přece se báli. Cítili snad, že na ně čeká ruská Dolja, bez níž se nic nepořídí a všechno namáhání je marné. Může být dobrá i zlá, ale člověk si

sám vybrat nemůže. Běda tomu, kdo dostane zlou, lichou Dolju, ta jenom spí anebo se veselí a v ničem člověku nepomáhá. *Své Nedolje ani koněm neobjedeš*. Tak je rozlehlá a širá a pokusy zavést ji do lesa, anebo utopit v moři, jsou prý také marné.

Jan Sládek měl koně, krávu a peníze, ale chudí Češi měli jen českého voříška, malé ruční dřevěné kárky a na nich pár ranců s prádlem, trochu nádobí a peřinu. Sekyru, pilu, krumpáč a motyku, to bylo všechno, co mohli vézt na lehkém vozíku, do něhož se někteří chystali zapřáhnout psa.

Verbíři jeli s nimi, nemohli jim tedy lhát, jinak běda jim. Za týden dorazil vlak do Brodů, a to byla poslední zastávka na rakousko-uherské hranici. Tam koleje končily a začínala říše Alexandra II. Vynesli věci z vlaku, vyvedli dobytek. Naložili na bryčku, co měli, noc přečkali na zbytku vojtěšky pro koně a pro krávu, poslední noc v Rakousko-Uhersku.

Ráno vyrazili, přes hranici vedla jenom prašná cesta, která byla ještě teď v dubnu rozbahněná. Co bude dál, nevěděli.

3

Uběhly čtyři roky a Aňa, vnučka Jana Sládka narozená v roce 1900, si v domě, který dědeček postavil na náměstí v Křemenci, zvykla. Neměla ostatně na vybranou a nikdo z rodiny se jí za celou dobu nezeptal, jestli se jí tu líbí, nebo ne. Jediná bytost, která ji občas pohladila, byla nejstarší sestra Marie, ta, která ji tenkrát vyvedla po kamenných schodech poprvé nahoru do druhého patra a vykázala jí postel v přístěnku. V té posteli spávala Aňa dodnes. Okýnko mansardy vedlo na střechu vedlejšího domu, a když přistoupila hodně blízko, viděla nebe.

Bylo před pravoslavnými Velikonocemi. Ve škole měli už prázdniny od pesachu, protože třídy byly stejně poloprázdné a nevyplatilo se v nich ani topit, natožpak vyučovat. Někteří učitelé byli Židé a ti nepřišli, stejně jako jejich svěřenci. Nikoho ani nenapadlo, že by to mohlo být jinak, a gubernské carské úřady to tolerovaly. Setrvaly ve své pohodlné lhostejnosti, protože věděly, že tak je to pro lid i pro ně nejlepší. Nekladly odpor náboženství ani pověrám a jediné, co vyžadovaly, a proto měly právo na existenci a zároveň si ji tím zaručovaly, byl dohled nad věrností Nejjasnějšímu caru. Dokud bude sedět na svém trůně, tam daleko na východě, tisíce a tisíce verst odtud, bude i jim dobře. Všechno, co bouřilo lidi, co stavělo národy proti sobě, bylo i pro úřady smrtelně nebezpečné. Věděly to a chránily proto cara a jeho jméno. Zákony se přizpůsobovaly životu, a ne život jim. Všechno má na Volyni svůj přirozený řád, běh věcí ještě určuje příroda. Lidé vědí, že přežijí, pokud nebudou porušovat její danost víc, než je nezbytně nutné.

Velikonoce se na Volyni slavily katolické, pravoslavné, židovské a slavení a hodování se stejně jako o Vánocích protáhlo na tři týdny. Maminka, věčně uspěchaná, nervózní a úzkostlivá, dala Aně hned ráno za úkol, aby umyla v celém domě okna. Zítra budou péct báby a na to se Aňa těší. Dům byl po celý rok naplněný kořeněnou vůní chleba a sladkou vůní bílého pečiva, těžkou vůní punče a čokolády a štiplavou vůní karamelizovaného cukru, ale Velikonoce, to je něco jiného. O Velikonocích a o Vánocích se peče nejen v pecích pro zákazníky, ale i v kuchyňské peci dole, v té místnosti, kam vstoupila poprvé před čtyřmi lety.

Už dávno věděla, že muž v černé sutaně, s černou vysokou čepicí, jehož tělo olizují ničující plameny, je Jan Hus, a ten, kdo se loučí uprostřed lesa se svými přáteli, je Jan Amos Komenský. Chodila do třídy s Rusíny, Ukrajinci, Židy a Poláky, ale s nikým se nekamarádila. Stála stranou a měla stejný pocit jako doma, že ji ve třídě trpí, ale rádi ji nemají. Když nečekaně vstoupila mezi děti, které se hašteřily, o něco se tahaly, nebo zasněně hleděly někam do zdi, hned si jejího příchodu všimly. Stejně tak dospělí, když křičeli, ztichli, a když mlčeli, začali mluvit. Snad na ně znenadání posvítíl nějaký nepříjemný paprsek, který je stavěl do pravého světla, anebo alespoň do světla, které bylo pro ně nepříjemné. Její příchod byl vlastně počátkem netrpělivého čekání na chvíli, kdy zase odejde.

Z té doby pochází fotografie čtyř sester v bílém. Je to fotografie ze salonu, pořízená možná v Křemenci, ale možná i ve Lvově, u nějakého vyhlášeného fotografa. Aranžmá svědčí o profesionální práci. Za čtyřmi sedícími dívkami jsou korintské sloupky, které by snad měly připomínat věčnost a pomíjivost krásy. Krása žije nezávisle na ženách, sama nehynoucí se náhodně usazuje na tvářích a tělech, na chvíli přežehná bytost tajemným znamením

a pak vyprchá za noc, anebo v jediné chvíli. Tři dívky na fotografii dostaly už svůj příděl, čtvrtá na krásu ještě čeká. V pravém rohu fotografie je secesní váza a v ní čtyři paví pera, pro každou dívku jedno. Copak fotograf nevěděl, že paví pera přinášejí slzy? Dívky sedí na vyřezávaných židlích, které ale mohou být rovněž kaširované jako ty sloupy, sedí totiž vždy jedna vepředu a druhá vzadu, ne v jedné řadě. Všechny sestry mají na sobě bílé šaty z jemného etamínu s něžným, bíle vetkávaným květinovým vzorem, šaty jsou ze stejné látky, ale jinak ušité. Starší dívky už mají výstřih, a nejmladší Aňa ještě nosí límeček stojáček a dlouhé rukávy, její dětské tělo neprozrazuje zatím nic o budoucí krásu. Nejstarší Marie sedí vlevo, je nositelkou oné tragické krásy, která umírá mladá. Druhá sestra Jekatěrina má hezký obličej, jemný a mírný, dokonce by se dalo říci konejšivý. V jeho nepravidelnosti je skryta krásu, která se může chvílemi zdát ošklivá. Zazáří a zhasne, ale znovu se rozsvítí. Stane se maminkou Máši, nejmilejší a také nejprovinilejší Líziny sestřenice. Třetí sestra Valerie je hezká, ale přísná jako bič boží. Tohle je jejich první a poslední společná fotografie. Marie se brzo potom bohatě vdala a zemřela při porodu prvního dítěte. Na smrtelné posteli, kde byla, běda, nejkrásnější, odkázala Aňě všechny své šperky. Nikdy jí je nedaly. Rozdělily si je druhá a třetí sestra. Z fotografie lze o nich říci jen to, že jsou krásné. Ale je to ona krásu, která časem uvadá, anebo se spíš vytrácí. Svěžest bojuje v jejich tvářích s průměrnou ochablostí, ale je už jasné, co se v budoucnu stane. Děje se tak většinou: čisté, výrazné rysy se rozplývají, měknou, a na povrch vystupuje obyčejnost. Nudný duch se nezapře a takové dívky mají štěstí, když se brzo a dobře vdají. To udělaly, ale osud se stejně naplnil. Marie zemřela mladá, Jekatěrina si vzala polského důstojníka, popravili ho Sověti v Katyni. Valerie milovala učitele, ale otec ji donutil, aby si vzala

pekaře. Porodila mu čtyři děti a pak přestala jíst. Umřela dobrovolně hladem, a tím se stala Aně ze všech sester nejbližší.

Všechny dívky mají bílé síťované punčochy a v ruce kytičku konvalinek. Je vidět, že jejich matce na fotografii velmi záleželo, když si je tak vystrojila. Obrázek dokonce budí podezření, že ho pekařova žena dala zhotovit pro svou vlastní útěchu. Měla ještě mladší děti, ale ty na fotografii nejsou, a tak se zdá, že matka, překvapená náhlou ztrátou vlastní krásy, chtěla zachytit okamžik, kdy její tři nejstarší dcery rozkvetly. Aňu k nim přiřadila jako možný příslib. Aby uprosila budoucnost, koupila jí také bílé punčochy a bílé lakované boty a dala jí ušít etamínové šaty s volány. Tu fotografii snad dlouho připravovala a dala si na ní záležet, jako by ve své potupné udřenosti a každodenní starostlivosti tušila, že tohle bude jednou její radost. Všechny dcery dřív nebo později odejdou z domu a jí zbyde jejich otec, který jí nikdy nebyl milencem. Počíнал jedno dítě za druhým, a pokud v té tajuplné, měkké a živoucí světničce zrovna žádné dítě nebylo, hned tam jedno zakutal. Pekař zadělával na děti s takovou pravidelností a tak vytrvale, jako zadělával na chleba, na housky a rohlíky. Jeho žena plynule kynula jako těsto ve velkých dřevěných dížích a plynule splaskávala. Kdyby dlouho neotěhotněla, považoval by to za nemoc.

Anině mamince nevadilo, že je pořád obtěžkána, ale nikdy se nesmířila s tím, že její muž obhospodařuje ještě kdejakou ženu kolem. Někdy se jí zdálo, že jí udělal tolik dětí z nějaké msty na ženách, snad ji trestal za to, že je nemůže mít všechny, i když dělal, co mohl. Byla trpělivá, pracovala od rána do noci, rodila děti, pracovala v krámě a dohlížela na dělníky, ale zevnitř vysychala, anebo spíš tvrdla do pecky. Na povrchu se to projevovalo tím, že měla suchou nažloutlou pleť a oči pořád světlejší a bledší. Jejich tmavá modř se kamsi vsákla, jako se ztrácí barva ze stárnoucí látky, oči

pohasly a kolem rtů se vytvořily tvrdé vědoucí vrásky. Pamatovali ji jako kvetoucí děvče s bílou a růžovou pletí, a jaká byla tehdy její kůže, taková bývala její povaha. Teď měla uprostřed vlasů přísnou pěšinku, která rozdělovala hlavu vedví, a na vlasech, utažených do uzlu, nosila vždycky šátek. Potlačovala svou ženskost, a čím byl pekař rozměkklejší, tím víc ona tvrdla. Lidé to věděli a vážili si ji pro její vytrvalost, píli a statečnost. Pekař užíval všeho, co si jeho otec Jan Sládek starší, který přijel z Čech, odřekl, vydřel a nashromáždil, a byl by to snad všechno rozházel, kdyby neměl přísnou ženu. Hověl rád všem svým choutkám, nikdy si nic nedokázal odepřít. Jeho vůle jako by nikdy ani nevznikla, nepotřeboval ji, protože sám sobě hned všechno prominul. Bruslil na tenkém ledě, ale vždycky blízko břehu, aby se mohl včas zachytit, kdyby led začal praskat. Manželka byla jeho břeh, a kdykoliv se ho nějaká žena chtěla zmocnit, utíkal k manželce, a ta ji vyhnala. Ne proto, že by sama o něj tolik stála, ale rodina byla na Volyni posvátná. A tak pekař zlobil jako jedno z dětí, ba zlobil nejvíc z nich, utrácel společné peníze, pil a žil s jinými ženami, ale vždycky se zase vrátil k ní. Ona byla jeho studánka čisté vody, u ní se aspoň na chvíli očišťoval od své špatnosti, s níž v jádru, a dokud mu ještě pracovalo svědomí, nesouhlasil, ona byla kaplička, v níž se dokázal modlit a prosit za odpuštění. Jeho žena ho tenkým lankem spojovala s nebem, byla hrází proti věčnému zatracení. Dokud se jí nepustí, má šanci přidržet se u nebeské brány a vklouznout skryt pod její sukní do nebe. Vždyť co by bez ní byl?

Čtvrtá sestra v bílém na fotografii je přece Aňa. Nemá se ještě čím pochlubit, leda snad nezkrotitelnými vlasy. Zakrývají jí ramena a záda. Vepředu jsou natočeny do dvou loken, které splývají na plochou hrud' a svědčí o snaze přizpůsobit se pravidlu. Její tvář připomene mladou srnu. Krk nese hlavu a předsunuje ji co nejdál

před tělo, snad aby je střežila a chránila. Dívka má velké užaslé oči a naslouchavé držení hlavy. Je v ní úzkost, ale i veliká smělost. Při své bázlivosti si měla vybrat jiný život, ale copak měla na vybranou? Od narození ji provází nešťastný osud, nedobrá ruská Dolja. Brzo už se s ní seznámí, se starší ženou v bílém chatrném oděvu, se síťovanými, roztrhanými, ale trpělivě spravovanými punčochami. Její určeností bude vyzývat Nedolju k zápasu a přemáhat ji. Na držení ramen a úhlu, který uzavírá trup s klínem, je patrné násilí, jehož se musí a pořád bude muset na sobě dopouštět, aby nad Nedoljou zvítězila.

Byl týden před pravoslavnými Velikonocemi a Aňa měla za úkol umýt okna. Nalila si do kbelíku vodu z kamnovce a šla pomalu po schodech nahoru. Měla v úmyslu začít odshora a doufala, že večer skončí dole v kuchyni.

Chvíli hleděla z okna. Pozorovala, jak se po nebi ženou ocelově šedá, těžká mračna, z nichž sem tam prosvítne trochu jasnější šedi. Proti světlé výseči nebe na jihu čepejřivě vanula ve větru dosud holá koruna břízy. Větve byly ještě neolistěné a tak tenké, jako by ještě ani ptáka neměly unést, a přece na tenké větvi seděl kos, a jak se strom pohyboval, radostně se houpal. Veselost ptáka ji povzbudila a Aňa se dala do práce. Otevřela okno a naklonila se nad náměstí. Dole nebyli žádní lidé, byl všední den dopoledne a všichni pracovali, rohlíky a chleba měli už nakoupené a pro cukroví si půjdou až k večeru. Krásné vlasy měla Aňa spletené do silného copu, který si otočila kolem hlavy a upevnila deseti sponkami. Vlasy jí těžce spočívaly na hlavě jako koruna. Už se chtěla dát ostříhat, když ji sestra Marie uprosila, aby to nedělala. Řekla, že vlasy jsou na ní to nejhezčí. Aňa se pak dlouho s rozpuštěnými vlasy prohlížela v zrcadle a poprvé si uvědomila, že se chce líbit. Že se bude muset jednou vdát a že je to jediná cesta, jak se dostat

z otcova domu. Ale že možná bude mít stejného muže jako její matka a že bude muset být celý život trpělivá a shovívavá k jeho slabostem. Ten úděl se jí nelíbil, ale jinou cestu neviděla.

Byla však ještě jiná možnost a na tu v té chvíli zapomněla. Připomněla se jí hned, když se poprvé vyklonila z okna na náměstí. Měla v ruce hadr namočený ve vodě a chtěla mýt okno zpředu, když se ozval hlas. Byl lákavý, útěšný, měkký a vracel se, jako když se ozvěnou odrazí od protějšího domu, takže připomínal zvon.

– Skoč dolů.

– Ne, řekla Aňa, to by mi maminka neodpustila.

– Skoč, říkal ten sametový hlas a hladil. Nebude to bolet. Bude to hned odbyté.

Ani nevěděla jak, a najednou padala. Pád netrval ani mžik a Aňa zůstala viset za sukni na špičce velikého kovového preclíku, který dělal reklamu nad výkladní skříní Sládkova pekařství. Když tam tak visela, vypadala, jako když plave, nebo spíš lítá. Měla rozpažené ruce a bála se pohnout, protože sukně se mohla kdykoli utrhnout a ona by spadla ještě o patro níž na dlažbu před krámem. Volala o pomoc, vlastně spíš skučela jako malý psík, což se pramálo hodilo k létavici. Čekala, až přinesou žebřík a z preclíku ji sundají. A než ji zachránili, věděla určitě, že se jí nikdy nepodaří odejít z tohoto světa dobrovolně a že se už o to ani nebude pokoušet.

Maminka ji nechtěla, ale Bůh ji chtěl a měl s ní na zemi nějaký úmysl. Nezbyvalo než se s tím smířit.

Rovina jako stůl. Taková rovina je pod Řípem, ale za jasného počasí je přece jen vidět na severu České středohoří. Taková rovina je u Pardubic, ale za jasného počasí jsou vidět Orlické hory, a u Hradce, ale tam se v dálce zvedají Krkonoše.

Volyně je kraj mezi Pripjatskými bažinami, odkud prý pocházejí Slované, a Karpaty. První Slované se tu možná zachovali v legendách jako divé ženy a diví mužové. Podle ukrajinských zkazek žijí divé ženy v podzemních doupatech v lesích a v horách, jsou ošklivé, mají hranatou hlavu, silné dlouhé rudé vlasy, kosmaté tělo a dlouhé prsníky, které si přehazují přes ramena. Nosívaly krátké zelené suknice a živůtek a plachetku z režného plátna. Když je člověk potká, uhlídá, že mají v rukou silné sukovité hole ovinuté hadry. Chodí hupkem a při chůzi si stále prozpěvují.

Češi také vídávali v lesích a na okrajích močálů divé ženy. Mluvily česky, ale podivně. Když si přišly vypůjčit do statku díži, říkaly prý: *neprosím vás, nepůjčte mi nedíži*.

Sbíraly klásky, kradly celé snopy a schovávaly si je ve svých podzemních domácnostech. Zrno mlely na kameni a pekly si z něho chléb, až to vonělo po celém lese. Rády paběrkovaly len, bývaly viděny za jasných měsíčních nocí, jak předou na košile a sukně. Jedly chleba, kořen osladničky a chytaly zvěř a ryby. Divé ženy žily s lidmi v přátelství, hupkem obskakovaly jejich pole a zpívaly. Docházely do vsí, dlužily si u hospodyň a štědře je za to odměňovaly. Tam, kde na ně byli hodní, kde na ně pamatovali i pokrmem, ošetřovaly dům, zametaly světnice a dvůr, uklízely popel z ohniště, žnuly obilí, vázaly snopy a předly len. Odměňovaly se také

všelijakými lektvary a mastmi a zachránily mnoho lidí před smrtí. Samy si připravovaly z bylin a kořínků mazání, jimiž se potíraly, aby byly neviditelné a lehké. Dožívaly se ve zdraví vysokého stáří a proti všem nemocem používaly bedrník.

Běda ale, když se rozzlobily. To potom číhaly na šestinedělky, a ta, která odešla z kouta a opustila svoje novorozeně, se pak setkala už jen s divousem nebo vřešťákem. Podvržené dítě bylo ošklivé a bez přestání řvalo. Lakomým a skoupým lidem plouhaly obilí, které pak nebylo možno kosit, čarovaly kravám, posílaly na děti divoký pláč. Na Volyni, tehdy v časech pralesů a močálů, věděli, že proti divým ženám pomůže stroužek česneku nebo chléb s bílou kůrkou, a stále při sobě jedno z obojího nosili.

Diví mužové byli po těle pokryti srstí nebo mechem. Honili lesní zvěř a houkali při tom. Zjevovali se lidem v lesích v podobě vichřice, dusili je a škrtili anebo je zaváděli do bažin. Chtěli zbloudilý najít cestu, musel se přezout nebo obrátit kapsu, ženské mohly obrátit naruby zástěru. Když někdo potkal bílou laň, byl to s největší pravděpodobností divý muž, který se pokoušel lovce zlákat, zavést ho do močálů a tam ho utopit. Lovec musel rychle obrátit kapsu, a tím se laně zbavil.

Anin dědeček Jan Sládek rád vnukům vyprávěl, jaké to bývalo na Volyni, když sem s Andou přijeli. Ve všech těch vyprávěních vystupoval jako hrdina bez bázně a hany, byl tu přece první. Napřed bydleli v zemljance, pak v dřevěné chátě, nakonec postavil na náměstí v Křemenci zděný dům. Stal se pekařem a váženým člověkem. Vyprávěl, jak Ukrajinec, který měl hospodářství vedle zemljanky, nikdy nevykydal hnůj. Zvířata dělala pod sebe, a když hlavami a hřbety dosahovaly do stropu nízkého chléva, přenesl Ukrajinec chlév na jiné místo a zvířata stála zase na zemi. Hnůj

nechal tam, kde byl, pěkně slisovaný a uzrálý. Sládkův kamarád, také Čech, požádal Ukrajince, jestli by si mohl hnůj vzít, že si s ním pohnojí pole. Ukrajinec se smál, že mu budou chleba a brambory smrdět, ale dovolil mu to. Když mu Čech chtěl platit, bránil se. Tolik ses s hovnem nadřel, říkal, a ještě chceš za něj platit. Když Čechovi vyrostly brambory dvakrát větší, považoval to Ukrajinec za české čáry, ale za dva roky začal hnojit také.

Češi byli pozváni na Volyň jako evangelíci. Nejjasnější Vševládce Veliký car si přál, aby evangelíci vrazili klín mezi věčně zneprátelené ukrajinské pravoslavné a polské katolíky. Palacký, sám nadšený pro husity, asi carovi trochu lhal, když mu sliboval evangelíky. Car však přesto velkoryse ve svém dekretu dopřál všem přistěhovalcům náboženskou svobodu, takže se nezjišťovalo, kdo byl katolík a kdo evangelík. Museli jenom dodržovat přísahu věrnosti carovi. Přísaha věrnosti zněla takto:

My, nížepsaní, bývalí rakouští poddaní, slibujeme a přísaháme Všemohoucím Bohu, že Nejjasnějšímu Vševládci Velikému Císaři Pánu Alexandru Nikolajeviči, Samodržiteli Všeruskému, a tak dále, a tak dále a tak dále, Imperátorského Veličenstva Všeruského Trůnu Nástupci jeho Císařské Výsosti Césareviči, Velikému knížeti Alexandrovi Alexandroviči, chceme věrnými, dobrými, poslušnými i věčně poddanými se svými rodinami býti: nikam bez Nejvyššího Jeho Císařského Veličenstva svolení i rozkazu za hranice nejezditi a v cizině do služby nevstupovati, taktéž s nepřáteli Jeho Císařského Veličenstva škodných styků nemíti, v nižádné zapovězené dopisování uvnitř i zevně Ruské Říše nevcházeti a nižádným způsobem proti povinnostem věrných poddaných Jeho Veličenstva Císaře Pána se neprohřešiti. Všecka Jeho Císařského Veličenstva, Samodržebnosti, Síly a Mohutnosti nařízení zákonitá a i budoucně uzákoněná po nejlepším rozumu, síle i možnosti

chrániti i brániti, v tom všem života svého v případě potřeby nešetřiti a spolu co nejlépe pečovati o podporu všeho, co jeho Císařského Veličenstva věrné služby i užitku Říše ve všech případech týkati se může, jakmile bychom se dozvěděli o zeslabování zájmův Jeho Veličenstva, uškození neb překažení jim, nejen v čas oznámiti, ale i veškerými způsoby odvracet i nedopustiti starat se budem. Když k službě i užitku Jeho Veličenstva nějaký tajný čin nebo cožkoli jiného tajného nám přikázáno bude, i to zachovati v úplném tajemství a nikomu nevyzraditi, komu o tom věděti nenáleží, i pokud bude veleno objeviti. Toto jsme povinni a chceme věrně zachovati, k čemuž nám Všemohoucí Bůh duševně i tělesně pomoci račiž. Při ukončení této své přísahy líbáme kříž i slovo Spasitele našeho. Amen...

Jeden tisíc dvě stě třicet sedm českých rodin složilo 24. září 1870 v Dubně tuto slavnostní přísahu věrnosti carskému dvoru. Mezi nimi přísahal i Jan Sládek, Anin dědeček a Lízín pradědeček, a jeho žena Anna. Zůstal do smrti katolíkem, ale uctíval přitom dva velké protestanty, Jana Husa a Jana Amose Komenského. Byl především vášnivým Čechem a byl na svůj původ hrdý.

Pekařství a dům na náměstí zdědil nejstarší syn, rovněž Jan Sládek, Anin tatínek, který však padl daleko od stromu. Kdyby neměl tak přísnou ženu, všechen majetek by prohýřil, jak už bylo řečeno.

Aňa chodívala za dědečkem na výměnek ze všech vnuků nejčastěji a prosila ho vždycky, aby jí vyprávěl o Čechách. Vyprávěl jí o praotci Čechovi, o legendární hoře Říp, pod níž se narodil a která vypadá z dálky jako zvon přiklopený na rovinu, vyprávěl o kněžně Libuši a Přemyslovi, o Oldřichovi a Boženě, o husitských válkách, o bitvě na Bílé hoře, mísil pohádku se skutečností, legendu s historií, protože už tehdy větší část dne prosnil. Stýskalo se

mu po dětství i po mládí, nepamatoval si, co bylo včera, ale daleká minulost vyplývala v jeho vědomí barevně a voňavě a nahrazovala prázdnotu současnosti. Češi měli tenkrát na Volyni málo knih, a tak rádi vyprávěli.

Nejradši povídali o daleké zemi, kde svítí slunce jasněji a jsou tam vysoké hory, všichni lidé tam umějí číst a psát a nepijou kořalku jako tady. Skoro v každé české rodině měli dědečka nebo babičku, kteří svým steskem a melancholií nakazili vnuky a pravnučky. Láska k vlasti je stesk po ráji, po zaslíbené zemi, a dobře je tomu, kdo se do vlasti nepodívá a zemře s krásným obrazem v srdci, kam je možno se kdykoliv utéci. Dědečkově snění podobalo se snění děvčátka, které prožilo šest let krásného dětství a někdy už ani nevědělo, jestli to byl sen, nebo skutečnost.

Stesk se dědí, stejně jako touha po něčem lepším, krásnějším a spravedlivějším, a tak bude Aňa jednou povídat dědečkovy vyprávěnky o Čechách svým dětem a zasije v nich i ve dvacátém století melancholii a smutek století devatenáctého. Češi, kteří se narodili doma, budou jednou na volyňské Čechy hledět, jako kdyby si přivezli z východu nějakou nezhojitelnou nemoc. Láska k vlasti, národní hrdost, co to je? budou se ptát. A budou se divit pocitu vyvolenosti, kterého se Češi z východu budou doma jen těžce zbavovat a za který budou těžce platit.

- Vyprávějte, dědečku, prosila Aňa, jak jednou pojedu do Čech.

Dědeček vyprávěl, jak si, až bude velká, sedne do vlaku a pojede několik dní směrem, kam zapadá slunce. Přejede Slovensko a uvidí vysoké hory, na jejichž vrcholech leží skoro vždycky sníh. V Čechách se krajina vlní, jako by byla živá, a až přijede Aňa do Prahy, uvidí staroslavné Hradčany a Vyšehrad. O Národním divadle věděl Jan Sládek jen z vlasteneckých kalendářů, které si nechával posílat z Čech a v nichž si v nedělních odpoledních čítal.

Dědeček zůstal až do smrti katolíkem, ale jeho syn musel přestoupit na pravoslavnou víru, car si to přál. Čech si mohl při pravoslavném křtu nechat své jméno, jen když bylo v pravoslavném kalendáři. Janové to měli dobré, ale když byl někdo František, byl překřtěn na Alexandra, ze Stanislava se stal Konstantin a z Karla Cyril. Doma mu říkali až do smrti stejně. Aňa se stala pravoslavnou, už když se narodila, a pravoslavnou zůstala až do smrti. Přesto leží v Karlových Varech v české části hřbitova a nemá na hrobě dřevěný přeškrtnutý kříž. Má hrob mezi Čechy, kteří se přistěhovali po válce z vnitrozemí, a věřte, nebyli to ti nejlepší. Nebyli to obyvatelé, ale dobyvatelé.

Aňa má na hrobě černý leštěný mramor a na něm jsou dva letopočty vyryté do kamene a vyplněné zlatem:

14. 3. 1900 – 21. 3. 19.., ale nač to prozrazovat.

Krátce po pádu, anebo to byl skok z okna, přišla Aňa na to, že je jasnovidná. Věděla, že umře dědeček Sládek, a umřel, věděla také, že maminka spadne ze schodů a zlomí si holenní kost. Věděla, že se spolužačce narodí bratříček, když o tom ještě nikdo nevěděl. Říkala jí to snad víla, ale její hlas nebyl při tom slyšet. Ať se Aňa zeptá na cokoliv, dostane zevnitř odpověď. To bylo těžké, velmi těžké, protože musela nést pravdu sama a nemohla ji nikomu povědět.

Neměli ji rádi, a bylo to snad proto, že jim brala iluze. Lidé žijí z iluzí, to je jejich pravý život, a když je jim někdo bere, brání se, protože se bojí smrti. Smrt se tváří jako konečná ztráta všech iluzí, ale ony nás přetrvávají. Tělo shnije, promění se v prach, a iluze, jež jsme celý život vytvářeli o sobě i o jiných, plují jako měkké přilnavé obaly dál světem. To ony vytvářejí nízké mraky, které se převalují nad naším světem a zamlžují obzor, takže nedohlédneme konce a nepočítáme s ním. Jak obrovská síla by se v nás uvolnila, kdybychom nebloudili obluzeni a popleteni v jejich labyrintu.

Aňa vědma byla ještě nešťastnější než předtím. Proč zrovna já? ptala se zoufale nebe. Proč Pán Bůh nedá dar někomu, kdo je připraven ho unést? Věštit mají staré a moudré ženy, jimž kůže zrohovatěla, takže už necítí říznutí ani štípnutí. Objevily marnost všech předpokladů a kalkulací, zbytečnost návratů do minulosti a sprádání představ o budoucnosti. Stařeny se důvěrně znají se smrtí, nebojí se jí a umějí s ní zacházet i u druhých smrtelných. Nic už na světě nechtějí a lákají lidi, aby se také zvolna a dobrovolně zříkali žádostí, pudů a chvilkového potěšení, stejně jako bohatství. Slibují jim za to, že se jim bude lehčeji a oproštěněji umírat.

Jak měla takový úděl nést dívka?

Možná proto v ní členové rodiny viděli vetřelce. Podezírali ji, že vidí něco jiného než oni, že slyší nějaké pro ně neslyšitelné zvuky. Zpochybňovala jejich pravdy, zvyky, jichž se drželi jako železné košile, a uváděla je do nejistoty, kterou nesnášeli. Báli se, že vidí lži, které sami pro sebe vyrábějí, aby se ospravedlnili a ulehčili si tíhu života. Vybírali si nejlehčí cestu a podezírali Aňu, že o tom ví.

Jenže Aňa to nechtěla vidět ani netoužila být jiná anebo lepší než ostatní. Záviděla jim jejich samozřejmost a považovala by za něco nedovoleného, ba zákeřného dívat se do jejich životů, anebo je dokonce posuzovat. Chtěla mít lidi kolem sebe ráda a nepátrala po jejich chybách. A jak bolestně toužila po tom, aby ji milovali.

Lidé si často myslí, že jasnovidnost je nějaké privilegium a že člověk, který vidí budoucnost, musí být šťastnější než ti, kdo jsou slepí. Jasnovidný vidí přicházet radost i zármutek a musí to unést sám. Ale vidět radost a zármutek jako dvě strany jedné mince není ještě tak strašné jako vidět pravdu. Byla *Wahrsagerin*, pravdomluvkyně, ale nemohla pravdu nikomu říct, protože by ji nenáviděli.

A tak Aňa pochopila, proč ji maminka jako bezbranné miminko dala tetě. Matka od začátku tohle dítě nechtěla a myslela si, že jí ho manžel udělal ze zlé vůle. Donosila ho, protože nic jiného se s ním dělat nedalo, ale hned na začátku ho slíbila své sestře. Chtěla se zbavit nepohodlného svědka, ale dítě se jí vrátilo.

Přišlo, aby připomínalo, že snad lidé nejvášnivěji touží po tom, aby přinutili ty druhé myslet si totéž co oni. A také to dělat. A není většího zločinu než brát lidem jejich představu a říkat jim pravdu.

Co s holčičkou, která byla odmalička vědma? Chtěli se jí zbavit, protože se cítili přistiženi při špatných skutcích. A Aňa jako by ty jejich skutky dokonce přivolávala.

Jaká škoda, že v žádné knize nelze psát několik dějů současně, stejně jako nelze na jedno plátno namalovat několik obrazů najednou, a přece by se chtělo, protože děje se tak dějí. Jak říci, že zároveň se Sládkovými žili také jiní lidé, kteří se milovali a měli děti. A že Aňa a Alexandr se jednou setkají a budou žena a muž. Nezbyvá než se vracet ve skocích a dopředu popojíždět. Chtělo by se zabloudit až do současnosti a něco prozradit, jako třeba rok Aniny smrti, a pořád si musíme připomínat, že současnost je naším největším tajemstvím, a ne budoucnost. V té době, kdy se stěhovala Sládkova rodina na Volyň a nenamířili si to do Ameriky, žili tu i polští šlechtici, kteří nebyli odbojní, a proto je car nevyhnal. Byli to průměrní lidé, kteří si netroufali udělat nic neobyčejného, a tak se jim také nic výjimečného nestalo.

V jednom polském velkostatkářském domě měli krásnou dceru Jadwigu. Provdali ji v šestnácti letech za starce jenom kvůli penězům, ale mluvilo se i o tom, že se jí zapalovala lýtka a že se jí chtěli co nejdřív zbavit. Ať si ji hlídá někdo jiný, a když se stane poběhlicí, ať si za to může sama. Jadwiga byla tenkrát plavá Polka s mléčně bílou pletí a růžovými tvářemi, její vlasy měly barvu zralého ječmene a na spáncích a na skráních se jí stříbřitě lesklo chmýří, takže ve slunci, anebo ve světle lampy, zářila. Vypadala křehká a průsvitná jako z míšeňského porcelánu, ale byla nerozbitná, naopak toužila po brutální mužské síle. Její matka uviděla tu nedočkavou krásu a včas poznala, že dcera je nadána velkou vášní. Usoudila, že bude nejlepší ji provdat, dokud je zachovalá a krásná, dřív než se kterékoliv temné noci odplíží a spustí s kým-

koli jako zdivočelá kočka. Provдали ji tedy. Jadwiga byla nešťastná a rozesmála se zas poprvé až po dvou letech, když starcovi přestala pracovat cirhotická játra a zemřel. Otec mladé vdovy pohřbil zete, který byl mnohem starší než on, prodal jeho dům i pole a dceru vzal zpátky domů. Nežili tak pohromadě ještě ani měsíc, když Jadwiga potkala Alexandra. Zní to jako pohádka, ale bylo to tak. Na Volyni se pohádky vyprávěly i děly. Šlechtična se rozhlížela po milenci a po životě a spatřila mladého čeledína, jak sedlá pro jejího otce koně. Když otec odjel, seběhla po schodech, upustila kapesník a mladý muž ho zvedl. Zblízka byl ještě krásnější než z dálky, jaký div, že se jí líbil, když žila dva roky nablízku takové příšery, jako byl nebožtík. Čekala příliš dlouho na lásku a život a nechtěla už ztrácet čas. Pozvala mládence za živý plot a podívala se na něho z ještě větší blízkosti.

On se na ni nedíval, ale Jadwiga hned věděla, že má čeledín tmavé měkké oči, které jsou tak běžné na jihu, kde se pořád myslí jen na lásku. Poznala, že má schopnost být u všeho, co právě dělá, tělem i duší, a nejvíc u milování. Na bradě mu rostlo několika-denní černé strniště a vlasy měl černé až do modra. Odpovídal na všechny otázky jednou větou, nechtěl si nic začít. Divže se nerozhlížel kolem, měl strach, že je někdo spolu uvidí a že bude potrestán.

Zamilovali se do sebe hned tam za plotem. Po něžném přemlouvání zvedl Alexandr zrak a uviděl svou budoucí ženu. Líbila se mu. Ještě za několik let, když už měli spolu několik dětí, svému štěstí nevěřil. Ne že by byl dostal bohatství anebo titul, ale dostal tolik lásky jako snad žádný jiný muž na světě. On, válečný nalezenec, nikdo, byl královsky milován až do smrti.

Jadwiga přišla tenkrát za svou matkou a řekla jí, že se bude vdávat. Stará šlechtična už jednou zlomila dceřinu vůli a pokusila se

o to znovu. Nikdy by nesouhlasila s takovou mesaliancí, vždyť se nevědělo, kdo byli Alexandrovi rodiče, nevědělo se ani, jakého je náboženství, jestli byl kdy pokřtěn, jakou má národnost. Našli ho někde na Balkáně a ujali se ho jako sirotka nějakí lidé, kteří ho ani neadoptovali. Když Jadwiga trvala na svém, zřekla se jí a rozhodla, že dcera nedostane z domova nic než pár svých košil. Jadwiga sbalila košile do rance a na hlavu si uvázala šátek. Zavřela skříň se všemi svými klobouky, toaletami, se svým prádlem z Paříže, zamkla skříňku s líčidly a pudřenkami.

Všechno obětovala pro lásku k mládenci, jehož život se zachránil, jak si lidé povídali, jen náhodou. Jadwiga se rozhodla a nikdy toho nelitovala. Ona i její muž si mysleli, že jsou spolu tak šťastni pouhou náhodou. Teprve jejich syn Alexandr po otci pozná, že náhoda neexistuje.

Když se Jadwiga loučila s rodným domem, matka ji proklela.

Mladý muž truhlařil a žena mu pomáhala. Naučila se vařit, péct chleba, obstarávat drůbež a rodit jedno dítě za druhým. Ti dva se tak tuze milovali, že byla žena pořád v jiném stavu, a některé z dětí, ty silnější, přežily. Jadwiga si děti moc nehleděla, hýčkala si jenom svého mužíčka. Děti přijímala jako nutný následek veliké lásky. Byli chudí, tak chudí, že musela kolikrát upéct chleba a jít ho prodávat v nůši na trh jako nějaká trhovkyně. A sotva se trochu vzmohli, vyhořeli, jen si polepšili podruhé, vzala jim domek voda. Nic si z toho nedělali, ostatně věděli, že jsou prokletí. Alexandr byl poctivý dřič, truhlařil a tesařil od rána do večera, a kdyby se nebál Pána Boha, byl by pracoval i v neděli. Postavil celkem tři chatě. Ta, kterou bude Líza v roce 1962 hledat a před kterou sedávali prarodiče na lavičce a drželi se za ruce, když jim bylo přes osmdesát let, byla ta třetí. Líza bude chtít udělat tatínkovi radost, bude mu chtít říct, že chát stojí, ale ta už nebude. V šedesátých

letech dvacátého století nic už nebude tak, jak bývalo za Lízina dětství v letech dvacátých a třicátých.

Lízin tatínek Alexandr se narodil v roce 1880 jako šesté dítě svých pořád zamilovaných rodičů. To už si jeho otec nemohl vzpomenout na žádné jiné jméno než na své vlastní, a tak mu je při katolickém křtu dal. Když chlapec neumřel, otec už jméno neopakoval. Příběh Lízina otce je ještě neuvěřitelnější než příběh její matky Ani. Tatínek byl tak nadaný a chytrý, že v Kyjevě vystudoval práva. Byl fyzicky tak silný, že přežil léta, kdy se musel sám živit na studiích, a jeho láska k vědomostem byla tak veliká, že překonala všechny tělesné bědy a duševní pokoření. Dospěl v krásného statného muže, stal se advokátem a před první světovou válkou byl velvyslancem cara v Číně a v Japonsku.

Když se Aně dvakrát nepodařilo odejít z tohoto světa, nezbylo jí než žít a vyrůstat v krásnou dívku. Její krásy a zvláště bohatých vlasů si všiml carův bratr velkokníže Nikolaj Nikolajevič v roce 1915. Stalo se to tak.

V srpnu 1915 překročila rakousko-uherská armáda, podporovaná armádou říšskoněmeckou, hranice Volyně, obsadila město Dubno a Luck a postupovala dál k Rovnu. Tam fronta stála devět měsíců až do ofenzívy generála Brusilova na jaře 1916. Lidé prchali ze svých domovů, protože se báli. Do hlubokého týlu, tedy směrem na východ do Ruska, kam, jak se všeobecně doufalo, vojska nedorazí, uteklo dvě stě padesát tisíc lidí. Vlaky byly plné, uprchlíci stáli na nádražích, dny a noci čekali, jestli se jim podaří se do některého vlaku vecpat. Ujížděli kočáry, bryčkami, dokonce i na žebříňácích. Starousedlíci měli špatnou zkušenost s válkami v krvi, a přeci si nikdy nepředpověděli svou budoucnost dost špatně. Vždycky bylo prolito víc krve, než se v nejstrašnějších představách očekávalo. Pod jednou z volyňských hor, kterých není mnoho, spí poražené polské vojsko. Mrtví tam žijí pod zemí a chrání živé, vlastně čekají, až Poláci budou potřebovat pomoci. Lidé si vyprávějí, jak tam za větrných nocí skučí, naříkají a sténají vojáci zabíjení skoro před třemi sty lety. Pořád ještě oplakávají porážku, která měla za následek mor a katastrofální vyhlazení Volyně. Vítěz a potlačitel povstání Bohdan Chmelnický připojil k Rusku celou levobřežní Ukrajinu. Kolik tu bylo bitev předtím i potom, nikdo nespočítá. Volyň nebyla jen neustálým ohniskem sporu a požářištěm mezi Polskem a Ruskem, ale pokoušeli se ji zmocnit Švédové, které u Poltavy porazil

Petr Veliký. Na jihu u Azova zvítězil i nad Turky, a tak od začátku osmnáctého století drželi Volyň Rusové.

V letech 1810 až 1812, během napoleonských válek, vydrancovali Rakušané jako spojenci Francouzů volyňská města. Po porážce Francouzů byly v Dubnu, Lucku a Rovně vybudovány pevnosti. A v roce 1863 vypuklo nové polské povstání. Polští aristokrati válku, kterou sami vyhlásili, prohráli, a Rusové vyvezli odbojné šlechtice na Sibiř. Tenkrát se posílalo do vyhnanství jen za Ural, až teprve Stalin vyvážel odbojníky dál, aby bylo jisté, že už se nikdy nevrátí.

Volyňská pole a louky prosáklo tolik krve jako snad žádnou jinou zemi v Evropě, a už zase byla válka. Lidé, kteří si tohle všechno vyprávěli z generace na generaci, balili nejnutnější věci a prchali. Ti, kteří tomu nevěřili nebo byli vázáni prací či hospodářstvím, museli zůstat doma. Čím bohatší uprchlíci byli, tím hůř se odcházelo. Nejlip na tom byli Ukrajinci, kteří bydleli v chátách a zemljankách a neměli žádný majetek.

Maminka Sládková se staršími dcerami a s dvěma mladšími syny odjela do týlu. Možná využila naléhavé situace, aby se na chvíli zbavila starosti o obchod a pekárnu a aby vytrestala záletného muže. Jenže ten na svém životě nic nezměnil. Dál chodil večer po vinárnách a dopoledne vespával, vyrážel si i na několik dní za slečnami do okresního města a někdy až do Lvova nebo do Kyjeva. Hřešil dál, jako by se nic nedělo, protože byl sebestředný a Čechů se zatím válka netýkala. Ukrajinská národní policie vyvážená na Sibiř Němce. Němce sem pozval kdysi car Alexandr II., stejně jako Čechy. Jan Sládek se vystrašil, až když Ukrajinci udali paní Tomáškovou, Češku, že je Němka, protože nechtěli zaplatit dluhy v jejím koloniálu. Ukrajinská policie ji i celou rodinu vyvezla na Sibiř a krám

zůstal zavřený. Od té doby se pekař Jan Sládek přece jenom trochu bál. Dneska jdou po Němcích, zítra si vzpomenou na Čechy, a proti Židům půjdou kdykoliv, protože jim dluží skoro všichni.

Zakrátko došlo na maminčina slova a Češi, kteří žili na rakouské straně fronty, byli vyhnáni ze svých domovů do prázdných ukrajinských vesnic. Jejich vesnice Rakušané rozbili a materiál použili na stavbu zákopů.

Jan Sládek pořád spoléhal na to, že do města Křemence Rakušané nepřijdou. Chleba se pekl pořád, dokonce příležitostně i víc pro frontu, a Aňa zastala všechnu matčinu práci. Prodávala v krámě, a když v šest hodin večer zavřela, počítala peníze do půlnoci. Potom upadla do strnulého spánku beze snů, z něhož ji probouzel budík ve dvě hodiny ráno, kdy pekaři začali péct chleba. V pekařství a cukrářství bylo v té době třicet šest zaměstnanců. Viděli, že podnik je v rukou dítěte, a začali krást. Když se ztrácely nejen chleba a pečivo, ale i peníze, vypravila se Aňa za náčelníkem goroda a žalovala mu. Poslal do krámu a do pekárny milicionáře, nechali si nastoupit všechny zaměstnance a zmlátili je jednoho po druhém býkovcem. To pomohlo.

Jednou Aňa uprostřed dne omdlela a našel ji bývalý student z Moskvy. Vyhodili ho z univerzity za to, že byl členem anarchistického spiknutí, a velkostatkářská rodina se ho zřekla. Vyučil se tedy cukrářem a pekařem. Teď vzal Aňu pod ochranu a začal řídit podnik tvrdou rukou.

Museli péct chleba pro armádu.

Jan Sládek se vrátil z Kyjeva a byl příjemně překvapen, jak pekařství prosperuje. Zběhlý student dělal všechno z lásky k Aně, ale ona ho nechtěla. Čekala na někoho, kdo by ji odvedl z domu, chtěla se co nejdřív vdát, ale bála se hořlavého pohledu, hněvu, věčné nespokojenosti a touhy předělávat svět. Věřila, že svět je

v pořádku, vždyť přece Bůh, když ho stvořil, se sedmý den na své dílo požíval a pochválil si ho. Dobré, dobré je to, řekl si. Bála se, že to všechno kazí právě takoví nespokojenci, jako byl její zachránce. Horečnatý odpor zběhlého studenta, který ostatně časem zemře na tuberkulózu, tehdejší nemoc všech nespokojenců, ji nezajímal. Potom, co dvakrát přežila svou smrt, věděla, že život je řízen, a neměla odvahu cokoliv předělávat. Nechtělo se jí přidávat ke zmatku, který vytvářeli dospělí všude kolem ní, ještě svůj vlastní. Když se dívala do nebe, když stála na břehu řeky, pozorovala vítr v korunách stromů, věděla určitě, že takhle to má být.

Nesměla sama odejít ze světa a nemohla ani zasahovat do osudu ostatních lidí, stejně nechtěli slyšet pravdu, a bránili se dokonce rozhodovat i sami o sobě. Usadila se v ní předčasná moudrost, ochraňovala ji a ulehčovala jí prokletí jasnovidnosti.

Jan Sládek, když se vrátil ze záletů v Kyjevě, dostal dopis od své ženy, v němž mu sdělovala, že potřebuje šicí stroj. Prosila, aby zabalil stroj a někoho s ním poslal. Koho jiného by měl poslat než Aňu, přece nepojede sám. A tak se stalo, že Aňa stála na nástupišti a čekala na vlak. Měla na sobě kabát po sestře Jekatěrině, která už byla provdaná za polského důstojníka, na nohou podzimní lehké botky a byla jí zima. Nikde tolik netáhne jako na nádražích. Projelo několik vlaků, ale do žádného z nich se nedostala. Ve chvíli, kdy vlak zastavil, musela sehnat nosiče, aby jí pomohl se strojem a s velkým košem, a to nebylo lehké.

Každý by myslel, že měla strach, když na území, kudy se pohybovaly fronty, musela několikrát přestupovat. Vlak mohl být přepaden vojáky, koleje vyhozeny do povětří, cestující mohli být zajati nebo zabiti. Všichni se báli a navzájem se strašili. Jací jsou ti lidé chudáci, říkala si Aňa, co všechno musí vytrpět, a přitom si války dělají sami.

Byla poslána na cestu a jela. Těšila se, že uvidí maminku a sourozence, měla radost i z toho, že se v jejím pořád stejném životě něco děje.

A tu se opravdu začalo dít. Přišel mladý důstojník, zasalutoval a řekl, že je dámě k službám. Proč by jeho službu nepřijala? Přijala ji samozřejmě jako tenkrát, když jí carský důstojník zachránil život. Tehdy byla ještě dítě, ale teď už byla mladá dáma a překvapilo ji, jak se dá využít toho, že je hezká. Důstojník jí proklestil cestu mezi zástupem, který se cpal do vlaku, a vynesl do vagonu koš a šicí stroj. Jel pár stanic s Aňou a pořád se na ni tak krásně usmíval. Napadlo ji, že je to tentýž, který pro ni tenkrát skočil do řeky. Měl také tak jemnou bezvousou tvář a tak zářící oči. Od té doby, co jí anarchista pomohl řídit v době otcovy nepřítomnosti pekařství, naučila se spoléhat na muže. Co by pro ně ostatně mohlo být důležitější než ochraňovat slabé pohlaví? Aňa byla silnější než oni, ale pečlivě to před nimi skrývala a použila svou sílu jenom v případech, kdy se kolem opravdu žádný z mužů nevyskytoval, ani nebyla naděje, že přijde a zachrání ji.

Jaké bylo její překvapení, když příští záchránkyní byla žena, paní Theodora, zchudlá šlechtična, majitelka kosmetického salonu v Křemenci. Povíдалo se, že měla v Paříži velký dům, nějakým záhadným způsobem o něj přišla a usadila se na Volyni. Otevřela si kosmetický salon U Města Paříže a pomáhala mladým dívkám, které sužovalo akné. Měla elektrický brousek, kterým nečistou pleť obrušovala. Aňa u ní nikdy nebyla, ale její sestry tam chodily. Paní Dora s ní cestovala tři dny a pomáhala jí několikrát přestoupit i s šicím strojem a velikým košem.

Šest dní jela, přestupovala, čekala na nádražích, až konečně dorazila do města, kde byla maminka. Měla adresu napsanou na lístku. Nechala šicí stroj a koš v úschovně na nádraží a vydala se

do neznámého města. Našla ulici, v níž maminka a sourozenci bydleli, a potkala mladšího Borise a Lídu na ulici. Boris zavolal:

– Jé, hele Aňa, chvíli na ni prstem ukazoval a pak šli dál po svých. Ne, neměli ji rádi.

Maminka seděla u okna a něco šila. Aňa se k ní chtěla vrhnout a obejmout ji, ale kolem ní byl cizí, neprostupný prostor, na který v té chvíli znovu narazila, a zase si uvědomila, že ji maminka nemá ráda. Obývali jednu velikou místnost s vysokým stropem, na zemi byla jedna postel vedle druhé, a tam, kudy se procházelo, pokládali slamník, který se přes den stavěl ke zdi.

– To je dobře, že vezeš šicí stroj, řekla maminka, aspoň nebudu muset šít všechno v ruce a práce mi půjde rychleji. A to bylo všechno.

Uložili ji na slamník ke dveřím. Otočila se ke zdi a v pláči usnula. Nechali ji u sebe dva dny a pak ji poslali zpátky. Musela zase jet tři dny, možná víc.

Na jednom nádraží vysadili civilisty z vlaku a místo nich nastoupili ruští vojáci. Cestující se nacpali do dřevěné čekárny, kde hořela pilinová kamna, za chvíli nebyl v čekárně žádný vzduch. Jídla v koši ubývalo a zbytek jí někdo ukradl, když spala. Ruská fronta se posunovala na východ, a když za tři dny jeden civilní vlak zastavil, vystoupil z něho strýček. Jak byla šťastná. Boty měla už promočené kolik dní a byla jí zima, protože ve Volyni přichází zima rychle a naráz. Zima uprostřed kontinentu a na rovině je krutá, honí se tam vítr bez zábran a všude táhne. Sněhu napadlo ještě málo, ale byl těžký a mokrý. Strýc jí koupil ve městě nové boty a čekali pak spolu na vlak. Měl přijet co nevidět, jak byla ráda, že už nebude až do konce cesty sama. Najednou přijeli vojáci a začali nádraží vyklízet. Strýček se ptal, co se děje, a dozvěděl se od důstojníka, že nádraží musí být prázdné, protože tudy projíždí

carův bratr velkokníže Nikolaj Nikolajevič. Jede se prý podívat na ruskou frontu a povzbudit vojáky.

Strýček odvedl Aňu do nádražní restaurace, kam předtím nemohla, protože neměla peníze. Objednal pro ni čaj a piroh. Tu přijeli v drezíně ruští vojáci a oficiři nařídili hostinskému, aby vyklidil restauraci, protože milostivý carův bratr se rozhodl, že tady poobědvá. Teď teprve nastal zmatek. Strýček prosil hostinského, aby nechal dítě uvnitř, vždyť vidí, že je celé promočené a zkřehlé zimou. Hostinský mu za úplatu vyhověl a strčil dívku pod nálevní pult. Tam může sedět a nevymrzne.

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič ji uviděl, hned jak vstoupil, zahlédl ji pod pultem a zajímalo ho, co tam dělá.

– *Kakije u tějba charošije vólosy*, podivil se, když dívka vylezla zpod pultu a narovнала se.

Slovo dalo slovo a kníže se ptal, kam krasavice cestuje. Vyprávěla mu o šicím stroji, o mamince, o tatínkovi, o Křemenci. Velkokníže se rád pobavil s mladou dívkou, která byla tak statečná, že se s ním nebála mluvit. Obyčejně když oslovil nějakou dívku, která nebyla ode dvora, ztuhla, čepýřila se, červenala a kloudné slovo z ní nedostal. Některá i omdlela.

Když Aňu pohostil, zeptal se, kde je její strýček. Dali vyhledat strýčka a ten dostal od velkoknížete carova bratra povoz s koňmi a vozku, který je měl dovézt domů. Také obdržel vlastnoručně podepsaný glejt, v němž velkokníže žádal, aby jim všude dali čerstvé koně a uvolnili jim cestu až do Křemence.

Šťastně dojeli. Strýček bratrovi vynadal, že poslal Aňu samotnou na tak dalekou cestu, vždyť už za kopcem byla rakouská fronta. Ani se nenadáli a Rakušané obsadili město.

Papír s podpisem velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, na který byl strýček tak pyšný, ho stál život. Schoval si ho, a když přišla

v roce 1939 sovětská armáda, bolševici mu vlezli do domu a glejt našli. Poslali ho jako carského špiona na Sibiř, kde zemřel.

Byla to její první samostatná, úspěšná cesta, přestálé utrpení, matčina znovuoobjevená neláska, anebo to způsobila rozmluva s velkoknížetem? Za pár dní Aňa prudce dospěla a přestala se bát. Když byla sama doma, oblékla si své nejhezčí šaty a po levé i pravé straně zrcadla rozvěsila světla. Půjčila si od svých starších sester líčidla, která doma zapomněly, namalovala se, vyčesala si vlasy do dámského účesu, do drdolu, který připomínal královskou korunu, a pozorovala sama sebe v zrcadle.

Hlas v ní pořád opakoval: láska, nebo smrt. Když ne smrt, tedy láska.

Podívala se na sebe a rozhodla se pro lásku a život. Rozhodnutí jí vykreslilo na tváři samolibý úsměv, který se podobal úsměšku. Je žena a to je její výhoda. Nemusí být jen chytrá, ale je navíc i krásná. Krása jí teď připadala jako cosi, co je od ní odděleno, co žije nezávisle na ní. Krása a moudrost ji mohou udržet na lehkém, tenkém a životu nebezpečném laně, které je položeno přes údolí smrti. Smrt ji nechtěla, ať si ji tedy vezme život.

Dívala se do zrcadla a byla spokojena. Objevovala v sobě křehkost i tvrdost, něžnost i mazanost. Rozhodla se, že všech svých předností využije ve svůj prospěch.

Hlas pořád bzučivě opakoval – láska život, život láska.

Ano, láska, říkala si malátně a zevnitř před tím slovem tála. Po ničem na světě tolik netoužila jako po lásce. Láska jako by patřila ke kráse a krása byla samozřejmá jako květina, hora nebo jezero uprostřed skal.

Aňa byla připravena.

Válka popadla do pařátů mladé hochy, odvěkla je na bojiště a tam je zabíjela po stech a tisících na obou stranách válečných polí. Bylo těžké najít muže, jakého Aňa potřebovala. Ale čas byl na její straně, a co jiným odepřel, vehnal jí do náruče. Válka jiným dívkám odebrala chlapce, ženám odvedla muže, dětem zabila otce. Co se ženy naplaky. Aně přivedla válka jejího budoucího manžela až do domu.

Když fronty odtáhly, maminka se s dětmi vrátila, pekařství vzkvétalo. Jan Sládek skupoval mouku od sedláků načerno a pekl chleba, kterého bylo tak málo. Nevedlo se mu špatně, ale přesto byly pravoslavné Vánoce roku šestnáctého chudší než Vánoce předválečné. Stoly se pod jídlem neprohýbaly. Na frontě vyhlásili příměří a vojáci převáděli zajatce se zavázanýma očima přes frontovou linii. Na dodržování tradičních a sentimentálních zvyků si potrpěly armády na obou stranách. Velitelé vydali rozkazy, že se o svátečních dnech Božího narození nebude střílet a že zajatci se na svátky vrátí ke svým.

Tenkrát o pravoslavných Vánocích na přelomu roku šestnáctého a sedmnáctého navštívil rodinu Sládkovu mladý advokát. Tatínek ho pozval, protože se s ním zrovna radil v nějaké složité při, kterou měl s jistým mlynářem.

Když svět vstoupil do války, vrátil se JUDr. Alexandr Karaban, syn polské šlechtičny a balkánského nalezence, z Japonska domů a otevřel si v Křemenci advokátní kancelář. Byl svobodný, vysoký, skoro metr devadesát. Měl bohaté tmavé vlasy po otci a snivé modrošedé oči po matce. Potkal určitě ve světě tisíce krásných žen, které se mu nabízely, a možná si mnohou z nich i vzal. Vždyť

žil v Číně a v Japonsku, a dokonce navštívil i Tibet. Když přišel na vánoční návštěvu, byla Aňa na řadě. Všechny tři starší dcery byly vyvdané a ona zrovna dorostla do své dívčí krásy jako do nějakého obalu, který byl pro ni dávno pečlivě vybrán a připraven. Vyplnila formu své rané mladosti a už tehdy bylo patrné, že jako zralá žena bude ještě hezčí, což o dvacet let starší diplomat, muž velkého světa, na první pohled postřehl. Nemýlil se.

Po svatbě nastala zvláštní rovnováha mezi tělem a duchem a trvala dlouho. Oboje bylo stejně krásné. K tomu se ještě šťastně zbavila jasnovidnosti. Umění věštit se jí vrátilo až po letech, když se z ženy proměnila v moudrou stařenu, a nebylo už takovým břemenem jako v mládí.

V třiceti pěti letech byla Aňa nejkrásnější. Aby její krása zůstala zvěčněna, dal jí Alexandr zhotovit u místního fotografa portrét. Tenkrát už se nemuselo jezdit k salonnímu fotografovi do Lvova nebo do Kyjeva. Křemenec se za Polska rozrostl a zmodernizoval. Fotograf zvětšil Anin portrét na čtyřicet krát dvacet centimetrů a vystavil ho ve výkladní skříni, aby si udělal reklamu. Advokát, tenkrát už padesátiletý otec dvou dospívajících dětí, zuřil a chystal se, že si k fotografovi dojde a zakáže mu, aby se na jeho krásnou ženu chodilo dívat celé město. Její krása je zneuctěna a jeho pověst utrpí. Proč by se jiní měli dívat na to, čím se chtěl těšit sám?

Aňa, marnivá jako všechny ženy, byla potěšena, dokonce jí mužův hněv lichotil. Avšak její krása, jako by nebyla její, neztožňovala se s ní. Když se na sebe dívala do zrcadla, sledovala svou krásu se zalíbením, ale jako něco, co jí nepatří, co má jen použít a ošetřovat. Věděla, že je silnější než jiné ženy, a také chytřejší, a to jí lichotilo víc.

Když Alexandra tenkrát o Vánocích uviděla poprvé, věděla ve své jasnozřivosti hned, že si ji vezme za ženu. Měl totiž v sobě

právě takovou dávku muže, jakou Aňa potřebovala jako doplněk ke svému budoucímu ženství. Toužila po otci a po matce, protože rodiče ztratila v šesti letech a ve své rodině byla jako sirotek. Její pravý tatínek poskytoval ochranu, útěchu a radost cizím ženám, ale nikdy ne své vlastní anebo svým dcerám. Od maminky si Aňa nevysloužila ani pohlázení. Muž, který teď přišel až k nim do domu, měl na levém malíčku prsten se safírem, prý z Číny. Safír poznala, posestrima jí o něm už dávno vyprávěla.

JUDr. Karaban, tak se tenkrát představil, vyprávěl, že mu sluha dával v Japonsku vždycky do kapes parádního obleku, který nosil na recepci a na slavnostní přijetí u císaře a u dvora, několik kapesníků. Když mu nabídli k jídlu něco, co se po talíři pohybovalo a co se příliš podobalo žížale, hmyzu nebo živočichovi, které v našich zeměpisných šířkách nejíme, vyplivl to tajně do kapesníku a strčil do kapsy, aby hostitele neurazil. Povídal jim také, jak byl v Tibetu přijat u nižších lámů, dalajlama se tehdy ještě veřejnosti neukazoval a tibetské učení bylo drženo v tajnosti. Tibetskou knihu mrtvých se lámové učili nazpaměť a nesměla být převedena do písemné formy, aby se jí někdo nezmocnil a nemohl ji zneužít. Ve dvacátém století uvrhlo však lidstvo samo sebe do tak nezměrné bídy, že se tibetská božstva slitovala a nařídila lámům, aby Knihu mrtvých dali světu. Svět se zhoršil natolik, že někteří lidé začali toužit po návodu, jak se sem už nikdy nevrátit.

Doktor Karaban vyprávěl, Aňa u toho směla sedět a všichni pili ruský čaj ze samovaru, z porcelánových koflíků, které přivezla babička Anda z Čech, a poslouchali. Byla okouzlena. Nikdy neslyšela o žádné jiné cizí zemi než o Čechách. O tom cizím, dalekém kraji, o její vlasti, se mluvilo v rodině hodně často, vždycky se povídalo, jak je to tam krásné. Zpívaly se české písničky jako třeba tahle:

*Šedesát let ušlo, šedesát let tomu,
co se hrstka Čechů vypravila z domu.
Do daleké Rusi z české domoviny
jela hrstka Čechů hledat kousek hlíny.
Na Volyni našli mnoho lesů, plodin,
tam se usadilo mnoho českých rodin.
Nadřeli se Češi v lesích a na polích
a dnes na Volyni zas je něco bolí.
Zakusili bídy, zakusili hoře
a dnes jejich děti odjíždí za moře...*

Tu písničku zpíval dědeček Sládek a vždycky při tom plakal. Snad vzpomínal na své mládí, na svou tehdejší naději a sílu. Mnohé jeho představy se nenaplnily a teď je oplakával. Moře, ano, měl se odvážit ho přelout.

Doktor toho o Čechách moc nevěděl, dokonce ani neuměl česky. Jeho rodným jazykem byla polština a studijním ruština. Jazykem jejich pozdější lásky se stane ruština a teprve posléze čeština. Aňa si ve svém vroucím vlastenectví, to bylo snad jediné, na čem trvala, přála, aby děti byly vychované česky. Nikam nepatřila, nebyla ničím, ale cítila, že je z Čech. Co bylo odtamtud, mělo cenu zlata. Jako ty dva obrázky mistra Jana Husa a Jana Amose Komenského, učitele národů. Z Čech pocházely ještě některé výšivky, které měla maminka pečlivě uschované v prádelníku a s nimi i český kroj. Jestli Aňa po něčem v životě toužila, tedy vdát se a podívat se do Čech. Nakazila se steskem pana učitele z české trojtrádky, dávno už tu nebyl, vrátil se do země zaslíbené, ale ona jeho zasvěcení přijala a zůstala jemu i Čechům věrná.

– Nebyl jste nikdy v Čechách? zeptala se doktora práv, ale ten zavrtěl hlavou.

- Byl jsem v Anglii, v Londýně, v Paříži, byl jsem na Dálném východě, ale v Praze jsem nikdy nebyl.
- Já bych tam tolik chtěla.
- Tak to tam slečna určitě pojede, řekl a zasmál se na ni úsměvem, který pak už chtěla vidět po celý život.

Líze se zdá její otec na jediné fotografii, která jí zbyla, velice mužný. Byla po něm, jenže co je krásné na muži, nelíbí se tolik na ženě. Líza je vysoká, štíhlá, ramena má širší než pánev, ta zůstala dívčí, snad proto, že nerodila. Má dlouhé nohy a paže. Maminka vždycky říkala, že i ruku, mentální typ, dlouhé prsty a úzké dlaně, má Líza po tatínkovi. Tatínkův zahnutý nos vystupuje Líze z tváře jinak, žensky jemně. I vlasy zdědila po otci, což jako malá Aně často vyčítala, jako by maminka snad udělala špatnou objednávku. Líza by byla radši po křehké, ale nerozbitné matce.

Otec má na fotografii světlý plátěný elegantní oblek s vestou, na krku velikého motýla, na hlavě panama se širokou stuhou, jak se to v třicátých letech nosilo, a pod nosem knírek. Má široký slovanský obličej, jeho otcem nejspíš nebyl Turek, i když to není vyloučeno.

Byla to láska na první pohled. Alex přicházel pravidelně na čaj a dovolil se pekaře, jestli by s ním dcera mohla chodit na procházky. Jan Sládek proti tomu nebyl, a ještě radši byla jeho žena. Svitla jí totiž nová a trvalejší naděje, že se nepohodlné dcery zbaví. Anin život visel jednou na vlasech a podruhé na sukničce, od té doby se jí matka bála ještě víc než jako miminka a nechtěla ji mít doma déle, než je bezpodmínečně nutné. Aně už bylo sedmnáct, může se vdávat, ať to udělá co nejdříve.

Jednou v sobotu odpoledne, bylo to koncem ledna a slabě mrzlo, takže nebylo bláto, šli Aňa a Alexandr spolu na horu, z níž trčí kříž.

Byla to jediná hora široko daleko a kříž z ní vystupoval pořád výš a výš. Vypravili se tam právě v době, kdy v Petrohradě vypukla revoluce.

Rovina jako stůl se rozkládala široko daleko, a když se vraceli zpátky, nebe bylo jako hedvábná batika, poskládané do varhánků a faldů, lesklo se jako z kovu. Alexandr vyprávěl, že na Sibiři při čtyřicetistupňovém mrazu uschne prádlo za hodinu.

– Čím to je? ptala se Aňa, která věděla, že když na Volyni mrzne, schne prádlo několik dní. A on vyprávěl, že vzduch je tam naprosto suchý, a proto prádlo schne i v takové zimě. Povídal, že při čtyřicetistupňovém mrazu dopadne slina na zem jako ledová kulička a nadskočí, taky že člověk slyší zvuk, který je v dálce, jako by byl mnohem blíž. Potom vyprávěl o Evenech, jak na ledu tančí a evenské ženy jezdí na nákup na sobech.

Na cestě domů Alexandr požádal slečnu o ruku a ona hned souhlasila.

Svatba Lízina tatínka a maminky se konala na Kreščatiku v největším pravoslavném kostele v Kyjevě. Bylo to na jaře roku 1917. Zanedlouho vyjde planeta Mars jako krvavá jitřenka a stará matka Francouzská revoluce porodí první ze svých dětí. Druhé už se také chystá.

Do Kyjeva přijel Jan Sládek a jeho žena, aby nevěstě požehnali. Karabanovi požehnali dětem doma, maminka po katolicku a tatínek se jenom šťastně usmíval. Nikdo nevěděl, jakou má víru, a on také žádnou neprosazoval. Nepotřeboval se snad ani modlit. Modlit by se měli ti, jejichž život není modlitbou, a ti, co ho neumějí posvětit svou prací.

Požehnání se konalo v hotelu na Kreščatiku. Jan Sládek byl v Kyjevě se svými děvčaty už víckrát, ale maminka tu nebyla nikdy. A aby to nedala najevo, tvářila se, jako by se jí nic netýkalo. Velký svět se jí zdál prohnílý a nemravný, užívání života považovala za prohřešek. Když se k ní přibližovala radost a nabízela se, bála se ji přijmout. Kdyby ji potkalo štěstí, snad by ho odehnala.

Ať ji pozorovala se soucitem. Byla také venkovanka a poprvé ve velkém městě, ale přijímala to se samozřejmostí, s jakou později bude přijímat i neštěstí. Chránila ji důvěra a láska, kterou snad zdědila po své babičce Andě z Podřipska. Všechno, s čím se setkávala, odevzdávala do rukou Božích. Od té doby, co se smířila s životem, byla zadobře i s Bohem. Své budoucí děti nikdy nebude učit sebelítosti.

Teď byla poprvé ve velkém městě a cítila se po boku milovaného muže jako královna, však bude také v chrámu korunována.

Její víla jí napovídala, co má dělat. Aňa ji poslouchala a kupodivu ani jednou se nespletla, a pak ji víla opustila. Měla muže. Spolu s vílou odešla i jasnovidnost. Aňa se zvolna proměňovala z dívky v ženu.

Cítla, že hraje svou roli dobře, ale sama byla jinde. Jako tenkrát před zrcadlem, když se jí zdálo, že krása je něco, co jí nepatří, tak také se nyní nevdávala ona, ale jen ta její část, která se z hloubi vynořovala na povrch.

Aňa trvala na tom, že obřad požehnání bude český. Přinesla proslov, který v sedmdesátých letech přivezli na bryčkách a na dvoukolácích Češi na Volyn a podle něhož se vdávali a ženili. Co bylo z Čech, muselo přinášet štěstí. Slavnostní řeč pronášel družba, a byl to strýček, který ji zachránil, když ji Jan Sládek poslal s šicím strojem do vnitrozemí. Aňa mu to nikdy nezapomene.

A tak v hotelovém pokoji poklekli s Alexandrem na koberec, který otec s matkou dovezli z Křemence a který prý byl utkaný v Čechách, a rodiče Sládkovi si sedli na židle naproti snoubencům. Jan Sládek byl rozjařený, však už od rána vypil hodně vodky, maminka Sládková měla rty ještě vážnější a tenčí, vzpomínala na svou vlastní svatbu. Měli pravdu zpěváci, kteří při svatebním obřadu v cerkvi zpívají o životě svých mučedníků. Maminka Sládková se považovala za mučednici a z toho obrazu už nikdy nevyjde. Proč by se měla na svatbě své dcery radovat? Brala všechno stejně: pohřby a svatby, všude jako duchem nepřítomná. Její setrvalé hoře a umíněná pracovitost ji oddělovaly od radosti i smutku jiných lidí. Aně ji bylo líto a byla ráda, že už spolu nebudou bydlet pod jednou střechou.

Strýček měl černé šaty a zlatý řetízek od hodinek, také ještě z Čech, se mu napíнал přes kulaté břicho. Slavnostním hlasem četl český proslov. Alexandr by mu byl nerozuměl, kdyby mu Aňa

řeč předem nepřeložila do ukrajinštiny. Tenkrát, kdy Češi „příjžděli na psech“ na širokou a panenskou Volyň, aby ji znásilnili a podrobili si ji, to byla také svatba. A tenkrát už se Češky vdávaly a Češi ženili podle smlouvy, která měla být teď čtena v hotelovém pokoji na Kreščatiku. Děkovali česky. Bylo ještě zvykem, že se za všechno děkovalo. Svatební listina byla opsána ve všech českých vesnicích a učitel ji půjčoval snoubencům. Věřilo se, že česká slova pronášená daleko v cizině budou zaklínadlem, které přinese novomanželům a jejich dětem štěstí. Všechno, co bylo z Čech, stalo se legendou, zvětšilo se vyprávěním do obrovitých rozměrů, jako se dítěti zvětšuje svět do dospělosti a potom se důvěrným zacházením zmenšuje. Jenže k zdůvěrnění nikdy nedošlo, a tak modravé hory, které obkružují českou zemi ze všech stran a které jsou prý porostlé hustými smrkovými, jedlovými a borovými lesy, se z dálky volyňské roviny proměňovaly ve velehory.

Svatební hosté se shromáždili v hotelovém pokoji a číšník v livreji přinesl stříbrný tác s úzkými stopkami stříbřitě se lesknoucí vodky. V každé skleničce byla aspoň jedna bublina, která připomínala perlu. Kdyby mohlo hustými záclonami prosvitnout slunce, byl by se paprsek na bublině odrazil a rozzářil perlu do duhy. Strýček se dlouze vysmrkal, sundal si brýle a otřel si kapesníkem oči. Všichni byli připraveni a proslov mohl začít.

Odpusťte nám, rodičové ctěný, též i vy, přátelé a páni hosté shromážděný! Doufám, že vám všem je známo (oznamoval strýček slavnostním hlasem), že tito mladí snoubenci umínili sobě v této dnešní době svůj svobodný stav změnit a dle řádu křesťanskýho nyní přijmout svátost stavu manželskýho. Proto vás prosím, přátelé a páni hosti, byste je doprovodili ke svátosti. Dříve nežli z tohoto domu vykročíme, jednu věc si vyprosíme: Jest to poklad velmi sladký, požehnání otce, matky! Ještě

vás prosím, rodičové ctění, byste mi dali dovolení ku dalšímu promluvení! A proto, snoubenci drahý, vemte sobě příklad blahý, že není žena učiněna z hlavy, aby nad mužem panovala. Ale ani z paty, aby jí muž pohrdáním připravoval osud klatý. Když budete ctnostně, bohabojně žítí, prodlouží vám Pán Bůh dní, že uvidíte dítky svý. Z jakých ženich důvodů zanechat chce svobodu? Dostat vaši dcerušku sobě za ženušku: V práci chce mít pomocnici, ve všem rovnou společnici, by s ní ctnostně obcoval, vzorné dítky vychoval. Doufám, že jste vyslyšeli moji prosbu snaženou a že nám už dáte odvést vaši růži blaženou. Já vás prosím, proboha, po první, po druhý i po třetí, ať ho Pán Bůh posvěť. Abyste jim odpustili všechna slova, všechny skutky, když vám byly na zármutky. Též vám dcera díky vzdává a proboha vás žádá, abyste jí i ženichu odpustili, požehnání udělili!

Strýček se obřadně vysmrkal. Aňa vzpomínala, jestli se nedopustila vůči svým rodičům nějakých zlých skutků, za které by se měla omluvit, ale žádné nenacházela, ani rodiče z ničeho neobviňovala. Bylo jí jich vlastně líto a myslela si s jistou dávkou pýchy a mladistvé nabubřelosti, že její život bude povedenější.

Slunce v té chvíli prorazilo hustou záclonu a ozářilo pokoj. Aňa to, klečíc na zemi ve svých krajkových svatebních šatech a s bílým závojem přehozeným přes obličej, považovala za dobré znamení. V ruce držela kytíčku konvalinek, jako na té fotografii se sestrami.

A strýček našel odpověď rodičů, chvíli si v ní sám dojatě četl, pak za rodiče odpověděl: *Dejž ti Pán Bůh dcero milá, abys vždycky šťastná byla! Milost Boží sestup z nebe, hájí ženicha i tebe, byste mohli blaze žítí, po smrti pak k nebi jítí!*

Ted' se maminka rozplakala, protože si vzpomněla, že půjde jednou se zde přítomným svým mužem Janem Sládkem k nebeské brá-

ně, že ho má na starosti a že se ho nezbaví ani v nebi, protože i tam se jí bude držet a hájit se její čistotou a paličatou pracovitostí.

Aňa byla ochotná jít s Alexandrem kamkoliv, milovala ho za to, že ji odvede z otcovského domu; za to, že z ní udělá samostatnou paní; za to, že bude svobodná. Byla už tolik nešťastná, a má na štěstí konečně právo. Jenže štěstí není nárok, ale milost, a to ještě Aňa neví. A hlavně neví, že její představa, jež je jako vzduch, který teď dýchá, její toužebné očekávání, se nenaplní, protože je rok 1917 a už před třemi lety vstoupil svět do katastrofy.

Maminka položila ruce nejdřív Aně a potom Alexandrovi na hlavu a přežehnala je pravoslavným křížem. Totéž učinil s náma-hou i Jan Sládek. Pak se konečně všichni rozplakali a každý plakal nad sebou.

A strýček, který už měl obličej celý ztrhaný pláčem, protože plakal vlastně potichu od začátku, si odkašlal, otřel si oči a nasadil si znovu brýle, aby přečetl poslední formuli a tím svůj slavnostní proslov ukončil a snoubence naposledy napomenul:

Rodiče vás vychovali, pro nebesa pěstovali! Dejž tak Pán Bůh, Otec věčný! Bůh Syn v lásce nekonečný světí nyní darů pramen, jenž vám bude k slávě! Amen!

Všechno je, jak má na svatbě být.

Nevěsta má na hlavě myrtový věnec a dlouhý bílý závoj, symbol čistoty. Běda těhotné, kdyby se ozdobila závojem! Běda nevěstě, která by před svatbou otěhotněla. Lidé si na Volyni spočítají i ty Hospodinem určené dny od svatby.

Svatební průvod kráčí od cerkve, zvony zvoní, srdce buší do pláští a Aně se zdá, že zvoní všechny zvony staroslavného Kyjeva.

Zpěváci zpívají, v pravoslavném kostele nejsou varhany, všech-nu hudbu obstarávají jen lidské hlasy.

Grjadi, nevěsta ot Livana...

Ženich jde a nevěstu má po levici, oba se zastavují u vchodu od chrámové lodi. Jak jim to sluší. Přišli se podívat i lidi, kteří je neznají, ale chodí na svatby a na pohřby na Kreščatiku, protože to je vždycky podívaná. A je, na to se mohou spolehnout. Nevěsta je drobná jako japonská panenka vyřezaná ze slonové kosti, jaké prodávají v orientálních obchodech, a jak je útlá v pase. Dlouhé vlasy jí splývají až po pás. Nikdo neví, že je obdivoval sám velkokníže, carův bratr Nikolaj Nikolajevič. Na vlasech má položený věnec se závojem. Ženich je prostovlasý, v ruce drží cylindr a má na sobě bílý frak. Bývalý velvyslanec si bere pekařovu dceru, Česku z Volyně. Až bude po obřadu, oba se otočí čelem k východu z chrámu a tím okamžikem se nevěsta stane novomanželkou a ženich novomanželem. Ona se octne po ženichově pravici a oba budou hledět k západu slunce.

Báťuška posvětil těžké zlaté prsteny, které koupil ženich, a navléká je snoubencům, prsten jednou Aňa vymění za jídlo pro sebe a své dvě dcery, ženich a nevěsta si podávají pravé ruce, jdou poslušně za báťuškou až k oltáři. Tam je prostřen bílý ručník, který je v rozích přitížen kovovými mincemi. To pro štěstí.

Zpěváci zpívají o tom, že něžná, křehká nevěsta bude jako réva plodná a její děti budou jako olivové výhonky a všichni společně budou Alexandrovým požehnáním, protože on se bojí Hospodina. Líza s Lídou, které ještě postrkují mraky, se třesou nedočkavostí, aby už se měly z čeho narodit. Všechny děti se těší, protože nevědí, co je na světě čeká.

Alexandr má pravoslavnou svatbu, nevěsta si přála, aby přestoupil na pravoslaví. Rád jí vyhověl, jeho víra kořenila ještě východněji. Potom, co navštívil Tibet a přečetl si Knihu mrtvých, zdála se mu evropská náboženství vnější a ritualizovaná, židov-

skou vírou počínaje, ta mu připadala nejformálnější. Vyhověl nevěstě i v tom, že si dal od jejích rodičů udělit české požehnání. Měl ji rád a přál si, aby byla šťastná. Viděl, že si bere dítě, které touží po lásce a ochraně. Dostává kuklu, z níž se teprve láskyplným ohříváním v dlaních a měkkým teplým dechem vyklube motýl. Anebo si bral lasturu, jež slibovala perlu. Lastura se však musí sama otevřít, perlu darovat, a ne být násilím rozlomena. Alexandr byl už natolik zkušený a dospělý, že věděl, jak je jejich budoucí štěstí křehké.

Báťuška se ptá, jestli se ženich s nevěstou ke svatbě odhodlali dobrovolně a bez donucení a jestli nejsou náhodou už zasnoubeni s jinými. Oba odpovídají, že jiného nemilují. Báťuška jim klade na hlavy pozlacené korunky a svědkové je snímají pravou rukou, v níž mají připravené bílé kapesníčky, aby se korunky nezašpinily. A pop zpívá:

Věňčajetsja rab Božij Alexandr rabě Božijej Anně vo imja Otca i Syna i svjatogo Ducha. Amiň.

Alexandrovi se nelíbí, že ho báťuška nazývá rabem a jeho ženu rabou, ale co se dá dělat.

A zpěváci k tomu dodávají:

Položil jesí na glavách ich věncy ot kamenij čiestnych, životá prosíša u těbě i dal jesí ím!

Žalmista čte epištolu. Z celé jeho partie se dá rozumět jenom tomu: *A žená da boitsja svojego muža!*

Alexandr se na Aňu usměje, aby se ho nebála, a ona je mu za ten úsměv a stisknutí lokte vděčná. Zdá se jim oběma, že se jim štěstí nemůže vyhnout.

Bradatý pop čte zatím evangelium o svatbě v Káni Galilejské, svatbě nebeské a o proměně vody ve víno. A aby se o tom jen tak nasucho nemluvilo, nalévá víno do dvou stejných pohárů a podává je novomanželům. Když se napijí, provádí je kolem oltáře, který stojí

uprostřed chrámové lodi. Zpěváci při tom zpívají o svatých korunovaných mučednících. Alexandr neví, proč se v křesťanství pořád musí připomínat utrpení a proč se tak málo mluví o radosti.

Pak všichni novomanžele líbají a přejí jim štěstí, zdraví a hodně dětí. Aby se brzo slavily křtiny.

Ne, v té elegantní restauraci, kam Alexandr pozval Aňu na večeři, když konečně příbuzní odjeli z Kyjeva na Volyň a oni zůstali sami, tam Anin manželský život nezačal. Alexandr poručil ústřice a šampaňské. Když přinesli alpakovou nádobu s ledem a na ní lastury, Aně se to docela líbilo, vypadalo to jako obraz. Ale když jí Alexandr předvedl, jak se ústřice jedí, a sama kápala do otevřené lastury citron a tělo sebou živě zacukalo, musela se omluvit a rychle odejít.

Když se novomanželovi nepovedlo uctít Aňu ústřicemi, nalíval jí šampaňské a nabízel špičku, do níž nacpal francouzskou cigaretu. Aně trvalo dost dlouho, než ji zkazil natolik, aby se naučila kouřit. Tvrdil, že dámy velkého světa se bez toho neobejdou. Sám kouřil sto cigaret denně. Jejich dcera Líza si pamatuje, že si maminka každý večer sedla na stoličku, vzala na klín krabici s tabákem a dutinky a pozorně drobila tabák v prstech a nacpávala sto cigaret, tatínkovu zásobu na zítřek. Tehdy na svatební cestě její manželský život nezačal, ba ani nic neukazovalo na to, jak bude dramatický. Všechno bylo tak milé a přepychové, že si připadala jako kočka, která někde v bezpečí rozmazleně přede.

Když vypukla občanská válka, dal Alexandr přivést pytel soli, metrák cukru a metrák mouky. Tak byli na Volyni zvyklí, věděli, že první, čeho bude nedostatek, je jídlo a že jedině se zásobami mohou přežít. Aňa, jak to dělala její maminka na začátku první světové války, prosála mouku a uložila ji do krabic na police v suché komoře. Říkali tomu forota a ten název přivezli snad předkové z Čech. V Čechách totiž také jedni vojáci odešli a druzí už se blížili a lidé byli zvyklí schovávat si jídlo a věci. Čech by nevyhodil ani jednu botu, kdyby mu druhá shořela, říkala Anina babička. Schoval by tu botu pro případ, že by někde přišel o nohu a potřeboval zrovna tu jednu.

Potom se Alexandr dozvěděl, že ho Sověti mají na listině lidí, které zlikvidují nebo pošlou do vyhnanství. Musel zmizet a Aňa žila sama se starou chůvou a s tím malým, kterého nosila pod srdcem. Jednoho dne, když byla v osmém měsíci, to už nevydržela a vypravila se za Alexandrem na rašeliniště. Musela jet vlakem, a protože vlaky byly přeplněné, dostala se jen na plošinu. Vlak se rozjel, už opustil nádraží, když na plošině vznikl nějaký tlak, zevnitř, z vagonu se někdo tlačil ven. Zachytila se jedoucího vagonu za držadlo na schůdcích a chvíli tak vlála se svým těhotným břichem. Držela se jednou rukou zábradlí a teprve po chvíli se jí podařilo chytit se oběma, ale držadlo nesnesitelně zablo. Slzy jí přimrzávaly k tvářím a držely se na řasách jako ledové kuličky. Tu se nějaký pán prodral skupinou mužiků a vytáhl ji mocným tahem nahoru na plošinu. Sotva tam byla, otočil se zády a zmizel mezi lidmi. Aňa se v tlačenci zahřála a přestala plakat. Dojela na

dřevěnou stanici a šla pěšky deset kilometrů. Zaklepala na dveře boudy v lesích, odkud čouhal plechový komínek, zmrzlá a zablácená. Seděli pak dlouho naproti sobě ve tmě, slyšeli jenom dvojí dech, vzácný důkaz, že ten druhý žije, občas se sesunulo poleno a zapraskal oheň. Dlouho chutnali přítomnost nejdražšího člověka a ještě toho třetího, který byl jejich. Potom se začali svlékat a už neposlouchali nic než vzdychy a šťastný smích. Leželi zabaleni v kůžích, zulíbaní od čela až po paty, a bylo by jim bývalo šťastně, kdyby Aňa nedostala strach. Najednou se začala třást, kňučela jako opuštěné štěně, vyla jako psík. Neplakala celých osm měsíců, až teď v náručí svého muže si připadala tak slabá, že nemůže přežít, a proto nepřežije ani jejich dítě. Potila se studeným potem a zuby jí cvakaly. Ruce a nohy měla ledové a břicho horké, vzduté a tvrdé. Alexandr ji zabalil do kožešin, chlácholil ji, choval v náručí jako malé dítě, ale pořád se nemohla uklidnit. Pak začal zpívat ruskou ukolébavku, která je zaklínadlem.

*Ljuli, ljuli, ljuli baj,
poskoreje zasypaj,
choť sijčas pomiraj
nikomu tebja ně žal,
ni otcu ni matke,
ni rodnoj božatke
ljuli, ljuli, ljuli baj.*

- Povídej mi, prosila Aňa, když dozpíval, jaké to bude po válce.
- Ale má drahá, řekl Alexandr, třeba už nikdy nebude po válce. Rozplakala se ještě víc.
- To nesmíš říkat, to nikdy nesmíš připustit, protože to bych nepřežila.

A tu Alexandr pochopil, že má v náručí dítě, které chce, aby mu vyprávěl pohádky, a že jim bude skálopevně věřit. Že to, co teď bude povídat, jí zůstane navždycky a bude se k tomu vracet, kdykoliv jí bude úzko. A pochopil, že jeho žena je silná, ale v jeho náručí slabší, a že od toho má náruč, aby ji konejšil, aby ji ukoľbal. Teď nebyl důležitý on, ale dítě, a aby mohlo přijít na svět, musí vyprávět pohádku o budoucnosti. To, co potřebuje Aňa nejvíc, je naděje, a dítě samo bude snad naději nést dál. Nenarozené dítě je statečnější než my všichni, protože bere na sebe břemeno života a nese v sobě smrt. Aňa se bála, a Alexandr naštěstí včas pochopil, že je dospělý a že musí aspoň pro tuto chvíli nést tíhu tří životů. A tak se svého úkolu ujal.

Vzal Aňu do náručí, kolíbal ji, líbal ji na uši a do krásných a bohatých vlasů.

– O čem mám povídat nejdřív? zeptal se.

– O našem domě, řekla Aňa kňouravým hlasem.

– Tak tedy o našem domě, souhlasil Alexandr. Náš dům bude mít velikou kuchyni, kde budeš hospodyní a budeš mít aspoň jednu pomocnici. Náš dům bude přízemní a bude mít vyřezávanou verandu, jako ji mají ukrajinské domy. V létě navečer, až se bude stmívat, budeme sedět na verandě se svými hosty. Slunce bude čistounce zapadat za obzor a budeme pít ruský silný čaj ze samovaru. Kolem budou ležet naši věrní psi. V sadě budou zrát hrušky a jablka. A potom vstanu a pro nás a naše hosty připravím večeři.

– Ne, protestovala Aňa, já vstanu a uvařím večeři.

– Má malá, vždyť ty neumíš vařit.

– Do té doby už budu umět, řekla hádavě a přestala plakat.

To je dobré znamení, myslí si on. Pravda, když se vdávala, neuměla vařit. Uměl to jen on. Zlobilo ji, že doma pořád do všeho mluví a že je rád v kuchyni.

– Dobře, souhlasil Alexandr v chatě. Budeš vařit ty.

– Poslouchej, jak kope a žbluňká, řekla Aňa a Alexandr poslušně položil ucho Aně na břicho. Když dítě přestalo, přála si, aby pokračoval.

– Povídej o dětech, prosila.

– Budeme mít hodně dětí, řekl Alexandr. Aspoň tři dcery a tři chlapce. První syn se bude jmenovat Boris, souhlasíš?

Spokojeně kývla.

– Už je mi líp, řekla. Bolelo mne břicho, takové křeče, jako by se mělo už narodit. Ale má ještě měsíc čas.

– Budou si hrát na zahradě a večer je vždycky zavoláme. U velkého stolu budou mít všichni své místo. A vždycky budeme mít co jíst.

– Nejhezčí to bude o Velikonocích, řekla Aňa. Budu péct báby. Víš, jak se pečou báby? Moje maminka vždycky roztloukla sto dvacet vajec a ze žloutků zadělala těsto. Z toho vyšlo šest kynutých bábovek, možná se ti to zdá málo, ale byly hodně vysoké. A ještě je k tomu potřeba pět kilo mouky, dvě kila másla, mandle, hrozinky a já si nemohu teď vzpomenout, co všechno.

– To nevádí, řekne Alexandr, určitě na to bude mít maminka recept.

– Poslouchej, řekne Aňa s velkou vážností, když se ty báby vyklápějí, musejí se dát za horka na prostěradlo nebo na veliký ručník a na něm se válejí, aby stejnoměrně vychládaly a nebyly šišaté. Dva lidé drží prostěradlo po obou stranách. A potom se báby zabalí do peřin a tam, na měkkém, v tichu zrajou. Nakonec se polévají cukrovou pěnou, do které se dávají bílky. A taky budeme mít beránka s korouhvičkou svatého Václava, patrona české země, a toho posadíme na jednu z těch báb.

Nastalo ticho, v němž se znovu připlížil strach a začal Aňu mučit.

– Povědej honem, řekla, povídej o lásce.
– Budeme spolu až do smrti, řekl Alexandr. Totiž já asi umřu o hodně dřív, protože jsem tě potkal, když už jsem byl dost starý.
– Já jsem ráda, že jsem tě vůbec potkala. Vždyť jsem tě mohla nepotkat.

Při té myšlence začala zase kňučet.

V lese se zvedl vítr. Slyšeli, jak o sebe třaskají koruny stromů, v blízkosti chaty musel být vykotlaný kmen, v němž meluzína hvízdala na několik píšťal. Kdepak asi poztrácela svoje děti?

– Povědej o lásce, prosila Aňa.

– Budeme jako moji rodiče, řekl Alexandr. Ti jsou pořád spolu, pořád si mají co povídat, a jak mohou, drží se za ruce. Když je jeden pryč, druhý pořád vyhlíží, kdy už přijde. Taková láska může být jenom mezi lidmi, kteří si dali všechno. Byli vždycky chudí, ale měli se rádi.

– Byli chudí, protože je tvá babička proklela?

– My se nebudeme nuzovat jako oni, budeme mít velký dům, hodně návštěv, a ty vždycky přijdeš a budeš krásně ustrojená a učesaná. Takové štěstí mít elegantní, krásnou a chytrou ženu.

– A co Boris, co ten?

– Boris bude nejlepší student na gymnáziu, ale žádný šprt. Bude vědět všechno o zvěři, o veverkách, o kunách, bude umět chytat ryby do ruky a lovit raky.

– A co Lída? povídej o Lídě.

– Lída bude krásná po tobě. Bude mít tvoje dlouhé vlasy a tvůj štíhlý pas. A bude mít nožičku pětatřícítku, jako máš ty.

– A chytrá bude?

– Lída bude chytrější, řekne Alexandr, ale zase nebude tak hezká. Lída bude doktorka, anebo advokátka. Bude bydlet v Kyjevě nebo ve Lvově a bude mít soukromou praxi.

– A co do Čech? zeptá se Aňa, do Čech se žádné z našich dětí nevrátí? Budou přece umět česky a budou napůl Češi.

Alexandra napadne, že se právě rozhoduje o tom, jakou státní příslušnost a jakou národnost budou mít jejich děti. Přál by si, aby Volyň patřila k Polsku, protože z Ruska nic dobrého nevzejde. K Čechám Volyň patřit nikdy nemůže, děti by se musely odstěhovat daleko. Alexandr tuší, že není dobré se někam vracet, že je lidštější zachovat si iluzi, možnost, sen.

Ljuli baj, ljuli baj... začne tichounce zpívat.

Aňa uprostřed zpívání usnula. Alexandr se na ni dívá a trápí se, protože ji právě poprvé v životě oklamal.

Tam v lesích, uprostřed občanské války, prožili Aňa s Alexandrem snad nejkrásnější tři dny společného života. Tam na okraji Pripjatských bažin a rašelinišť byli muž a žena a jako by tu byli první. Věděli, že každý okamžik může být poslední a že se možná už nikdy neuvidí. To propůjčilo jejich setkání zvláštní osvětlení soumraku, kdy se loučíme se vším, jako by slunce už nemělo nikdy vyjít. Prožívali rozkoš ukradeného života, děkovali za každou chvíli. Alexandr znal lásku z domova, věděl, že roste, jen když překonává odpor. Aňa lásku neznala, ale čím kratší doba jim zbývala, tím větší byla její radost a vášně, tím hlubší byla její odevzdanost. Měla v břiše jeho dítě a ono tu bylo s nimi jako svědek dávných časů, důkaz, že byli kdysi v krásném hotelu na největším bulváru v Kyjevě, pili šampaňské a jedli kaviár. Zdálo se jí, že je to sto let a že v dalších sto letech se dítě možná zase bude zmenšovat, vracet se zpátky do ještěrky a ryby, vklouzne zpátky do moruly a nakonec se raději rozpustí do její krve, než by se chtělo narodit.

– Ale kdepak, řekl Alexandr, děti se života nebojí a je to jejich povinnost se narodit, copak to nejsou jen poslušné plody touhy života po sobě samém?

Teprve tam v lovecké chatě se jejich manželství naplnilo a Aňa se stala Alexandrovou ženou.

Když se pak rozloučili s tisícerými sliby a s tolika plány do budoucna, že je hned zapoměla, šla lesem a byla šťastná. Myslela si, že bude plakat, ale copak pláčeme, když prožijeme vrchol svého života? Vrchol života je ve ztrátě sebe sama, v dávání, a ona dávala hned dvakrát. Zbavila se konečně své vydělenosti, neštěstí svého života, své jinakosti. Nebyla tu za sebe, ale pro ně. A tak když šla po lesní cestě, bylo jí teplo jako tam u ohně, protože si oheň nesla s sebou. Láska je ve stromech, které ční vysoko k nebi a jejichž kůru vidí poprvé zblízka porostlou jemným žlutozeleným mechem, šedostříbrným lišejníkem, který teď v zimě kvete malými nenápadnými kvítky. Nikdy si toho předtím nevšimla.

Aně se zdálo, že v lovecké chatě umřela a znovu se narodila, a nový život byl mnohem radostnější než ten první. Už se jí nemůže nic stát a o nic nemůže přijít, protože to, po čem vždycky toužila, už má.

Touha opuštěného a nemilovaného dítěte se konečně naplnila a ona už na nic nečekala. Bylo to tak silné, tak něžné a tak divoké, tak křehké a tak pomíjející a přitom tak robustní, že už se to nikdy nemuselo opakovat. Skutečná láska má tu vlastnost, že sama po sobě netouží. Je jiná než potěšení, po něm začneme toužit už na cestě od něho, ne tak po lásce, ta zůstává.

Aňa věřila, že se Alexandr vrátí, že budou spolu vychovávat děti a že se dočkají vnuků. Nic jiného si nepřála. Zdálo se to tak prosté, a snad proto tak neuskutečnitelné.

Po setmění došla na nádraží. Výpravčí v červené čepici a s červeným praporkem na dřevěné hůlce nevěděl, kdy přijede příští vlak. Přesunovaly se armády. Aně to nevadilo, byla pořád tak šťastná, že si ani nevšimla, jak má promočené boty a jak od špiček nohou zvolna mrzne.

Choulila se v dřevěné čekárně u kamen, které topily snad naposledy předevčírem. Výpravčí neměl dříví, nádraží bylo odříznuté a on nemohl nikam dojet, protože projížděla vojska a za osobní nepřítomnost na nádraží ho mohli zastřelit.

Konečně semafor signalizoval, že přijede nějaký vlak. Železničář se nad ní slitoval.

– Šoupnu tě do nějakého vagonu. Tady bys zmrzla. Nemůže tě to odvézt nikam jinam než do Dubna, jinam koleje nevedou, a potom už si nějak pomůžeš.

Byla by mu vděčností líbala ruce.

Vlak s rachotem zastavil, výpravčí otevřel jedny posuvné dveře v dobytčáku a pomohl mladé ženě vysápat se s obtěžkaným břichem dovnitř. Dveře za ní zavřel. Svezla se na podlahu a snažila se zabrat co nejmenší kousek místa. Uvnitř byla naprostá tma a smrad. Páchla tu hniloba a nějaké bylinné mazání a pak také špiritus a možná zvratky. Zvedl se jí žaludek a přisunula se ke škvíře, kterou dveře nedoléhaly k vagonu. Sála odtamtud mrazivý vzduch.

Modlila se, aby vlak nezastavil anebo ho z nějakého důvodu neodstavili na vedlejší kolej. Jestli pojede pořád, jako jede, bude v Dubnu za dvě hodiny, a to se dá krásně vydržet. Slyšela, jak kolem sténají lidé. Snad spali a naříkali ze spánku, protože se jim zdály strašné sny. Občas se drbali, měli asi vši. Bála se promluvit, jakkoliv se připomenout. Železničář ji sem vhodil ve tmě, mohli si myslet, že není člověk, ale balík něčeho, nějaké zavazadlo. Bála se, aby ti lidé nepoznali, že mezi ně nepatří, a nevyhodili ji z vlaku. A tak mlčela, koho také měla oslovit potmě než Boha a anděla strážného od Boha poslaného? Škvírami poznala, že slabě svítá, když vlak zastavil. Chtělo se jí čurat, a tak se rozhodla, že vystoupí anebo se nechá vyhodit, ať je kdekoliv. Nemohli být daleko od

Dubna a cestu pěšky do Křemence zná. V šedivém světle, které procházelo škvírami v prknech, zahlédla na zemi lidské postavy. Pořád sténaly a škrábaly se.

Vagon se skřípěním brzd zastavil a venku se ozvaly hlasy.

Rozuměla dobře. Hlasy se ukrajinsky dohadovaly, že zapečetí vagon a pošlou ho celý do karantény. Vstala a vši silou odšoupla posuvné dveře. Ohlédla se, a to snad neměla dělat. V jasném denním světle uviděla všude na zemi lidi poseté fialovými boláky a hnisavými strupy. Vyskočila z vagonu, vstala a běžela do křoví, kde padla na záda a ležela tam tak dlouho, dokud ji neroztřásla zima. Anebo to možná byl strach. Kdyby ji tu našli, nepustili by ji už nikdy domů, protože vagon byl plný nemocných pravými neštovicemi.

Šla pěšky deset kilometrů, než došla domů. Chůva na ni čekala a vrhla se k ní, aby jí pomohla z kabátu. Aňa měla na sobě sametový oblek podšitý králičinou, který jí věnovala její tchyně šlechtična.

– Nedotýkej se mne, řekla. A rozdělej oheň v kamnech.

Když oheň hořel, sundávala ze sebe své nejlepší šaty, svlékala si prádlo, takhle se vystrojila na setkání s Alexandrem v lesích. Chtěla být nejkrásnější, a teď byla nejubožejší. Stahovala ze sebe jeden kus oděvu za druhým a pomalu a snad i obřadně je házela do otevřených kamen. Králičina hořela dobře, páchla, ale to Aně nevadilo. Svlékla ze sebe všechno do posledního kusu prádla, až tu stála nahá. Přiklopila dvířka velikých litinových kamen a stála uprostřed světnice s vystouplým břichem, v němž se dítě vzepjalo a patičkou jelo po vnitřní straně života. Jemně patičku pohládila a držela ji pod dlaní tak dlouho, až se zanořila. Všechny věci, na nichž byly Alexandrovy dotyky, věci, které ho pamatovaly, shořely. Zbývalo umýt z těla jeho polibky.

Chůva zatím nachystala necky plné horké vody a do těch se Aňa ponořila. A jak vstoupila do horké vody, napětí se uvolnilo a začala plakat. Plakala a plakala, nebyla k utišení. Chůva se jí tolikrát ptala, co se jí stalo, ale Aňa nemohla mluvit. Měla krk zaškrcený bolestí a strachem, smrt ji držela za hrdlo a cloumala jejím mladým tělem, které se rozechřívalo a v horké vodě tálo.

Včera bylo ještě rozplynulé, nebylo víc než svatý dech, který se jemně zvedal a klesal posvěcen životem. Včera byla paprskem Božím a dnes byla znovu člověkem vyhnáným z ráje.

Plakala tak, že chůva myslela, že dítě vypláče.

Na Volyni vypukla epidemie skvrnitého tyfu a neštovic.

Ukrajinci v ten den zabrali město a chtěli vyhnat Poláky. Vtrhli do domu a rozbili dveře, které porodní bába zamkla. Sotva se dveře skácely s rachotem do ložnice, začali vojáci střílet. Prostřelili pod Aňou matraci a pak si teprve všimli, co se na posteli děje. Když uviděli rodící ženu a plačící porodní bábu, odešli. Pokoj byl plný štiplavého dýmu ze střelného prachu, když se Lída narodila. Aňa jí dala jméno po svaté Ludmile, babičce patrona české země knížete Václava. Děťátko bylo bledé, maličké a nechťelo pít. Bylo tak unavené, že se vždycky po chvílce sání pustilo prsu a usnulo. Sotva je Aňa položila, začalo plakat. Chovaly ho pořád, Aňa i náňa, a kdyby byla chůva nevěděla určitě, že se od něho ani na chvilku nevzdálily, byla by si snad už myslela, že je to vřešťák.

Kdykoliv se Lidunka pustila prsu, začala náňa plakat, lomila rukama a volala, že dítě umře. Aňa, která se slabostí sotva držela na nohou, jí domlouvala a prosila ji, aby přestala. Věděla určitě, že dítě bude žít, přece to Alexandr prorokoval. Měla už kolikrát potvrzené, že Pán Bůh nás staví tváří v tvář smrti jen proto, aby nám dal vědět, že s námi počítá a že musíme žít. Nemusela být ani jasnovidná, aby poznala, že její život teprve začíná, že se před ní otvírá a že si každý okamžik štěstí bude muset vysloužit utrpením. Nárok na štěstí si už vůbec nepřipouštěla, ale nevěřila ani, že by život měl být slzavým údolím.

Za čtrnáct dní po narození dítěte přišla ukrajinská černá policie a Aňu zatkli. Bránila se, že má malé dítě a je v šestinedělí, ale nebylo to nic platné. Zavřeli ji do obecního vězení a vyslýchali ji každý den třikrát. Chtěli vědět, kde se skrývá její muž. Třikrát

denně směla přinášet náňa do vězení Lídu ke kojení. Aňu vždycky strážce odemkl a provedl ji vedlejší místností, které se bála. Zatím ji vyslýchali v její cele, ale jak dlouho bude trvat, než ji také vezmou do mučírny.

V mučírně, která sousedila s její celou, ukrajinská černá policie týrala lidi. Pálili je, vráželi jim hřebíky pod nehty, vyhrožovali jim vypícháním očí, uřezáváním uší a nosu a usekáváním prstů, když neprozradí, kde se skrývají polští intelektuálové a odbojníci. Tak začala občanská válka a tak začíná vždycky nová epocha: vyvraždí se lidé ducha, ostatní se potom už snadněji přizpůsobí.

Aňa nemohla jíst, protože z vedlejší vyšetřovny se ozývaly pořád křik, pláč a výhrůžky. Některé mučené poznávala po hlase, znala už také hlasy strážců a věděla, jak je který krutý. Ale nejčastěji seděla na zemi v koutě své cely a zacpávala si uši dlaněmi. Omotávala si hlavu houní, aby neslyšela.

Když ji pouštěli ke kojení, musela překračovat kaluže krve, anebo se protápat se zamhouřenýma očima kolem mučeného a mučitelů. Podle kaluží čerstvé krve a výkřiků mučených poznala, že výhrůžky nebyly plané a že černí policisté opravdu řezali. Stiskla své miminko a dala mu prs. Kolem ní pochodoval ukrajinský gardista a hlídal ji. Chůva plakala v koutě. V místnosti byly jen dvě židle. Miminko se třáslo a nechtělo pít. Aňa plakat nemohla, byla příliš napjatá a bdělá. Žila celou tu dobu ve zvláštním vytržení, vnímala každou minutu svého života a ručila za ni. Všechno záleželo jen na tom, aby vydržela, jako semeno vydrží ve zmrzlé půdě, jako strom přečká zimu s mízou staženou do kořenů. Čím víc se osud zdánlivě vymykal její kontrole, tím víc nad ním bděla. Neměla sílu ani strach, nestarala se o budoucnost, byla v přítomnosti. Její srdce zaplavovala láska a odevzdanost, a ty ji chránily. Musela žít kvůli své holčičce, musela jí dávat mléko.

Pila jen vodu a jedla černý suchý chléb, stáhla mízu do kořenů, a přece se jako zázrakem tvořilo v jejích prsech mléko. Čekala, až Křemenec přepadnou jiná vojska a vyženou ukrajinskou policii. Ta ji buďto zabije, anebo propustí.

Křemenec opravdu dobyla znovu sovětská vojska a vyhnala Ukrajince. Sovětští vojáci otevřeli městské vězení a Aňu propustili. Jak jim byla vděčná!

Ve městě bylo stanné právo, po setmění nesměl nikdo vycházet. Advokátův dům Sověti nepřetržitě hlídali, převzali od Ukrajinců seznamy lidí nebezpečných režimu. Kdyby Alexandra dopadli, poslali by ho na Sibiř. Zůstával v rašeliništích a věděla o něm jenom Aňa. Ani na chvíli ji nenapadlo, že by se už nikdy nevrátil. Hlavní její starostí bylo, že si nemohla obstarat žádné jídlo. Od Sládků neposlali nikdy nic, jenom babička Karabanová se někdy připlížila v noci přes potok a sadem a přinesla něco k snědku. Jakmile se Aňa trochu zotavila, založila zeleninovou zahradu. Když zelenina vyrostla, sklídila ji a prodávala, aby mohla koupit mouku a cukr. Křemenec přepadala vojska kozáků, petljurovců, každé něco rozbořilo a nějaké lidi zabilo. Tak žili až do roku 1921, kdy Poláci a Sověti uzavřeli v Rize mír.

Rižský mír byl podepsán v noci z 18. na 19. března 1921. Sovětské Rusko ponechalo Polsku západní Ukrajinu a západní Bílou Rus. Na Krymu hrozil Wrangel a ze strachu, že se s ním Poláci spojí, že s Wranglelem půjdou petljurovci a bílí kozáci, byli Sověti ochotni uzavřít mír. Podle rižského ustanovení padesát šest procent území volyňské gubernie připadlo Polsku, tam bylo přes padesát ryze českých osad a dalších sto deset s českou většinou. Žilo tam asi čtyřicet tisíc Čechů. Na sovětské straně zůstala asi třetina obcí.

Mír, konečně, ale na jak dlouho?

Kdyby se Češi víc chtěli poučit z dějin, nebyli by sem šli, byli by se radši obrátili k západu a pluli se svým skrovným majetkem do Ameriky. Ale oni nevěděli, že kdesi hluboko ve volyňské, na první pohled lákavé zemi, je skryt magnet, který přitahuje všechny evropské blesky. Na Volyni je tak málo kopců, že když se nějaký najde, je určité opředěn bájí. Tak z nitra Topiru je prý za noci slyšet sténání a nářek raněných vojáků Bohdana Chmelnického, naříkají tam už tři sta let a nikdy je nikdo nevysvobodí. A co teprve Varkovičská hora. Do té se kdysi, za časů, které už nikdo živý nepamatoval, propadl kostel, který stál na vrcholu, i s lidmi. Nikdo neví, proč ty lidi Pán Bůh potrestal, ale kostelník už po staletí zvoní přesně o půlnoci na zvon. Z vnitřku hory se ozývá hlas zvonu, to může potvrdit každý, kdo v blízkosti bydlí. Pod stejnou horou si budou muset Židé vykopat hroby, esesáci je postřílejí a posypou chlorovým vápnem. Příští oběti budou muset zasypat předchozí, i když uvidí, že někteří z nich žijí. Několika Židům se podařilo vyhrabat v noci z hromadných hrobů a utéci do vsi. I Líza, která se

narodila 20. března 1923, jako třetí dítě Ani a Alexandra, jednoho takového bude znát. Ale těm nikdo nevyzvání, lidé se ještě dnes zdaleka místu vyhýbají a nechtějí o něm nic vědět.

Po řížském míru si Volyňáci na chvíli oddychli. Polská marka prodělala závratnou inflaci, za všechno se platilo v milionech. V roce dvacet tři pak přijde měnová reforma a marku nahradí polský zlotý, který si udrží vysokou hodnotu až do války. Co říci o blahobytu, který se zdál být veliký jen ve srovnání s předchozími a s budoucími bídami?

Češi se rychle postavili na nohy, sedláci vyrovnali dluhy v naturáliích. Šťastní ti, jejichž chmelnice přežily válku a jejichž sady armády nevypálily a dřevo nepoužily na stavbu zákopů. Chmelnice rodily jako prve a stromy byly hned první podzim po válce obtěžkané ovocem. Z českých chalupníků stávali se za Polska rychle statkáři, koupili čerty na vyorávání brambor, samovazače se neujaly, protože připravovaly lidi o práci. Objevily se automatické napáječky, hospodáři začali silážovat kukuřici. Čechům, kteří zůstali ve východní sovětské části, se povede mnohem hůř a při kolektivizaci přijdou o všechno.

Polská vláda rozparcelovala zbylé šlechtické velkostatky a usadila na nich tisíce svých lidí – vojenských kolonistů, legionářů Josefa Piłsudského. Hlavním jazykem se stala polština, ukrajinština a čeština byly i na školách až na druhém místě. Čechy teď spojovalo s Ukrajinci pravoslaví a drželi se ho, protože Poláci chtěli, aby přestoupili ke katolictví.

Alexandr se vrátil z rašeliniště. Našel doma milující ženu, starou ruskou chůvu, dvě děti a rozbitý dům. Syn Alexandr se narodil v domě, kde nebylo jediné okno zasklené. Zůstaly tam jen díry zatlučené od rámu k rámu prkny. Narodil se sám, protože ve městě byl zrovna poplach a náně se nepodařilo přemluvit porodní bábu, aby přišla.

Alexandr byl od začátku dítě vyvzdorované na válce a Aňa žádné jiné tolik nemilovala. Snad proto, že byl počat v lovecké chatě na rašeliništi při jedné z návštěv a měl být ochráncem, potěšitelem. Měl proměnit život i v té největší bídě v čekání na štěstí.

Aňa doufala a věřila, že tohle je dítě, kterému Alexandr tenkrát v noci v lesní chatě předpověděl tak krásnou budoucnost. Tehdy se měl jmenovat Boris, ale Aňa dala dítěti v otcově nepřítomnosti jméno Alexandr.

Jednou seděla na lavičce v městském parku, park byl uklizený a místo stromů, které shořely v kamnech za občanské války, když nebylo čím topit, vysadila městská správa nové. Lída si hrála na písku s kyblíčkem a lopatičkou a Alexandr honil kosa. Chtěl ho pohladit, pták nevzlétl, ale poskakoval, jako by si s dítětem hrál.

– Pohladit zkusím, volal Alexandr a s napřaženou ručičkou běžel za kosem. Aňa by byla nejraději rozpráhla náruč slunci vstříc a volala: jsem šťastná. Zdálo se jí, že se dál nemůže nic stát, protože všechno už se stalo. Alexandr sice nesměl vykonávat advokátskou praxi, ale otevřel si obchod s lihovinami a obuví. Ruský carský právnický diplom mu Poláci hned neuznali, ale co na tom? Jako bývalý ruský diplomat byl sice polským úřadům podezřelý, ale mohl podnikat. Aně se zdálo, že Alexandr umí všechno. Bylo mu čtyřicet a byl už vlastně podle tehdejších měřítek usedlý pán, ale začal s chutí znovu. Ve Lvově byla továrna na lihoviny Baczewski, s tou uzavřel Alexandr smlouvu a otevřel v Křemenci firemní obchod. Prodával v obchodě sám, dělal i nákupčího, naučil se rozumět líkérům a kořalkám. Aňa mu pomáhala s papíry a s účetnictvím, to uměla z domova. Od té doby, co se vrátil z rašeliniště, nosila Aňa už třetí dítě. Líza měla konečně přijít na svět, ale ještě dlouho bude trvat, než si bude něco pamatovat.

Mladá žena seděla na lavičce, oddávala se sladké nečinnosti a uvědomovala si své štěstí. Naučila se děkovat za každou šťastnou chvíli a především vědět, že je zde a teď.

Tu přišla ze západní strany parku k lavičce paní, kterou Aňa nikdy předtím ve městě neviděla. Na první pohled jí mohlo být kolem čtyřiceti let, ale byla předčasně zestárlá, jako ženy, které jsou životem zklamány a přejí si co nejdřív ztratit výsady svého pohlaví a octnout se mimo dobro a zlo. Pak jsou na tom všechny stejně, krásné i ošklivé; ty, které milovaly a byly milovány; i ty, kterým se to nezdařilo. Stáří utne tipec všem. Vlasy měla ta žena bohaté, rozdělené uprostřed pěšinkou, obličej srdcovitý se špičatou bradou a velké modré oči, z nichž každé hledělo jinam. Nezdálo se, že by šilhala, ale její pohled zabíral širší výseč, než je běžné, aniž by byly oči od sebe víc vzdáleny. Čelo měla žena vysoké a vypouklé a jakoby popraskané velikým množstvím drobných vlásčitých vrásek. Její obličej připomínal bledý hrnčík ze vzácného porcelánu, dávno už rozbitý, který přece, snad silou zvyku, drží svůj tvar.

Ale nejpodivnější byl její oděv. Měla na sobě bílé šaty, takové, jaké má na sobě Aňa na fotografii čtyř sester v bílém, šaty z doby velikých evropských říší dávno už rozkotaných, šaty z dob císařů a carů. Pramálo se hodily do poválečného vystřízlivění a bídy. Od té doby nebude už nikdy čas na stylové šaty, nábytek, knihy, přebory i malicherné drobnosti. Lidé propadnou chamtivosti a jednoduchosti, náhražce, protože každý chce mít všechno a nemusí to být pravé. Šlechtická sídla, francouzské zahrady a anglické parky, jezdecké koně, rytířství a dámská koketerie, to všechno se stane historií a rozmařilým napodobováním, to všechno jsou závany minulosti odsouzené k smrti. Od těch dob neplatí už slovo rytíře, ani čestné slovo se už nenosí. A slova jako láska, pravda,

čest, soucit, milosrdenství, ano, občas se připomínají, ale ztratila svůj absolutní smysl, některým se zdají směšná. Všechno se smělo a smí, a tak to už zůstane.

– Pohlazit zkusím, volal chlapec, a kos ho lákal dál a dál, až Aňa musela vstát, ptáka vyplašit a přivést Alexandra zpátky k la-
vičce. Žena se mezitím, aniž by poprosila o dovolení, posadila.

Než se Aňa se synem v náručí vrátila, přehodila žena nohu přes nohu, a tak byly vidět její punčochy a Aňa na ně hleděla jako uhranutá. Byly to síťované punčochy, jaké měly tenkrát se sestrami na fotografii od salonního fotografa, nosily je dívky v době carského Ruska, teď byly staré a štupované. Paní nemohla snad ve volném čase dělat nic jiného než štupovat staré bílé punčochy. Po celé délce lýtek i po nártách se táhli pavoučci drobného a něžného převlékání jehly a nitě a vytvářely ornamenty.

– Chcete vědět něco o budoucnosti? zeptala se paní a její hlas zněl jako z rádia, které si nedávno koupili a kde mluvily zrovna tak krásné hluboké alty.

Aňa přisvědčila téměř s radostí, protože od budoucnosti očekávala jen to nejlepší.

– Podejte mi ruku, řekla žena. Ne pravou, levou, prosím.

Vzala Aninu ruku do své a její prsty byly studené jako prsty tety Toni, když tenkrát ležela v rakvi.

– Máte dlouhou čáru života a na ní několik hvězd a několik křížů. To znamená, že několikrát budete a už jste byla v nebezpečí, ale dočkáte se vysokého stáří. Umřete daleko odtud v zemi na západě a budete pohřbena na hřbitově mezi velikými pomníky slavných a bohatých lidí. Vaše dcery se v životě dobře prosadí, budete z nich mít radost. Jedna z nich pojede hodně daleko, ještě dál než vy, ale ta druhá zůstane s vámi. Budete mít zármutek, protože syn, kterého tolik milujete, zemře. Je to neobyčejné dítě a nehodí se do světa,

který přijde. Netruchlete pro něj, bude mezi serafíny. Potěší vás jen krátce, ale tam, kde bude, mu bude líp než s vámi.

– Ne, odporovala Aňa, to nemůže být pravda.

Paní pustila její ruku a zahleděla se před sebe. Každým okem hleděla jinam a mezi očima byl bod, odkud snad četla budoucnost. V tom bodě nula se všechno už stalo i stane, tam se protíná čas a prostor, tam je střed kříže anebo kruhu života, který se točí, zatímco bod zůstává nehybný.

– Bude velká válka, řekla Dolja, které Rusové také přezdívalí Góre, zosobněné hoře. Bída. Kručina. Nužda. – Ještě krvavější než byla ta poslední. Zahynou v ní nejlepší synové a vy budete jednou ráda, že syna nemáte, protože byste ho musela poslat na jatka.

– Už to nechci slyšet, řekne Aňa. Prosím vás, neříkejte mi to, proč to mám vědět?

– Protože jste vyvolená a všechno přežijete.

– Já nechci, řekne Aňa. Chci být obyčejná a žít jako každá jiná žena. Byla jsem tak šťastná a vy jste mi to zkazila.

– Musíte se naučit přijímat štěstí stejně jako neštěstí. A radost stejně jako bolest. Pak budete teprve šťastná.

– Nevěřím vám, řekne Aňa, a musím už jít.

Na katolickém kostele tlouklo poledne.

Aňa sebrala děti, spěšně se s paní rozloučila a šla. Ani jí nepoděkovala, ale ona to nejspíš ani nečekala.

Všechno bude tak, jak říkal Alexandr v lovecké chatě, opakovala si Aňa a skoro běžela s dětmi po cestičce domů. Na konci parku se ohlídl a viděla, že paní sedí na lavičce jako bílý pták, albín. Albína nemají barevní ptáci rádi. Ach, jak je dobře, že už nejsem jasnovidná, říkala si cestou.

Alexandr dal opravit dům, byl teď světlý a prostorný a podobal se domu, o němž kdysi Aně vyprávěl v lesní chatě. Když se narodila Líza, zakopal na zahradě několik láhví slavného Baczewského broskvového likéru. Byl ze všech likérů, které prodával, nejlepší. Silný, lahodný, jemný, čirý jako slzy. Ukryl do úrodné černozemě pět láhví na Lídinu a pět na Lízinu svatbu. Myslel si, že ta země živila jeho předky a že bude živit i jeho vnuky. Věřil své věštbě, doufal, že vyprovodí dcery z rodného domu do jejich vlastních domovů. Jak naivně to vypadá s odstupem času, nejsme však hloupí, jsme jenom slabí, potřebujeme naději a počítáme s budoucností.

Jak by mohl Alexandr vědět, že jedna z těch láhví, které v roce dvacet tři zakopal do země, bude vykopána a doputuje až do Československa, kde bude vypita v roce 1951 na Lízině promoci. A že potom prázdná láhev bude stát až do Líziny smrti na polici v její kuchyni v panelovém karlovarském bytě. A že kdykoliv bude pořádná Líza utírat prach, dotkne se dlaní jejího štíhlého hrdla a vzpomene si, jak divoké labutě lítaly v ukázněné špičce nad volyňskou rovinou a prchaly před zimou někam na jih. Neboť ta láhev podobá se labuti.

Doljina věštba se zakrátko vyplnila. Malého Alexandra pokousal vzteklý pes. Odvezli ho do lvovské nemocnice a lékaři mu napíchali do břicha dvanáct injekcí proti vzteklině. Když si pro něho Aňa s Alexandrem přijeli, měl opět čisté zářivé oči fialkové barvy a byl jen trochu pohublý. Starý doktor řekl, že mu píchne injekci, aby lépe snášel dlouhou cestu domů. Na cestě chlapec napřed zfalověl, pak zmodral a zemřel. Nepodařilo se vypátrat, co se mu stalo.

Smrt bratříčka patří k prvním zážitkům, které si Líza pamatuje. Pamatuje si, jak ležel bíle oblečen v rakvi a jak ho všichni líbali. Byl tak studený, ale o to byla jeho pozdější neviditelná přítomnost teplejší, o to víc jí bude patřit. Měli doma jeho fotografii a ona k němu dávala v malé vázičce pořád čerstvé květiny.

K raným Lízíným vzpomínkám patří také, jak k nim přišel cizí veliký pes ovčák, usadil se v dřevěné vyřezávané verandě a nechtěl se dát odehnat. Spřátelil se s jejich vlčákem a žili spolu na verandě. Verandě říkali gáněk. V létě se tam navečer vysedávalo a povídalo, někdy i zpívalo. Líza také jednou, jedinkrát v životě dostala od maminky výprask, když seděla na zábradlí verandy zády k zahradě. Maminka vyšla z kuchyně a lekla se, že Líza přepadne.

Měla jediná z rodiny šťastné dětství, protože se narodila mezi dvěma válkami. Na všechny slavnosti se dobře pamatuje.

Tak třeba o Velikonocích. Líza vzpomíná, jak se na Zelený čtvrtek mládež scházela v cerkvi na strast', pašijové bohoslužby, odkud se chlapci a děvčata rozešli se svíčkami v láhvích s uříznutým dnem, aby je nemohl zhasit vítr, který pořád vanul rovinou. Na Volyni bývalo bezvětrno málokdy. V zimě byl vítr vždycky ledovější než vzduch a v létě byl horký. Aspoň tak si to Lízinka pamatuje. České děti se chodily dívat, jak Ukrajinci v cerkvi svěťí paschu: kraslice, maso, pečení, někdy i celé sele. O Velikonočním pondělí chodili i Češi na pomlázku a cokali kraslicemi. Kdo druhému úderem na špičku natukl kraslici, ten ji získal jako trofej. Někteří chytráci si vyfouknutá vejce zalili voskem, a tím získali každou kraslici, jiní zase používali vejce, která mají zvlášť pevnou skořápku, a to jsou vejce perliččí.

První úterý po Velikonoční neděli se konaly provody na hřbitov, slavily se jarní Dziady či Radunica. Hospodyně uvařily dvojí jídlo, jedno pro domácí, druhé pro dědy. Po modlitbě u domácích ikon

odešli příslušníci rodiny na hřbitov, kde ženy odzpívaly u hrobů dědů litanie a žalozpěvy, muži kouleli svčenými vajíčky po hrobech. Pop sloužil za mrtvé panychidu, po obřadu prostřely ženy na mohyly, pod nimiž odpočívají předci, ubrusy, a na ně nakladly jídlo a lahvičky s vodkou. Rodina usedla kolem hrobu a zvala dědy k hodům.

– Svatí rodielé, pojdte k nám, jezte, co Bůh dal!

Přítomní živí jedí a pijou, navštěvují se vzájemně u hrobů a vzdávají tím, že ulijí trochu vodky na hrob, dědům čest. Skořápky z vajec anebo i celá vejce se zahrabávají do hrobů, zbytky jídla se tam nechávají ležet, nebo se rozdají žebrákům. Slavnost končí nářkem a žalozpěvy, staří jdou domů a mladí se scházejí v krčmě nebo na ulici a veselí se, pijí a tančí až do rána. Na zábavách hrávali Češi, Líza nepamatuje, že by na Volyni byla kdy jiná kapela než česká. Muziku považovali Češi za svou národní povinnost, hráli na svatbách, pohřbech, na bálech. Hráli by tam na Volyni dodnes, kdyby byla nevybuchla černá hvězda Pelyněk. Dnes jsou kapely rozpadlé, muzikanti žijí v západních a severních Čechách, někteří zůstali na Volyni a už prý nehrajou.

V době Lízina dětství bylo dobře. Když si teď u skromného jídla vzpomíná, co všechno se u nich servírovalo na Velikonoční neděli, nemůže se ani dopočítat všech chodů.

Začalo se v jedenáct hodin dopoledne a skončilo v jednu v noci. Líza dodnes umí nazpaměť předkrmy: studená masa, ryby v aspi-ku, štika, v nadívaných kotletách byly uvnitř nakrájené klobásy, které maminka sama dělala z vepřového masa. Jako předkrm se podávali krocani, játrová nádivka s ořechy a mandlemi a také nadívaná vajíčka. Nadívaná vajíčka Líza občas udělá, když čeká návštěvu své přítelkyně Adély z Prahy. Uvaří vejce natvrdo, na deset tvrdých vajec připadnou dvě až tři syrová. Tvrdá vejce se

pomelou na trojku a do toho se namíchají syrová, sůl, pepř, hodně sekaného kopru, strouhanky, a vyválejí se malé karbanátky, které se obalí ve strouhance a opečou na pánvičce. Pro parádu se usmažená hmota plní do prázdných skořápek.

Potom přišla teplá jídla, zajíc na smetaně s červenou řepou, to byla vařená řepa, nastrouhaná, opepřená, oslazená a osolená s troškou octa. Kachny nadívané jablky, to se kachna osolí, vzpomíná Líza s láskou, a do ní se vecpou jablka. Kromě toho se ještě jablka udusí vedle se skořicí, hřebíčkem a cukrem a podávají se ke kachně jako pyré.

U advokáta se pekly tři nebo čtyři kachny najednou, čtvrt kachny připadlo na osobu.

Ach, to byly časy, vzpomíná Líza na volyňský blahobyt, který ale netrval dlouho. K hostinám patřily také moučníky: dorty, větrníky, zmrzliny. Potom byla tak hodinu přestávka, hosté se prošli, pobavili se a začali hodovat znovu.

Tenkrát k nim chodíval na návštěvu syn tatínkova kolegy, židovského právníka, jen o málo starší než Líza. Andrej to byl, kdo ji uvedl do světa, o němž nic nevěděla, protože doma se o tom nikdy nemluvalo. Andrej ji, když jim bylo asi tak devět let, pozval na baptistický křest.

Když na to později Líza vzpomínala, překvapovalo ji, že ji chlapec bral jako sobě rovnou. Neviděl v ní dívku, ale přítele, a převaha kamarádství snad určila jejich pozdější lásku. Možná ale měl už tenkrát v úmyslu zasvětit holčičku s tmavými hustými vlasy a růžovými pihami, s překvapivě temně modrýma očima, obrostlýma černými dlouhými řasami, co nejdříve do tajů přírody. Vzbudil v ní zájem, který by z tenkého kořínku postupně zmohutněl a vyrostl v touhu po rozkoši, požitku, ve vášeň. Byli spolu na jedné svatbě za mládence a za družičku.

Jednou v počínajícím létě vzal Andrej Lízu k rybníku. V horkých dnech se tam plavili koně a krávy. Když byla zvířata po práci uprášená, chodili je čeledínové a děvečky vykoupat. Andrej sem přivedl Lízu na křest baptistů. Schovali se spolu v křoví na břehu rybníka.

Líza ani dnes neví, co bylo omamnější, jestli ty bahnité, vlhké a kořenné vůně, které připomínaly počátky světa, kdy se plavuně a přesličky propadaly do močálů, proměňovaly se v uhlí a pářili se ještěři, anebo přítomnost židovského chlapce s očima, které byly tak měkce nazlátlé. Pozorovala jeho mrštné tělo, jak se před ní prodíral houštím na tajné místo, které předtím vyhlédl. Bylo v něm něco hadího, co ji ušklo už v dětství. Malý chlapec se zlatýma očima určil tehdy na začátku její milostný život, sršící bod, kolem něhož se šířily živoucí kruhy až do Lízina stáří. Zjevoval se jí nejčastěji jako chlapec, který soustředěně hrával na housle a kterého jeho tatínek doprovázel na klavír v těch krásných časech za Polska, na něž přece musel usedat prach, ale čím víc stárlý, tím byly barevnější. Viděla jeho štíhlé prsty, oči upřené na kobylku houslí, viděla tmavou kšticí a slyšela Mendelssohna. Kdyby tu byl, žil by rád a její povinností je přenášet jeho radost na jiné lidi, umiňovala si ve své dlouhé, osamocené dospělosti.

Stojatá voda byla tenkrát lehounce poprášena pylem a chomáčky z topolů a baptisté se začali scházet. Andrej měl úkryt dobře vymyšlený, viděli všechno, a přitom se nepodrápali v ostružině, kterým byl rybník obrostlý. Lidé zpívali tak krásně, jako by se k rybníku slétli andělé. Ženy, které měly být pokřtěné, byly oděné do bílých lněných rubášů a kazatel je vedl do vody. Očišťovaly se od hříchu a zároveň se křtily jako první křesťané. Vynořovaly se jako Venuše z lahvové zelené vody, na níž se ještě třpytily paprsky večerního slunce, a těla zakrytá namočenou, teď průhlednou

rouškou byla dráždivější, než kdyby byla nahá. Voda stékala po prsou do tmavých klínů. Odevzdávaly v extázi těla Ježíši Kristu a stávaly se nesmrtelnými. Oddávaly se však také židovskému chlapci skrčenému v rákosí.

Hlavy měly ženy vztyčené, kráčely z vody lehčí o prvotní hřích, bylo to vidět na jejich chůzi. Voda stékala po jejich krásných tělech a Líze se zdálo, že se vznášejí malounko nad zemí. Jak jim zářily oči, jak blouznivě hleděly k nebi. S úžasem pozorovaly vánek, který obracel listy vrb, až byly na rubu stříbřité. Snad se jim všechno zdálo nové.

Andrej viděl jejich prsa a klíny a byl pyšný na to, že Líze, své nejlepší kamarádce, ten pohled dopřál. Ženy se oddávaly Bohu, ale ve skutečnosti se vzdávaly chlapci skrčenému v rákosí, který vzrušením prudce a krátce dýchal. Měl je všechny, jednu po druhé a všechny najednou. Byly plavé a růžové, černé a snědé, byly měkké a kostnaté a všechny mu patřily. To byla první Andrejova setkání s tajemnou, krásnou a bolestnou nahotou ženského těla. Maminku nikdy svlečenou neviděl a sestry, když se myly, věšely na klíčovou díрку ručník. Byl pyšný na to, že vzal s sebou svou nejlepší kamarádku Lízu.

A ta, omámená bahnitou vůní vody a puškvorce, dávným mysteriem vynořování z temnoty a vlhkou vůní početí, si poprvé s hrůzou uvědomila, že jednou bude mít také takové tělo. Že oni dva, kteří teď sedí u rybníka, budou jednou muž a žena. Roztrásla se strachem a studem. Jak se malá holka podívá na Andreje na cestě domů? Baptisté už odešli, stromy a keře vydechovaly úlevu z teplého dne, všechno se najednou zastavilo a sbíralo sílu k životu, který začíná v noci. Noční zvířata už stála připravená u ústí svých děr a pelechů, světlušky si chystaly světélka a bludice, duše nevěst, které zemřely před svatbou, a padlých dívek rozkřesávaly namodralé plamínky.

Líza prudce vstala a zadupala.

– Neměls mne sem brát, řekla vztekle. Mně se to nelíbilo.

– Můžeš mi říct proč?

– Protože, Líza utrhla hrst trávy a hodila ji do rybníka. Tráva chvíli plavala po hladině a pak se začala zvolna potápět.

– Nemůžeme to nikomu ani říct.

– To jsem právě chtěl.

– A proč jsi to chtěl?

– Protože jsem chtěl mít s tebou tajemství.

– Ach tak, protáhla Líza a nafoukla se pýchou.

– Mohl jsem vzít s sebou nějakého kluka, každý by se rád po-
díval, ale vzal jsem raději tebe. Ty si možná myslíš, že je to něco
špatného, ale abys věděla, baptisté jsou pravdomluvní, zásadoví
a neopíjejí se vodkou jako katolíci a pravoslavní.

Po celý tento rozhovor se na sebe nepodívali.

– Je to asi nemravné, řekla Líza, v níž se před chvílí střetlo na-
učené s posvátným. Nevěděla, že se v ní střetl divoch s nešťastným
civilizovaným člověkem. Nenáviděla se za to, co řekla, a připa-
dala si hloupá. Rozzlobilo ji to natolik, že se zvedla, oprášila si
sukni a šla k rybníku. Naklonila se nad vodu a spatřila svou dívčí
tvář. Zdálo se jí, že je v hluboké studni. Vztáhla ruce a dotkla se
špičkami prstů vodní hladiny, odsakovala od bříšek prstů, tak
byla živá. Konečně se Líze podařilo proniknout rukama hladinu
a nabrat vodu do dlaní. Špláchala si rybniční vodu do obličeje a na
vlasý, tekla jí za krk a začala frkat jako kůň, když se plaví, a to
ji rozesmálo. Smála se nahlas, protože na chvíli vyhrála. Andrej
seděl na bobku v jejich společném hnízdě a pozoroval ji zezadu.
Uvažoval o tom, jestli si ji má vzít za ženu.

– Je to bohoslužba, řekl, když se celá mokrá vrátila, a na té ne-
může být nic nemravného.

To bylo jejich první vyznání lásky.

Poslední den dětství a vlastně i mládí má Líza zvěčněné na fotografii z předposlední třídy před maturitou. Je to fotografie s dvaceti dvěma tvářemi chlapců a děvčat ze septimy polského gymnázia v Křemenci. V poslední řadě nahoře stojí Andrej, protože patřil tehdy k nejvyšším spolužákům. Od časů rybníka mu vyrostl nos a zahrnul se do skoby, obočí mu uprostřed v pár chloupkách srostlo a zlaté oči se zúžily. Pozoroval svět pohledem lovce. Na fotografii má široké měkké rty, které se později naučily Lízou krásně líbat.

Den po tom, co byla pořízena tato fotografie, se dívaly s maminkou a se sestrou oknem na přicházející Rudou armádu. Bylo to vojsko mužiků, kteří měli třeba jenom jednu botu, jiní zas měli uniformu všelijak splácanou dohromady a všichni byli bradatí, zarostlí. Tatínek, který věděl, že přijdou, koupil dva pytle mouky, pytel cukru a soli. Maminka prosila mouku a uložila ji do krabic. Také se v minulém roce urodilo na zahradě hodně rybízu a višní a měli plný sklep vína. Byla by škoda, kdyby ho vypili Sověti, a tak ho tatínek dal odvézt na místo, o němž nikomu neřekl, prý do bezpečí. Také se narodilo víc chlapců než děvčátek, a to prý znamená, že bude válka. Líza slyšela ještě vzrušenou diskusi, kterou měl tatínek v obývacím pokoji se svým kolegou, Andrejovým otcem, židovským advokátem. Nabízel mu, že ho vezme s sebou do lovecké chaty na rašeliništích, ale on nechtěl. Ráno ještě před rozbřeskem tatínek odešel. Slíbil jim svatosvatě, že všechno brzy skončí a že se vrátí. Všechny tři plakaly, ale on se tvářil jako muž.

II

ALEXANDR

Probudila se nárazem. Otevřela oči a cítila, že má všechny svaly napnuté, připravené, že tělo tvrdě dopadne na zem. Ale nepadlo. Leželo na lůžku vysutém ve vzduchu, zabezpečeno dvěma silnými řemeny, které byly sepnuté na karabinky. V kupé bylo horko a spolucestující hlasitě a pravidelně oddychovali ze spánku.

Chvíli mžikala proti přepážce mezi dvěma kupé, pak se otočila a hleděla špinavým okýnkem ven, kde kalně svítalo. Okolo trati byl všude porost, takže neviděla, jestli je krajina obydlená. Vzpomněla si na Napoleonova vojska, která tudy táhla na Moskvu. Holé šílenství. Lehla si naznak a zavřela oči. Vlak kodrcal přes pražce, vagon se vychyloval po každém přechodu mezi kolejnicemi ze své rovnováhy a zase se do ní na okamžik vracel. Položila si dlaně na žaludek a přála si, aby se k ní vrátil spánek. Nechtělo se jí do dne, byla by ráda ještě unikla, ale mysl se rozběhla, nedala se uspat. Musí jí něco dát, něčím ji nakrmit, donutit ji, aby přesyčená zase usnula.

Vzpomněla si na maminku Aňu, která spí ve své ložnici v jejich karlovarském bytě, vedle maminky v košíku leží jejich společný kocour. Zatoužila být doma, nemuset do města, které s maminkou a sestrou Lídou před dvaceti lety opustily. Zapomněla, že tam kdy žila. Mysl má podivuhodnou schopnost nepamatovat si, co bylo, když toho bylo příliš mnoho.

Zítra uvidí svého otce. Někoho, komu se podobá a kdo už dávno vystoupil z jejího života. Teď se do něho vrátí a Líza s ním bude poprvé sama. Ještě nikdy se žádného muže tak nebála, před žádným se tak neostýchala. Neví, kdo je teď její otec, naposledy se s ním

setkala jako dítě. Ten člověk ji choval, hladil, líbal, dotýkal se jí, rozhodoval o ní, co si spolu teď počnou? Líza je dospělá a tatínkova křídélka slábnou, je mu už přes osmdesát let, a po takovém životě. Bojí se tak, že se jí chce plakat.

Venku se čím dál víc rozsvěcuje den. Tedy dnes. Křoví podle trati skončilo a z noci se zvolna vynořuje rovina. Nikdy ji nenapadlo, že se sem bude muset jednou vrátit. Čeká tu na ni také sestřenice Máša. Jestlipak ji vůbec pozná a jestlipak si budou rozumět. Neznala už z téhle části rodiny nikoho, zůstala jí jen maminka, největší poklad, který kdysi všichni měli společný. Ona si ho vzala, jí zůstal. Jaká milost.

Svívalo. Rovina jako stůl, neobdělaná, zanedbaná pole, močál, sítiny, z nichž roste bodláčí. Rašeliniště. Tehdy v roce čtyřicet jedna z nich v noci svítily bludičky. Bludice ji provázely celé dětství, duše zemřelých dívek. Jenom některým, těm čistým, se podařilo vystoupit na nebesa, na slunce, na hvězdy, do oblaků, hor i moří, to jsou víly, jak jí vyprávěla maminka, která to věděla od své náni. Jestlipak má Líza také svou vílu posestrimu, jako ji měla maminka, a jestlipak ji někdy pozná? Většina duší zůstává po smrti na zemi, vyprávěla náňa, jsou odsouzeny bloudit po světě v podobě světélka. Kdyby popily lidské krve, dostaly by nazpět své sebevědomí. Lační a žízní po své lidskosti, po spojení se svou rodinou. Kde jsou duše těch, které Líza milovala, vracejí se sem do bažin, anebo jsou vysvobozeny? Možná se mohly znovu narodit v nějaké utěšenější krajině, někde, kde lidé mají právo na štěstí, a staví si ho dokonce jako svůj nárok. Má člověk vůbec právo vzdálit se ze svého místa? Není jeho úkol platný právě jen tam, kde se narodil? Má tam pohnout částí světa? Ony s maminkou a se sestrou utekly. Může se teď bez trestu vrátit, přijet jen na skok a zase odejít tam, kde její život pokračuje?

I kdybychom tu měly kousat kameny, říkávala maminka, zůstaneme v Čechách a nebudeme se už nikam stěhovat. Tady jsme si teď našly domov a sem jsme kdysi patřily. Předtím tu byl domov Němců, ale takový už je svět, lidé jsou věčně vyháněni ze svých míst a na svých cestách se někde zastaví, protože jsou už unaveni, anebo že jim Pán Bůh dá znamení, aby tam zůstali a přenesli tam svůj úkol. Líza má svůj úkol v Karlových Varech a sem jede jenom na návštěvu. Má tu ale svou rodinu a tam, kde je část rodiny, tam je i část domova, i kdybychom ho ve svých myšlenkách dávno zapudili. Líza je tak unavená, že už nemůže ani vzpomínat, ani myslet. Vybalí z tašky kartáček na zuby a pastu, vezme si s sebou ručník a jde se umýt. V umývárně teče jenom vařící voda. Kipjatok, hodil by se na čaj, kdyby voda byla pitná. Líza sbalí své toaletní potřeby do uzlíčku a jde zpátky do kupé. Chvilku postojí v uličce a dívá se špinavým oknem ven. Nevidí moc, ale ví, že je to rovina, pole tu byla většinu roku blátivá, ponořená ve vodě. Na podzim a v zimě se kola vozů věčně bořila do bláta a člověk měl pořád špinavé boty. Všechno v domě dělaly služby, ale boty si musel čistit každý sám, na tom maminka trvala. Kdyby se nevynořil z rašelinišť otec, který ji počal kdysi dávno v krátké radosti na začátku dlouhého míru, před druhou velkou válkou tohoto století, nemusela žít a nemusela by sem už nikdy jezdit. Toto je povinnost, ne láska. Můžeme začít znovu milovat někoho, o kom jsme si dlouho mysleli, že je mrtvý, a nepočítali jsme, že se s ním někdy setkáme? Lízu napadne, že takový člověk je vlastně všem na obtíž, ale okamžitě se zastydí, přece tatínka nikdy nepřestala milovat. Její krásný a elegantní tatínek, velvyslanec, advokát, ke kterému chodili nejbohatší klienti. Uprchlík bez jména a adresy schovaný v lesích, kde kladl pasti a živil se úlovky, které získal zradou na přírodě. Tatínek, politický vězeň odsouzený k bídnému hynutí na Sibiři. Líza neví,

proč se dvakrát vracel na místo, kde se narodil, musel přece vědět, že je prokleté. Donutil ji, aby se vrátila i ona, ale jenom na chvíli. Podaří se jí vyváznout odtud ještě jednou a vrátit se tam, kde má svůj domov, maminku, kocoura a práci?

Spolucestující, tři Ukrajinci, pořád ještě spali. To bylo dobře, protože mohla být aspoň chvíli sama. Položila toaletní potřeby na svou postel, vzala hřeben a učesala se. Potom se na sebe podívala v zrcátku. Tatínek ji asi nepozná. Stárnutí se může odehrát několika způsoby, ale v každém případě je to velká změna. Maso podivně zřídne a zvláční, pověsí se a pevné rysy v obličeji změknu. Budťo se natrvalo rozmažou a zpohodlní, proměňují se podle dne a nálady, anebo naopak ztuhnou do podoby, kterou si zachovají až do hlubokého stáří. V každém případě obličej ztratí určitost, rozmlží se, vlastně nemá na nějaký čas žádný charakter. Stane se to najednou, snad přes noc. Možná se tvář ponoří do sebe, stáhne své jaro a léto do kořenů, poměřuje, váží a hledá nový náboj. Co jsme udělali se svou mladou krásou, komu jsme ji dali, koho jí potěšili? A ptá se i tělo, když se rozhoduje, jestli se má rozkynout do lhostejné těžkosti, anebo má naopak vychrtnout a zešlachovatět. Málokteré zůstane od mládí do stáří stejné, jenom Líza by mohla nosit své šaty z tanečních i teď, když už jí bylo čtyřicet let.

Vrací se na východ a touží po horkém, hořkém a tmavém ruském čaji. To jí zůstalo jako příjemná vzpomínka na tento kraj: pití čaje.

Kdyby mohla aspoň otevřít okno a nadýchat se vzduchu, který ležel nad ukrajinskou stepí jako poklop, jako bář. Na východě vycházelo slunce. Není nic krásnějšího než nebe nad rovinou, vzpomene si Líza, nebe, které se pořád proměňuje, jak po něm vítr žene oblaka a mění barvy a světlo. Nebe, které se zrcadlí v polích, když stojí pod vodou jako lesknoucí se močály. Naro-

dila se nedaleko Pripjatských bažin, ale říkala si, že je původem Keltka. Slovani pro ni byli Ukrajinci, Rusové, Rusíni. Většinou těžcí, pomalí lidé bez smyslu pro čas, jak se Líze zdálo. Zvláštní na nich bylo, že nemysleli vcelku. Neměli potřebu skládat si svět, možná bylo pohodlnější nechat ho rozpadlý na části: já, moje rodina, můj majetek, dnes, jídlo, všední den, svátek. Ti pomalí a jaksi setrvační lidé si ale nechali vnutit představu celku, když s ní někdo přišel. Možná by na každého zvlášť taková představa byla moc těžká, ale společně ji dokázali unést, zvlášť když byla jednoduchá. Jako komunistická utopie uskutečněná násilím a odsouzená k neúspěchu.

V dětství Líza milovala staré polské statky, protože představovaly uprostřed parku, zahrady nebo ovocného sadu okrsek západní kultury. Velkostatkáři, i když nebyli šlechtici, se po šlechtě opíčili a přáli si, aby jejich sídla vyhlížela jako šlechtická. K jednomu takovému velkostatkáři bývali zváni s tatínkem a maminkou v neděli na oběd. Byl to tatínkův klient a posílal pro ně auto, které jezdilo na plyn. Líza měla od dětství ráda obřadnost. Rusové a Poláci zachovávali tvrdošíjně pravidla v přijímání hostů, v prostírání, v obsluze, v rafinovaném sledu chodů. Češi tohle neumějí, myslí si Líza. V Čechách na rituálu nikdy moc nezáleželo, nepotrpí si na obřadnost, ale na množství.

Staré osamělé polské dvorce, poučeně a s citem zasazené v krajině, to je její dětství. Po válce je Sověti většinou kolektivizovali, rozbourali osamělé domy a přestěhovali statkáře do vesnic, kde z nich udělali nádeníky. Půdu scelili, aby nic nestálo v cestě traktorům, vykáceli i remízky a rozorali meze. A tak se krajina Lízina dětství nepodobala vůbec kraji, kudy teď projížděla. Tehdy měli Ukrajinci úzká, dlouhá pole, jen tak široká, aby sekáči mohli s kosou postupovat za sebou a aby jim práce rychle ubývala. Češi

měli pole větší, protože už po první světové válce začali používat sekačky, a předtím pro ně pracovali Ukrajinci, které stavěli v pravidelných řadách vedle sebe, aby si v sečení nepřekáželi.

Venku bylo mrtvo, nevál vítr, obrovská pole byla zarostlá lebedou a pýrem, spící Ukrajinci vypadali jako mrtví a lokomotiva sovětského typu s názvem Sergej Lízu nezadržitelně táhla do minulosti.

Kdyby si aspoň mohla koupit čaj.

Vzpomínala na ruskou náňu, která u nich žila a zemřela. Byla už chůvou v rodině Líziny matky a maminka si ji vzala s sebou. Ačkoliv byla svobodný člověk – car zrušil poddanství už před půl stoletím – považovala se stará žena stále za poddanou a ven z ochranného obalu závislosti, který si sama vytvořila, nechtěla ani za nic. Věřila, že se o ni za každých okolností páni postarají, a v tom byla její veliká a jediná jistota. A kdyby se nepostarali páni, pomohly by snad dobré víly.

Buď se mnou, prosila Líza. Přeji si, ó posestrimo, ochraňovatelko těchto krajin, abys byla se mnou na všech mých cestách. Provázej mne na každém kroku po nejisté močálovité půdě, kde jsem zažila tolik dobrého i zlého. Jsi tu přece někde a čekáš na mne, zůstala jsi tu od dob mého dětství. Buď na chvíli se mnou místo mé maminky, kterou jsem nikdy neopustila a jíž jsem dala přednost před všemi muži.

Zavřela oči a místo přátelské a sladké víly uviděla transporty. Jel jeden za druhým. Nákladáky, na nichž stáli lidé, které znala. Bylo jich tolik, že si nemohli ani sednout. Sověti je odváželi na Sibiř a do Kazachstánu, Němci do svých koncentráků a plynových komor. Za každým transportem se zavřely vody a hladina opět krutě zrcadlila nebe.

Musela tenkrát pořád stát za oknem a doprovázet pohledem každý transport. Považovala to za svou povinnost a mučila se tím. Jak dlouho bude ještě stát u okna, jak dlouho může trvat, než přijdou také k nim a zeptají se, kde je tatínek, a když neřeknou, seberou maminku, sestru i Lízu a naloží je na nákladák. Kolik spolužáků už takhle sebrali a odvezli neznámo kam. Líza si nic nepředstavovala, jenom věděla, že už ty lidi nikdy neuvidí. Kupodivu, neměla žádnou naději.

Na jednom z otevřených nákladních aut, která míjela s rachotem jejich dům na hlavní třídě v Křemenci, stála židovská švadlena. Chodily k ní s maminkou, měla salon a vždycky čerstvý přísun módních časopisů z Paříže. Ušila Líze a Lídě všechny šaty do tanečních a do plesů a starala se, aby byly nejkrásnější. Když se točily před zrcadlem v šatech, které navrhla, nastříhala a její pomocnice je ušily, a když v tanečních botách prováděly taneční kroky, byla švadlena šťastná. Když byla dobře naložená, sedla si na malou stoličku k oknu, šila v ruce a zpívala sentimentální německé šlágry. Nejvíc Líza milovala píseň *Ade zur guten Nacht, alles ist schon gemacht, wir müssen scheiden, das hat deine Schönheit gemacht...* Svými písněmi předpovídala švadlena lásku, ale vždycky to byla láska s hořkým koncem. Anebo se hlubokým altem ptala: *Warum hast du so traurige Augen, daß die Männer nichts taugen, liebes Kind, ist doch alt...* Sama byla krásná, ale víc jí záleželo na tom, aby jiné ženy byly krásnější. Její salon se proslavil nejen v Křemenci, jezdily sem dámy z celé západní Volyně a nechávaly si u ní šít šaty do plesů a na bankety. Ta žena měla v sobě něco měkce ženského, jak byla citlivá na soulad těla a duše svých klientek. Jako dobrou švadlenu nezajímaly ji jen proporce těla, ale celá bytost. Říkalo se o ní, že ze šeredy umí udělat krásku, a proto se k ní jenom hrnuly.

Ted', když zavřela oči, viděla Líza švadlenu, jak nehybně stojí na nákladním autě. Čněla proti modrému nebi, na němž se toho dne neobjevil ani obláček. Vál suchý vítr ze stepi. Švadlena měla na hlavě bílý hedvábný šátek, který vál ve větru, a pevně sevřené rty. Oči měla otevřené a vědoucí a hleděla jimi někam, kde už nebylo nic. Nikdy už o ní víc neslyšela.

Transporty, transporty, transporty.

Napadlo ji, že by bylo krásné, kdyby se jí podařilo být tak dobrá lékařka, jako byla paní Siebenscheinová švadlena.

Násilím se přinutila vzpomínat na něco příjemnějšího, například na svátek svatého Ondřeje. To se všechny mladé dívky shromáždily v ukrajinském domě, pozvala ji tam vždycky některá ze spolužaček, a přinesly si s sebou kus masa. Hostitelka dohlížela na to, aby jejich pes neměl aspoň dva dny co žrát a měl hlad jako vlk. Večer se všechny dívky shromáždily v sednici a každá vystavila svoje maso. Potom vypustily psa. Čí maso sežral nejdřív, ta se měla jako první vdát.

Jak primitivní, jak brutální, myslí si Líza dnes, snad proto, že se nikdy neprovdala.

Ukrajinci pořád spali. Líza záviděla lidem, kteří mohou tolik hodin spát, a viděla v tom nějaký zvláštní projev nepřátelství vůči světu. Kdyby neviděla, že dýchají, myslela by si, že umřeli. Jela s nimi už z Karlových Varů zvláštním vlakem, který jezdil pravidelně mezi Karlovými Vary a Kyjevem. Byli to nějakí straničtí funkcionáři. Dřív jezdili do Karlových Varů indičtí maharádžové, car Petr Veliký, carevna Olga Pavlovna tam byla osmkrát, jak praví pamětní deska nad Jelením skokem neboli Hirschsprungem. Jezdil tam také Goethe, Schiller, Mickiewicz, Beethoven. Ted' tam jezdili Sověti. Městská rada si dovolila jim zvláštním výnosem zakázat, aby ráno chodili pít vodu na kolonádu v pyžamech. Všichni Sověti,

kterí přijeli do Karlových Varů, věděli o malém krámu s textilem, kde zavědujuščaja Anna Karabanová mluví plynne rusky a ukrajinsky. Chodili tam nakupovat svůj kontraband, který potom vozili domů a tam ho na černém trhu prodávali. Minulost se upřítomňovala a Líza nemohla uniknout. Vracela se, a aby to bylo vůbec možné, musela vzpomínat.

Byl první prázdninový den v červnu roku 1941. Sovětská armáda obsadila už před dvěma lety Volyň a od té doby se otec schovával v lovecké chatě v rašeliništích. Byla to bouda u Pripjatských bažin, kde žil za občanské války a kde tenkrát předpověděl mladé Aně tak krásnou budoucnost. Tam spolu počali anděla, který pak brzo odletěl a nechal po sobě veliké hoře.

Tenkrát na rašeliništi viděla Líza tatínka naposledy. Maminka je s Lídou poslala, aby mu donesly z domova nějaké jídlo. Možná už se jí tenkrát vracela jasnovidnost, která ji po svatbě s Alexandrem tak šťastně opustila. Andrej se nabídl, že bude dělat dívkám doprovod.

Andrej k nim tenkrát chodil skoro každý den. Líza byla šťastná, že s nimi pojede, ale také byla ráda, že s nimi bude pořád Lída. Dávala si pozor, aby s Andrejem nikdy nezůstala sama, protože se k nim nezadržitelně přibližovalo něco, čeho se bála a co chtěla odložit. Chodíval k nim, ještě když byl tatínek doma. Tatínek hrával na klavír a Andrej na housle, Líza a Lída zpívaly a říkali tomu *Hausmusik*. Přicházeli také Andrejovi rodiče, jeho přísná matka nosila paruku, světila všechny židovské svátky a dodržovala rituály a rozpustilý tatínek k nim vždycky o židovských pústech zaběhl a prosil maminku, aby mu udělala *Schinkenamulette*. Když mu maminka jídlo připravovala, seděl v kuchyni na štokrleti u kamen a oba se spiklenecky smáli.

Ve škole dávala Líza pozor, aby si Andrej nesesl za ni, protože by se nemohla soustředit na učení. Stačilo, že chodil do stejné třídy. Před příchodem Sovětů se Líze zdálo, že mají s Andrejem na

všechno dost času, ale strach přeje lásce, probouzí vášně a touhu po úniku.

– Andreji, zaúpí Líza a násilím vrátí vzpomínky k tatínkovi, který žije a čeká na ni.

Tatínek. Vlastně mu v posledních letech říkala otec, asi se to naučila z dotazníků, kde pořád vyplňovala jeho rubriku. V posledních sedmnácti letech psala k jeho jménu křížek. Naučila ji to maminka. Žily v době, kdy bylo lépe, aby byl mrtvý. Psala do dotazníků, že zahynul za války. Přece tam nebude psát, že se schoval v rašeliništích před Sověty, protože by ho zabili.

Tenkrát jim večer u ohníčku, kam přikládal brikety z usušené rašeliny, vyprávěl, že v Tibetu dělají brikety z jačího trusu a potom na nich varí máslový čaj. Tatínek byl vždycky obklopen září orientu. Měl svá tajemství, která sídlila v onom čase, kdy se ještě neznali, ani maminka o nich nevěděla. Maminka patřila časem svého života spíš ke svým dětem než k němu. Dlouhý čas, kdy ještě žil bez rodiny, byl plný zážitků, setkání s lidmi, dozvěděly se jenom to, co sám někdy povídal. Tenkrát u Pripjatských bažin, odkud prý pocházejí Slované, se setkali naposledy.

Maminka dala dívkám do orobincového košíku vánočku, třený koláč s tvarohem, který měl tatínek rád, domácí pečeni, maso sehnala bůhvíkde, Líza ji podezírala, že ho vyměnila za některý ze svých šperků, protože od té doby, co obsadila Křemenec Rudá armáda, byla bída. Vypravila je se dvěma košíky na cestu, a když slyšela, že je Andrej doprovodí, přidala třetí. Andrej vzal na sebe úkol s velkou zodpovědností a vážností, stal se nositelem tajemství, byl přijat do rodiny. Na té cestě se Líza rozhodla, že Andrej bude její muž, ale neřekla to nikomu.

Večer seděli s tatínkem u ohně před lesní chatou. Tatínek byl šťastný, že tu děti má, a všichni prožívali každou chvíli s toutéž

soustředěností, s jakou tady snad prožívali před více než dvaceti lety určený čas Alexandr s Aňou. To je výhoda času, který se už nikdy nemusí opakovat, a všichni to vědí. Vyprávěl jim o Japonsku a o Tibetu a potom se Líza rozplakala. Hleděla před sebe a z očí se jí koulely slzy, jedna za druhou, až měla tváře celé mokré, a potom i halenku na prsou. Neutírala si slzy, v bezmoci je nechala řinout. Nestyděla se ani před Andrejem a všichni se ptali, co se jí stalo.

– Já nevím, říkala, ale já se strašně bojím.

Tatínek ji vzal kolem ramen, choval ji jako tenkrát těhotnou Aňu, těšil ji a sliboval, že všechno dobře dopadne. Seděli pod jasným nebem, na němž stály netečné tvrdé hvězdy, které leccos už viděly a budou shlížet na cokoliv. Ve vesmíru platí zákon stejně přísný pro hvězdy jako pro lidi a nezná slitování. V bezinkovém houští zpíval slavík.

Alexandr jí sliboval, že sovětská armáda odejde a Lída půjde na Akademii do Krakova a bude se učit malovat, když bude chtít, a Líza může jít studovat medicínu. Na prázdniny budou jezdit domů. Všechno se vrátí tam, kde to bylo, sliboval otec, ale Líza věděla, že začalo něco, z čeho nic nevyjde nezměněno. Napadlo ji poprvé, že žijeme jen jednou a že každá chvíle je konečná. Poprvé se v ní urodil strach ze smrti a otevřela se dospělost jako vědomí konečnosti všeho a nenahraditelnosti přítomného okamžiku.

– A taky se vdáte a budete mít děti, řekl otec, a při těch slovech Líza sklopila oči a přestala na chvíli plakat, aby si Andrej nemyslel, že ho nechce.

– A my budeme s Aňou dědeček a babička.

Z lesa houkal sýček a z dále se ozýval výr, když tatínek Lízu naposled choval. Také žáby skřehotaly, protože močál byl nedaleko. Občas zakdákaly kachny vyplašené zvukem, který lidé neslyšeli.

Spali potom v chatě na seně a ráno se probudili do horkého dne. Otec připravoval kipjatok na čaj, byla neděle ráno, ale na mši nemuseli, protože kostel tu žádný nebyl. Pili prázdninově pomalu čaj a jedli pirohy, které jim maminka dala na cestu. Slunce už se vyhoupllo nad les a začalo pálit, bylo 22. června 1941, v chatě se oteplovalo a oheň v otevřeném ohništi dohasínal, protože slunce svítilo na komín. Bude jeden z těch suchých prašných dnů, kdy vítr vane z jihu a všechno vysouší, ještěže je obilí už vzrostlé. Pili čaj a jedli a zdálo se, že chmury minulé noci už jsou pryč a že všechno bude, jak vyprávěl tatínek. Když tu někdo zabušil na dveře chaty, a aniž počkal na vyzvání, vpadl dovnitř. Byl to otcův kamarád z rašeliště a říkal něco, co znělo v těžkém tichu letního zapařeného močálu neuvěřitelně. Němci překročili hranice Sovětského svazu, bombardovali v noci Kyjev a začala válka. Sovětská armáda prchá do vnitrozemí a všude je veliký zmatek.

Otec chvíli seděl a mlčel. Měl hlavu v dlaních a viděli, že se mu brada chvěje, pak vstal a objal svoje dcery, dal každé pusku a štípal, protože byl neoholený. Andrejovi poklepal na rameno a tím ho povýšil na muže a společníka. Líza si teď ve vlaku připomněla, že tatínek voněl tabákem. Doma kouřil černý tabák v dutinkách, v chatě si balil machorku do novinového papíru. Zapálil si jednu ze svých cigaret, a když ji dokouřil, podíval se na své dcery jinak než včera. Chvíli si je prohlížel a ony mezitím přestávaly být dětmi. Seděly tiše. Nevěděly, jestli to, že přišli Němci, je dobré, nebo špatné. Zažily už sovětskou okupaci a neuměly si představit nic horšího.

Po chvíli otec řekl něco česky. Líza si nepamatuje co, ale přísahala by, že to bylo česky. Ve vážných chvílích vždycky mluvil česky, ačkoliv vzpomínky vyprávěl rusky nebo polsky. Ruština a polština byly pro něho jazyky úřední, používal je při studiích a při práci.

Čeština byla řečí rodinného spiknutí, dobrých zpráv a vtipů. Takhle to zavedla a chtěla maminka. Tatínek mluvil o tom, že uprostřed trojúhelníku, kde je na jednom hrotu elektrárna, na druhém železnice a na třetím fabrika, nemohou zůstat. Musíte domů k mamince. Ale já s vámi nemohu. Jděte samy, jste už velké.

Pochopily, že je posílá do války, že jim dává za úkol, aby prošly s Andrejem frontovou linií. Zopakoval ještě to, co řekl, pro Andreje polsky, a tak o tom nemohly pochybovat.

Potom se zvedl a začal balit. Chodil po chatě, kouřil a přemýšlel. Sbíral na své cestě ode zdi ke zdi, co bylo kde k jídlu, a přibalil dvě kila cukru. Měl přece zvyk a zkušenost, že na začátku každé války a každého povstání kupoval několik pytlů mouky a několik pytlů cukru. Tady měl jen dvě kila, tak je dcerám dal. Zabalil jídlo a cukr do prošívané přikrývky, pod kterou ještě před několika hodinami spaly. Teď tiše seděly, bály se pohnout. Za deset minut měl všechno hotovo, pověsil aktovku na nosič kola a šel s nimi na nádraží. Kráčel vedle svého starého bicyklu s těžkými blatníky a potrhanou sítkou, který měl na lesklém převodovém kolečku konvalinky. Také na vypouklé horní části zvonku byla vyrytá konvalinka. Jak dobře znaly „konvalinkové“ kolo! Nikdy si ho nepůjčovaly, ne proto, že by jim to nedovolil, ale protože bylo moc těžké. Doprovodil je až na malé dřevěné nádraží, kudy vedly jen jedny koleje. Koupil jim od maličkého náčelníka s červeným umolousaným praporkem lístky až do Křemence. Společně počkali na vlak, do kterého je posadil.

Když zavře oči, vidí svého otce, jak stojí na prázdném nádraží, za jeho obrovitou postavou se rýsuje malá dřevěná nádražní budka. Přála si mít jednou takového muže, jako byl tatínek. Jen na to pomyslela a už se začervenala, co si to myslí v takové chvíli?

Vedle ní u okénka stála sestra Lída a plakala. Tmavé copy jí visely z okýnka a pohybovaly se sem tam v lehkém horkém větru, ruce měla bezmocně spuštěné dolů. Za nimi stál Andrej jako anděl strážce, *Schutzengel*, jak říkají Němci. Líza si pomyslela, že jim tatínek žehná, bylo na něm vidět, že je rád vidí spolu všechny tři. Tvářil se rozpačitě, snad proto, že vlak stál ve stanici příliš dlouho a nebylo už o čem mluvit. Jeho úsměv byl chlapecký, vypadal jako milenec, který se loučí se svou platonickou láskou. Měl možná udělat víc, ale neudělal.

Bylo mu tehdy skoro padesát let, byl tedy starší, než je dnes Líza. A vypadal stejně jako na té fotografii ve světlém obleku před domem krátce po svatbě.

Vlak se kodrcáním rozjel a oni mávali. Tenkrát nevěděli, že se neuvidí dvacet tři let.

Jeli až do uzlové stanice a tam jim strojvedoucí řekl, že trať je rozbitá a vlak nemůže jet dál. Chvilku seděli u nádraží na zemi a radili se. Najednou uslyšeli zvuk letadla, a když se podívali na západní oblohu, viděli, že se velkou rychlostí blíží černý mrak. Utíkali pryč od nádraží, za ním bylo hned kukuřičné pole, a to je schovalo. Běželi kukuřicí, lámali křehké stvolky, kukuřičné mléko jim teklo po nahých nohách a sladce se lepilo. Nádraží zasažené bombou spadlo. První pozdrav Velké vlastenecké války.

Ukrajinci se konečně probudili, o mytí se ani nepokoušeli, asi věděli, že teče jen vařící voda, a začali snídat. Nabídli jí ze svého, ale ona odmítla. Chovali se k ní uctivě, až trochu ponížene. Byla jiná, i když mluvila ukrajinsky jako oni, nebyla jejich člověk. A nebylo to jen tím, že měla klobouk, rukavice a fialový flaušový kabát. Především byla v Karlových Varech u kadeřnice a dala si účes nalakovat, aby držel. Upravila se na cestu, jak nejlépe mohla. Maminka, vždycky když na tom byla mizerně, odešla k holiči, a když měla peníze, koupila si něco na sebe. Potom se namalovala a vyšla do ulic.

– Pamatuj si, říkala, že lidé mají největší radost, když tě vidí v neštěstí. A tu radost jim nesmíš dopřát.

Maminka měla nohu třicet pět a v pase byla tak štíhlá, že se Líza, když jí bylo dvanáct, nedopnula do jejích svatebních šatů. Sestra je drobná a hezká po mamince. Líza si vždycky mezi nimi připadala jako hrom do police. Ano, byla po otci. Snad proto je teď vyvolena, aby se s ním setkala jako první z rodiny. Aby pro něho zařídila vše potřebné.

Uviděla z okna známé pahorky, výběžky Karpat v jižní Volyni. Věděla, že kopečky se brzo ztratí a kraj se rozvine do roviny s mírnými kopci, rodné město je v údolí řeky. Vlastně vypadalo podobně jako Karlovy Vary, kde teď s maminkou žijí. Vzpomněla si, co asi dělají její pacienti, a zdálo se jí, že jsou skoro tak daleko v minulosti jako její poslední setkání s tatínkem. Za chvíli bude velká vizita a její starušky se budou určitě ptát, kde je. Nikdo jim nedává tolik injekcí proti bolesti jako Líza. Už byla pokárána, že nešetří, ale ona nikdy prosbám starých lidí neodolá.

Uviděla horu s křížem a vzpomněla si, že se jmenuje Hora královny Bony. Kříž, kde si tenkrát s Andrejem přísahali věčnou lásku, jí teď připadal větší. Sprašová země kolem něho otekla do údolí řeky a vrchol kopce zářil křídovou bělostí.

Líza se blíží k rodnému městu. Vytáhla zrcátko a pudřenku a šla na záchod. Jestlipak Máša bude čekat, jak slíbila. Jestlipak dostala dopis s podrobnými údaji o příjezdu. Jaké bude rodné město? Líza si namalovala rty růžovou rtěnkou a v duchu znovu prosila maminku, aby ji ani na chvíli neopouštěla.

Vystoupila na nádraží, které znala, a hned z okýnka uviděla, že nebylo opraveno od doby, kdy odtud odjely německým evakuačním transportem v roce 1943. Byla k němu přistavěná jen jakási nevzhledná kůlna se střechou z vlnitého plechu, která hyzdila polské nádraží z dvacátých let. Vlak několikerým trhnutím zastavil, brzdy strašlivě skřípěly. Líza vystoupila a zůstala stát, za zády měla otevřená dvířka, nezabouchla je, snad podvědomě, jako by si nechávala ústupovou cestu. Lidé, kteří také vystoupili, se mezitím přesunovali k nádraží, vítali se s těmi, kteří na ně čekali. K ní nešel nikdo.

Byla v pokušení znovu nastoupit, ale kam by ji ten vlak odvezl? Jenom dál na východ, možná do ještě většího neštěstí, než jaké se odehrálo tady. A vtom směrem k ní vykročila stará žena. Šla pomalu a rozvázně podle vlaku, byla zavalitá, tělo nadité v neforemném silném kabátu. Na hlavě měla šátek a na nose drátěné brýle. V ruce nesla černou kabelu z umělé hmoty. Šla těžce, kolébala se při chůzi ze strany na stranu jako kachna. Líza ji poznala.

– Mášo, zavolala.

Žena sebou trhla a hleděla na ni dlouho přimhouřenýma očima, brýle měla asi slabé. Pak k ní vztáhla obě ruce.

Objaly se.

Kéž by mohly zůstat pořád v objetí, aby jedna druhou neviděly. Držely se dlouho, stud jim bránil se na sebe podívat. Máša zestárla, Líza byla pohledná žena ve středním věku. To je Máša, říkala si a pořád držela sestřenici v objetí, má milá Máša, která tu zůstala, a já jsem odtud utekla. Najednou si přála nemít aspoň klobouk, kabelku a rukavice.

Máša něžně Lízu odstrčila a pláč roztřásl její mohutné tělo. Sundala si drátěné brýle, smrkala do velikého plátěného kapesníku a otírala si oči. Líza se jí pokoušela znovu obejmout, protože dívat se na ni bylo nesnesitelné. Vlak stál vedle nich, kdoví kdy odjede. Stál snad připraven odvézt Lízu do současnosti, do jiného města, v jiné zemi, jenže to by musel jet pozpátku.

Máša strčila kapesník do kabely, zatáhla zip, několikrát zamrkala za brýlemi, které jí zvětšovaly a znetvořovaly oči, a rozhodla: jdeme. Uchopila Lízín kufr. Líza jí ho chtěla vzít, ale Máša jinak nedala, než že ho ponese sama.

Před nádražím našly taxíka a Máša řekla, že je to štěstí, v taxíku to páchlo stejně jako ve vlaku. Stmívalo se, z výmolu v asfaltové ulici se zvedl prach, Líza ho pocítila mezi zuby. Pouliční lampy většinou nesvítily, některé modře blikaly. Kolem nádraží byly všude velké prostory, jakási shromaždiště harampádí, dřív tu bývaly domy. Taxík přešel most přes Ikvu. Řeka, jak v posledních zbytcích denního světla viděla, zůstala nezměněna, jen most zestárł. Za mostem se tyčily šedé paneláky, světlo zevnitř svítilo skrz noviny nalepené na skle. Ano, teď přijedou k dřevěné chaloupce, na kterou si Líza dobře pamatovala, byla to pravá ukrajinská ševčenkovská chát.

– Tam už nebydlíme, řekla Máša a teskně pohlédla na chaloupku. Bývalo nám tam dobře.

Líza se dobře pamatovala na plátěné záclony na malých nablýskaných okýnkách, pamatovala se na podlahu z udusané hlíny, kte-

rá byla pokryta doma tkanými koberečky z hadrů nastříhaných na pruhy. Máša se tam přivdala, bydleli ve dvou světničkách s rodiči a sourozenci jejího ukrajinského manžela.

– Postavili jsme si domek, řekla Máša.

V té chvíli si Líza uvědomila, že spolu nemluví česky, ale ukrajinsky.

– Ty už neumíš česky? zeptala se.

– Zapomněla jsem, řekla Máša. Leccos už jsme tady zapomněli.

Taxík zastavil konečně před domem, který nebyl o moc větší než chaloupka, ale nebyl hezký. Byl to typizovaný domek z panelů.

Uvnitř bylo prostřeno.

– Ivan není doma, řekla Máša, je na montážích až na Sibiři, jezdí domů v létě a na Vánoce. Děti přijdou po večeři. Byla bych sem vašeho tatínka vzala, ale nejde to, potřebuje lékařskou péči a já chodím do práce. Nikdo tu celý den není. Když přišel, zabila jsem poslední slepici, aby měl silnou polévku. Je strašně hubený.

Líza se ptala, co mu je a odkud se vrátil, ale Máša nic nevěděla. Tatínek prý nerad mluví.

Líza stála uprostřed kuchyně a rozhlížela se. Poznala několik věcí z chaloupky.

– Posad' se, řekla Máša.

Stůl byl prostřený, jako se prostíral u pravoslavných před svátky dědů. Snegli sem, co měli nejlepšého, aby uctili duše, které se čtyřikrát za rok vracejí domů.

*Svatí dědové, zveme vás,
svatí dědové, pojdte k nám
jísti vše, co Bůh dal,
co já vám obětuji,
čímkoli chata bohata.*

*Svatí dědové, prosím vás,
pojdte, leťte k nám!*

Chyběl tu hospodář, který by ulil z číšky několik kapek vodky na ubrus, pro dědy, aby měli co pít. Nežli se začalo jíst, hospodář odložil část z každého chodu, ve stejném pořadí, v jakém se budou podávat, na talíř, který postavil na okno, aby dědové měli co jíst. Lžice se po každém jídle kladly na stůl, aby je mohli dědové použít. Když se ozval šelest, objevila se noční babočka, byly slyšet kroky nebo ťukání, věděli všichni, že dědové přišli. Po bohaté večeři se pozůstali loučili:

*Svatí dědové, vy jste přiletěli,
pili a jedli,
leťte nyní domů!
Řekněte, čeho vám ještě třeba?
A lépe, leťte do nebe!*

Možná jsem už také mrtvá, říkala si Líza, možná jsem umřela a znovu se narodila, a proto je mi tu všechno tak cizí. Anebo je Pán Bůh tak milostivý, že nás nechá zapomenout, abychom se nemuseli dál trápit chybami, které jsme udělali, aby se nám chyby nesčítaly a abychom je nemuseli nést všechny najednou.

– Je tu prostřeno, jako by měli přijít předkové, řekne Líza. Ty myslíš, že ještě chodí?

– Přijdou děti, řekne Máša. Po večeři, až dají do postele svoje děti.

– Jaké to je, zeptá se Líza, být babičkou?

– Moc je nevidím. Chodí do práce a vnuci jsou ve školce a v družině. Kolikrát je mi to líto, vyrostou, ani si jich neužiju. Ale peníze jsou potřeba, dávám je dětem.

Zatímco si Líza myla ruce, Máša přinesla horký boršč. Usedly pak spolu k bíle prostřenému stolu pod stahovací kuchyňskou lampou. Máša si sundala šátek a Líza uviděla, že má vlasy řídké a bílé, stočené do malého drdůlku v zátylku. Ve světle, které na ni dopadalo shora, vypadala ještě starší než na nádraží, anebo to bylo proto, že Líza teď rozeznávala ve vrásčité a ustarané tváři dívčí rysy. Máša se na Lízu moc nedívala. Sklonila hlavu, přežehnala se velikým pravoslavným křížem a začala se modlit.

Drmolila modlitbu, kterou Líza dávno zapomněla, mohla z ní opakovat jen: *gospodi pomiluj, pomiluj, pomiluj*. Modlitba zněla tak úpěnlivě, byla tolik prosebná, jako by Máša Pána Boha přemlouvala, aby se smíloval, a on to nechtěl slyšet. Líza poslouchala prastará slova, která se nehodila do současnosti, dokonce se jí slova modlitby vzpouzela.

Máša se chvílku odmlčela a pak řekla česky:

– Pane Bože, děkujeme ti, že máme co jíst, že jsme zdraví, že nikoho nezavřeli a že se nestřílí.

Po večeri přišly Mášiny děti, Lízini noví příbuzní. Nikdy ještě neviděly cizí tetu, která přijela ze Západu a měla klobouk, rukavice a kabelku. Na stole leželo máslo, které vybalila. Vedle másla tři citrony, vzala si je s sebou do čaje, který už v Sovětském svazu neprodávají. Mladý muž a mladá žena se dívali na máslo a mlčeli. Líza se lekla. Možná řekla něco, co je urazilo, nevěděla, jak má s Mášinými dětmi mluvit. Pořád povídá jen ona, snad aby přerušovala těžké východní ticho, které vždycky znovu zaplaví světnici v typizovaném moderním domku, jakých je od Vladivostoku až do Karlových Varů plno.

– Neviděli jsme máslo čtyři roky, řekla Máša. Před čtyřmi lety jsme ho měli naposledy. Taký jsme neviděli citrony. Nesmíš se divit. Tady není nic, jak bývalo.

A zase bylo ticho.

– Ale vždyť tu bylo všechno, řekla Líza, pamatuješ se, Mášo, jak jsme tu žili za Polska. Bylo to jako v Čechách.

– V Čechách, řekla Máša a zmlkla. Vytáhla z kapsy zástěry velký kapesník, sundala si drátěné brýle a položila je do klína. Brada se jí chvěla a Líza se raději dívala jinam. Byla snad špatná, že odsud utekla? Utekla a má se líp než Máša, a přece nebyla lepší než ona. Dokonce, když byly mladé, byla Máša hezčí, energičtější, pracovitější a krásně tancovala. Líza vystudovala medicínu a Máša pracovala skoro celý život na poště u přepážky. Líza pochopila, že Čechy jsou tu pořád ztracený ráj a oni jsou vyhnanci. Jejich předci je sem zavlekli a jim se odsud nepodařilo dostat. Měli smůlu anebo neměli dost odvahy riskovat. Kdyby se maminka nerozhodla pro evakuaci

a nenechala tu všechno, co jsme měli, napadlo Lízu, byli bychom tady jako oni. Máša nebyla totálně nasazená, protože byla starší a byla už vdaná. Vzpomněla si, jak se s Mášou loučily, tehdy, když se očekávalo, že se v údolí řeky Ikvy střetne sovětská a německá armáda. Němci vydali příkaz k evakuaci, ale lidé mají vždycky naději, že se jich hrozba netýká, že jejich dům zůstane zachován a jejich život bude takový, jaký byl. Tenkrát už v domě nebydlel německý důstojník, který hrával na černé křídlo Mendelssohna. Gestapo převzalo od Sovětů seznamy osob určených k likvidaci a přidalo k tomu všechny Židy. O tatínkovi nevěděli už dva roky, naposledy ho viděla Líza a její sestra v den, kdy Němci přepadli Sovětský svaz.

Maminku a obě dcery poslali Němci na nucené práce. Máša jim tenkrát pomáhala balit. Rozprostřely ubrus z nepromokavého plátna, na něj položily prostěradlo a pak doprostřed nakladly věci, do každého balíku od všeho něco, kdyby se nějaký ztratil. S každým z těch balíků mohly začít někde nový život, kde, to nevěděly. Zamkly dům, maminka pečlivě schovala klíč a odjely s transportem na západ.

– Proč ses po válce nerepatriovala? zeptá se Máši Líza po letech. Přece jsme ti psaly, abyste všechno nechali tady a přijeli za námi do Karlových Varů.

– Ivanova maminka byla nemocná, řekne Máša. Museli bychom se do půlnoci sbalit a odjet. Nemohli jsme ji tady nechat a s sebou jsme ji také nemohli vzít, protože měla vysokou horečku. A tak jsme tu zůstali všichni.

– Máme tady všechno, řekne syn. A měli bychom ještě víc, kdybychom neživili satelity, jako například Československo.

– Nikolaji, řekla Máša, nech to být. Líza je náš host. Neviděly jsme se dvacet let.

– Já jenom říkám, co je pravda, řekl Nikolaj.

– Oni se nemodlí, řekla Máša, o nic neprosí a také za nic neděkují.

Líza si prohlíží dva mladé lidi, nedívají se jí do očí, když s nimi mluví, a to ji rozčiluje. Cítí, že rádi najdou někoho, kdo může za to, že nejsou tak šťastni, jak by rádi byli. Jejich nepřátelství, nikdy jim přece nic neudělala, v ní budí také zlobu. Chce na ně být hodná, nepřijela přece proto, aby někoho předělávala.

– Možná bych vám mohla něčím pomoci, řekne. Třeba bych vám poslala něco, co potřebujete. Máte teď novou tetu, tak si můžete něco přát.

– Všechno máme, řekne dívka, maminka pořád nařiká, že to dřív bývalo lepší. A že v Čechách je malá Amerika. Proč to máme od malička poslouchat? Co by byli Češi bez nás. Sežrali by je Němci, kdyby je neosvobodila Rudá armáda.

– Češi jsou nevďeční, zlobí se Nikolaj. Ti, co zůstali ve východní Volyni, taky pořád nadávají. Pořád říkají, že to tu za Poláků bylo lepší.

– Nikolaji, prosí Máša, přece jsi slíbil, že nebudeš začínat o politice.

– Pořád od tebe posloucháme, jak jsou Češi skvělí, ale žijí si mazaně z našich peněz. Jak to, že se máme hůř než oni? Jak mi to vysvětlíte?

– To není pravda, řekne Líza. Československo patřilo před válkou mezi průmyslově nejvyspělejší země. A kde je teď? Na úrovni bývalých kolonií v Africe.

– Žijete v míru, řekne vyčítavě Naďa, kdyby Sovětský svaz nestřežil mír a kdybychom nemuseli tolik platit na zbraně, byla by všude válka. Možná by už svět ani nebyl.

Má jim povídat, že byla před rokem poprvé u své sestry Lídy v Kalifornii a jak to vypadá tam? Nebo je má nechat, jak jsou, a ne-

kazit jim život pochybami? Všechny sdělovací prostředky je svědomitě udržují v milosrdné lži. Ona přijela na deset dní za tatínkem a svým příjezdem stejně nic nezmění.

Máša, jako by četla její myšlenky, se zeptá:

– A co Líza, povídej nám o Lídě.

– Má se dobře. Pracuje v obchodním domě jako prodavačka. Její muž je ředitelem jednoho oddělení v bance. Chtěli, abych tam zůstala, ale musela bych nelegálně utéct. Dala jsem čestné slovo svému primářovi, když mi povoloval cestu, že tam nezůstanu. Kdybych se nevrátila, měl by z toho malér. A taky bych musela nechat všechno stěhování na mamince.

– Já bych tam zůstala, řekne Naďa. Ani chvilku bych se nerozmýšlela.

– A co tatínek? zeptá se Líza, která teď už vůbec ničemu nerozumí. Nevíte, kde byl celou dobu?

Máša kroutí hlavou, že neví. Nikolaj a Naďa také nevědí. Zřejmě nechtějí o minulosti nic slyšet. Nemyslet na nic v celku a neptat se po příčinách, to přece Líza z Čech zná.

– Když se vrátil ze Sibiře, bydlel u své sestry v kurníku na zahradě a její slepice na něho dělaly. Dostal horečku, dala jsem ho odvézt do nemocnice. Občas si přeje něco doma upečeného. Nikolajevově ženě, ona pracuje v pekárně, se někdy podaří vynést odtamtud droždí, a tak mu upeču buchtu.

– Půjdu tam zítra odpoledne, řekne Líza. Ráno se trochu projdu po městě.

– Nebude se ti líbit, řekne Máša. Nic není jako za Polska.

– Pořád za Polska, tak se odstěhuj do Polska, nebo do Čech, řekne Nikolaj.

– Tam to asi taky není lepší, vzdychne Máša. Ačkoliv, pamatuješ se, Lízo, na Irenu? Ta má ve Varšavě kloboučnictví. Byla tady a daří

se jí moc dobře. Chodí každý týden do kosmetického salonu. Musí být pořád štíhlá a hezká, protože klobouky zkouší na sobě.

– Ty bys pořád chtěla, aby všechno zůstalo tak, jako když jsi byla mladá. Nejradši bys bydlela v chátě a rozdělávala oheň pod samovarem. Ty časy jsou pryč, řekne Nikolaj.

– Ty nevíš, jaké to bývalo za Polska, řekne Máša. Pamatuješ, Lízo, na botanickou zahradu u gymnázia a na splachovací záchody na nádraží? Bývalo tam i mýdlo a ručník. Teď je tam díra v zemi.

Líza si vzpomněla, jak sovětská armáda přišla na polskou Volyni. Dělali si z nich na začátku legraci. A citrony máte? ptali se. A oni, že mají. A kde je vyrábějí? Máme továrny na citrony, tvrdili. Tehdy sem přišli a teď tu jsou a zase všechno mají. Kde se v nich bere ta pýcha a schopnost přečkat a vydržet? Vždyť ani nevědí, co jim všechno schází. Ani je nenapadne, že by to mohlo být jinak.

– Jsem unavená, řekne Líza, cestovala jsem dvě noci. Vezměte si máslo, rozdělte si ho, a taky citrony. Kdybych to byla věděla, přivezla bych všeho víc.

Řekla to unaveně a smířlivě, popřála jim dobrou noc. Máša jí vzala kabát a vedla ji do světničky. Byla tam čistě povlečená postel a nad ní ikona černé Matky Boží. Pod ní viselo červené světýlko. Máša dosedla těžce a z vysoka na jedinou židli, která tu byla, jako by se jí nohy neohýbaly v kolenou. Je chudinka tak udřená. Líza otevřela kufr a vyndala noční košili, kterou měla navrchu. Plácla noční košili ve vzduchu a ucítila vůni levandule ze své karlovarské skříně.

– Už ani nevíme, řekla Máša, jak vypadá noční košile. Odvykli jsme si.

Potom se zvedla, popřála Líze dobrou noc, zase ukrajinsky, a odešla.

Líza usínala doma. V blikotavé, teplé záři věčného světla jako kdysi v dětství. Opakovala si to pořád znovu a znovu. Noční košile, co jí to připomíná?

Ležela ve tmě a v narůžovělé záři pozorovala strop. Jakmile zavřela oči, viděla minulost. Dva ze čtyř pokojů v prvním patře jim zabrali Sověti. Stejně byly ty pokoje prázdné. Nábytek nastěhovaly do zbytku domu, protože se bály, že Sověti nebudou umět v panském zařízení bydlet.

Jejich mužik byl v NKVD a měl na starosti ostrahu pošty. Kontroloval všechno, co přicházelo do města, uměl číst a psát. Nikdy ho nenapadlo, že nemá právo otvírat cizí korespondenci. Kdyby mu to někdo řekl, urazil by se. Konal, co mu bylo nařízeno, a nepřemýšlel o tom. Spal na slamníku na zemi a přikrýval se novinami: před spaním si svlékal jenom kalhoty, sako si nechával. Nikdy se nemyl. Později za ním přijela jeho družka z Dněpropetrovska. Byla v osmém měsíci a spala s ním na slamníku. Mohli je lehko udat a zmocnit se nábytku a celého domu. Možná to i udělali, ale Pán Bůh je, maminku, Lídu a Lízu, ochránil.

Jednou žehlily s maminkou noční košile a Valja stála ve dveřích. Každou chvíli přišla, zvláště když ucítila vůni jídla. Sama vařit neuměla. Nevěřila, že v těch nádherných šatech spíme. Prosila maminku, aby jí jednu noční košili dala. Říkala, že bude mít v Dněpropetrovsku nejkrásnější plesové šaty.

Tak už ani Máša, její nejmilejší sestřenice, nespí v noční košili.

Musím usnout, říkala si, zítra mne čeká těžký den. Byla tak unavená, že už nemohla ani myslet. Ale nohy se jí samy rozešly, proudil v nich život a přesunoval se po páteři do ramenou. Neklid z duše přešel do těla, takhle neusne. Vstala a hledala v toaletní taštičce pouzdro na léky. Vzala si prášek na spaní a zapila ho vodou. Věděla, že má před sebou šest hodin spánku. To byla jediná jistota.

Zdál se jí sen, že je v cizím městě. Bloudí sama ulicemi a nemůže najít nikoho, koho by znala. Je úplně sama a opuštěná. Probudila se strachem – už nikdy nikoho nenajde.

Máša nebyla doma, odešla na poštu. Líza si uvařila silný čaj, ale nepodařilo se jí úplně se probudit. Prášek stále účinkoval nebo to byla únava z cesty. Zmocnily se ji podivná roztřesenost a nejistota. Tělo bylo živé, ale mysl obalily poloprůsvitné pavučiny, kterými prosvítala minulost. Dívala se na svatební fotografii Máši a Ivana, která visela v oválném rámečku mezi dvěma okny. Jaká bývala Máša statná a krásná. Všem klukům, českým, polským, ruským i německým, se líbila, ona si vzala Ukrajince. Kdyby její tchyně tenkrát neonemocněla, mohla se také repatriovat, její život by byl jiný, měla by možná jiné děti. Líza ani neví, kdy se narodily, nedopisovaly si až do roku šedesát dva. Po válce číhalo KGB na každého, kdo měl s tímhle územím něco společného. Líza s maminkou se bály, aby si je Sověti nevyžádali a aby je Češi neposlali nazpátek.

Líza pila hořký silný čaj a stále si opakovala jedno polské pořekadlo, jímž si maminka vždycky dodávala odvahy: *Usram się, a nie dam się*. Potom vyšla do rodného města. Měla na hlavě klobouk a na ruku rukavice. Potkávala samé ženy v šátcích. Napadlo ji, že se špatně ustrojila, ale pak si vzpomněla na maminku. Ta by se namalovaná, naondulovaná a elegantně oblečená prošla po městě, aby všichni viděli, že je s ní všechno v pořádku. Jenže koho zajímá Líza. Kdo by se zastavil a ohlídl se. I kdyby ji někdo znal, nepozná ji.

Rodné město se táhne sedm kilometrů údolím řeky Ikvy. Už včera si všimla, že večer nesvítí na ulici skoro žádné veřejné světlo. Za Polska by se daly sbírat v noci špendlíky. Šla po ulici a vyhýbala se loužím a bahnu. Vzala si špatné střevíce. Držela se podle domů, tam, kde kdysi bývaly chodníky. Teď je tu všechno rozkopané, chodníky i ulice. Když jelo auto, ohodilo člověka od paty až k hlavě řídkým bahnem. Viděla, že staré domy se vůbec neopravují. Když už se v nich nedá bydlet, odstěhují se lidé do paneláku jako v Čechách. Odnesou si z domu, co kdo potřebuje, a postaví si z toho na zahrádkách kůlny a chatičky. Když zbyde už jenom kostra, přijede buldozer a místo zůstane prázdné, anebo tam postaví další panelák. Bývalo to krásné město. Stávaly tu domy ve stylu empíru, druhého baroka a druhé renesance, většinou polských majitelů, polské dvorce a potom dřevěné chátě s doškovými střechami a ukrajinské chátě. Teď bylo všechno šedivé a Líze se zdálo, že ve vzduchu visí hněv a tíseň.

Paneláky vrůstaly do města, zakrátko už všechno pohltí. Kostel byl oprýskaný, střechu opravovali snad naposled před válkou. Na zdi visela cedulka, že je to památka, ale uvnitř měli tělocvičnu. Toto byl katolický kostel, v jejich pravoslavném se prý dosud konají bohoslužby. Máša říkala, že tam chodí s manželem každou sobotu a neděli zpívat. Oni dva netoužili po kariéře a jejich děti jim to vyčítaly. Ach, jak krásné tady bývaly mše. Za našich časů se muselo ještě celou mši stát a bývaly dlouhé, předlouhé.

Nejdřív se půjde podívat k jejich domu. Neptala se Máši, co s ním je, neměla k tomu odvalu a Máša s tím sama nezačala. Možná se bála, aby ji Líza neobvinila za to, že město je v takovém stavu. Mnohá česká města jsou na tom podobně. Je to přece stejný systém. Všechno se dá použít a nic se nemusí nahradit. Nic nepatří nikomu.

Přišla do rodné ulice. Sem tam ještě stálo nějaké stavení, které tam bylo už před válkou, ale bydleli tam jiní lidé. Když přišla na místo, kde stál jejich dům, poznala bezpečně, že už tady není. Byla by to místo poznala i poslepu, protože ji sem něco táhlo a nějaká síla ji tu uzemňovala. Viděla udupané prostranství, bláto, odpadky a uprostřed zastávku městských autobusů. Prohlížela si stromy, které stávaly v jejich dřívější zahradě. Ano, byly tam: jasan, planá jabloň, třešeň a hruška. Na třešni mívala své hnízdo Lída a na hrušni Líza. Lída jednou ze své třešně spadla, Líza utíkala pro maminku a ta se chudinka vyděsila. Bouchala dceru tak dlouho do zad, až popadla dech. Doma si klekly všechny před černou ikonu Matky Boží a děkovaly z celého srdce. Tady bývala pařeniště, kde maminka pěstovala zeleninu a nosila ji na trh, když tatínek musel odejít do rašelinišť. Tady byla kůlna, kde se schovávali dva Židé v době německé okupace. Bože, jak je to všechno najednou živé. Jako by to bylo včera. Ke vchodu vedly dva široké kamenné schody, co se po nich nachodili. Obyčejně na vyšším z nich, pod stříškou, která byla vyřezávaná a tvořila zádveří, ležel některý z tatínkových psů.

Stála tam v zamyšlení, nad jejich bývalou zahradou kroužilo hejno divokých holubů. Měla hezké dětství, narodila se až po občanské válce. Byli vážená rodina, měli velký dům a služby. Chudým a zoufalým tatínek často poradil bezplatně. Lidé ho měli rádi. Dnes ho tedy uvidí po tolika letech. Při té myšlence se otočila, musí už jít. Řídké bahno si utírala z punčoch papírovými kapesníky, neuměla chodit tak, aby si nestříkala bláto na lýtka. Také svršky lodiček si otřela kapesníkem. Hledala koš na odpadky a žádný tu nebyl, hodila kapesníky na zem, kde se už stejně válelo tolik smetí. Šla širokou hlavní ulicí ke svému gymnáziu. Jedno z nejslavnějších a nejváženějších gymnázií v Polsku sídlilo ve starém klášteře, zru-

šeném při prvním dělení Polska, a podědilo klášterní knihovnu. Byl tam koncertní a divadelní sál, každý týden se konaly koncerty, zvláště v letních měsících, kdy se sem sjížděli absolventi, kteří studovali na uměleckých školách ve Lvově, v Kyjevě, ve Varšavě nebo v Paříži.

Gymnázium stálo na kopci a bylo obklopeno parkem. Než tam došla, začalo pršet. Nízké mraky se couraly po nízkých horách porostlých listnatým lesem. Postavila se před bránu, byla skoro bez dechu. Snad utíkala cestou, kterou v mládí tolikrát chodila z domova do školy a nazpátek. Ani si neuvědomila, že už nemůže běhat tak rychle jako tenkrát. Zhluboka dýchala, aby uklidnila srdce, které bušilo, až se jí zdálo, že jeho údery slyší.

U kláštera bývaly neobvykle krásné barokní mříže. Teď tu místo zamřížované brány našla vrata, potlučená nehoblovanými smrkovými prkny. Vešla do dvora. Cedulka sdělovala, že toto zde je památka, ale černá mokravá plíseň stravovala klášterní zdivo. Líza obešla hlavní budovu směrem do bývalé botanické zahrady. Ta byla zarostlá divokými keři a stromy a plná plevelů. Některé stromy ještě Líza pamatovala, dokonce na nich zůstaly cedulky z těch dávných polských dvojjazyčných časů. Součástí zahrady bývalo rosarium, založené na počest matky básníka Słowackého. Milovala růže. Na hřbitově je její hrob s velikými kamenným kalichem, do něhož přivezli z Paříže srdce jejího syna. Básník je tělem v Paříži, ale srdcem s matkou. Tady pod vysokými vzácnými stromy, v rododendronovém houští se poprvé s Andrejem líbali. Bylo to v poslední třídě gymnázia, rododendrony kvetly růžově a fialově. Za čtrnáct dní potom začala druhá světová válka.

Líza se přiblíží ke stromu, je to tis starý několik století. Přežil tu všechny války a okupace, žije, protože ještě nepřišel člověk s motorovou pilou.

Andreji, zaúpí čelem přitisknutá ke kůře, jak jsme smrtelní.

Vykročí hlouběji do zpustlé zahrady. Před ní je malý plácek, zarostlý několik let nesekanou trávou, nová přerůstá vždy starou, plácek lemují rododendronové keře. Pod keři je země mrtvá a černá, nic tam neroste, protože je tam šero. Vedou tudy úzké pěšiny a vytvářejí labyrint. Tuhé, věčně zelené listy jí narážejí do ramen a pokoušejí se shodit jí z hlavy klobouk. Pod podrážkou občas lupne větvička a ticho tím ještě zhoustne. Líza se dobře pamatuje, že rododendrony kvetly v červnu v osudném roce 1939 i v červnu roku 1942. Zůstane v tunelu stát, protože se na světlém konci objeví mužská postava. Mladík je vysoký asi sto devadesát centimetrů, má úzké boky a rozčepýřené vlasy. Líza se napřed lekne, bojí se, že by jí muž mohl ublížit, ale najednou ji zaplaví vlna něhy a lásky. Vroste do země jako tis, jehož se před chvílí držela, a celá se chvěje od kořenů až do koruny.

- Andreji, zakřičí jako sojka v pustém lese, když uvidí člověka, a její hlas touží a varuje.

- Andreji, Líza připomíná racka, když spatří kořist, a vrhne se ne dolů, ale vpřed.

Mladík před ní uteče jednou z postranních cestiček ještě dřív, než Líza uvidí jeho tvář. Proběhne pak všechny cestičky, ale útluou siluetu už nespátří. Udýchaná se octne zase na prostranství u tisu, opře se o strom, dýchá a v prsou ji pálí, jako když měla jednou zápal plic. Mne si rukama oči a pak celý obličej.

Žije, opakuje si pořád, žije. Ale proč přede mnou utekl?

Pomalů se uklidňuje a spolu s pravidelným dechem se jí vrací jasné vědomí. Andrej už přece nemůže být mladý.

Pomalů se vrací zpátky ke gymnáziu, sáhne si na hlavu a zjistí, že ztratila klobouk. Zpátky se bojí, tak ho tam někde nechá.

U gymnázia si vzpomene, že tam byl pomník Słowackého, a chce vědět, jestli tam ještě je. Je tam: portrét básníka z profilu v bronzové medaili a pod ním citát v polštině: *Ale zapřísahám vás, ať živí neztrácejí víru...*

Słowacki nazval jejich společné rodné město městem velikého stesku. Stála před jeho pomníkem a rozplakala se.

Vrátila se k Máše, aby si trochu odpočinula. Po únavě nastoupilo zvláštní rozčilení, které bralo už energii z nenahraditelných zásob. Rozum jí říkal, že takhle to deset dní nepůjde, že to nevydrží... Na plotně stál připravený oběd. Máša jí uvařila a napsala lístek, ukrajinsky, co má odnést tatínkovi. Líza se najedla a lehla si na postel pod ikonu černé Matky Boží. Ležela natažena, bez polštáře pod hlavou, a tichounce se modlila *Gospodi pomiluj, gospodi pomiluj, gospodi pomiluj*, opakovala pořád a žehnala se velkým pravoslavným křížem.

Ví o lidech, kteří se narodí a umřou ve stejné chalupě, anebo dokonce i ve stejném městském bytě. Je to vůbec možné?

Usnout nemohla, ale aspoň ležela a modlila se.

Na cestě do nemocnice se zastavila v koloniálu. Chtěla koupit otci bonbony, které jim tak často vozil z cest. Když jel do Kyjeva, kupoval jim kanečky, vypadaly jako oblázky potažené čokoládou s jemnými žilkami. Ze Lvova jim vozíval dvě kila bonbonů od Žeromského, z Lucka šedesát zákusků od cukráře Moczilského. Šla za otcem. Zapomněla na bídu sovětské okupace a na německou mizérii, zapomněla, že od té doby je to tu pořád. Myslela na bonbony, na šťastné otcovy příjezdy z velkoměsta. Jak ho psi vítali. Líza hrála na klavír a Lída malovala. Maminka v kuchyni vařila, byl to pro ni obřad, nezáleželo na tom, pro koho vařila, vkládala do jídla vždycky lásku ke všemu a všem. Nikdy nenechávala vařit služky, směly dělat jen přípravné práce. Maminka každému pokrmu žehnala, s těstem zacházela, jako by bylo živé. Však v něm také byli živí živočichové – kvasinky. Pod ikonami planulo červené blikotavé světýlko, doma

bylo bezpečno, zatímco po lesích běhali vlkodlaci a v močálech hořely ohničky bahenního plynu. Otec nevěřil na strašidla, ale sám se přesvědčil, že jsou. Přišel za ním nějaký člověk, že chce koupit statek, kde straší. Otce to zajímalo, a tak se tam s několika muži na noc vydali. Sotva přicházeli ke statku, vyjel ze dvora vůz, jel do kopce a koně ho netáhli. Odemkli dům a vešli dovnitř. Zapálili oheň v krbu a opékali si domácí klobásy, otevřeli také láhev pálenky a jedli pálivé papričky. Oheň pořád uhasínal, v temných rozích někdo šátral rukama po stěnách, dupal a chrastil řetězy. Když tam namířili světlo lucerny, neviděli nic. Pozdě v noci si lehli, ale nějaká síla je vyhazovala z postelí tak dlouho, až si museli sednout na lavici kolem stolu a strávit tak zbytek noci. Otec pak doma o tom vyprávěl, Lída se ničemu nedivila, překvapen byl on.

V zamyšlení vstoupila do obchodu s koloniálním zbožím. Pozdravila ukrajinsky a rozhlížela se. Kromě velkých karamel neměli žádné bonbony. Zároveň s ní tam vstoupil starší pán ve starodávném, ale čistém a úhledném obleku. Vypadal jako středoškolský profesor z Lízina polského gymnázia, na nose měl drátěné brejličky, jaké nosí také Máša. Přál si nudle. Prodavačka udělala kornout z novin, jaké používali ještě za Lízina dětství, a cpala do něj nudle. Brala je shora z police tak, že šlápla botkou do pytle s žitnou kávou. Nacpala kornout nudlemi a hodila ho na váhu. Tvrdé nudle propíchovaly noviny a padaly všude kolem na pult a na zem. Prodavačka je chvíli sbírala, smetávala a cpala zpátky, ale noviny se nezadržitelně rozpadly. Najednou zařvala: Šljapu! Lída se lekla, ale pán si poslušně sundal z hlavy klobouk a prodavačka mu nacpala nudle do klobouku. Neříkal nic. Zíral na nudle a na ni a pak rezignovaně vzal klobouk a šel. Venku pořád pršelo.

Lída vyšla z obchodu a ubírala se pomalu k nemocnici. Nesla tatínkovi tubu kondenzovaného slazeného mléka, které si vzala

na cestu z domova. Myslela, že si ho bude dávat ve vlaku do čaje. Uvidí, co si bude přát, a pak bude teprve přemýšlet, jak by to sehnala.

Nemocnice z dálky páchla, stejně jako nádraží a obchody. Jenže uvnitř se mísil pach jídla s pachem lyzolu a jakési sladce liliové voňavky. Všechna okna byla zavřená a Líze hned v prvním patře vystoupil na těle pot. Podlahy nikdo neumýval a okny nebylo vidět ven. V sesterně našla Líza sestru, která měla hlavu omotanou kusem mulu a na nahém těle rozpadající se pláštík, tak zapraný, že už dávno nebyl bílý. Byla ochotná a milá a dovedla Lízu do druhého patra, kde otevřela dveře pokojíku. Líza otce nepoznala.

Ležel sám v malém pokoji, skoro ho v posteli nebylo vidět. Vyhublý stařec se v ničem nepodobal fešákovi na fotografii, kterou má Líza na zdi v Karlových Varech. Neměl zuby, tváře mu propadly, brada trčela vzhůru, a když otevřel oči, nepoznávala ani je. Hleděl na Lízu a měl oči člověka, který dlouho spal, s nikým nemluvil, neví, kolikátého je, a je mu jedno, jestli je ráno, nebo večer. Čekala, jestli se vrátí, upřítomní se, na okamžik ji dokonce napadlo, že nemělo smysl sem jezdit, ale hned se za to styděla. Co očekávala, co tady mohla ještě najít? Sestra je nechala o samotě. Líza stála u tatínkovy postele, nevěděla, jestli si má sundat kabát a najít si nějakou židli, na kterou by si mohla sednout, anebo někam utíkat a něco přinést. Ale co, proboha, co?

– Tatínku, řekla do ticha. Pomalu se odněkud vracel, být tady a teď se mu asi nechtělo, protože tam, kde byl, to snad bylo příjemnější. Potom ji přijal jako někoho, koho dlouho neviděl a jehož návštěva ho těší, rozhodně ji nepřijal jako dceru. Byla ráda, tohle nebyl člověk, jemuž sedala v dětství na kolenou, nebyl to tatínek, který kraloval v čele rodinného stolu a ptával se maminky, jestli dala do jídla petržel nebo kopr. Kontroloval ji a maminku to zlobilo,

protože tím dával najevo, že když si ji vzal, neuměla vařit. Příště si to uvař sám, bránívala se a tatínek se tolik smál. Tenkrát, když někdo ukradl mamčin portrét z výlohy, nemluvil s ženou a dcerami několik dní. Jak to bylo směšné po tom, co všechno prožili.

Ruce měl položené na vojenské dece, která vypadala jako utkaná ze zaprášených kopřiv, pod ní bylo seprané drobounce dírkované prostěradlo, přehnuté přes horní část deky. Ruce se zdály být velké proti hůlkovitým předloktím, kde na kostech visela nezdravá kůže. Zachovaly si svůj tvar, i nehty byly stejné, jenže nepěstěné, drápopité a olámané. Byly to Líziny ruce, jenže o hodně starší a zanedbané. Napřed se s ním musí seznámit a potom ho začne dávat do pořádku. Pohládila ho po hřbetě jedné ruky a on slabě ucukl, jako by mu pohazení působilo bolest.

– Jak se ti daří, tatínku? zeptala se česky.

Odpověděl rusky, že dobře, snad ji vzal na vědomí. Pak bylo zase to těžké východní ticho, kdy se má tolik říct a neřekne se nic, v tom tichu i projev lásky zraňuje a lidé se bojí jeden druhého. Vědí, že každé slovo může být trn zaražený do srdce bližního.

Vyzval ji, aby si sundala kabát a přinesla si k posteli židli. Zнала tak dobře pacienty v tomhle stadiu umírání. Zběhli ze života a nechtějí se už vracet, blízko u své smrti jsou důstojní, klidní a vyrovnaní. Bojí se, že by byli směšní, kdyby se vraceli. Bral si ho proud, tak rád by se mu byl poddal, ale musel teď ze všech sil zabrat proti proudu. Líza trpělivě čekala a začala vyprávět o Karlových Varech a o mamince. Nebyla si jistá, že ji poslouchá. Bylo by asi mnohem horší, kdyby bylo ticho. Líza vypráví pořád dokola, co říkala už Máše, takhle by asi mluvila ve vlaku z dlouhé chvíle s někým, koho vůbec nezná. Je neosobní a sama sobě protivná. Jenže on ji k sobě nechce pustit. Copak neví, že se setkají jen jednou, a možná už nikdy jindy? Je takový sobec, nebo je tak slabý? Už se na tatínka

začínala zlobit, když tu ji napadlo, že ona je doktorka a tatínek je přece pacient. Když jí nedovolí být dcerou, možná ji přijme jako lékařku. V tom byla vždycky dobrá.

– Já jsem doktorka, tatínku, řekne najednou. Vystudovala jsem medicínu v Praze na Karlově univerzitě. Můj diplom je dnes platný i v Německu. Kdybych byla v komunistické straně, asi bych už byla primářkou.

Tatínkův obličej se rozzářil. To byla nejlepší zpráva, jakou mu mohla dát. A hned si stěžoval na zácpu, kterou mu nikdo neléčí.

Nechala kabát přes postel, rukavice a kabelku v otcových nohách a šla za sestrou, která měla na patře službu. Byla to stará žena s hlavou omotanou mulem. Když slyšela, že Líza přijela až z Čech, chtěla jí pomoci. A opravdu, za chvíli přinesla pod sukní kus papírové vaty. Vytáhla ho, aby to nikdo neviděl, i když byly v pokojíku samy. Glycerinové čípky neměla, ani nevěděla, co to je.

Doktoři chodili v civilu, neměli bílé pláště, ale civilní kalhoty, košili, hnědé boty a na hlavách lodičky posazené na stranu jako pekaři. Nevzbuzovali v Líze žádnou důvěru, ale nakonec musela připustit, že tatínkovi je už osmdesát pět let a že v podmínkách, jaké mají, dělají, co mohou.

Dala tatínkovi kondenzované mléko, cucal je bezzubými ústy a připomínal jí nemluvně. Zítra mu přinese kompot.

Byl překvapen, že Líza přijde zítra znovu, může mu tedy vyprávět zítra. Dneska je už moc unavený. Byl by rád, kdyby ho teď nechala samotného.

Když ten den odcházela, zjistila, že jí někdo během návštěvy ukradl rukavice. Ohlásila to lékařce, která měla službu. Uklízečka nebyla k nalezení. Lékařka se omlouvala a říkala, že se všichni složí a koupí nové. Líza to nechtěla.

Chudák tatínek. Asi mu moc života nezbyvá, je ale jako houžev a člověk nikdy neví. Jak často si myslela, když odcházela ze služby, že nějakou „svou“ babičku už vidí naposledy, a ona byla druhý den zas živější. Musí s ním něco udělat, ale co může zařídit nebo změnit za tak krátkou dobu? Jak je slabý a ubohý. Mohla by mu posílat z Čech po Sovětech, kteří pravidelně přijíždějí do lázní, nějaké peníze, oblečení a léky. Na žádost, zda by mohl být repatriován, odpověděly sovětské úřady záporně. Věděla, že se to nepodaří. Taky neměly s maminkou nic, čím by vysoké úředníky uplatily. Musely by možná prodat družstevní byt v Čechách, to bylo jediné, co měly, anebo poprosit o peníze sestru v Americe. K Máše se jí nechtělo, musela by jí všechno povídat. Byla tak unavená, že se jí ani nechtělo mluvit.

Rozhodla se, že se podívá na místo, kde stávala dřevěná chát, v níž její otec vyrostl. Dědeček a babička tam sedávali v dobách Lízina dětství na zápraží na lavici a drželi se za ruce. Byli i ve stáří jako dvě hrdličky. A pak že není v tomhle slzavém údolí láska. Milovali se až do pozdního stáří a tiše odešli jeden za druhým, rychle, ještě před sovětskou okupací.

Líza si pamatuje, že dědeček babičce vykal a ona mu tykala. Nikdy by si byl nedovolil šlechtičně tykat, i když snad ani nevěděl, kolik spolu měli dětí. Přežilo jich sedm, tatínek byl šestý v pořadí.

Jakou má vlastně tatínek národnost? Vzpomněla si, že nevěděla, co má napsat do dotazníku, když žádali o repatriaci. Musí se ho zítra zeptat. Ani o jméně, které Líza celý život nosí, nic neví. Bylo původní, anebo ho měl dědeček od pěstounů?

Jednou, Líza si na to pamatuje, jako by to bylo dnes, byl tatínek na maminku hrubý. Vyčítal jí, že někam nedošla anebo něco neudělala. Křičel na ni a maminka se rozplakala. Babička Karabanová přiskočila, stoupla si na špičky a vlepila tatínkovi pohlavek.

Překvapeně na svou matku zíral a polsky na ni začal křičet také. Šlechtična ho pohybem ruky umlčela. Bylo to gesto; jímž ho zkrátila o hlavu. Chvilí mlčela a pak řekla:

– Jestli ještě jednou tomu dítěti ublížíš, tak si mne nepřej.

Chát, kde žili dědeček s babičkou, už nestála a Líze začala být od nohou veliká zima.

Máša už byla z práce doma. Vařila pohankovou kaši se zelím a nabídla Líze čaj. Líza si sedla ke kuchyňskému stolu a čekala, až před ní sestřenice postaví sklenici hořkého tmavého čaje v alpakovém držátku s ouškem. Přistrčila k ní také žlutý nerafinovaný cukr v kameninové dóze s polským modrým vzorem. Sůl, kterou přidávala do jídla, měla v lahvi od okurek, byla smíchaná s hlínou.

Máša přinesla fotografii čtyř sester v bílém, tu, kterou má Líza doma.

– To je tvoje maminka, řekla. Už dávno jsem ti chtěla tu fotku poslat, ale bála jsem se, aby ji pošta neztratila. Je tam přece také moje maminka.

Líza hleděla do tváře své mladé matky a napadlo ji, že v té době měla už za sebou skok do řeky a dobrovolný pád z okna. Pamatuj si, říkala dávno Líze, když Pán Bůh nechce, abys umřela, nevezme si tě. Bez jeho vůle se ti nezkříví ani vlasek na hlavě. Život není tvůj, ale jeho. Má s námi své úmysly, a čím dřív je poznáš, tím líp. Musíš si vždycky říct *Bud' vůle tvá* a už na svých přáních netrvat.

Když bylo Líze tolik jako mamince na fotografii čtyř sester v bílém, chodila do gymnázia, měla své přátele, hrála na klavír, zpívala. Má doma z těch časů také fotografii. Jdou se sestrou po ulici v rodném městě, obě se smějí a život je krásný. Bylo jaro, kdy ji Andrej poprvé políbil. Sestry mají na sobě gymnazijní uniformy, tmavomodré skládané sukně, bílé plátěné blůzky a modré bundičky. Na hlavách mají školní barety. Uniforma je spravedlivá, bohatý se neodlišuje od chudého. Studenti byli na svou příslušnost ke gymnáziu hrdí. Copak tenkrát tušili, že se nikdy nebudou scházet

po deseti, dvaceti, třiceti letech, jako se scházejí absolventi gymnázia v nějaké normální zemi?

Líza držela pořád v rukou starou fotografii a dívala se do tváře své mladé matky. V kuchyni bylo ticho, ozýval se jen plechový tikot hodin na stěně, ale bylo tu zvláštní napětí, které cítila od chvíle, kdy vstoupila do rodného města. Jako by tu na ni něco cíhalo.

Maminka sem sice odmítla jet, ale neopouštěla ji ani na chvíli. Všechny své síly spotřebuje doma na to, aby prodávala v prodejně s textilem a vařila. Má dost sil jen na každodenní život, sama ví, proč se už nechce vracet. Udělala toho dost, řada byla teď na Líze.

Říká se, že nemilované děti touží po tom, aby si něčím získaly lásku rodičů, a proto toho v životě hodně dokážou. Nemilovaní si musí svůj život zasloužit, milování ho dostávají jako dar. Maminka byla nemilovaná a Líza milovaná, v tom je mezi nimi rozdíl.

Když druhý den odpoledne dorazila do nemocnice, tatínek už na ni čekal. Mluvil rusky, ani se nesnažila ho vpravit do češtiny. Možná chtěl udržovat odstup, protože věděl, že Líza zase odjede. Rozhlížela se dnes pozorněji po malé místnůstce, na zemi bylo popraskané, prochozené, kdysi zelené linoleum, vojenská kovová postel neměla zdvihák pod hlavu. Drátěnka byla hluboce prohnutá, div, že tatínek neměl proleženiny, ze zdí se olupovala omítka a v koutě vedly po stěně roury. Byly natřené ošklivou zelenou barvou, která také už prýskala. Na jediném okně visely plátěné, křivě vymandlované záclonky, které nestínily ani nedělaly žádnou parádu, spíš byly znamením dobré vůle nějak prostor zútulnit anebo odlišit od kasáren. Později se Líza dozvěděla, že odsud vystěhovali doktora, protože měla přijet dcera z Čech. Stríkácí jehla ležela na parapetu a u kovového a otlučeného nočního stolku stála odšpuntovaná lahev od piva. Byla v ní nějaká tekutina, ale co to bylo, Líza ani čichem nepoznala. Na nočním stolku stálo několik

krabiček s léky s prošlými lhůtami. Neodvážila se je vyhodit, ale vybalila z tašky glukózu a vitaminy.

Přál si, aby mu namasírovala nohy, bolí ho, asi mu v nich neproudí dobře krev. Byla ráda, že pro něho může něco udělat, že jí dovolí, aby se ho dotýkala. Zároveň věděla, že fyzický kontakt otevře prostor plný bolesti, kam budou muset oba dřív nebo později vstoupit. Kdyby dneska odjela nebo už nepřišla, mohli by se tomu vyhnout. Ale bude tu ještě osm dní.

Odkryla houni a prostěradlo a zděsila se, protože spatřila hubené nohy černé jako ebenové hůlky, některé prsty chyběly, nehet neměl ani jeden. Byly to nohy mnohokrát spálené mrazem, ale viděla to doposud jen v učebnicích.

Díval se na její úlek přimhouřenýma očima, teď byl u toho a možná se pásl na jejím zděšení. Nabrala si do prstů pletový krém, který měla naštěstí v kabelce, a začala mu pomalu a trpělivě masírovat nohy.

Když skončila a otce přikryla, vešla dovnitř robustní mladá žena. Hlavu měla také omotanou špinavým mulem a ukrajinsky pozdravila. Přistoupila k oknu a rázně uchopila injekční stříkačku. Nasála do ní tekutinu z láhve od piva a vstříkla ji tatínkovi do poslušně otevřených úst. Otec se rozkašlal. Žena položila injekční stříkačku zpátky na parapet a zmizela, jak přišla. Na nic se neptala a při příchodu ani nepozdravila. Nedala Líze příležitost se ptát. Tatínek pořád kašlal, až slzel, a utíral si oči a ústa špinavým hadrem, který našel pod polštářem.

Líza posadila tatínka a pleskala ho oběma rukama po zádech a po hrudníku. Pod tenkou košilí ze sepraného plátna cítila kosti, které zněly dutě. Potom ho zase položila. Když ležel, vypadal lín, a dokonce se usmíval. Podle úsměvu ho poznávala. Z obličeje v té chvíli zmizela staroba a hořkost a odněkud z hloubi vyplula stará

chlapeckost, rozpačitá láska, kterou projevoval svým dcerám. V té chvíli si přála vzít ho s sebou do Čech, ještě chvíli ho mít, zachránit ho.

Zavřel oči a víčka mu cukala. Možná na něco vzpomínal, anebo ji nechtěl vidět. Teď byl ten okamžik, kdy by byla ještě mohla odejít a nenechat po sobě žádnou bolestnou stopu, byl by na ni snad ještě zapomněl a ona na něho. Ale musela zůstat sedět, poutala ji železná pouta lásky a povinnosti. Líza nebyla nikdy z těch, kteří by se vysmekli, vycouvali, něčemu se vyhnuli a později si našli nějakou výmluvu. Zůstala na místě, i když věděla, že to, co nastane, bude těžké. Přicházelo to v tichu, a ticho jako by se hromadilo do slov, která měl jeden z nich vyslovit. Slova otevrou bránu, kam oba vstoupí a kde jeden druhého bude podporovat. V tom okamžiku byli oba stejně slabí anebo stejně silní. Pak začal tatínek mluvit a jeho hlas pomalu vytlačoval napětí nevyřčeného. Stařec ostýchavě vystupoval z majestátního ticha smrti, vracel se k lidem.

Jeho hlas jako kdyby se omlouval, že tu je, že jeho tělo zabírá místo a žádá si obsluhu. Jak byl tatínek jemný, jak neosobní.

– Zůstal jsem dvanáct let na Sibiři, řekl česky. Když nás tam přivezli, byl tam jenom les. Museli jsme porazit stromy a postavit sruby pro strážce. Sami jsme museli spát na sněhu. Nesměli jsme si ani podestlat jehličnatými větvemi, osekanými z kmenů, ze kterých jsme stavěli sruby.

Mluvil česky úplně bez chyby a z toho poznala, že jeho duše je mladá, totiž že je pořád stejná, a jenom tělo působí potíže.

Rozkašlal se. Znovu ho posadila a pleskala ho po zádech. Cítila, že mu dělá dobře, když se o něj stará, když se ho dotýká. Jak je dobře, že maminka nic nevěděla a neví. Dělalaby, chudák, všechno proto, aby ho odtamtud dostala, ale stejně by se jí to nepodařilo. Bylo snad milosrdnější, když si myslela, že umřel. Nikdy by ji

nenapadlo, že by se dvacet let neozval, kdyby byl živý a chodil po stejné planetě. Máti věděla o Sovětech dost, ale tolik nevěděla.

Líza si přála, aby otec pokračoval, aby povídal o sobě. Jaký je to člověk? Potřebovala aspoň vědět, jestli umře v nenávisti jako tolik lidí v téhle části světa. Bála se těch, kteří umírají v nenávisti, protože věděla, že nenávist s nimi neodejde. Narodí se zmnohonásobena znovu. V Evropě už bylo tolik zla a lidé si sami mohou za to, co přijde.

– Leželi jsme na sněhu a každý si držel svou lopatku. Každý si ji tiskl k hrudi, protože lopatkou se mohl ráno odsekát od ledu, k němuž přes noc přimrzl. Kdo se neodsekal, toho zastřelili. Dozorci jedli brambory a my jsme dostávali jen slupky. Na jaře a v létě jsme si k nim vařili kopřivy.

Odmlčel se a byl asi tak daleko, že se Líza neodvážila ho přivolávat. Slyšela už tolik o utrpení, ale nikdy se nezdálo být tak blízko jako tentokrát. Tatínek sice mluví česky, ale je inostranec, příslušník nejčistšího státu na světě. Co může Líza udělat? Může sedět deset odpolední u jeho lůžka a pak zase odjede. Až odjede, odstěhují ho zpátky na jeden z těch sálů, kde je tolik postelí, že nemají mezi sebou ani uličky. Vedle něho budou z obou stran chropět nějící starci nebo stařeny. Lidé už nemají čas nechat své rodiče umřít doma. Všichni chodí do práce a mají se čím dál hůř. Udělalo se jí nevolno.

– Mohu otevřít okno?

Přisvědčil. Otevřela tedy.

Není cizinec. Ona je inostranec. Maminka je také cizinka a sestra je Američanka. Máša je Ukrajinka a její děti jsou Sověti. A není na světě země, kde by se rodina mohla sejít, a není řeč, jíž by se mohli domluvit, i když znají tolik společných jazyků.

Tatínek zavřel oči a odpočíval.

Co jsem zažila já? přemýšlí Líza. A zdá se jí, že nejhorší bylo, když ten NKVD, co u nich bydlel a kontroloval poštu, řekl, že slyšel jejich jméno na páteční schůzi sovětských komunistů. Každý třetí pátek v měsíci byla partajní schůze. Sověti tam sestavovali seznamy lidí určených k likvidaci a jejich pořadí. Schůze končila kolem jedenácté večer a soudruzi se dali hned do práce. Deportace trvaly celou páteční noc. Přijel povoz a z něho vyskákali muži v budonovkách, zazvonili a oznámili, že rodina má být do hodiny sbalená. Nacpali je pak do vlaků a v nákladních vagonech je posílali do Gobi, do Kazachstánu, na Sibiř. Brali celé rodiny i s dětmi a starými lidmi. Babička ležela třeba deset let v posteli, odvezli ji s sebou i s prostěradlem. Když pak cestou zemřela, vzali ji v dobytčáku za nohy a ruce, rozhoupali tělo a vyhodili ho z vlaku. Koleje byly všude lemované mrtvolami, které nikdo nepohřbil. Deportovaným dávali k jídlu solené herynky, a když měli pak žízeň, nedali jim schválně vodu.

Co tedy zažila Líza? Páteční noc po jedné schůzi. Tenkrát stály s maminkou a sestrou u okna a dívaly se ven. Věděly, že když přechají tuhle noc doma, je velká naděje, že je neodvezou. Proč vlastně neutekly? Proč se někam na tu jednu noc neschovaly? Třeba u dědečka v domě na náměstí, kde bydlel se dvěma neprovdanými dcerami. Dědeček k nim někdy přicházel a maminka mu vždycky zašila sako a kalhoty. Ale jakmile vyšel na zahradu, viděla, jak si dědeček mazavka zas dělá do šatů díry. Chtěl budit větší soucit, když žebrol o vodku. Babička už byla dávno mrtvá.

Stály u okna, maminka, Líza a Lída, a čekaly, až přijdou. Líza dnes nemůže pochopit, proč tam čekaly. Vždyť přece bylo všeobecně známo, že když nenašli nikoho doma, přeskočili někdy jeho jméno v seznamu a už nikdy nepřišli. Anebo sebrali do počtu někoho jiného.

Slyšely napřed v ulici motor a pak před jejich domem zastavilo auto. Vyskočily z něho černé stíny v budonovkách. Líza do smrti nezapomene na tvar čepic, které znamenaly transport nebo smrt. Dva muži se zastavili u vrátek do jejich zahrádky. Mamince zbělala za tu chvíli půlka hlavy. Kdyby byli zabouchali, otevřely by a šly s nimi. Budonovky stály a nehýbaly se. Muži spolu o něčem hovořili. Potom přijelo další auto a vybrali rodinu krejčího naproti. Rodiče a tři dcery.

Nejstarší dcera chodila s Lízou do třídy na gymnázium. Jmenovala se Lara, je na fotografii, kterou Líza přivezla s sebou. Má ji v kabelce v tvrdém obalu a ještě neměla sílu ji vytáhnout. Je to fotografie ze školního výletu do solných dolů ve Věličce v červnu 1939 a je snad pro Lizu důležitější než některá z ikon. V poslední řadě chlapců tam nahoře stojí Andrej jako septimán. Je to jediná fotografie Andreje, kterou Líza má.

Tatínek otevřel oči a zeptal se, proč nezůstaly v rodném městě a kdo rozhodl, aby se evakovaly.

– Maminka, řekla Líza. Maminka rozhodla, že je lepší pohnout se kamkoli než se nechat sebrat a někam odvléci. Věděla, že Volyň ani v poválečné Evropě nedopadne nejlíp.

– Ale oni přišli za vámi, řekne tatínek.

– No, přisvědčí Líza. My s maminkou jsme neutekly dost daleko. Líza utekla dál. Sověti prý říkali rodným, kteří se repatriovali v roce čtyřicet pět, když prezident Beneš vymohl na Stalinovi repatriaci Čechů z bývalé polské části Volyně: Kam utíkáte? Před námi neutečete, přijdeme za vámi.

Líza si vzpomene, že měla v roce čtyřicet osm před komunistickým pučem sen. Byla v Karlových Varech, protože se zrovna učila na zkoušky, ale ve snu se octla v jejich pravoslavné cerkvi v Křemenci. Nemohla se mýlit, znala tam důvěrně každou ikonu,

každý kobereček a zákoutí. I ve snu cítila vůni kadidla a mastný pach roztaveného vosku. Šla k postranní kapli a uviděla sochu, která tam nikdy nestála. Byla to lidská postava v cárech a místo hlavy měla lebku. Ukazovala kostnatým prstem na něco před sebou, a když se Líza zblízka podívala, viděla, že je to reliéf Československé republiky.

Socha nemluvila lidským hlasem, ale přesto Lízu oslovila.

– Je s tebou konec, Československo, říkala.

Líza se probudila a věděla, že přijdou. S maminkou to Čechům říkaly, ale oni je neposlouchali. Člověk svou zkušenost nemůže nikomu sdělit, to je snad na životě nejsmutnější.

– A jak to maminka věděla? zeptal se otec.

– Je vědma, řekla Líza. Umí hádat z karet a lidi k ní chodí na radu, když nevědí, co mají dělat.

Tatínek zavře oči a vrásky, kterých má bezpočet, se složí do jemného úsměvu. Vidí Aňu mladou, anebo tak starou, jako je teď Líza? Setkali se naposled v rašeliništích, snad tři roky potom, co Anin portrét visel ve výloze a celé město uznávalo a oslavovalo její krásu. Takhle ji vídal celá léta v pracovním táboře. Líza sedí u postele na kovové židli s umakartovým sedátkem a opěradlem a neví, co má dělat. Se starými lidmi to umí, proto si vybrala internu. Má je ráda, přestože jí vyčítají, že jim nemůže vrátit mládí. Někdy ji zlobí, zvláště dědové, Líza se na ně nemůže rozhněvat, občas jen předstírá, že se hněvá, a oni zkrotnou.

Tatínek se náhle probere ze snění, otevře bleděmodré, zářící oči a řekne:

– Jsem rád, že Aňa nepřijela. Nechci, aby mne viděla takhle na hromadě.

– Nechceš mi vyprávět, kde jsi byl a co jsi všechno zažil?

Stařec zvedne obě ruce nad pokrývku a vyjadřuje jimi tak silný odpor, že na to spotřebuje snad všechnu sílu.

– Je to pryč, řekne, když se ruce uklidní. Zaplať pánbůh. Nechci s tím už nic mít.

Brzy odpoledne stála Líza znovu za dveřmi pokojíku, kde otec ležel, a najednou se bála zaklepat a otevřít. Už je tu třetí den. Ještě sem přijde sedmkrát a zase odjede. Lékařka opustí svého otce možná na smrtelné posteli, nechá ho v provinční nemocnici a vrátí se do svého pohodlného karlovarského bytu k mamince, která už na ni čeká. Před dveřmi pokojíku ji napadlo, kolika starým lidem už dosloužila do smrti. Seděla u jejich postele, i když už byli v agonii, protože cítila, že jim její přítomnost pomáhá, že se tolik nebojí. Kolegové tvrdili, že je to zbytečné. Když už nemohli naordinovat pacientovi medikamenty, přišli se občas podívat, jestli umírá těžce, nebo lehce. Smrt byla za jejich možnostmi a neměli k ní žádný vztah. Byla pro ně často selháním lidského těla a lékařské vědy, která není ještě dost daleko, aby zajišťovala nesmrtelnost. Jak se někteří její kolegové cítili mocní, jistí ve svých diagnózách.

Líza stojí před dveřmi tatínkova pokojíku, ruce se jí třesou a na prsou cítí veliký tlak. Ano, není tu žádný vzduch. Všechna okna jsou zavřená a na konci chodby stojí několik starých židlí a lavic, kam chodí pacienti kouřit machorku. Pach laciného tabáku se mísí s lyzolem a s vůní mastí, medicín a konvalinek nebo lilií. Odešla ode dveří a doufá, že otec neslyšel, jak za nimi stojí. Otevře na chodbě okno, dívá se ven do šedého pršlavého dne a hluboce dýchá. O smrti jí poprvé povídal tatínek. Kdysi dávno četl Tibetskou knihu mrtvých, snad tehdy, když jako velvyslanec navštívil Tibet. Tatínek věřil v přetělování, vždyť kam by se energie poděla? Vysvětloval jí to kdysi tak, že se potká čistý náboj božské energie s energií, kterou tu po sobě člověk zanechává. Tělo zemře, ale zůstanou žádosti, zá-

vislosti, nenávist, láska, vášně. Všechny tyto síly se touží uskutečnit a hledají, kudy by mohly opět na svět. Chytí se božského náboje a obalí ho svým člověčenstvím. Líza už tehdy pochopila, že smrt je něco jako odložení starého těla a obléknutí nového. Všechno pokračuje dál a přechod mezi dvěma životy je smrt. Ve smrti je podle Knihy mrtvých pro člověka veliká naděje. Právě v umírání a krátce po fyzické smrti dostává mnoho šancí k vysvobození ze závislosti, z pozemskosti, z nutnosti i touhy se znovu narodit. Lamaistický mnich šeptá umírajícímu do ucha pokyny a duše zatím prochází různými světy, složenými z obrazů, které jsou mírou její svobody a závislosti. Bardo hovoří k duši v symbolech, jako když nás oslovují sny. Pokud měla Líza čas, seděla u lože umírajícího a snažila se mu pomoci. Bylo to těžké, velmi těžké, protože generace, která začala v šedesátých letech umírat, věřila ve všemohoucnost vědy a techniky. Byli očarováni prvním automobilem, prvním letadlem, raketami, televizí, fascinováni možnostmi vědy, mysleli si, že člověk může všechno, a nechtěli umřít. Když od ní žádali zázračné medikamenty, říkala jim smutně:

– Proti věku není léku.

A oni odpovídali:

– Ale měl by být.

Někteří to říkali se smutkem a se závistí, že ti, co přijdou po nich, budou snad už nesmrtelní, jiní s hněvem, že vědci se snad dost nesnaží. Zatvrzelí ateisté, kteří ve dvacátých letech, když se Bůh zdál být zbytečný, vystoupili z církví a uvěřili v racionalismus, a zvláště ti, kteří se pak stali materialisty a komunisty a uvěřili v možnost člověka násilím změnit podstatu druhých lidí, ti umírali těžce. Jako předtím tvrdohlavě trvali na své ideologii, tak potom paličatě prosazovali důležitost své existence. Budou ještě někdy lidé pokornější? ptávala se Líza, a co se jim všechno bude

muset ještě stát, když dvě světové války na to nestačily? Mrzelo ji, když její kolegové utíkali před smrtí, báli se jí stejně jako jejich pacienti a nechťeli na ni myslet. A nejhorší to bylo v Americe. Tam už v šedesátých letech rozkládali tělo na části, jako by to byly díly nějakého stroje, a zabývali se každou částí zvlášť. Specializovali se na jednotlivé orgány a o ostatní se nestarali. Na každý orgán měli zvláštní přístroj a celek nebrali na vědomí, natožpak duši. Ta nebyla vidět na žádném přístroji, a proto ji vyloučili jako něco nepotřebného, středověce tmářského. Líza by snad ani nemohla být v Americe doktorkou, jak ji k tomu sestra v dopisech přemlouvala. Byla ráda, že v Čechách ještě doktoři nevydělávají na lidském neštěstí závratné sumy, i když mnozí by chtěli, a jak. A tady? Tady nemají ani léky a appendix prý operují jen s lokálním umrtvením, takže pacient si třeba vytrhne pramen vlasů, aby zmírnil bolest. Ve Velké vlastenecké válce, říkají doktoři, se na frontě operovalo bez umrtvení, a jsme my snad jiní lidé? Geroji mají nárok na přežití a slabší musí umřít.

Zhluboka dýchá a za chvíli se jí udělá líp. Otevře kabelku a podívá se ještě do zrcátka, přepudruje si nos a štípne se několikrát do tváří. Potom zaklepe a pomalu otevře dveře nemocničního pokojíku. Leží tam a má zavřené oči. Přistoupí k posteli a dívá se na něho. Vypadá, jako když spí, nechce ho budit, ale sotva ustoupí o dva kroky zpátky ke dveřím, otevře tatínek oči a usměje se na ni úsměvem, který si pamatuje z železniční stanice u rašeliníšť.

Přinesla mu buchtu s tvarohem, kterou Máša večer upekla. Podložila tatínkovi ramena a hlavu srolovaným polštářem, aby na ni lépe viděl a mohl jíst.

– Je mi líp, řekl. Dneska je to lepší.

Jedl pomalu a zapíjel sousta světlým nemocničním čajem. Líza si sedla v nohách postele.

– Chceš namazat nohy? zeptala se.

– Chtěl bych, abys mi dnes vyprávěla, řekl. Dnes mám sílu vzpomínat. A začni od začátku. Jak to bylo, když jste s Lídou a Andrejem šli z rašelinišť zpátky do Křemence.

Jeho prosba ji zaskočila. Myslela si, že už nechce vzpomínat, že se neochotně vrátil do přítomnosti, ale do minulosti se mu nechce. A najednou si uvědomila, že minulost sem přináší ona, i když s dívkou z roku 1941 nemá snad už nic společného. Tatínek si potřebuje nejdřív spojit minulou Lízu s Lízou současnou a udělat z obou jednu dceru.

– Musí to být? zeptala se polsky.

Tatínkův obličej se rozzářil, když začala mluvit jeho mateřštinou.

– Musí, řekl, a povídej polsky.

Když to vydrží on, musím to vydržet i já, chceme se přece poznat v přítomnosti a tam se jinak nedostaneme než skrze minulost. Ale má vůbec smysl, aby se začali znovu poznávat, když se budou muset tak brzo rozloučit?

– Povídej, prosí tatínek, který už stojí mladý a krásný na dřevěné stanici vlaku tam, kde končila rašeliniště a začínala pole.

A Líza se pouští do vyprávění, protože ví, že láska už tu stejně je a nikdy se neztratila.

– Přijeli jsme do uzlové stanice a tam vyvolával na nádraží výpravčí, že dál nejedou. Koleje jsou rozstřílené a všichni musí z vlaku vystoupit.

Tatínek má zavřené oči a víčka mu zacukají leknutím. Asi vidí své dcery, tenkrát tak mladé, a Andreje, ještě chlapce.

– U mne jste nemohli zůstat, řekne omluvně. Chata byla zrovna uprostřed trojúhelníku: elektrárna, železnice a továrna. Němci přece pořád bombardovali. Taky bychom tam neměli co jíst.

– Já vím, řekne Líza po letech. Vystoupili jsme tedy z vlaku a zrovna jsme se rozhodovali, jestli máme jít domů dál po kolejích, nebo po silnici, když se na západním nebi objevil černý mrak. Lidé začali křičet a my jsme utekli do kukuřice. Bomba zasáhla nádraží, to se rozprsklo a začalo hořet. Kusy lidských těl lítaly vzduchem. Potom jsme viděli všude podél silnice mrtvoly. Němci stříleli z kulometů na lidi, na obyčejné lidi, nemuseli to být ani vojáci.

Země duněla. Líza ležela na břiše v kukuřici, bylo tu měkce podestláno. Když letadla přeletěla, bála se zvednout hlavu, tvář schovala v listí, nechtěla nic vidět. Měla stejný obličej jako tenkrát u puškvorcového jezírka, jenom se trochu zvětšil. Tmavé vlasy spletené do lesklých dlouhých copů, které se na koncích stáčely do kudrn, tmavomodré oči a černé dlouhé řasy. Na nose a na tvářích měla růžové pihy, které jí naskákaly vždycky, když začalo na jaře slunce hřát. Má pořád ještě bílou pleť a špatně se opaluje, i když pihy už zmizely. Andrej ji pohladil, a tím ji volal zpátky.

První, co po náletu viděla, byly jeho zlaté, tiché oči, které v temně zeleném stínu mladé kukuřice zářily. Nebyla v nich ani stopa strachu. Lízina drobná starší sestra klečela. Ruce tiskla mezi stehny, aby se netřáslly. Zuby jí cvakaly a obličej měla bílý jako stěna.

– Musíme domů, řekl Andrej.

– Jak je to daleko?

– Asi padesát kilometrů.

– To nemohlo být, odporuje tatínek. Bylo to asi tak čtyřicet kilometrů.

– No tak čtyřicet, souhlasí Líza, stejně to bylo daleko.

– Šli jsme postranními cestami, hlavně lesem, pokud tam nějaký byl. V lese to vypadalo, jako by ani nebyla válka. Plno borůvek, těch jsme se najedli. Také maliny už červenaly. K večeru jsme

přišli k jedné vesnici, ale dovnitř jsme se neodvážili. Našli jsme si seník u lesa, kde se skládalo seno na zimu pro lesní zvěř. Tam jsme se zahrabali.

Dírami v prknech, jimiž byla přikrytá střecha, prosvítaly letní hvězdy. Bylo tak teplo, až se zdálo, že hvězdy hřejí. Seno chrastilo a šustilo a Líza se bála pohnout, aby si Lída nemyslela, že se s Andrejem objímají. Ale Andrej napřáhl ruku do tmy a dotkl se napřed jejího čela, potom něžně obkreslil obočí, zakopl dlaní o nos a pak jí prstem objel rty a bradu. Jako by poslepu hledal její podobu.

V té chvíli se ozval křik a rachot, volání o pomoc a pláč. Vesnici přepadli Němci, Sověti nebo nějací jiní banditi. Lída spala schoulená do klubíčka, ale oni s Andrejem viděli první oheň a v jeho světle vzplály dřevěné chatrče jedna za druhou. Pozorovali, jak lidé s dětmi v náručí utíkají a jak muži vyhánějí dobytek z hořících chlívů.

– Ráno jsme se vydrancované vesnici vyhnuli, vypráví Líza tatínkovi. Měli jsme strašný hlad a k polednímu jsme přišli do vsi, kde jsme potkali české děvče s díží mléka. Prosili jsme, jestli by nám dala napít, ale řekla, že sami nemají. Mléko musejí dávat malým prasátkům, jinak by jim chcípla. Potom jsme došli k Ukrajincům. Mladá Ukrajinka nás pozvala dál a přinesla chleba a škvarky. Když jsme se najedli, prostřela nám doma tkané hadrové koberečky na slámu vedle stání pro krávu, abychom si mohli odpočinout. Večer přišel její muž a vyprávěl, že museli nedaleko vsi vykopat veliký hrob a pohřbít do něj asi tisíc lidí. Kolona prchajících sovětských tanků tam rozjezdila několik vesnic. Chtěla jsem jim něco dát, a tak jsem jim dala kilo cukru z těch dvou kil, které jsi nám dal na cestu.

– Ach ano, přísvedčí tatínek. Vzpomínám si, dal jsem vám všechno, co jsem v té chatrči měl.

Líza si v té chvíli uvědomí, že tatínek je jediný svědek, s nímž může sdílet tuto část minulosti. Ovšem, je tu ještě Lída, ale ta je až v Kalifornii. A Andrej už není.

– Druhý den, vypráví Líza, jsme došli do Straklova k tetě. Sotva jsme dosedli, přišli Rusové a chtěli, abychom šli pomoci sbírat raněné Sověty a Němce. Šla jsem, Andrej šel také, ale Lídě bylo špatně, nemohla vidět krev. Teta ji uložila do postele. Potom se šel Andrej, který uměl německy líp než já, na německé velitelství zeptat, jestli je cesta do Křemence volná. Šli jsme nejkratší cestou podél silnice. Všude v příkopech byly tanky a lidská těla. Lítaly kolem nich masačky, ležely tam i mrtvoly koní a kulometry, všechno to páchlo, ale nebyl nikdo, kdo by ty lidi a koně pohřbil.

– A co živí? zeptal se tatínek. Co ti, kteří zůstali naživu?

– Víтали Němce se slavobránou, řekne Líza. Mysleli si, že budou lepší než Sověti, přestože bombardovali. Doufali, že chtějí jen vyhnat Sověty a potom už bude dobře. Sověti se vzdávali, prchali, ale všechno za sebou ničili. Pálili za sebou vesnice, protože nechtěli, aby je dostali Němci. Zabili tisíce a tisíce lidí, ukradli, co mohli vzít s sebou. A tak ani nebylo divu, že lidi Němce vítali jako osvoboditele.

Přišli domů zablácení, protože ten den začaly slunovratové deště. Líza si pamatuje, že jí na obličej pustil modrozelený šátek, který měla na hlavě, a že barva nešla dlouho smýt. Z nitra domu se ozýval Rachmaninovův koncert pro klavír.

Líza otevřela potichu dveře a uviděla, že u černého křídla sedí německý důstojník v uniformě a lesklou holínkou šlape na pedál. Čepici měl položenou na lesklé ploše křídla a hrál z paměti klavírní koncert.

– Bydlí u nás, řekla maminka. S ním tu je ještě jeden starý důstojník a oba umějí francouzsky. Nastěhovali si do těch dvou

pokojů po Sovětech nějaký nábytek. Dovolila jsem mu taky, aby hrál na piano.

Maminka byla tak šťastná, že jsme doma. Andrej šel také domů, když si předtím vysloužil maminčiny tisíceré díky za to, že byl s námi a přivedl nás.

Večer hrál německý důstojník Chopina. V tu noc potom, kdy Lída a Líza sladce spaly doma, byl ve městě první pogrom. Lidé otevřeli městskou věznici, kde Sověti věznili místní občany, a našli tam své lidi s uřezanýma ušima, vydloubanýma očima, i jazyky jim vyřezali.

Ti, kdo ještě mohli mluvit, žalovali prý na Židy. Pravda, Židé byli v sovětské armádě jako politrucci a vyšetřovatelé, chodili s červenými páskami na rukávech, mnozí se dali k mocným, aby se mohli chvíli za svou dosavadní bezmoc mstít, ale Andrej Líze vysvětlil, že Židé krutosti nepáchali. Talmud násilí zakazuje a tradice zůstává i v genech ateistů.

Příbuzní umučených, když viděli ve vězení tu spoušť, vrhli se do židovských domů, zabili bezbranné a nevinné a domy vypálili. Tak to začalo: oko za oko, zub za zub. Od té doby bylo lhostejné, čím to bylo oko a čím zub.

– Maminka chodila dvacet let nakupovat do židovského obchodu k Freundům, pamatuješ? Mladý Freund přišel k nám a zabavil jménem sovětské armády psací stroj, empírové hodiny a empírová křesílka. Starý se za syna, když maminku potkal, omlouval.

– Milostpaní, říkal, vy ani nevíte, jak se za něho stydím. Vy u mě dvacet let nakupujete a on si troufne udělat takovou věc. A nedá si říct, i když jsem se ho zřekl, proklel ho, není to nic platné. Však on své dostane, vzpomeňte si na mne, až se to zase obrátí.

Starý Žid se kvůli synovi utrápil k smrti, a sovětská říše pořád ještě je.

– To byl ten za rohem? zeptal se tatínek, a když Líza přisvědčila, tatínek se přežehnal pravoslavným křížem.

– Naši lidi, řekl a usmál se, to už se teď neříká, víš. Žádní lidi už nejsou naši. A před válkou, za Polska, byli naši Poláci, Ukrajinci, Rusové, Židi, Češi a cizí byli jen ti, kdo přišli zvenku.

– Sověti nebyli nikdy naši, řekne Líza.

Druhý den po návratu z rašelinišť hrál německý důstojník celé odpoledne na piano. Prosil Lízu, aby mu půjčila noty. Maminka upekla české buchty a vojáky pohostila.

– Němci postupovali rychle, za týden byli v Kyjevě a Sověti prchali. Němečtí vojáci pomohli na začátku několika lidem, povídá Líza. Sověti nepomohli nikomu, protože se neuměli sami pro nic rozhodnout. Naši noví nájemníci byli slušnější než mužik, který měl na starosti poštu. Když přišli hnědokošílači, bylo to horší.

– Zítra mi povíš, jak to bylo dál.

Narovnala mu vojenskou deku, rozprostřela svinutý polštář, vypnula prostěradlo. Oči se mu propadly a tváře zežloutly, byl unavený a přál si spát.

Když Líza vycházela z nemocnice, myslela na to, že nejlepší na stáří je to, že už se člověk může všeho zříci. Jeho úkol se naplnil.

Máša už byla doma, přišla dnes dřív z práce a chystala pirohy. Zelí nakrájené na čtverečky se musí spařit, odždímá se a polije máslem, pak se nakrájí nadrobno, přidá se sůl, pepř a natvrdo vařená vajíčka a všechno se zabalí do lístkového těsta.

Líza pozorovala sestřenici, jak se s námahou na nateklých nohou pohybuje mezi plotnou a stolem. Máša nezvedá dost chodidla a pořád o něco zakopává, možná také nemá správně zaměřené dioptrie a dobře nevidí. Když ji srovná se svou sestrou, vypadá to, že je mezi nimi dvacet let věkový rozdíl. Lída je drobná, čilá, vždycky elegantní. Ví, že má hezké nohy, a proto nosí i dnes krátké sukně. Má maminčiny husté vlasy, teď už obarvené, a umí si je načechrat kolem obličeje tak, že se v nich tvář ztrácí. Možná vypadá tak dobře, protože jí jen makrobiotickou stravu a cvičí jógu. Lída nemá skoro žádné vrásky. Každé ráno při východu slunce plave v Pacifiku a zpívá při tom české písně. Potom cvičí, pije pomerančovou šťávu a odjede autem do práce. Když je na koupání zima, prochází se aspoň po břehu oceánu. Všechno, co Lída dělá, dělá proto, aby se co nejdéle udržela v kondici.

Mášiny děti dnes nepřijdou, a tak sestřenice sedí pod stahovací lampou a Líza po večeri konečně vytáhne z kabelky fotografii, která předtím visela na zdi v jejím karlovarském bytě. Vyndala ji z rámečku a pečlivě ji zabalila do tvrdého papíru, aby se nepomačkala.

Položí fotografii na stůl a vyndá z kabelky brýle. Pomalu a obřadně si je nasadí. Máša má ty svoje na nose pořád, gumičkou připevněné k uším, aby jí nepadaly. Líza se chce zeptat, co se stalo s jejími spolužáky, a Máša hned začne bědovat.

– Co tě to napadlo, volá ke stropu, co jen tě to napadlo vzpomínat. Vzpomínat se nemá. Minulost je pryč, nedá se s ní nic dělat.

– Já vím, řekne Líza, ale přece bych chtěla vědět, co se stalo s Galou, tou Židovkou, co vedle mne seděla od obecné školy až do poslední třídy gymnázia. Pamatuješ se na ni, ne?

– Ach Bože, řekne Máša tiše a přežehná se pravoslavným křížem. Proč se ptáš zrovna na ni.

– Ona je mrtvá? lekne se Líza.

– Je snad živá, pokud vím. Nikdy se tu po válce neobjevila, žije prý v Anglii a nechce se sem už nikdy podívat. Ani se jí nedivím, po tom, co jí Sověti udělali.

Líza vidí na fotografii drobnou snědou dívku s dlouhými silnými copy, která ji tolik milovala. Vždycky měla výčitky svědomí, že má Galu málo ráda. Líza byla u Galy vždycky na prvním místě, a kdyby byla Gala nemohla sedět s Lízou v lavici, byla by snad přestala chodit do školy. Líza si na to za několik let zvykla, ale cítila, že by stačilo kamarádku jen málo zranit, a navždy by se vzdálila. Takové to bylo křehké stvoření.

Líza si vezme fotografii a dívá se na Galin obličej, nevidí v té chvíli žádné jiné tváře než tu její a musí tomu čelit, musí vydržet i pohledy těch, kteří už nežijí. Ví, že většina spolužáků už nežije, ale dívá se na ně, jako se dívala na židovské obličaje vyvěšené na stěnách chodeb v Osvětimi. Musela tam jet a musela se dívat. Udělali jsme si to sami, říkala si hořce.

– Galu odvezli Sověti do Kazachstánu, řekne Máša. Dali ji tam šesti pastuchům ovcí. Bydlela s nimi ve stanu, chodila daleko pro vodu, nosila ji ve vědrech, vařila jim, dojila ovce, uklízela, pracovala celý den a každý večer se všech šest pastuchů na ní vystřídalo. Chtěla prý umřít, ale široko daleko tam nebyla voda, ve které by se mohla utopit, nebyl tam strom, na kterém by se mohla oběsit,

a pastuchové před ní schovávali nůž, protože věděli, že pomalu šlípí, viděli to na jejích očích.

– Jak to všechno víš? zeptala se Líza.

– Podařilo se jí po někom poslat dopis bátuškovi. Prosila v něm, aby jí poslal nějaký jed, kterým by se mohla otrávit. Tak to šlo asi tři roky, potom se dostala do Andersovy armády a přes Írán po válce do Londýna. Vím jen, že se po válce vdala za Angličana. Žije v Anglii a rozhodla se, že už nikdy ani na chvíli neopustí Britské ostrovy, nechce mít s kontinentem vůbec nic společného. S nikým si nepíše, zmizela a zametla za sebou všechny stopy, aby jí nic nepřipomínalo, že tu jednou žila.

Už v bibli lidé hřeší a Hospodin je varuje, kárá, hrozí, že je potrestá, a oni si stejně nedají říct. A já, myslí si Líza, nikdy bych se sem nevrátila, kdyby se neobjevil tatínek, nikdy bych sem už nejela.

– A co Káťa? zeptá se, protože teď hledí do tváře copaté dívky s bílou pletí a velice světlýma očima. Co se stalo s Kátou? A hned si sama odpoví.

– Jejich tatínka odvezli přece Sověti hned jako prvního, na to se pamatuješ, ne? Potom odvezli i je. Sebrali je v pátek v noci po stranické schůzi. Tenkrát jsme mysleli, že jedou pro nás, ale jeli pro ně. Byla hrozná zima. Lidi byli natlačeni na saních a těch pár věcí, které si vzali s sebou, po cestě poztráceli. Věci zůstaly ležet podle cesty jako vzpomínky na život, který ti lidé předtím měli. Pamatuji se na to dobře a také jsem na ně myslela, když jsme balili. Jak siré jsou věci vytržené ze svého prostředí, jak jsou smutné. Ale pověz mi, Mášo, jak to bylo dál?

– Odvezli je, maminku a dvě sestry, na Sibiř. Musely plavit klády po řece. Stály celý den ve vodě a posunovaly železnými vidlicemi klády, dokud řeka nezamrzla. Pracovaly prý ve vodě, i když v řece plavaly ledy. Když se setmělo, přišly do vymrzlého domu, svlékly

si mokré šaty, které nikdy do rána neuschly. Ráno si je zase oblékly a šly do řeky. Neměly co jíst. To jsou poslední zprávy. Asi tam nakonec zemřely.

Máša si posune brýle na špičku nosu a dívá se na Lízu svýma bledýma, snad vyplakanýma očima. Jak ji asi vidí? Možná vidí tak špatně, že Líza je v jejích očích pořád ještě mladá a krásná. Určitě nevidí její vrásky, ale pozoruje asi, že tvar obličeje se změnil, že brada a tváře změkly. Vrásky na krku také asi nevidí, a možná ani žíly na rukou. Líza se rozpačitě usměje, zatváří se, jako by byla mladá. Už dlouho ji nenapadlo koketovat s mužem, natožpak se ženou.

– Chceš to ještě pořád slyšet? zeptá se Máša.

– Promiň, řekla Líza, ale ty jsi odtud neodešla, někdy v noci se budím a ptám se sama sebe: proč zrovna já jsem měla odejít?

– Všechno je, jak má být, řekne Máša, nač si stěžovat? Já si říkám, že je dobře, že je to za mnou, že jsem už stará. Čím jsem starší, tím jsem spokojenější. A mladí, ať si s tím už udělají, co chtějí.

Líza vezme zase do rukou fotografii. Na Židy se už neptá. Ví, že všichni šli do koncentráku, anebo si museli vykopat jámu pod křídovou horou, do níž se dávno předtím propadl kostel s lidmi.

Jeden z Poláků je ve Lvově profesorem na technice. Spolužačka Irena je modistkou ve Varšavě. Z celé třídy zůstala po válce naživu asi třetina spolužáků. Jestli jsou ještě teď živí, to nikdo neví. A Líza se pomalu pohledem posunuje do poslední řady, kde stojí největší kluci ze třídy, mezi nimi uprostřed Andrej. Je jí divné, že už je tu čtvrtý den a Máša o něm ještě nezačala mluvit. Přece věděla, že se zasnoubili. Možná si myslí, že jsou spolu ve styku a že o tom Líza nechce mluvit. Snad ví, že je mrtvý, a bojí se, že to Líza neví.

Proč pořád přemýšlí a kombinuje, proč chce pořád vědět, jak to vlastně bylo a je. Přece ví, že si odtud stejně odveze jenom bolest. Všechny hezké vzpomínky přikryly dvě okupace a pak evakuace.

Zpočátku se jí zdálo, že všechno, co bylo tady, byl nějaký jiný život, který s tím dnešním nemá nic společného. Ale čím víc se dozvídá, čím víc kamenů se dotýká a skládá je dohromady, jako když hraje nějakou příšernou hru, tím víc je to její osud a ten si ji přivlastňuje. Tenhle spolužák uměl latinsky názvy květín a stromů a měl sbírku motýlů. Věděl, kudy chodí zvěř, chtěl být profesorem přírodopisu. Odvezli ho do Gobi, přes den tam prý bylo čtyřicet a v noci pod nulou. Jeho maminka si na sebe vzala nejhorší oblečení, které měla, zašila si do košile zlaté mince a podplatila náčelníka policie, aby dostala papír a mohla tam jet. Jela do Gobi, našla tábor, kde byl její syn, a zlatem podplatila velitele tábora. Když syna pouštěl, řekl mu: Takovou mámu, jako máš ty, bych chtěl mít a tenhle den si zapamatuj, protože ses podruhé narodil. Nikdo odtud ještě neodešel živý.

Musí se na to dívat jako na něco ukončeného, s čím už se nedá nic dělat. Kdyby měla aspoň muže a rodinu, kdyby měla děti. Ale má jen maminku, a ta je a navždy bude spojená s minulostí.

– Andrej, řekne najednou Líza a ukazuje na chlapce, který stojí v poslední řadě, sama je překvapená, jak z ní jeho jméno najednou vyjelo. Slyšela jsi něco o Andrejovi?

Máša mlčí a dívá se do stolu. Upracovanými rukama urovnává ubrus, mlčí a Líza cítí, že tu fotografii nerada vidí kvůli Andrejovi. Líza chce vzpomínat, ale Máša si to nepřije, v tom je ten rozdíl.

Chvilí je ticho a Líza už skoro lituje, že s tím začala. Vidí, že sestřenici trápí, ale přestat už nemůže, protože do smrti bude pátrat po Andrejovi, je to její posedlost i povinnost. Dokud se nedozví, že je mrtvý, bude ho hledat.

Máša ukáže kostnatým prstem s nateklým kloubem na chlapce na začátku Andrejovy řady, Lízu dojme, jak dětinsky se pokouší vyklouznout.

- Tenhle byl z polské šlechtické rodiny. Zastřelili ho ve Varšavě na Krakovském předměstí.

Máša mlčí, snad vzpomíná, pak chvíli prstem hledá v druhé řadě.

- Tahle holka zemřela na tuberu.

Špatných zpráv není nikdy dost. Líza si také už nemůže vzpomenout, jak se někteří spolužáci jmenovali. Všichni mají na sobě školní uniformy, ale tváře jsou tak různé, i když jsou maličké. Poláci se liší od Rusů a ti jsou jiní než Židé. Nosili všichni tmavomodrá saka, chlapci i děvčata, jenom jiného střihu. Dívky k tomu měly skládanou sukni a chlapci pumpky. Na parádu nosili chlapci dlouhé kalhoty. Měli předepsané i punčochy a boty. Když šlo gymnázium, to bylo, jako když jeli huláni polské jízdy na svých krásných koních, každý se rád podíval.

- Tenhle žije v Kanadě, zaraduje se Líza, s tím si dokonce vždycy před Vánoci píšu. Vystudoval v Gdaňsku na inženýra. Byl to Polák. Tenhle pracuje v Lodži ve filmových ateliérech a tyhle dvě Židovky zabili Němci. A tenhle, Karel, mne miloval, pamatuješ na něj? Jeho strýc si vzal naši tetu, a tak se dostal do rodiny.

- Všichni na Volyni jsme byli příbuzní, řekne Máša, tedy před válkou. Strýc se dostal někam do zajetí a teta zůstala v Křemenci. Našli se po válce přes Červený kříž, byli oba v americké zóně a nechtěli se vrátit k Sovětům. Utíkali co nejdál od Evropy a nakonec odjeli do Austrálie. Já si tenkrát myslela, že tam jsou lidožrouti a krokodýli. Ze začátku pracovali na melounových plantážích a naučili se anglicky. Pak si postavili malý dům, potom větší. A teď mi posílají fotografie, jak žijí. Mají krásnou vilu a chodí na večírky a na koncerty, kde jsou dámy v dlouhých toaletách. Jednou za tři roky si mohou vybrat dovolenou v Evropě, totiž ušetří si na ni ze svého důchodu. Sem ale nikdy nejedou, nechtějí to tady

vidět. Nada mi pošle občas balík, zavolají mne na poštu a dají mi poloprázdnou krabici. Každý si z ní na celnici a na poště vezme, co zrovna potřebuje, a já dostanu jen to, co už nikdo nechce.

– Nevíš něco o Andrejovi? zeptá se Líza a rozhodne se, že tentokrát už jí Máša neunikne.

– Nesmíš se na mne zlobit, řekne Máša po chvíli. Slib mi, že se nebudeš zlobit, když ti řeknu pravdu.

Lízino podezření se potvrzuje, Máša má špatné svědomí, ale Líza už nemůže přestat.

– Podařilo se mu utéct z Osvětimi. Byl v jednom z pochodů smrti. Dostal se do západní zóny a byl někde v Rakousku. Odtud ti napsal dopis a poslal ho na moji adresu.

– Ale já ho nikdy nedostala.

– Právě, řekne Máša a hledá po kapsách zástěry kapesník, ale nenajde ho. Ten dopis se totiž ztratil. Nevím, jak se to stalo. Neměla jsem tenkrát vaši adresu, ještě jste se neozvaly z Karlových Varů, a tak jsem dopis schovávala, až se ztratil. Hledala jsem ho kolik měsíců, všechno jsem vzala do ruky, ptala jsem se dětí, jestli ho nezničily, vypravila jsem se dokonce na pouť do Počajeva a prosila divotvornou Pannu Marii, aby mi dopis pomohla najít.

– Byla tam adresa?

– Na obálce. Kdyby se mi bylo podařilo najít aspoň tu obálku a mohla jsem ti poslat adresu. Doufala jsem, že se ozve znovu, ale už se nikdy neozval.

– Možná si myslí, že jsme mrtví, řekne Líza.

– Já nevím, odpoví Máša a oči se jí zalijí slzami. Možná jsi mohla být šťastná. Máša se rozpláče, vzlyká nahlas a jde si pro kapesník. Když ho najde v jiné zástěře, zastře si oči a pláče už tichounce. Mášina kuchyně se naplňuje smutkem z nenaplněnosti a Líza má co dělat, aby také neplakala. Je jí líto víc sestřenice než sebe. Máša

se provdala za Ivana, svou první lásku, tenkrát to ani jinak nešlo, a kvůli němu tady zůstala. Byla šťastná? O čem to vlastně mluví a jak na to přišla? Copak znají někoho, o kom by mohly říct, že je šťastný?

V kuchyni je starodávne ticho, ale dívčí snění je dávno to tam. Líza se najednou začne na sebe zlobit. Staré dívky si nemají připomínat, že všechno mohlo být jinak, kdyby nějaký muž byl nebo nebyl, anebo byl jiný, než byl.

– Všechno je, jak má být, opakuje Líza to, co předtím řekla Máša. Asi jsem se s ním už nikdy neměla potkat. Hledala jsem ho v Osvětimě mezi fotografiemi obětí, které tam visí na zdi, jedna vedle druhé, snad tisíce obličejů. Hledala jsem ho tak dlouho, až se mi udělalo špatně a musela jsem z jejich kruhu ven, jinak bych snad omdlela. V těch tvářích je silné napětí a strach, odevzdanost nebo výčitka. Měla bych se stydět, ale nemohla jsem to vydržet.

– Vždyť jsou přece mrtví, řekne Máša.

– Strachem a hrůzou jsou ty baráky naplněné, je to tam všude. Jsem moc ráda, že Andrej možná žije, ať už je kdekoliv. Pokud jsem to vydržela a neutekla, nebyl mezi těmi fotografiemi. Nenašla jsem ho, myslela jsem si už tenkrát, doufala jsem, že možná žije.

– Určitě to přežil, řekla Máša. Ale ten dopis se ztratil. Odpusť mi to, Lízo. Připravila jsem se, že ti to nikdy neřeknu. Ale teď, když ses tolikrát ptala, jsem ráda, že je to venku. Aspoň nemám vůči tobě žádný nepřiznaný hřích. Snažím se žít tak, abych mohla kdykoliv odejít.

Za hodinu Máša zívá, až se jí lesknou přední stříbrné zuby, ráno musí časně do práce. Líza už ji nechce dál trápit ponocováním, sama ale neusne, i kdyby si vzala prášek, také nevydrží sedět nebo ležet. Musí ven, ale Máša ji nebude chtít pustit. Líza tedy předstírá, že se jí chce také spát. Dají si dobrou noc a Máša se ještě jednou omlouvá za ten dopis.

Světlo z Mášiny ložnice se odráží na zdi vedlejšího domu, světlá škvíra z nedoléhající rolety zmizí a Líza ještě půl hodiny počká. Potom tichounce otevře dveře svého pokojíku, vezme si v před-sínce kabát a boty, nezapomene klíče.

Na ulici vdechne štiplavou, čpavou mlhu. První mlha letošního podzimu, nejpozději za čtyřicet dní bude mrznout. Kde se bere mlha v unaveném suchém srpnu? Líza vzhlédne k nebi a vzpomene si na tvrdé hvězdy svého dětství.

Má pro sebe celou noc a zítřejší dopoledne. Ráno nejspíš Máša připraví na kuchyňský stůl talířek, šálek s podšálkem a hliníkovou lžičku. V igelitovém pytlíku je zabalená tvarohová buchta. Líza o ní ví. Máša odejde, nebude ani vědět, že Líza není doma. Jenže kam teď jít? Kamkoliv. Jde už chvíli, když pozná, že jde směrem, kde bydlel Andrej. Tenkrát po výletu na rašeliniště a po začátku války tušili oba, že jejich láska nebude dlouhá a že možná nebude mít šťastný konec.

Poslední červnový den, tedy 30. června 1942, šli spolu na horu s křížem, Andrej vzal s sebou ruční pilku. Prořezával v trnkách chodbičku a na konci, po několika zákrutech, aby dovnitř nebylo vidět, rozšířil chodbu na světničku. Pracoval urputně a rychle. Líza

seděla zatím na divoké staré třešni, měla na sobě bílé šaty s modrými proužky a kývala nohama. Pozorovala okolí, jestli se odněkud neblíží válka, ale ta se hoře vyhýbala. Stříbrná Ikva se klikatí mezi listnatě zalesněnými nízkými pahorky, ano, v zimě stromy opadají a krajina zšedne. Pozorovala bedlivě své rodné město. Milovala je a bylo jejím jediným a pořád ještě bezpečným domovem. Vlastně žádné jiné tehdy neznala a ani znát nechtěla, stejně jako chtěla nadosmrti milovat jenom Andreje. Rozhodla se, že bude Andrejovou ženou a že se jí stane, jakmile Andrej postaví jejich první dům v trnkách.

Ano, tady stával dům, v němž Andrej bydlel, a tam potom chodívali v zimě do podkrovní světničky, vždycky když jeho pobožná maminka nebyla doma. Tatínka se Andrej nebál, ale maminka v něm vzbuzovala posvátnou hrůzu, jako by snad byla posledním soudcem, serafínem, jemuž vlastní mravnost dává právo, aby soudil živé i mrtvé. Andrejova maminka pořád uklízela, štítíla se každé špíny a střežila čistotu vnější i vnitřní. Jak ostře s ní kontrastoval rozpustilý tatínek. A přece zahynuli oba nejspíš v plynové komoře, tak jaká je potom na světě spravedlnost?

Andrej přežil a někde tedy je. Určitě není v rodném městě, přece by se nevrátil na místo neštěstí.

Dům už není. Ten dnešní je přestavěný, o patro zvýšený a okna jsou trojdílná. Ve třech z nich se svítí.

Když Andrej prosekal chodbu trnkami, které už nasadily malé tvrdé kuličky, a olámал trny, které trčely do cesty, aby si při lezení na všech čtyřech neroztrhali šaty, přinesl v pytli čerstvé seno a světničku vystlal. Potom obstaral i malou dřevěnou stříšku, kterou umístil do korun keřů, a přivázal ji šikmo, aby déšť po ní stékal. Tenkrát na začátku července bylo sucho, a tak se mohli nastěhovat. Líze připomínala světnička kuchyňku, kterou měly

s Lídou v zadním konci zahrady v bezinkovém houští. Vonělo tam hořce bezinkové listí a v červnu měly vlasy celé žluté od pylu z bezinkových květů. Měly tam staré kastrolky a malované střepy z hrnčiček, nejvíc milovaly parádní ouška. Skoro by zařizovala novou kuchyňku, kdyby netušila, že tady budou jiné hostiny.

8. července 1942 byla světnička hotová. V časném horkém odpoledni si klekli na zem do sena. Drželi se za ruce a hlavy zvrátili do nebe, na němž plula nadýchaná letní oblaka.

– Budeme se chvíli dívat, řekla tehdy Líza, a podle toho, jak se mraky nahloučí a jaké obrazy vytvoří, budeme hádat naši budoucnost.

– Nečaruj, řekl Andrej, stejně vím, že budeme spolu.

– A budeme mít svůj dům? zeptá se Líza jako ze sna.

– Napřed musím vystudovat. Půjdu přece po válce na práva a budu advokát. Potom si půjčíme peníze a koupíme si dům tam dole ve městě.

– A budeme pořád v Křemenci?

– To víš, že jo. Naši oba tatínkové se tu jako advokáti přece krásně užívali. A ty budeš taky vydělávat, když budeš doktorka.

– A budeme mít děti?

– Až potom. Napřed musíme vystudovat, pak něčím být, a budeme taky cestovat.

– Já bych chtěla do Paříže, vzdychne Líza.

– Pojedeme všude, kam budeš chtít. Já bych se rád podíval i do Ameriky. Jela bys se mnou za moře?

Líza vypráví Andrejovi směšnou rodinnou historku o tom, jak se pradědeček Jan Sládek bál vody, a proto nejel do Ameriky. Jaké štěstí, kdyby byl v Americe, Líza a Andrej by se nikdy nesetkali. Objímají se a líbají. Potom Líza přísahá, že pojede s Andrejem kamkoliv a že ho nikdy neopustí.

– A co děti? zeptá se tichounce znovu a letní pihy na tvářích a na nose jí zčervenají. Kolik budeme mít dětí?

– Stačí tři? zeptá se Andrej.

Líza se šťastně zasměje a zvedne obličej k nebi.

– Podívej, zavolá, minuly se.

– Co?

– Dva mraky, doufala jsem, že se spojí a rozplynou se do sebe, ale vítr je od sebe oddělil. Ty mraky, to jsme my.

– Blázínku, směje se Andrej, ale teď už musíme mít svatbu. O židovské svatbě běhá nevěsta kolem ženicha, takže ty mě teď hezky po kolenou musíš obejít, a už dále. Baldachýn bude nebe nad námi a to nám pak bude přát až do smrti, když budeme věrní a pokorní.

– Kněz svazuje ruce šálou, vzpomene si Líza, vezme hrst sena a uplete z něho jakési povřísllo, jímž si spojí ruce.

– Teď se budeme modlit, rozhodne, každý modlitbu svého náboženství. Umíš vůbec nějakou?

Andrej přikývne, že umí, a začne drmolit hebrejsky, zatímco Líza sklání hlavu, opírá čelo o zem a Andrej slyší jen vroucí prosbu.

Gospodi pomiluj, pomiluj, pomiluj...

Grjadi nevěsta ot Livana...

Bradatý pop by četl evangelium o svatbě v Káni Galilejské a o proměně vody ve víno. Nalil by víno do dvou stejných pohárů a podal by je novomanželům. Líza nalije vodu ze džbánu do dvou sklínek, které přinesla z domova, napijí se každý ze své, pak si sklenky vymění a je po svatbě.

*Dejž to Pán Bůh, dcero milá,
abys vždycky šťastná byla!
Milost Boží sestup z nebe,
hájí ženicha i tebe,
byste mohli blaze žíti,
po smrti pak k nebi jíti.*

Ted' by Aňa, kdyby u toho byla, jistě plakala, ale je doma a nic neví. Chvilku pak oba klečí proti sobě, drží se za ruce, střídavě si hledí do očí a do nebe a pak Andrej pomalu a obřadně Lízu odstrojuje. Sundá jí nejdříve sandálky a svlékne bílé ponožky. Líza už by to nejradši měla za sebou, ale dojíímá ji posvátnost obřadu. Zvedne ruce a rozplétá si černé copy, natře vlasy a pak si lehne na seno a zavře oči.

Jak to, že maminka, když byla vědma, tenkrát na Líze nic nepoznala? Možná to věděla a přála jí to. Sledovala s velikou pozorností a láskou Lízino poválečné pátrání, pořád se jí ptala, jestli už nenašla nějakou stopu. Musela přece vědět, že všechno pátrání je marné.

To všechno válka, říkala si Líza. Kdyby nepřišla válka, měla by normální svatbu v dlouhých bílých šatech a hlavu omotanou závojem, který by za ní vlál.

Jak nebezpečí odloučení rostlo, tak rychle rostla jejich láska. Ostatně, nemohli dělat nic jiného než se milovat. Milování se pro ně stalo drogou proti strachu ze smrti, a čím víc spolu byli, tím byli po sobě posedlejší. Líza žila tehdy jako ve snu, potácela se na roztřesených nohou, v noci nemohla ve své dívčí posteli spát. To, co se dělo kolem, nevnímala, anebo tomu nevěřila, až do chvíle, kdy Andrej s rodiči nastoupili do vlaku, který je odvezl. Poprvé ji teď napadne, jak je zvláštní, že spolu neměli dítě. Nestačilo při-

běhnout, anebo se v silném proudu času nechtylo břehu, proud si je pořád bral a odnášel. Líziny a Andrejovy děti plují někde v moři věčnosti a už se nenarodí.

Našla naštěstí Mášin domek a vplížila se dovnitř. Když k ránu ulehla pod věčným světlem do postele, napadlo ji, že možná s Andrejem za ty dva roky vyčerpali svůj příděl lásky, a proto už se nikdy nesetkají.

– Povídej o mamince, prosí druhý den tatínek. Je přikrytý po bradu a má na čele mokrý kus gázy. Přeje si, aby mu Líza namočila obklad ve studené vodě, musí tedy na chodbu a na záchod, protože v pokojíku není voda.

Přinesla mu králíka, kterého Máša někde koupila a upekla. Tatínek nechtěl jíst. Měl předtím nemocniční polévku a přál si, aby mu králíka nechala na později.

– Maminka se bude ptát, kde jsi byl a co jsi všechno zažil. Co jí řeknu?

– Neříkej jí nic, jenom by se trápila, řekl tatínek netrpělivě. Povídej mi radši o ní a honem, než zas budu unavený. Jsem pořád tak slabý.

– Vidíš, a králíka si nevezmeš. Musíš jíst, abys zesílil.

– Když jím, musím na mísu, odpoví tatínek. A tak radši nejím. Já vím, co teď řekneš, ale prosím tě, neříkej to. Říkej to Čechům v Karlových Varech.

Ano, cizí lidé ji poslouchají, tady ale musí poslechnout ona. Nesmí se zlobit, nesmí ho rozhněvat.

– Maminka je úžasný člověk, začne, vždycky si věděla rady. Představ si, že mladý Freund chtěl nejen naše křesílka, ale znárodnil nám taky celý dům a chtěl nás vystěhovat. Maminka jela do Tarnowa za prokurátorem, jezdila tam na korbě nákladáku ještě s jedním Židem a jedním Polákem, kterým Sověti taky znárodnili domy. Dali jim do občanského průkazu razítko buržuj a vyřízeno. *Davaj*. Nikdo je pak jako nespolehlivé osoby nesměl ani ubytovat.

Maminka řekla prokurátorovi, že za ním jde ve věci znárodnění domu, a on začal tak řvát, že ti dva muži, Polák a Žid, utekli, báli se, že nepřijdou jen o domy, ale i o život. Máti tam zůstala sama, nechala ho, aby se vyřval. Když skončil, řekla, že teď bude mluvit ona. A začala taky křičet. Křičela, že ji muž opustil, že má dvě děti a teď že ji ten židovský Sovět chce, samotnou ženskou s dětmi, vystěhovat na ulici. Jedině on, prokurátor, jí může pomoci. Byl to hodný člověk, přijel potom k nám, dobře se na něj pamatuju, vypadal jako Chruščov, nechal si všechno vyložit a máti ho pozvala na oběd. Byl sirotek, vyrostl v útulku, asi ho dojalo, že se o něho maminka starala, a celou věc vyšetřil. Zjistilo se, že mladý Freund nemá na náš dům žádné právo. Když maminka nebyla doma, přišel Freund k nám, strašil Lídu a mne a chtěl na nás, abychom mu podepsaly, že se vzdáváme domu. Říkal, že když to neuděláme, půjdeme na Sibir orat sních. Prohrál při a ti dva, co šli k prokurátorovi s maminkou, dostali své domy, máti jim je vymohla, protože to byl stejný případ.

Žili jsme pak stejně dva roky na balících. Maminka se brzo po tom, co nás chtěli vystěhovat z domu, spakovala. Uměla balit už z první světové války, pamatovala si to. Přinesla odněkud vikslajvantové plátno nastříhané na čtverce a rozložila je po zemi v saloně. Potom začala přinášet věci.

Líza pozorovala, co vybírá. Maminčina volba nebyla řízená jen tím, co nutně potřebují, ale i tím, co bylo škoda tady nechat. Z toho, co snášela, poznala Líza, že matka nevěří, že se někdy vrátí, a když už by se vrátily, nebude dům takový, jaký ho opustí. Aňa sňala ze zdí všechny ikony a položila je vedle sebe, bude z nich vybírat ty nejcennější. Přinesla stříbrné přebory, šperky, ložní prádlo, ubrusy, pro každého deku a polštář. Když měla v saloně na hromadách to nejnnutnější, co až dosud tvořilo samozřejmě jejich domov, pozvala zedníka a dala udělat ve stropě trezor. Tam přišly všechny cenné

předměty, které nemohly pobrat, protože by je neunesly. Uložila tam vysoké stříbrné svícny, které stály v saloně na komodě, a křišťálové mísy s alpakovými pokličkami. Také starodávnou lampu a jídelní soubor pro dvacet čtyři osob. Když byla skryš do poslední škvíry naplněná, zedník ji zazdil. Nikdo, kdo vkročil do salonu, by nic nepoznal. Potom maminka zapakovala balíky do voskovaného plátna. Do každého polštář, ložní prádlo, příbory. Do deky ve středu každého balíku umístila ikonu. Rozdělila také mouku, cukr a rýži. Poručila Lídě a Líze, aby v noci na zahradě vykopaly láhve broskvového likéru, které tam s tatínkem zahrabali po občanské válce, když měli obchod s lihovinami, a které se měly vypít na svatbě dcer. Vzala tři s sebou, snad z pověřivosti.

Tatínek si přál, aby Líza zavolala sestru.

– Nepotřebujeme ji, říkala, pomohu ti sama, udělám, co budeš chtít.

Chtěl na mísu, ale od své dcery si posloužit nedal. Vyžadoval dokonce, aby opustila na chvíli pokoj. Seděla na chodbě a v duchu se přenesla do své nemocnice v Karlových Varech, jestlipak udělali panu Krejcarovi rentgen žaludku a žlučníku? Vsadila by se, že má kameny, a jestli je nebude mít, musí vyšetřit slinivku. A paní Pospíchalová, jestlipak už umřela? Když Líza odjížděla, byla už týden v agonii. Proč někdo padne jako podťatý strom a jiný se musí tolik trápit? Líze už se kolikrát stalo, že si pacient při jasném vědomí v noci vyndal hadičky, nechala ho umřít, a jindy se podívovala, jak někdo miluje své zchátralé a nepoužitelné tělo, svůj bídný zbytek života. Musím myslet na život, připomněla si, pokusit se udržet tatínka naživu. Ale proč a k čemu?

Dveře od pokojíku se otevřely, sestra vynesla otlučenou mísu a bažanta a Líza směla zase dovnitř. Přál si, aby se posadila a povídala dál o mamince.

– Když Němci zapálili ghetto...

Otec zavřel oči a semkl ústa, viděla, že trpí, ale neřekl nic. Vzpomněl si asi, jak Andrejova otce přemlouval, aby s ním šel na rašeliniště, a možná se mu taky hned připomněl jeho další osud. Líza ho nechala chvíli vzpomínat, vlastně nechtěla mluvit ani o Andrejově rodině, ani o něm. V poslední době, krátce předtím, než je odvezli, bydlel Andrej v ghettu, za ostnatým drátem a nehoblovanými prkny. Maminka tam občas nosila jídlo, Lídu a Lízu tam pustit nechtěla.

– Tenkrát jsme měli polskou služku, ne že bychom na ni měli peníze, ale měla za svobodna dítě a nikdo ji nechtěl k sobě vzít, tak šla k nám. Po té hrozně noci přišla a říkala: Milostpaní, v kůlně na dvoře jsou schovaní dva Židi.

– Nikdo o nich nesmí vědět, řekla maminka, až bude tma, uděláme pro ně skrýš. To u nás ještě bydleli dva němečtí důstojníci, kteří mluvili francouzsky. Ten, co hrával na klavír, přišel večer za maminkou a řekl, že máme v šupně dva Židy, kteří utekli buď z ghetta, nebo z jam, kam je postřelené nebo zastřelené házeli. Ukázalo se, že to nebyli naši Židé, ale cizí, jeden z nich byl syn továrníka z Lodže, a ten oficír nařídil, aby je jeho poddůstojník s falešnými papíry odvezl někam do bezpečí.

– Vždycky byla silná, řekne tatínek a obličeje se mu rozzáří něhou. Byla to nejlepší žena, kterou jsem na světě potkal, a jsem šťastný, že jsem byl její muž. Povídej, jak jste se evakovaly. Kdo to rozhodl? Radily jste se s někým? Vždyť přece většina lidí zůstala.

– Vyzvali nás, abychom se evakovali, protože hrozilo, že se v našem údolí srazí fronty a zničí Křemenec. Maminka mluvila s několika lidmi, ale nikdo se nechtěl hýbat. Měli strach o svůj majetek, chtěli na něm sedět a pohlídat si ho. Báli se, že se k němu už nikdy nevrátí. V tom měli pravdu.

Maminka jednoho večera řekla, že zítra jede transport a že odjedeme. Neodporovaly jsme. Andreje a jeho rodinu už odvezli do koncentráku, moji ruští a polští spolužáci byli také většinou odtransportováni někam na Sibiř nebo do Kazachstánu, poslechly jsme. Věděly jsme přece, že maminka je vědma. Po sovětské okupaci se jí vrátily její věštecké schopnosti. Když jsme v roce čtyřicet čtyři opouštěly rodné město, mamince bylo čtyřicet čtyři let. Byla o málo starší, než jsem teď já. Šla z domu, který jste si spolu koupili, přestavěli a zařídili a kde zažila nejkrásnější dobu svého života. Všechno nechala, aby to padlo do rukou Němcům nebo Sovětům, a vykročila s námi dětmi do neznáma. To je odvaha. Tvářila se při tom, jako by se nedělo nic vážného, neplakala ani se nesmála, prostě viděla a jednala. Řekli, že tenhle transport pojede někam ke Zdebunovu, tedy že budeme nedaleko, a že až fronty přejdou, budeme se moci vrátit. Maminka tomu od začátku nevěřila. Ať děláme, co děláme, pod zem se neschováme a každý člověk má stejně svůj osud předem určený. Dobrá Dolja se o svého chráněnce stará dnem i nocí, od narození až do smrti, opatruje mu děti, zalévá pole a luka rosou, nahání mu ryby do sítí a roje včel do úlů, opatruje jeho stádo před dravou zvěří, přivádí mu kupce, vybírá pro něho z cizích snopů tlusté klasy. Zlá Dolja neboli Nedolja jen spí a veselí se a v ničem není člověku ku pomoci. Maminka se rozhodla, neradila se s nikým, jenom prosila dobrou Dolju, aby nás provázela z peci plamenem, z chaty komínem.

- A zamkla? zeptá se tatínek.
- Jak, zamkla?
- No přece, jestli zamkla náš dům?
- Zamkla, řekne Líza. Klíč jsme přivezli do Karlových Varů.
- Ona totiž často zapomínala zamknout, řekne tatínek a usmívá se, jako by vzpomínal na něco něžného.

– Klíč mám v kabelce, řekne Líza.

Tatínek k ní natáhne hubenou ruku s otevřenou lesklou dlaní. Líza chvíli hledá, než klíč vyloví. Položí ho tatínkovi do dlaně a tím mu ho vrátí. Byl to jeho dům.

– Povídej dál, řekne tatínek, a jeho suchá kostnatá ruka se mazlí s klíčem.

– V noci přehodili výhybky, když se rozednilo, poznaly jsme, že jedeme na západ, protože nebe se zapalovalo na druhé straně. Ano, byly jsme v Generalgouvernementu, na západ od Bugu, a ne na východě. Přivezli nás až do Krakova a tam nás hodili do sběrného tábora.

V Krakově byl strýček zubním lékařem, maminka mu poslala zprávu a on hned přišel. Dala mu briliantové náušnice, vyplatil nás a ubytoval v lázních Bucek, kde už bydlel mamčin bratranec. Bratranec spal na zemi, strýček s tetou a s dcerou na jedné trochu širší posteli, v noci nebylo kam šlápnout, všude byly slamníky. Majitel penzionu byl Rus, který chodil s Němci na hony, ale tajně o nich předával zprávy partyzánům. V přízemí bydlel ještě jeden Němec se ženou, měla první dítě ve čtyřiceti pěti letech. Otevřel se jí na noze bércový vřed a já se nabídla, že se budu o chlapce starat. Vařila jsem mu kaše, chodila s ním ven, a ten člověk, Hecht se jmenoval, mne zachránil na Arbeitsamtu od totálního nasazení, protože prohlásil, že jsem u něho zaměstnaná.

Chvíli počkala, myslela, že se otec na něco zeptá. Ale nechtěl vědět víc, než se mu rozhodla povědět. Nerušil ji žádnými otázkami, ale cítila, že poslouchá každé slovo a že s nimi všechno prožívá.

Fronta se přiblížila a musely jsme z lázní pryč. Němci nás naložili zase do dobytčáku se všemi našimi ranci z vikslajvantu a někam nás vezli. Z dobytčáku nebylo vidět kam. Když jsme stáli na hraničním přechodu do protektorátu Böhmen und Mähren, bom-

bardovali Trebiňu, a všechny vlaky hodili jinam, protože rozbili trať. Měli jsme původně jet snad přes Polsko do Düsseldorfu. Ale nakonec jsme jeli přes Olomouc a tam stál vlak čtyři hodiny. Nikdo nevěděl, kde jsme, ale maminka slyšela mluvit dva železničáře česky, a tak hned zavolala skrz škvíru ve dveřích a oni přišli. Dala jim nějaký šperk a oni ji pustili na nádraží zatelefonovat. Zavolala strýčkovi v Olomouci, aby zavolal strýčkovi do Pardubic, že jsme na českém území, doma. Potom podplatila železničáře, kteří odpojili náš vagon, odstavili ho na vedlejší kolej a prohlásili, že má prasklou osu a nemůže jet dál. Ve vagoně s námi byli Poláci a ti nevěděli, co se děje, maminka se jim to bála říct. Ani Líza a já jsme nevěděly, co maminka organizuje. Vyházely jsme na maminčin rozkaz strýčkovi z vagonu většinu balíků, aby je odvezl do Pardubic. Tak jsme zachránily ikony, přístroje, fotografie, peřiny i nějaké koberce.

Tatínek se smál pod vousy. Včera ho Líza oholila a nechala mu jen knír, který míval, když byla malá a mladá. Bez vousů se zdál ještě hubenější. Opotřebované tělo jako by se vzdávalo, den za dnem mu ubývalo sil, ale duše hořela vysokým plamenem. Všechno si pamatoval, ani známka sklerózy nebo senility, říkala si Líza. Byl by snad mluvil víc, ale plíce a hlasivky se rychle unavily, také poslouchání namáhá, i když mozek byl, zdálo se, úplně zdravý. Anebo možná i mozek už churavěl a tatínek ho nemohl přinutit k takovému výkonu, jak by si přál.

– Povídej o mamince, přál si. Říkáš, že přijel strýček a že vám pomohl?

– Strýček nám hodil do vagonu místo našich balíků pět kilo mouky, pět kilo cukru a rýži. A ještě podplatil železničáře a ti vyměnili cedulku na vagoně. Na vagoněch jsou takové sítky a do nich se dává papír s místem určení. Místo Düsseldorf tam dali Lanškroun,

a vidíš, povedlo se to. Strýček totiž věděl, že v Lanškrouně je také sběrný lág, a chtěl nás mít blízko. Také se všeobecně vědělo, že Američané pořád bombardují Německo.

V místnosti zavládlo ticho.

– Tatínku, řekla konečně Líza, ty spíš? Otevřel oči a usmál se.

– Ne, já si to jenom představuju. Kdo by to do maminky řekl, tenkrát, když jsem ji poznal jako šestnáctileté děvčátko. Ale její maminka byla přece taky taková, řídila celé pekařství a cukrářství.

– Nejsi už moc unavený?

Zavrtěl hlavou.

– Mohu ti to dopovídat zítra. Vždyť přece zítra zase přijdu.

– Ještě kousek, prosil tatínek. Ještě chvilku povídej.

– Ve sběrném táboře v Lanškrouně jsme bydleli ve velké tělocvičně, kde byla jedna postel vedle druhé. Někdo neměl ani noční stolek a někteří lidé museli lézt do své postele přes jiné. Vedle nás spala ruská rodina. Ta paní byla bývalá dvorní dáma u carského dvora v Petrohradě. Byla už prošedivělá, mohlo jí být tak šedesát, a přestože měla jenom tu jednu postel, bylo na ní vidět, že je dáma. Věnovala mi fotografie členů carské rodiny, mám je schované v Karlových Varech. Dvorní dáma, její manžel a její syn museli žít po bolševické revoluci v Polsku. Její dva mužští, tedy manžel a syn, byli úplně nemožní, neuměli si sami vůbec nic udělat, dvorní dáma jim musela dát i kapesník do kapsy.

– A co se s nimi pak stalo? zeptal se.

– Zůstali tam a my jsme odešly, protože za týden nás olomoucký strýček z tábora dostal. Dali nás do civilního bytu u jedné staré paní, bydlely jsme v mansardě a nedalo se tam topit.

– A co maminka? Vyprávěj o mamince.

– Maminku přidělili do továrny na cívky do akumulátorů, mne dali do lékárny jako uklízečku a naši Lídu jako pomocnici do ku-

chyně vojenského lazaretu. Tak jsme se scházely až večer a byly jsme hodně unavené. Já to měla v lékárně dobré. Lékárník byl na mne hodný, byl to Němec, starý pán s bílými vlasy a zlatými brejličkami, a když si v papírech přečetl, že mám maturitu, zeptal se mne, jestli umím latinsky. Odpověděla jsem, že umím, a on řekl, že je mne na uklízečku škoda, že bych mohla míchat masti a odvažovat prášky. To bylo něco pro mne. Ráno jsem vždycky už stála v laboratoři za krámem, když přišel a zdravil *Küss die Hand* anebo *Salve*. Kolem bylo plno zajateckých a sběrných táborů a spotřeba prášků byla veliká. Denně jsem jich připravila pět tisíc, všichni se divili, že dovedu tak rychle zavírat kapsle.

- A co maminka? zeptal se tatínek. Co ta dělala?

- Maminka na ty cívky brzo neviděla, a tak ji poslali domů. Tatínku, řekla Líza, ty spíš?

- Teď jsi mě přistihla, řekl. Opakuj mi, prosím tě, co jsi povídala naposledy.

- Že maminka na cívky brzo neviděla a poslali ji domů. Ale já už teď taky půjdu.

- Asi jsem opravdu unavený, řekne tatínek. V poslední době pořád pospávám, ale zdají se mi hezké sny. Vy tři jste v nich často v těch šťastných dobách za Polska. A vždycky, když se probudím, tak si říkám, že jste pro mne na světě byly vlastně nejdůležitější vy tři.

- Já už musím jít, řekne Líza a rychle opustí pokojík.

Když šla Líza do nemocnice počtvrté, vzala to přes hřbitov. Maminka se bude určitě ptát, jestli navštívila hroby předků, často si vyčítá, že je opustila. Nevadí jí, že tu nechala dům a všechno zařízení, že opustila živé lidi, ale zdá se jí nespravedlivé, že tu nechala své mrtvé. Jako by měl člověk povinnost žít celý život v blízkosti hrobů svých předků a příliš se nevzdalovat.

V den svátku Dušiček jde maminka v Karlových Varech pokáždě k Hrobu v dáli a zapáchá tam do země tolik svíček, kolik má v Křemenci na hřbitově mrtvých. Zapalovala, kolik už let, svíčku i za tatínka.

Líza hledá v lesíku pravoslavných křížů a mezi pomníčky s fotografiemi zemřelých. Někteří komunisté tam mají srp a kladivo a zasloužilí členové komunistické strany a funkcionáři rudou hvězdu se žlutými paprsky. Našla své hroby a byly v pořádku. Máša je asi vyplatila a stará se o ně. Možná sem přijíždějí ještě jiní příbuzní, musí se Máši zeptat. Mají přece ve východní Volyni, tam u Pripjaťských močálů, kde byl už od roku dvacet jedna Sovětský svaz, české příbuzné. Co asi dělá teta Tamara, mamčinina nejmladší sestra, která se provdala za učitele, a co dělají Lízini bratřenci Vladimír a Ljoňa? Ljoňa se dal k bolševikům hned po revoluci. Přišel pak do Křemence jako politruk se sovětskou armádou a navštívil své příbuzné. Řekl mamince, že jsou buržujové, a maminka ho vyhodila.

Na hřbitově zůstalo už málo polských hrobů, většina byla ukrajinských. Hrob matky básníka Słowackého s kamenným kalichem, v němž je synovo srdce, byl zarostlý vysokou travou. Zítra

dopoledne si Líza vypůjčí srp a poseče na hrobě trávu. Ale proč vlastně? Copak je Polka? A copak je vůbec po všech těch válkách důležité být příslušníkem nějakého národa. Je snad v Evropě národ, který by se nemusel za něco stydět?

Dokud bydlela na Volyni, považovala se za Češku, ale od té doby, co žije v Čechách? Byla pořád ještě větší vlastenka než Češi, kteří tam žili odjakživa. Její láska ke všemu českému vyvěrala z minulého století, bylo to vlastenectví jejích předků. Vzpomněla si, že dnes musí tatínkovi vyprávět o konci války v Lanškrouně a o svém prvním velkém zklamání z vlastního národa. Nechtělo se jí o tom mluvit, ale tatínek se nikdy Čechem necítil, takže to pro něho nebude bolestné.

Po obědě se toulá Líza pomalu nemocniční chodbou. Sedí tam všude pacienti, také po obědě, kouří machorku a žádné okno není otevřené. Dívá se těm lidem do tváří, některé si už pamatuje a zdraví je. Jsou většinou staří a hodně nemocní. Líza pozná zkušeným okem na první pohled, kdo má cirhózu, těch je nejvíc, kdo má vysoký tlak a kdo potíže se srdcem. Také ledvinové choroby pozná podle obličeje a pleti. Rakovinu na první pohled určí až v pokročilém stadiu. Jak podle nich kráčí, dívají se všichni na ni a ona se dívá na ně. Určitě se rozkřiklo, že přijela až z Prahy. Někteří z těch starých mužů možná přežili Stalingrad a Duklu a o ničem jiném pak do smrti už nevypravují, někteří možná byli na Slovensku a někteří až v Berlíně. Však jim také chybí ruce a nohy, Lízu najednou napadne, jak se jí zdají ošklivé. V Čechách to má někdy také. Když je moc unavená, lidé se jí ošklíví, ale léčí je vždycky se stejnou péčí.

Většina lidí stárne do ošklivosti a sobectví. Proč by to nemohlo být naopak? Dítě se dlouho necítí samo, nevyděluje se, proto tolik netrpí jako dospělí. Proč by se starý člověk nemohl zase spojit se

všemi a se vším? Proč je pořád víc sám se svou nemocí a bolestí, se svým strachem ze smrti, když by zrovna tak mohl přestat bojovat a smířit se? Ve své lékařské praxi už viděla tolik starých lidí, kteří pořád víc mysleli na sebe, nezajímali se už o nikoho a ostatní podezírali, že je chtějí ošidit.

Když otevřela dveře pokojíku, v němž ležel tatínek, byla překvapená, jak je otec krásný. Ano, od té doby, co přijela, zkrásněl. Vypadal jako byzantský nebo románský starý apoštol, neměl sice žádné zuby, ale když se jen usmíval, nebylo to vidět. Měl bílé, krásně vlnité vlasy na spodní části lebky, včera mu je umyla šamponem, a bílý knír mu přikrýval jasně červený horní ret. Šedomodré oči se živě leskly a byly tak zvědavé, že se vůbec nehodily do staré hlavy. Jak dlouho ještě může žít?

A za jak dlouho bude moci Líza zase přijet? Podá žádost k Mezinárodnímu červenému kříži, aby ho pustili k rodině do Čech. Třeba se to tentokrát podaří a tatínek ještě nabere sílu, aby mohl být převezen. Včera se jí zdálo, že jeho život už nebude dlouhý, ale dnes ji překvapil. Je na něm vidět, že se na ni těší. Dnes ho miluje bez jakýchkoli nároků na trvání té lásky. Ano, bude vždycky vděčná za těch několik dní, které s ním může strávit.

Přál si, aby mu namasírovala nohy a ruce. Potom mu přestlala postel, všimla si, že je potřísněná všelijakými léky a tinkturami. Došla k hlavní sestře pro čisté povlečení, přinesla je a sestra přiběhla za ní, že postel převleče. Nakonec to udělaly spolu. Na prostěradle i na kapně bylo plno dírek od špatně rozpustného pracího prášku. Povlaky vypadaly jako hustě prostrášené. Potom si Líza přitáhla k posteli židli a nabídla tatínkovi kávu, kterou přinesla v termosce. Neví, kde Máša sehnala kávu. Od té doby, co se přiznala, že ztratila dopis od Andreje, snaží se snad sestřenice Líze všechno vynahradit. Líza jí to nemá za zlé, přece kdyby ten

dopis měla dostat, byla by ho dostala. Tak velké náhody v životě nejsou a natolik se osud neplete.

- Vyprávěj dnes ty, tatínku, zkusí to znovu. Maminka se bude ptát, co jsi za celých těch dvaadvacet let, co jste se neviděli, prožil a na co jsi myslel.

Tatínek mává zas odmítavě kostnatýma rukama.

- Ale maminka se bude ptát.

- Bylo to pořád stejné. Napřed jsem přece pracoval na plantážích melounů, když někomu upadl meloun a rozbil se, tak ho zastřelili. Potom jsem byl v lesích na Sibiři, a to už jsem říkal, jak jsme spali na ledu a na prsou si každý držel lopatku, aby se mohl ráno odsekát a pracovat. Kdo se neodsekal, toho zastřelili, pokud už nebyl zmrzlý. Jedli jsme jenom slupky od brambor a na jaře a v létě vařené kopřivy. Ale o tom mamince nevypravuj. Řekni jí, že jsem ji měl celou tu dobu rád a vás taky.

- My jsme na tebe také pořád myslely. A čekaly jsme, že se objevíš, až po nástupu Chruščova jsme ztratily naději.

- Poměry v lágru se pak trochu zlepšily. Možná jsem mohl dát o sobě vědět, ale myslel jsem, že bude lepší, když si budete myslet, že jsem mrtvý. Že už jste se s tím smířily. Věděl jsem, že by Aňa udělala všechno, aby mne zachránila, ale bál jsem se o ni. I teď se mi zdá, že jsem se vrátil nevhod.

Líza se nakloní nad tatínkem, vezme jeho hlavu do dlaní, hladí ho po vlasech a po tvářích. Otec velvyslanec, advokát, její celým městem obdivovaný tatínek je bezmocný jak malé dítě. Líza chová jeho hlavu a ví, že už ho nikam neodveze. Bude mu posílat po sovětských lázeňských hostech šaty, jídlo, alkohol a cigarety, všechno, co by mohl vyměňovat za nějaké služby a čím by mohl podplácet. Když se s maminkou uskrovní, může se mít tatínek líp, pokud mu to lázeňští hosté neukradnou.

– Ať mi Aňa odpustí, ale nemohu vzpomínat. Držím si v paměti jenom to, co bylo předtím a co bylo hezké. To hrozné jsem zapomněl a prosím tě, abys mne nenutila se tam vracet.

Má mu vyprávět o budoucnosti, jak je v rodině zvykem?

– Jsi dobrá doktorka, Lízo, pochwálí ji tatínek. A jsi hodná, že jsi přijela, moc se mi ulevilo. Musíme spěchat, abychom to stihli. Už jsme byli včera skoro na konci války. Chtěl bych vědět, jak to dopadlo v Lanškrouně a co jste udělaly potom. A dnes bych si přál, abys mi povídala o Lídě. O Lídě jsi zatím mluvila jen málo.

– Chtěl jsi pořád jen o mamince.

– To je pravda, to je moje vina. Ale dnes bych chtěl slyšet o ní.

– Byla v německém lazaretu v kuchyni. Potom lazaret odveleli. Lídu naložili a odvezli ji v roce čtyřicet pět v lednu někam do Německa. Neměly jsme o ní žádné zprávy. Všechno jsme se dozvěděly až po válce v Karlových Varech.

– Kdy to bylo?

– V květnu čtyřicet pět.

– Nepřeskakuj, prosím tě, napomene ji. Povídej napřed, jak to bylo v Lanškrouně na konci války.

– Starý pan lékárník mě zachránil. Jednou přišel do lékárny nějaký Sudeťák a pan lékárník mě představil jako Češku. Byl pyšný, že u sebe zaměstnává Češku, a zapomněl, komu to říká. Měl mě rád, hráli jsme spolu čtyřručně na klavír anebo já jsem ho doprovázela, když zpíval. Měl basbaryton a u nich doma bylo tak krásně jako u nás v Křemenci. Paní lékárníková vždycky upekla *Kuchen*, prostřela míšeňský porcelán na vyšíváním ubruse. Věnoval mi bronzové sošky Mozarta a Beethovena, které ještě doma mám.

– Co bylo s tím Sudeťákem?

– *Was?* zařval Sudeťák. *Eine Tschechin? Die gehört ja ins Lager!* Pan lékárník mě poslal ven. Nevím, jak to udělal, ale zůstala jsem

u něho. Když potom po válce vtrhli Češi do lékárny a chtěli pana lékárníka zabít, nebo aspoň vyhnat, postavila jsem se před něho a řekla, že mě zachránil před lágrem. Stejně to s ním ale špatně dopadlo.

Revoluce přinesla Líze a mamince především velké zklamání z Čechů, ale zamlčela to. Nemohla tatínkovi, který je inostranec, povídat, jak Češi ozdobeni německými čepicemi a ověšení znáčky a znaky, ozbrojeni německými pistolemi a automaty, vyhnali raněné Němce z nemocnice a honili je po městě. Prchali před nimi o berlích lidé s amputovanými nohama, a když upadli, Češi je ubili nebo je pověsili na pouliční lampy. Jak se před panem lékárníkem styděla, že je Češka. Má tatínkovi vyprávět, jak sovětští vojáci znásilňovali ženy, jak se všude ozývalo volání o pomoc? Jak ona, Líza, ležela na půdě u krejčího přikrytá hromadou odstřižků, aby ji nenašli, jak Sověti vtrhli do kuchyně, uviděli maminku a začali křičet: Ukaž se, jak vypadáš, sundej si ten šátek! Vždyť ty jsi ještě pěkná ženská! A jak Líza nahoře na půdě ani nedýchala, protože kdyby znásilnili maminku, musela by tam běžet a aspoň jednoho z nich zabít.

Měla tatínkovi vyprávět, jak pan lékárník, snad aby mohl zůstat ve městě a ve své lékárně, pozval sovětské oficíry na večeři, při níž obsluhovaly jeho dvě krásné dcery. Jedna byla blondýna s mléčnou bílou pletí a druhá měla kaštanové vlasy a také průsvitnou pleť. Obě měly velké a plaché oči a bylo jim jedné šestnáct a druhé sedmnáct. Když se sovětští oficíři najedli a napili, odvedli dívky s sebou a na každé z nich se jich vystřídalo třicet. Vrátili je panu lékárníkovi ráno potrhané a obě se zbláznily. Blondýnka, kdykoliv se probírala z jakési podivné strnulosti, volala *rote Schwänze*, *rote Schwänze* a nikdo z ní nic jiného nedostal. Pak Češi stejně celou rodinu vyhnali. Má mu říct, že když s maminkou odjížděly ke

strýčkovi do Pardubic, zadržela je na nádraží už za svobody česká revoluční garda, vyslýchali je na jakési udání a pak jim zkonfiskovali, co jim zbylo z těch vikslajvantových ranců, takže do Pardubic přijely jen v šatech, které měly na sobě?

Neřekla mu to. I kdyby to nebyla láska, ale jen sentiment poděděný po předcích z Volyně, nemohla vyprávět o Češích nic špatného. Zdivočelí lidé běhali tenkrát po Evropě a vybíjeli si svůj hněv a lítost, svůj strach a své pokoření a hlavně svůj nedostatek odvahy během ohrožení.

– Kdyby byla maminka nerozhodla, že se budeme evakuovat, byly by z nás Sovětky, řekla.

Tatínek spokojeně přikývl a dál se neptal.

– Pověď o Lídě, připomněl. Teď už můžeš povídat o Lídě, protože už brzy budeme v Karlových Varech, nebo se pletu?

– Od Karlových Varů nás dělí jen několik dní. Lída byla totálně nasazená v Norimberku v lazaretu. Byly tam velké nálety, ale ona nikdy nešla do krytu, protože v podzemí se bála, že na ni spadne celý dům. Jednou při velkém náletu běželi všichni, kdo mohli, do sklepa a ona šla po schodech nahoru.

– *Lida*, volala na ni vrchní sestra, *komm in den Keller!* Ale Lída řekla, že jen chce nahoře vypnout plyn a že přijde. Když byla ve třetím patře, slyšela napřed letadlo a pak vzduchem zasvištěla puma. Utekla do kouta a tam stála oběma dlaněmi přitisknutá ke zdi. Nemocnice dostala přímý zásah a naše Lída zůstala v jediném rohu, který zůstal stát. Před ní byl trojúhelník podlahy, kam by se vešly možná ještě jedny nohy. Kdyby se dva lidé objali, snad by se tam udrželi. Přijeli hasiči a vytáhli k ní posuvný žebřík. Když slezla dolů, řekli jí, že kdyby si mysleli, že je Němka, nechali by ji tam. Bylo dobře, že nevolala o pomoc. Strachem oněměla.

– Bože, řekne tatínek, ale to je přece zázrak.

– To ještě není všechno. Poslouchej, jak to bylo s Lídou dál. Když Američani vybombardovali Norimberk, posunuli Němci lazaret do Chebu. Tam už umístili v budově jen nejtěžší pacienty, ostatní leželi venku. Bylo předjaří, začátek března roku čtyřicet pět a ostarbeitři vařili na popravišti jídlo pro pacienty, kteří ještě neumřeli. Lazaret byl obehnaný ostnatými dráty a na strážních věžích hlídali gestapáci, ale v bráně byli dva francouzští zajatci. Byli rádi, když si mohli pohovořit s Lídou francouzsky, slovo dalo slovo a nakonec ji schovali do zásobovací dodávky a vyvezli z lágru. Neměla žádné doklady, jen malý papírový kufřík, v něm prošívanou deku a do té deky zabalenou ikonu z Křemence. Matka Boží byla bez rámu a kolem ní bylo všude nastláno trochu prádla, to bylo všechno, co Lídě zůstalo. Nasedla do vlaku a myslela si, že pojede ke strýčkovi do Pardubic, ale zapomněla, že jsou někde za Karlovými Vary hranice protektorátu a že nemá papíry. Vystoupila proto v Karlových Varech a byla rozhodnutá, že pošle strýčkovi telegram, aby si pro ni přijel. Dala si kufřík na nádraží do úschovny a vydala se do města. Sotva přišla do lázní, spustily sirény vysoké vytí. Schovala se v jednom lázeňském domě. Staré město Američané nebombardovali. Bomby padaly na průmyslovou oblast a na nádraží. Na nádraží stály na všech kolejích vojenské transporty, které se vracely ze všech front do Německa. Nádraží a vlaky dostaly několik přímých zásahů. Lidské maso lítalo přes celé kolejiště až do řeky Ohře, která se zbarvila krví. Lída věděla, že nádraží lehlo popelem, lidé jí to vyprávěli, když všechno utichlo, a přesto se tam vydala. Představ si, naše Lída, která v roce 1941 nemohla vidět krev. Něco jí říkalo, že tam má jít. Přišla na nádraží, všechno tam ještě doutnalo, všude se válely mrtvoly a kusy z vlakových souprav, a uprostřed nádraží stála ještěrka a na ní byl Lídin kufřík. Nic jiného se z toho nádraží nezachránilo než Lídin kufříček s ikonou, a tu věděla, že Matka Boží ji chrání.

Vzala si kufřík a šla zpátky do města. Někdo neviditelný ji vedl po třídě Jiřího z Poděbrad, pořád po hraně kopce. Byla přece v úplně neznámém městě, ale jako by to tady poznávala anebo jako by věděla, kam jde. Na konci té ulice, když ušla asi tak kilometr, byl pravoslavný kostel se zlatými báními, který tu dali postavit ruští emigranti koncem devatenáctého století na počest cara Petra Velikého. Lída šla do kostela, klekla si uprostřed na koberec a děkovala a zároveň prosila a zase prosila a děkovala. A tu k ní přišla stará paní a rusky se jí ptala:

– Proč pláčeš, děvenko?

A Lída se rozplakala ještě víc, začala se třást po celém těle a ta paní ji posadila na židli a vzala ji kolem ramen a chlácholila ji. Kývaly se obě ze strany na stranu a stará paní zpívala Lídě ruskou ukolébavku:

*Báju, bájuški, bajú,
ně ložisja na krajú
prijďot sereňkij volčok
i uchvatit za bočok...*

Když se Lída trochu uklidnila, odvedla ji paní do domku, který stál přes park naproti kostelu, tam, kde už začíná les. V tom domě bydleli bílí Rusové, kteří kdysi utekli před bolševiky. Na zahradě stál skleník a vedle byl ještě zahradní domek, kde bydlely dvě Němky. Rusové a Němky sehnali Lídě potravinové lístky a schovávali ji bez papírů ve skleníku až do konce války. V květnu dostal strýček v Pardubicích telegram, že je Lída v Karlových Varech v tom skleníku, kde je dnes restaurace a pivnice Malé Versailles.

Tatínek si přikryl tvář oběma rukama a začal tak divně dýchat, že se Líza vyděsila. Bála se sundat dlaně a podívat se, co mu je,

protože to bylo jeho jediné soukromí. Nechala ho tedy vyrazet podivné zvuky. Do pokojíku nahlédla sestra s mulem na hlavě. Když viděla, že tam Líza sedí, zase odešla. Venku zakokrhá kohout a po něm začal výt pes. Pak Líza pochopila, že tatínek se směje a pláče zároveň a že je šťastný. Byl při tom, když se shledaly. Nemusela už ani říkat, jak přijely s maminkou do Karlových Varů a jak se všechny tři setkaly.

Došla až na samu hranici toho, co si lidé mohou sdělit. Pak už je jenom mlčení.

V létě požádaly o repatriaci do Čech, to už bydlely u strýčka v Pardubicích. Přišlo jim úřední rozhodnutí, že se mají odstěhovat do Karlových Varů.

Předposlední den v rodném městě, za deset dní tu prožila znovu svůj život. Nejen svůj, i mamčin a tatínkův a život dědečků a babiček. Není to už moc? Líza je vyčerpaná, ale zároveň jako by jí z ramen spadlo nějaké břemeno, které s sebou od nepaměti vláčí.

Zítra se musí rozloučit s tatínkem a nechat ho tady. Může se spolehnout jedině na Mášu. Byla teď vlastně ráda, že má Máša trochu špatné svědomí, a doufala, že svou dobrou vůli věnuje místo Líze tatínkovi. Tatínek měl ještě v Křemenci sestru, ale ta se o něho nestarala. Když se vrátil z lágru, bydlel u sestry v kurníku, byl by snad umřel hlady, kdyby mu tam Máša nenosila jídlo.

Za tetou Líza ani nešla. Maminka ji nikdy neměla ráda, říkala, že je zlá a tatínek že by jí dal všechno.

Tak tedy dnes předposledně. Líza si umyla vlasy a nakulmovala je Mášiny žehlíčky. Oblékla se ještě pečlivěji než jindy a vyčistila si boty. Vzpomněla si na maminku, jak se vždycky chtěla prát se životem a být silnější.

Tatínek už na Lízu čekal a byl zase tak krásný. Jak to vůbec dokázal, dožít se tak vysokého věku? Asi přežil proto, že byl tak neosobní, tak dokonale prost vší sebelítosti. Když ho odvezli na Sibiř, bylo mu šedesát let. Jak byla proti svým rodičům slabá. Vzpomněla si na ruské přísloví, že na dětech géníů Bůh spí. Asi spí i na dětech silných lidí, i když Líza se v Americe také nedala. Dnes musí Líza povídat tatínkovi o sestře.

Přál si, aby srolovala polštář a urovnala mu ho pod hlavou co nejvýš, aby na ni lépe viděl. Na okně zase stála ta láhev a vedle ní

ležela špinavá injekční stříkačka. U postele bylo plivátko. Odnese plivátko na záchod a vypláchla ho. Vděčně se na ni usmál. Přál si, aby otevřela okno, venku na staré, asi zplanělé hrušni zpíval kos. V dálce cukrovaly balkánské hrdličky.

Vzpomněla si na sen, který se jí pořád opakoval – bloudí v cizím městě a nemůže najít svůj domov.

Karlovy Vary se jí staly domovem, i když toho snu se nikdy nezbavila. Vlastně se podobaly Křemenci. Také kopce porostlé listnatými lesy, v nichž řeka Teplá vyhledala údolí, tak jako Ikva kdysi dávno v Křemenci. Když tam s maminkou a sestrou přišly, byly už domy vyrabované od zlatokopů, kteří přišli hned po odsunu Němců a odnesli všechno: starožitnosti, koberce, obrazy, sklo. Vždyť v Karlových Varech žili bohatí lidé a ti si směli vzít s sebou jen třicet kilo. Zůstal tam i všechnen majetek po Židech. Byly vlastně rády, že přišly do domu, který už byl prázdný. Nedomáhaly by používat předměty lidí, kteří byli odtud vyhnáni, ať to byl kdokoli. Příliš jim to připomínalo, že někdo hospodaří s jejich věcmi v domě v Křemenci. Když se na podzim roku čtyřicet pět přistěhovaly do prázdného penzionu, který si maminka vzala do správy, zdálo se jim, že se octly někde na rozhraní Německa, Polska a Ruska, ale dávno před válkou, snad na začátku tohoto nešťastného století. Karlovy Vary bylo město minulého bohatství, zašlé krásy, velikého smutku a zklamání. Bylo jako její pozdější pacienti, nemocné na smrt. Líza se na první pohled zamilovala do řeky Teplé, do kolonád, kde se v chladných ránech a večerech plížili z pramenů bílí duchové, kteří pak tiše vláli mezi sloupy. Zimní prázdnota a opuštěnost lázní ji naplňovala sladkou melancholií, městu se také stýskalo. Po zašlé proslulosti, po lesku a nádheře, po diamantech a sobolích kožešinách, po verších slavných básníků a po vavřínových věncích. Stýskalo se mu po cizích řečech a krás-

ných elegantních ženách, po koních a kočárech, po nicnedělání a dlouhé chvíli. Stýskalo se mu po setkáních, která trvala mnoho hodin a od kterých se očekávalo, že tam budou proneseny největší duchaplnosti na světě, a přitom to bylo tlachání, ale krásné. Bylo to smutné město, nepatřilo už do poválečné Evropy a nikdy už tam patřit nebude, stejně jako se tam nehodí Líza a její maminka, dva pohrobci českého vlastenectví a národní hrdosti.

Líza a Lída chodily celou zimu po kopcích, obhlížely Karlovy Vary ze všech stran a z každé výšiny se jim zdály jiné. V údolí, zapuštěném do vyvýšenin a skalních rozsedlin, stály domy ozdobené jako dorty, postavené v marnotratném devatenáctém století ve vznešeném stylu a v náročném přepychu. A dole, na dně údolí, marnotratně a neustále vybuchuje vřídlo a roní své spousty vody, které nikdo nikdy nemůže vypít. A kostel svaté Máří Magdaleny od Dientzenhofera se svými měkkými liniemi vypadá jako vymodelovaný lidskýma rukama k slávě Boží a k ozdobě místa, na něž patří. A vedle je jiné údolí, mělce zakončené zlatými báněmi jejich pravoslavného kostela. Zdálo se jim aspoň zpočátku, že nemohly najít krásnější a odsouzenější město na světě. Vždyť k čemu ještě kdy bude zlatá vana se zlatými kohouty, z nichž teče vřídelní voda v Císařských lázních? Bývalo to město carů, císařů, mahárádžů a básníků, ale teď z něho zůstaly jenom prázdné, lůzou vyrabované a potřísněné budovy, divadlo, pompézní lázně a nesčetné množství hotelů a lázeňských domů, kam už nikdo nepřijíždí a ani odtud neodjíždí. Když Lída a Líza procházely městem, viděly většinou okna zatlučená prkny se škvírami, do nichž vnikal vítr a proháněl se v prázdných pokojích se štukovými stropy, mosaznými klikami a zničenými parketami. Komunisté budou stát jen o pokoje v hotelu Pupp, který překřtí na hotel Moskva, a tam si budou vozit svoje milenky a koupat je ve vanách, které stojí uprostřed pokojů.

Penzion Varšava, tehdy už prázdný, nikdo nechtěl a maminka si ho pronajala. Stál na nábreží, na východní straně, okna hleděla k západu na kolonádu Karla IV. Ubytovaly se nahoře ve čtvrtém patře v mansardovém bytě, maminka si vzala od banky půjčku a dala všude zavést elektrické světlo, v prvním patře zařídila koupelnu s teplou a studenou vodou. Stejně to byl sezonní lázeňský dům, který se nedal v zimě vytopit, koncem října se musel zavřít a otvíralo se až v květnu. Majitelem domu byl československý stát a maminka musela odvádět tržbu, dostávala napřed tři tisíce, potom v nové měně šest set korun měsíčně. Ze skladu, kam se svázely věci, které nikdo nechtěl, si vzala nějaký starý nábytek a penzion zařídila. Jednou přišla Líza domů a dveře byly vypáčené a šuplíky a skříňe pozotvírané. Přistěhovalci konečně ukradli stříbrné přebory, které se mamince, Líze a Lídě podařilo zachránit v Olomouci, když je po strýčkovi poslaly do Pardubic. Přebory s monogramy, které přinesly z Volyně, něco, co je svazovalo s jejich minulými životy a dokazovalo, že život býval jiný. Bylo toho už tak málo. Vlastně už je ani nepotřebovaly. Přebory, s nimiž se jedlo na hostinách, které kdysi pořádali v saloně a v jídelně domu, který už není.

Tohle tedy Líza tatínkovi nepovídá. Líčí mu, jaké jsou Karlovy Vary krásné, a vypráví, že tam teče ze země voda, která prý napršela před tisíci lety, prosákla do země a stekla po skalních plotnách až do blízkosti horkého zemského jádra, tak hluboko, že se začala vařit a potom musela zase ven. A tak tam lidé pijí tisíciletý horký a léčivý déšť. Vypráví mu o Karlových Varech, jako by tam s maminkou byly v lázních, a ne jako by tam žily život, který dlouhá léta vůbec nebyl lehký. Penzion měla maminka ve správě do roku padesát tři. Byla tam sama, protože Líza mezitím vystudovala v Praze medicínu a Lída už byla v Kalifornii. V roce padesát tři přidělili penzion

jáchymovským dolům jako ubytovnu, dělníci se vždycky opili a pak se prali. Maminka prosila správu dolů, aby jí tam ubytovali nějaké slušnější lidi, že je sama s dcerou a že se bojí. Mezitím dala rozvést v celém domě vodu a samy s Lízou po řemeslnících uklízely. Vůbec je nenapadlo, že by si to mohly nechat zaplatit, a potom dostala maminka od národního výboru tmavomodrou látku na kostým. Později se také mamince podařilo, že v penzionu bydlelo pár slušných lidí, nosili dokonce politickým vězňům do lágru jídlo, které jim maminka vařila. Líza přinášela z nemocnice vitaminy a léky a ty jim také po těch slušných lidech posílaly.

– A Lída? zeptá se tatínek. Proč nezůstala s vámi?

– Ona už byla tak rozcouraná. Nezvykla si doma, nepřizpůsobila se. Vždycky na mne trochu žárlila, já byla přitulnější. Ona se uměla zašprajcovat, když něco nechtěla, tak s ní nikdo nehnul. Často na sebe s maminkou narazily a žádná z nich neuměla ustoupit. Pamatuješ se, že jsi před válkou uzavřel v Itálii pojistku?

– Všechno jsem v lágru zapomněl. Když mi o mně vyprávíš, tak se mi něco vybavuje, ale zdá se mi, že jsem to tenkrát nebyl já.

– Všichni jsme byli jiní.

– Dnes jsem měl zvláštní sen. Šel jsem krásným borovým lesem po písčité cestě. Bylo časně ráno a písek osychal po noční rose, smekal se pod podrážkami. Po obou stranách cesty byla tráva, co je na jaře tak ostře zelená a potom s přibývajícím létem růžová. Zpívali ptáci a všechno bylo svěží, jako by se to právě narodilo. Uprostřed lesa byla zahrada s ovocnými stromy, vysoká tráva a na ní se blyštěla rosa. Na jabloních visela červená a žlutá jablka, na hrušních lahvovité hrušky, na třešních se leskly červené kuličky, byly tam i meruňky a broskve. Celá zahrada nesla plody, uprostřed tekł potok a za ním stáli moji rodiče. Pamatuješ se, jak vypadali, když přišla sovětská armáda? Kývali na mne, abych šel za nimi,

ale já jim zamával a zůstal jsem, kde jsem byl. Ještě ne, volal jsem na ně, ale bez hlasu.

– Vypadáš jako tvůj tatínek. Ten taky uměl krásně zestárnout.

Otec rozhodil bezmocně rukama nad svým tělem, jako by chtěl říci: tak tohle je pro tebe krásné, ruiny, ubohé zbytky.

– Mám na interně skoro samé staré lidi. Málokdo je ve stáří hezký a málokomu se daří v klidu umřít.

Vzal její ruku do svých a přitáhl si ji ke rtům.

– Takovou poklonu od dámy jsem ještě nedostal.

– Ještě neumírej. Pokusím se tě dostat k nám do Karlových Varů. Budu se o tebe starat, jak nejlíp budu umět. Dám tě do pořádku. Lída přijede z Kalifornie, uvidíš naši Lídu. Je teď legálně provdaná, takže může přijet. Ještě nikdy nepřijela, protože se bála, že ji komunisté nepustí zpátky. Naše Lída má z bolševiků strašný strach, Američani ji asi straší. Ale kvůli tobě určitě přijede. Budeme všichni chvíli spolu.

Tatínek se nad Lízinyými sliby usměje.

– Nemusíš mi nic namlouvat, já už žádnou budoucnost nepotřebuju. Se vším jsem se rozloučil a zítra se rozloučím i s tebou. Ale pověz mi ještě, jak to bylo s Lídou.

– Někdy v roce 1947 jela Lída zjistit, jestli snad neplatí ta italská pojistka. Potřebovaly jsme peníze, abychom mohly zařídit penzion. Já v Praze kolikrát tři dny nejedla, při studiu medicíny jsem neměla čas si přivydělávat. Proto jsme vypravily Lídu do Itálie. Vrátila se za měsíc, žádné peníze nepřivezla, ale byla zamilovaná. Setkala se v Itálii s Markem, je z jedné čtvrtiny Polák a ze tří čtvrtin Američan. Pracoval v Itálii na úřadě, který hledal ztracené lidi. Lída hledala tebe, hledala i Andreje. Ale všechno to bylo marné a místo vás našla Marka.

– Je hezká?

- Vypadá jako maminka. Drobná, spoustu vlasů, menší než já, já jsem po tobě.

- Ty jsi taky hezká.

- Lída je krasavice.

Jednou večer seděly v kuchyni, maminka spravovala nějaké prádlo, Líza se učila fyziologii a Lída se přihnala domů. Bylo to už po tom, co komunistická vláda zavřela hranice. Lída oznámila, že našla agenta, který ji převede přes kopečky, a že odjede pak do Ameriky za Markem.

Maminka strnula a dlouho pak seděla nehybně, asi ji nikdy nenapadlo, že by se mohly dobrovolně rozdělit, že by Lída mohla odejít, provdat se někde bez maminčiny přítomnosti a požehnání. Že by pro dceru nemohla uchystat výbavu. Dlouho přemýšlela, co má dělat, jak zabránit dalšímu neštěstí. Všechny tři přece slyšely o chlapovi, který převáděl přes hranice, dokonce ho osobně znaly. Ten člověk vybral od lidí napřed všechno zlato, šperky a peníze a smluvil si s nimi schůzku večer za tmy v jedné vesnici blízko u hranic. Někteří jeho zákazníci měli v ruksaku dítě, kterému dali prášek na spaní, aby se v lese neprobudilo a nezačalo plakat. Přivedl je napřed do hájovny, kde byl jeho komplic, který mluvil německy. Radovali se, že už jsou v Německu, hajný jim dal napít a nechal je napsat pohlednice domů. Na těch pohlednicích byly pomněnky a zlatá srdíčka navlečená na růžové stuze. Potom vyšli zase do tmy a ti dva chlapi je pobili a naházeli do studny. Nedávno pohraničníci náhodou našli studnu a oba vrahy zatkli. Jak Aňa Lídu prosila, aby nechodila, ale nebylo to nic platné. Nakonec jí dala všechny zbylé šperky a přežehnala ji pravoslavným křížem, nezbývalo jí než se za dceru modlit.

Lída si spakovala zase ten odřený papírový kufřík, se kterým přišla do Karlových Varů. Dovnitř dala deku a do deky zabalila

divotvornou volyňskou ikonu a kolem nacpala trochu prádla. Potom se rozloučily. Po Lídině odchodu maminka několik dní plakala. Líza hleděla být co nejvíc doma, poznala, že i o jejím osudu bylo rozhodnuto. Slíbila tenkrát Aně, že ji nikdy neopustí.

– Proto ses nevdala? zeptal se tatínek po letech. Vidí elegantní, dosud hezkou čtyřicátnici, chytrou, samostatnou. Je to jeho dcera, ale dívá se na ni jako muž. Překvapí ho, že to dokáže, a je mu divné, že Líza nikoho nepotkala. Muži jsou snad slepí, anebo on už špatně vidí.

– Čekala jsem pořád na Andreje, řekne Líza. Dali jsme si předtím, než je odvezli do koncentračního tábora, slovo, že si zůstaneme věrni.

– Co je s ním?

– Pokoušela jsem se ho po válce najít prostřednictvím různých institucí, ale nenašla jsem ani stopu. Hledala jsem ho v Osvětimi, visí tam portréty Židů, kteří tam zahynuli. Také nic. Myslela jsem si, že je třeba někde v Kazachstánu a že se objeví, když nastoupil Chruščov. Tebe jsme tenkrát taky čekaly.

– Co tě to napadlo, tak dlouho čekat?

– Teď už nečekám.

– Žena se má vdát a mít děti.

– Nestihla jsem to, protože jsem napřed studovala a pak jsem hodně pracovala jako doktorka. Asi bych nezvládla starat se ještě o někoho. Kdybys viděl, co mám pacientů, a všichni čekají, až přijdu. Teď už si asi myslí, že jsem je nadobro opustila. Někteří z nich jsou už popletení, ale tělo jim pořád slouží.

– Asi je lepší, když dřív odejde tělo, miní tatínek.

– Netroufám si to posuzovat, starám se o všechny stejně. Jsou jako moje děti.

Tatínkova duše se včera rozhořela. Líza vzpomíná s lítostí na pacienty, kteří si pořád zmenšují vnitřní prostor. Duše, řecká sfinga,

pak křídly bolestně naráží na stěny těsného obydlí, ze dne na den a nejvíc v temných nocích, kdy spánek nepřichází ani po prášku. Ve stařecké samotě a odsouzenosti všechno kysne, hořkne a planí.

– Třeba by ses ještě mohla vdát. Měla bys lehčí život a maminka by klidněji umírala, kdyby věděla, že nezůstaneš sama.

– Kdepak maminka a umřít. Měl bys vidět, jak se otáčí ve svém obchodě.

– Ona má obchod?

– Není její, ale je tam svou paní. Ráno musí otevřít přesně v osm a zavřít večer přesně v šest. Když tam má zákazníky, přijde kolikrát domů až v osm. Ale baví ji to.

– Ji baví všechno.

– A je zdravá, to já jsem kolikrát víc unavená než ona. Někdy si myslím, že je z lepšího materiálu, ještě z minulého století.

– Ty jsi také z dobrého materiálu.

– Já vím, řekne Líza a pohladí tatínka po ruku. Měla jsem hezké a klidné dětství, moc ráda na to vzpomínám.

– Andrej se mi vždycky líbil, řekne tatínek. Škoda, že se to nepovedlo, byl bych ho měl rád.

Je ticho a pokojíkem letí velké dějiny, které tak zlovlně zacházely s jejich životy. Líza myslí na to, jestli by se jí přece jen nepodařilo je přelstít.

Tatínek si přeje, aby mu natrásla polštář. V chatrném povlaku padá z rohu do rohu chuchvalec peří. Kolik lidí už asi propotilo polštář smrtelným potem. Líza se pokouší rozcupovat peří a rozložit je rovnoměrněji, ale nejde to. Tatínek se vděčně usmívá a vypadá, že už nic víc nepotřebuje. Políbila ho na čelo a pohladila mu žilnaté hřbety rukou. Zamávala mu ještě od dveří. Viděla, jak spokojeně zavřel oči a oddal se svému snění.

Nazítří po obědě kráčela Líza známou cestou od Mášina domku do nemocnice. Město už se jí nezdálo tak ošklivé. Usmívala se na lidi, které potkávala, a uváděla je tím do rozpaků. Někteří se pracně zmohli také na úsměv, ale těch bylo málo. Ty nejvíc nasupené její úsměv ještě víc rozzlobil, tak toho nechala. Nikdy snad ještě nepotkala za sebou tolik nešťastných lidí. Těšila se na tatínka, myslela si, že dnes, když včera skončili s minulostí, budou dělat plány do budoucna. Cítila, že má dost síly na to, aby pro něho udělala všechno na světě.

Na začátku chodby v prvním patře, kde pacienti kouří ma-chorku, na ni čekala stará sestra s mulem obtočeným kolem hlavy. S Lízou chce mluvit ošetřující lékař, má za ním hned zajít. Sdělil jí, že tatínek ve spánku tiše zemřel na srdeční embolii.

III

LÍZA

V roce 1981 na Bílou sobotu jde Líza na hřbitov. Nese tam pomlázku pro maminku: vzrostlé obilí v keramické široké a ploché misce; takové, jaké vysívá pro kočky, aby měly měkkou stolicí. Hryžou ostře zelené rostlinky s hlavou na stranu, tlapkou si je přidržují do tlamiček. Jak jsou roztomilé. V maminčině květináči jsou na špejlích malinká zelená, modrá, červená a žlutá vajíčka z lisovaného papíru, která se při chůzi bimbají. Líza má s sebou také svíčky a klíčky od luceren na hrobě.

V Karlových Varech je lesní hřbitov, *Waldfriedhof*, jak to mají rádi Němci. Mrtví patří do lesa, snad proto, že tam ze stromů vyzařuje síla, kterou potřebují osiřelí, když truchlí. Mrtví sní své věčné sny v lesích a živé neruší. Horší je, že hřbitov je na kopci a autobus zastavuje pod kopcem. Líza vždycky cestou nahoru potkává vdovy s konvičkami, květináči, hrabičkami a s ostatním náradím, které potřebují na údržbu malých zahrádek a věčné mytí pomníků. Všechny babky ještě předběhne, ale co bude za pár let? Když vyjde na kopec, zahne doleva, kolem židovského hřbitova. Hroby jsou tam ode zdi ke zdi a mezi nimi skoro žádné uličky. Copak si Židé v Karlových Varech nemohli dovolit větší pozemek, vždyť byli tak bohatí? To, co nemají na ploše, si vynahradí na výšce. Jejich černé mramorové pomníky vypadají jako malý Manhattan.

Židovský hřbitov má spadlý plot, takže tam může lesní zvěř. Hroby jsou většinou zakryté kamennou deskou, ale ty starší s prostým nahnutým náhrobkem popsaným hebrejštinou zarostly býlím. Stojí a leží na nich ještě loňská suchá tráva, která sama pohřbila předloňskou, a od kořínků už leze nová, světle zelená.

Suchý lopuch, čekanka, černý bez, vojtěška, vikev, však ono to na německé části gójského hřbitova nevypadá jinak. Oba národy zarůstají v Karlových Varech divočinou, jako by jejich historie byla bůhvíjak dávná, jako by se už nikdo na ně nepamatoval. Na Volyni patřila úcta k hrobům předků mezi příkázání.

Křesťanský hřbitov je asi tak třicetkrát větší než židovský, zvláště Němci místem nešetřili. Zakusuje se do zalesněného kopce ve třech plošinách, které spojují kamenné schody. Jejich stupně se propadají do měkkého svahu a zarůstají mechem, který po většinu roku klouže. Není tam zábradlí, staří lidé se schodům vyhýbají, a ti, kteří se vyhnout nemohou, lezou někdy po třech, někdy i po čtyřech.

Líza vejde do brány a hned za ní je po levé straně hrob Mozartova syna, kapelníka v Karlových Varech, původně Franze Xavera, kterého jeho matka nechala posthumně přejmenovat na Wolfganga Amadea.

Pomník je empírový a je u něho opřený věnec věnovaný rakouským velvyslanectvím k výročí starého skladatele. Na hrobě je napsáno:

Sohn des grossen Mozart, dem Vater ähnlich an Gestalt und edlem Gemüthe. Der Name des Vaters sei seine Grabschrift, so wie seine Verehrung des Ersteren der Inhalt seines Leben war.

Za hrobem Mozartova syna a kolem něho jsou všude hromadné hroby obětí pochodu smrti z konce druhé světové války. Němci vyhnali vězně z koncentračních táborů za hranicemi Čech a v Karlových Varech je postříleli. Tady mají komunisté uklizeno, šikovně všechno pohromadě, takže to nedá moc práce. Ale hřbitov je jako byt, kde se uklízí jen v některých pokojích, a z těch zasviněných se roznáší svinčík pořád dál a dál. Sudety nechali napospas, říkávala maminka, a tak za dvacet let po válce vypadaly už i střední Čechy jako Sudety.

Na hřbitově sovětských vojáků osvoboditelů, zvláště kolem památníku vděčnosti, je tráva anglicky vysekaná. Líza se vždycky znovu diví, vždyť Karlovy Vary osvobodili Američané a každý si to pamatuje. Na Gagarinově kolonádě, kterou postavili komunisté místo staré dřevěné u vřídla a která vypadá jako nádraží, se za osvobození děkuje sovětské armádě zlatým písmem na šedém mramoru. Kolem chodí s cucátky sovětští důstojníci, stranické špičky, takzvané věrchušky, a léčí si vřídelní vodou (třicet, padesát, sedmdesát stupňů) žlučníky a žaludky propálené vodkou. Z Moskvy a z Kyjeva jezdí do Karlových Varů každý týden zvláštní vlak a přiváží je a odváží na lůžkách. Za sovětskými pomníky začíná český hřbitov. Malé hroby v hustých řadách, všelijak nepravidelně rozházené, uličky jsou křivé, konce nedohlédneš. Německý hřbitov, to je execírplac, zatímco český je jako houf malých neukázněných zvířátek. Maminka má zahrádku ohraničenou žulovými obrubníky a do ní jí Líza přinese pomlázku. Pomníky kolem jsou všechny poměrně nové, z šedého mramoru, čtverec nebo obdélník, nic moc velikého, kde by na to Češi vzali? Za českým hřbitovem směrem do údolí je volyňský hřbitov, to jsou dřevěné přeškrtnuté pravoslavné kříže. Pravoslavné kříže mají také bílí ruští emigranti, kteří utekli z vlasti po revoluci. Karlovy Vary jim snad něčím připomínaly staré Rusko, možná svou melancholií, odsouzeností k smrti, která už všude sladce páchla.

Za českými a volyňskými hroby, které jsou dost malé a nové, jsou hroby německé, opuštěné a zarostlé. Pýr vykvete, uzraje, a když vane vítr od východu, bere s sebou chmýří a semena se usazují na českých hrobech, a tak Češi musí pořád plít. Na německých hrobech rostou bezinky, divoké jeřabiny, dokonce i stromy. Staré zestárly, napadaly přes sebe, kořeny podrostly a zvrhly některé pomníky. Jenom podél zdí jsou hroby celé z kamene, ty se zachovaly

beze škody, přitesané ze žuly, všechny stejně velké. Stejně římsy snad plní nějaký vyšší rozkaz. Každý se asi rád přizpůsobil, jen když mohl ležet v bezpečí, s krytými zády u zdi. Jsou tu luxusní vevnitř vyzděné podzemní domky majitelů lázeňských domů, lékařů, učitelů, starostů, je tu málo nápadný hrob nejstaršího Puppa, který prý přišel z Itálie a založil si na břehu říčky Teplá cukrářství a pekařství. Dobře se zavedl a začal přikupovat pozemky mezi Teplou a skálou, kterou končí příkrý kopec s neogotickou vyhlídkovou věží Karla IV. Nakonec se mu tam vešel největší hotel v Karlových Varech. Bydlívali tam prý, a také v hotelu Imperial, indiští maharádžové a v obchodech se prodávaly sobolí kožichy a brilianty.

Hřbitov zarůstal, město chátralo. Lázeňští hosté snad nechodí do postranních ulic, a tak ani nevidí shnilé a plesnivé zadní části domů. Střechy se neopravují a voda protéká rezavými okapy na zdi, které se minerálními prameny zespodu promáčely. Ty prosakují všude, kde kdo má ve sklepě minerálku. Také tam do údolí stéká voda z okolních skal. Líza ví, proč si koupila byt v šedivém desetipatrovém paneláku na sídlišti, tam je před minerálkou v bezpečí. V dávných časech, dokud se prameny pořád neměřily a nehlídaly, se tryska někdy ucpala, pod zemí se hromadila horká voda, bublala a umocňovala se tak dlouho, až roztrhla na nějakém nečekaném místě zem a zaplavila, co kde bylo. Také se čas od času objevovaly nové prameny, ale teď se spíš ztrácejí, jako ten na Zámeckém vrchu. Někáký straník rozhodl, že na to vezmou bagr. Skály se otrásaly, až se posunuly, podloží se pohnulo a pramen se už nikdy neukázal. Je tam ještě vyschlá empírová studnička, v níž se usazuje suché listí, a lidé do ní házejí odpadky.

Maminka se přestěhovala ze sídliště sem na kopec do českého pole, ačkoliv by správně měla ležet ve volyňském. Žehnala se přece vždycky pravoslavným křížem.

Loni v říjnu si Líza všimla, že maminka má na noze modřinu, ptala se jí, co se jí stalo, ale Aňa ji odbyla, že se praštila o nábytek při uklízení. Za několik dní na to měla však modřinu i na ruce a pak se modřiny rozlézaly po celém těle. Líza nechala maminku vyšetřit na své klinice, tenkrát ještě pracovala. Přišli na to, že Aňe se netvoří v krvi krevní destičky. Příčinu nedokázali určit, ale vyslovili podezření, že je to následek dlouhodobého používání léku proti artróze v kolenou. Kdyby Líza nebyla lékařkou, byla by snad maminka hned odsouzena k smrti. Krevní destičky jsou drahé a dávají se přednostně mladým lidem. Líza prosila primáře, aby je mamince předepsal, možná se po několika dávkách, když pan primář vysadí lék, začnou tvořit samy. Aňu hospitalizovali a každé tři dny jí dávali do žíly kapačky. Destičky jsou zlatožlutá vazká tekutina, připomínají med, špatně kloužou hadičkou, průchod se ucpává. Pytlík s destičkami, který visí na stojanu, se musí často promáčkávat a hadička šroubkem uvolňovat. Najít a vhodně propíchnout některou z Aniných starých žil, to byl mistrovský kousek. Líza nemohla maminku píchat, nedokázala to. A tak kapačku zaváděli mladší kolega nebo vrchní sestra, ale oba byli přitom zpocení. Aniny žíly praskaly, trhaly se jako pergamen a brzo už nebylo možné najít nezraněné místo. Aňa trpěla, ale snažila se, prý aby neudělala Líze ostudu. Pan primář ji přestěhoval na izolaci, protože ztratila imunitu, její tělo bylo bezmocné vůči všem bacilům a virům. Když Líze skončila služba, osprchovala se, oblékla si čistý nemocniční úbor a šla za maminkou. Obsluhovala ji v rukavicích, brala si přes obličej roušku. Sedávala u Anina lůžka hluboko do noci a posledním autobusem odjížděla na sídliště, jenom aby nakrmila kocoura a zalila kytky. Ráno už byla zase ve službě, nejdřív u maminky. Umyla ji a učesala, později ji také krmila. Když se ani po třech nedělích destičky nezačaly samy tvořit

a Anin život byl zcela závislý na jejich příjmu, rozhodla se Aňa, že umře. Nikdy to Líze neřekla, ale ta to poznala. Tehdy dostala maminka přes všechnu opatrnost zápal plic. Líza jí nasadila antibiotika, ale věděla, že Aňa je paličatá. Když horečka neklesala a Aňa nemohla v noci v posteli ležet ani sedět, aby mohla dýchat, když už byla tak slabá, že nemohla sama jíst, a hlavně neměla chuť, poprosila dceru, aby ji už nezachraňovala.

– Už mne to unavuje, Lízo, řekla. Byla bych docela ráda žila ještě tak dva roky. Měla jsem hezké stáří, díky tobě, a potěšilo by mne, kdybych ještě viděla Lídu a svoje vnuky v Americe, ale není mi to souzeno.

Prosila maminku, stejně jako tenkrát v Křemenci otce, aby ještě neumírala. Když ale myslela na to ubohé tělo, tak slabé a plné modřin, napomínala se, že je sobecká. Modlila se otčenáš a pořád opakovala jednu větu: Buď vůle tvá, jako v nebi, tak i na zemi.

Bylo to k ránu jednoho listopadového dne krátce po Dušičkách. Aňa byla už třetí den v agonii. Horečky klesly, ale tělo už nemělo sílu k životu. Aňa měla zavřené oči, ale ústy se usmívala, vypadala, že se jí zdají krásné sny. Líza se snažila tělo neopouštět, a tak si vzala dovolenou a poprosila sousedku, aby krmila kocoura, zalévala kytky a větrala. Dala si přinést do pokojíku ještě jednu postel. Bylo to jako za dávných časů v Lanškrouně anebo po přestěhování do Karlových Varů, že spaly s maminkou v jednom pokoji.

Na svatého Martina časně zrána Aňa procitla. Vrátilo se jí vědomí, oči byly mladé a jasné a Líza, kdyby byla neměla tolik zkušeností s umírajícími, by se zaradovala. Myslela by si možná, že krize je překonána, ale to nebylo v řádu Anina života. Aňa se vážně zadívala na Lízu, potom se ústy usmála, ale oči zůstaly vážné. Nebylo co říkat, nebylo zač se omlouvat, co rozdělovat. Bůh byl s nimi, nemusely ho ani prosit.

- Uděláme to spolu, Lízo, řekla Aňa slabým, ale rozhodným hlasem.

Líza přikývla, vznešenost okamžiku jí nedovolila plakat. Netroufala by si vnášet do Božího rozhodnutí svá malá lidská přání a Anina vůle byla pro ni posvátná.

Potom se Aniny oči rozmlžily, panenky se rozpily do bělma a v očích už nebylo nic vidět, jako když se krajina na podzim přikryje přízemní mlhou. Anin svět se ponořoval a její ruce ještě chňapaly po zbytcích, chmataly ve vzduchu a pokoušely se v náhlém zmatku něco uchopit a vzít to snad s sebou. Líza si sedla na postel, aby byla co nejbliž, a podávala rukám své předloktí. Anina ruka se chopila Líziny paže, pevně se držela a přitahovala ze všech sil tělo. Byla to marná snaha, ale druhá ruka hledala také příčel, a Líza jí nabídla své druhé předloktí. A tak to šlo pořád, zdálo se, že Aňa šplhá vzhůru po žebříku, zadýchávala se při tom, ale nezdálo se, že by ji něco bolelo. Najednou pohyb ustal, v Anině těle se rozhostil klid, na tváři se rozprostřel úsměv, který znamenal vítězství. Oči vypluly z mlh, dívaly se na Lízu, ale možná ji už neviděly, protože byly průhledné jako krystaly horského křišťálu, a Líze se zdálo, že jimi hledí do prostoru, kde už není žádná bolest. Hladila Aňu po tvářích, po vlasech, které zůstaly tak krásné a husté, i když už byly dočista bílé. Držela ji ještě v rukou, ale už ji nevlastnila, dotýkala se jí spíš proto, aby nebyla sama. Jak hloupě si počínám, napadlo ji, ona už je jinde.

- Pojd', říkala Aně posestrima, pojd' za mnou. Už tě nebude nic bolet, všechno je už odbyto.

- Ano, odpovídala neslyšně Aňa, jdu za tebou, nemám se čeho bát, ale jsem ráda, že jsi se mnou.

Tehdy zpozorovala Líza, že Anin dech se začal zpomalovat, byl stále mělký, když nastavila prsty k Aniným ústům, ani už necítila

teplo. Dech potichouunku ustal. Aňa se vysvlékla z těla, vyrostla z něho jako tenkrát z bílých šatů, které měla na sobě na fotografii čtyř sester v bílém.

Líza seděla u postele až do chvíle, kdy přišla sestra s teploměrem. Bylo šest hodin ráno, továrna houkala začátek ranní směny. Líza se podívala na svoje hodinky, pokoušela se vzpomenout si, v kolik hodin Aňa zemřela, aby to mohla napsat do lékařské zprávy. Ručičky stály a ukazovaly pět hodin patnáct minut. Sestra zpozorovala, co se stalo, chvíli rozpačitě postála a pak teploměr, který měla v natažené ruce, ponořila zpátky do sklínky s dezinfekcí.

– Promiňte, řekla. Je mi to líto. Nepotřebujete něco, paní doktorko?

– Udělám všechno sama, řekla Líza. Děkuji vám.

Když sestra zavřela za sebou dveře, podívala se Líza znovu na mrtvou, sledovala, jak se úsměv pomalu rozplývá, vsakuje se někam dovnitř. Oči byly rozmlžené. Vztáhla pomalu ruku a překloupila víčka přes nevidoucí panenky.

Domů přišla kolem jedenácté hodiny a byla k smrti unavená. Kocour na ni čekal, třel se jí o nohy. Sedla si nejdřív do mamčin křesla. Kocour jí vyskočil na klín a hřál ji. Líza si teprve teď uvědomila, že je jí zima. S kocourem na prsou vstala a šla si uvařit čaj. Než se voda začne vařit, sedne si opět do křesílka. A tak usnula, ovanulo ji teplo a pocítila velkou radost. Radost nevzešla z Lízy, ale přiletěla zvenčí a naplnila pokoj až ke stropu. Rozhlédla se, předměty jako by ožívaly, dávaly radost najevo tím, že se smršťovaly a rozpínaly, ztrácely svá pevná ohraničení, rozplývaly se a zase shlukovaly do barevných skvrn, všechno se ve vzduchu chvělo, ba i vzduch sám zářil, jako by v pokoji bylo rozsvíceno. Líza vstala a otevřela všechny dveře, aby radost, svoboda a láska mohly volně proudit, aby naplnily celý byt.

– Ach maminko, řekla Líza nahlas, když se ukládala kolem poledního do postele. Děkuji ti, že jsi byla mou matkou, a prosím Pána Boha, abych byla jednou aspoň trochu jako ty.

Pozdně březnové slunce náhle vyhlídne dírou mezi mraky a Líza se na něj usměje. Žije, a po tom všem přichází opět jaro. Neví vlastně, proč chodí pravidelně na hřbitov, když ví, že maminka tam není. Asi proto, že hřbitov jí připomíná dětství v Křemenci, že hřbitov je pro ni ztracená Evropa, nebo její poslední výběžek.

Uklidí hrob a ozdobí zahrádku velikonočním obilím a vajíčky. Jako lékařka se starala o maminčino tělo a teď se stará o její zahrádku. Tuto povinnost si přivezla také z Volyně, a čím je starší, tím víc se jí zdá, že všechno podstatné se naučila tam.

Pak, protože je najednou hezky a teplo, jde se ještě projít do německé části hřbitova. Obejde všechny hroby rodiny Puppů. Napřed je ten první, skromný, potom jeden luxusnější a pak už je tu vysoký měděný kříž s jemně tepanou kyticí, která je umístěna tam, kde se břevna protínají, tedy v bodu nula. Hrob sám je také měděný a nevádí mu, že je opuštěný. Málem to vypadá, že s tím Puppové počítali. Mají ještě jeden hrob v horní části hřbitova u vnitřní zdi. Na posledním hrobě vychází bronzový anděl z rámu, patrně jsou to dveře do jiného světa. Anděl je krásný mladý hermafrodit, lehce nakročený, bosá noha vykukuje z roucha a říza se měkce vlní, rukou tahá za kovový provaz nehybného zvonu z bronzu, který neslyšně zvučí, aniž se pohne. Tenhle poslední hrob rodiny Puppů rovněž nepodléhá zkáze. Pokud někdo neukradne kříž, kyticí a anděla a neprodá to všechno do sběru nebo jako starožitnost, nemůže se hrobům nic stát a budou tu po staletí.

Anděl je secesně zelený, v prohlubních patinovaný, rovněž tak zvon. Líza před hrobem postojí a pokloní se, protože hrob je krás-

ný a ti, co tam dole leží pod bronzovým poklopem s velkými kruhy, měli smysl pro krásu, a tedy si poklonu zaslouží.

Vzpomene si na prosté hroby svých dědeček a babiček v Křemenci. Na tatínkův hrob poslala Máše peníze po sovětských důstojnících, kteří se přijeli rekreovat do Vojenského lázeňského ústavu na břehu říčky Teplé. Tenkrát je Máša šťastně dostala a poslala potom Líze fotografii hrobu s prostým pravoslavným křížem a s plechovou cedulkou tam, kde se břevna protínají.

JUDr. Alexandr Karaban, stálo tam. Žádné verše, žádné zásluhy, žádná vyznamenání. Líza se bála, že by tatínka nějaké příští, dosud neznámé barbarské hordy mohly vyhrabat, protože čím lepší člověk, tím víc má nepřátel.

Kráčí dál a přijde k hrobu von Mattoni a ten má snad ze všech hrobů nejraději. Je to řecký chrámek s korintskými sloupy a u zadní stěny je empírová busta objevitele a majitele Mattoniho kyselky. Líza se pozorně zadívá a čte úplně novou zprávu, že jedna Puppová si vzala von Mattoniho.

Za rohem je hrobka Johanna Bechera, neogotická, tu má Líza také ráda. Ne proto, že by byla krásná, jako jsou třeba hroby Puppů, ale Becherů si Líza váží. Nejvíc prvního Johanna Bechera, lékaře lidumila, ten má prostý kamenný hrob, také ve staré řadě u zdi. Jako první předepsal správné dávkování koupelí a pití léčivých vod. Před ním bylo léčení mučení, pacienti se museli hodiny máčet ve vodě, soli jim rozleptaly kůži a celý den pili litry vody, až se úplně propláchl. Becher také objevil třináctý karlovarský pramen, z lásky k lidem namíchal hořkosladký likér z bylin, jehož tajemství až dodnes nebylo prozrazeno. Jeden pekař ze Slaného, Lízín příbuzný z Volyně, sbírá na stará kolena léčivé byliny a namíchal něco jako becherovku, ale není to úplně ono. Líza je karlovarská patriotka, proto má pravou becherovku vždycky v sekretáři z ka-

nadského ořechu, a když je nízký tlak a od rána prší, dá si po snídani porcelánový kalíšek s ouškem. Nažloutlá vazká tekutina voní hořkosladce jako vyprahlý letní den.

Léto, léto milé, zazpívá Líza toužebně, když kalíšek vyprázdní. Sbírá v létě léčivé byliny a v zimě je pak rozdává lidem, kteří je potřebují.

Vlastně má německou část hřbitova nejraději. Na opuštěných kamenných deskách mají v maličkých postýlkách na katafalcích ustláno *putti*. Kamenné polštářky, na nichž leží, jsou ozdobené kroucenými kamennými šňůrami a střapci, na kamenných naducaných peřinkách spí rozkošné malé bytosti s křídélky. Tlustí *amoreti*, kteří za života přinášeli lásku a vášeň, teď sladce spí. Lízina přítelkyně Adélka z Prahy říkala, že kdyby nebyli na hrobech, hned by si jednoho vzala a dala si ho do zahrádky, jenže co by tu na hřbitově bylo potom ještě k potěše? Jenom plevel, bláto a staré listí, a přece, na některých místech kvete už barvínek a u cestičky našla několik fialek. To ji naladí ještě jarněji a ze samé radosti přistoupí k hrobu a pohladí kamennou bytost po zádíčkách a po hlavičce. Ten, kterého Líza hledí, má přes katafalk přehozenou deku zakončenou kamennými krajkami, skvělá kamenická práce.

Stmívá se, den je ještě krátký, je před rovnodenností. Uvědomí si, že zůstala na hřbitově sama, aspoň kam může ve staré části dohlédnout, nevidí člověka ani světýlko. Staré listí kořeně voní a země za zdí vydává svěží vůni jarního kypění.

Líza se lekne a pospíchá k hlavní bráně. V české části je několik světýlek, ve volyňské žádné, protože pravoslavné Velikonoce jsou až za týden. Líza slaví Velikonoce dvakrát, je tak zvyklá z Volyně. Za týden půjde na půlnoční mši do pravoslavného kostela se zlatými báněmi. Půjde znovu po kolikáté už poděkovat, že se tu kdysi setkaly.

Chodily s maminkou i ke zpovědi tak dlouho, dokud se ve zpovědnici nezačal pop maminky vyptávat, co ví o kom z jeho pravoslavného ovčince. Pár let ještě trvalo, než bylo všeobecně známo, že pop je u STB, možná i u KGB, ony to věděly už dávno. Od té doby ke zpovědi nešly.

Měly doma čtyři ikony, které si přivezly v balících z Volyně. Mohly se u nich modlit stejně vroucně jako v kostele, když chtěly. Jenom jim scházelo zpívání, protože obě tuze rády se všemi věřícími zpívaly pravoslavné žalmy a chorály. Společné zpěvy povznášely, podpíraly a očišťovaly duši víc než modlení.

Líza se loudá po hřbitově, chrastí taškou, v níž má hrabičky, konývku a lopatičku, a přemýšlí, co si asi ti mrtví, podivné shromáždění evropských národů, říkají, když se sejdou. Co říkají mrtví Němci z druhé světové války Židům, co říkají sovětští vojáci, kteří Karlovy Vary neosvobodili, Američanům, kteří je osvobodili? A co bílí emigranti, co oběti pochodů smrti a předkové vyhnaných Němců?

Nikdy by si byly s maminkou nepomyslely, že sem přijdou a že tu budou žít. Že sem budou na přímou žádost prezidenta Beneše u Stalina a za výkony Československého armádního sboru, který prošel jatkami Dukly, repatriovány. Nikdy nemohly být dost vděčny prezidentovi za to, že na ně myslel.

Líza dojde k hlavní hřbitovní bráně a dlouho na ni hledí. Zdá se jí, že v pološeru dobře nevidí, ale za chvíli je jasné, že brána je nejen zavřená, ale když Líza zalomcuje klikou, je i zamčená.

Líza Karabanová ve svých téměř šedesáti letech přelézá hřbitovní bránu. Ještěže mříž má vzdušný vzor a do prázdných míst se dají vsunout zimní neohrabané boty.

Sejde z kopce a potmě čeká na autobus. Vyčítá si, že se dnes na hřbitově tak dlouho zdržela, chudáci Macek a Micinka už na ni jistě netrpělivě čekají.

– Co bys dělala ty, maminko? ptá se Líza nahlas jednoho rána ve svém panelovém bytě. Přišla z nákupu a přinesla si noviny s přílohou, které kupuje jednou za týden v pátek. Ve schránce ležel dopis a ten si právě teď v kuchyni přečetla. Líza volá maminku vždycky, když se bojí, nebojí se přítomnosti, v té je všechno jasné, ale ten dopis otvírá opět minulost. Minulost podkopává jistoty přítomnosti, ohrožuje celou stavbu života. Neznamená to, že by chtěla úplně zapomenout, ale smrtí maminky se minulost navždycky uzavřela a Líza žije v přítomnosti. Je v penzi, může si dělat, co chce. Přeje si být svobodná i v myšlení a brát všechno, jak to k ní přichází, každý den začínat znovu. Vzpomínka jí bere okamžik, zbavuje ho právě narozené novosti a neopotřebovanosti, vnucuje jí pořád nějakou zkušenost.

Líza spotřebuje skoro všechnu sílu na to, že pomáhá nevyлéčitelně nemocným lidem změnit svůj postoj k životu a vyrovnat se se smrtí. Někomu by se třeba zdálo, že je to smutná práce, ale není. Má pět pacientů, kteří k ní chodí anebo ona navštěvuje je. Dává jim číst moudré knihy, jako například Mipam, láma s paterou moudrostí, Milarepu nebo Devět bran. Těm pokročilejším půjčuje strojový opis Tibetské knihy mrtvých, Líza překlad sama opsala na stroji v několika exemplářích. Někoho učí se modlit, s jiným medituje, někomu jenom naslouchá. Je to práce jako každá jiná, ale Líza si může dovolit pomáhat lidem zadarmo.

– Maminko, zavolá, jsi tady?

Poslouchá a dívá se kolem sebe. Čeká na nějaké znamení, ale nic nepřichází. Jindy cítí mamčinu přítomnost tak silně, že se ani nemusí ptát.

– Maminko, zavolá potřetí, už celá znejistělá.

Na stěně naproti oknu visí ikony z Volyně. Mohla by se modlit, ale zdá se jí zbytečné obtěžovat Pána Boha s něčím, nač maminka stačí. Přijde kocour a tře se jí o nohy. Zvedne ho jednou rukou a posadí si ho na klín. Macek přede. Jestli Líza někoho v životě udělala šťastným, tedy Macka. A jestli je pravda, že lidé se rodí znovu podle určitého řádu a v podobných galaxiích, nebyla by Líza proti tomu, kdyby se jednou narodila jako svoje vlastní kočka nebo kocour. Macek hřeje, je jako teplá černá koule, z níž se v kruzích šíří spokojenost, klid a usmířenost se vším. Líza přejíždí dlaní po jeho lesklé srsti od hlavy až k ocasu. Má krásnou srst její kocourek, protože je dobře krmený. Sedí tu spolu jako tolik jiných rán, když se Líza vrátí z nákupu, ale tentokrát leží na kuchyňském stole dopis z Křemence. Je od sestřenice Máši, píše, že jsou všichni zdraví, že jídlo zase podražilo, a jestli to takhle půjde dál, budou mít důchodci jen na chleba a mléko. Příkládá dopis, který přišel od Andreje. A Líza si v něm čte znovu a znovu, nepoznává jeho písmo, tolik se změnilo. Andrej píše polsky, ale s chybami. Píše ne Líze, ale Máše, a sděluje jí, že v létě přijede na Volyň, protože se rozhodl hledat svoje kořeny. Chce ještě jednou vidět místo svého dětství a mládí a považuje za svou povinnost navštívit Osvětim, kde zahynuli jeho rodiče a příbuzní. Je vdovec, děti se odstěhovaly na západní pobřeží, má k nim daleko, přes celé Spojené státy, a vídává je jednou do roka na svátky Díkůvzdání. Cítí se osamělý a vzpomíná na Evropu. Je přece evropský Žid z Polska. Ptá se, jestli Máša neví o Líze. Posílá dopis do Křemence, místa, které se skoro čtyřicet let objevuje v jeho snech. Možná už ani není. Ale jestli je, tedy určitě přijede.

Máša píše, že ten dopis je pro ni velká úleva, konečně se odčiní její vina z roku čtyřicátého pátého. Líza, která Máše odpustila, by

se možná znovu rozrušila, kdyby nevěděla, že osudové události se dějí, jak se dít mají. Ale proč se, jednou už vyřešené, obloukem vracejí? Líza považovala až do dnešního rána Andreje za mrtvého a tím ospravedlněného. Má na něho krásné vzpomínky, když už chce vzpomínat na svou první a jedinou velkou lásku. Kdyby byl živý, splnil by přece svůj slib. A teď je najednou živý. První reakce je nemít s tím nic společného, nedat o sobě vědět, na něco se vymluvit. Uchovat si světlou památku, nechat svatého v nebi a netahat ho na zem. Ale to by přece znamenalo být mrtvá zaživa. Po první obranné reakci následují hned výčitky svědomí. Líza je přece ráda, že to všechno přežil. Kdoví, proč se neozval, měl k tomu třeba vážné důvody. Není snad touha po úniku projevem stařecké pohodlnosti a sentimentality? Výzva je tu a Líza ji musí poslechnout, nemusí se ani maminky ptát. Ví přece, co by řekla pravdomluvkyně dceři, která se chce vyhnout pravdě.

– Odpust', maminko.

Maminka mlčí. Jindy souhlasí s tím, co si Líza chystá k obědu, někdy pro ni Líza prostře, udělá to automaticky a pak se tomu směje, vzpomene si na slavnosti dědů z dětství a čisté nádobí zase sklídí.

Maminka je tu pořád, Líza je na to zvyklá. Také si zvykla na to, že Andrej je mrtvý. Ani si nepamatuje, kdy připustila, že je mrtvý, a kdy se s tím smířila. Zvykání na myšlenku, že už nežije, na pocit ztráty nejméně poloviny vlastního těla a duše, na ztrátu budoucnosti sdílené s milovaným mužem, to zvykání muselo být zdlouhavé a postupné. Ani si nepamatuje, kdy ukápła poslední kapka naděje. Miluje ho mrtvého, jak má teď myslet na živého? Mrtvých se Líza nebojí, ale ze živých se naučila mít strach.

Milovali se před čtyřiceti lety, má ho v paměti jako mladého, a pokud tedy ještě žije, musí být tak starý jako ona. Není to už

vysoký hubený chlapec se zlatýma očima, snad není už ani tak jemný a něžný, a především už není její. Míval lehkou chůzi lovce, dlouhé štíhlé prsty, ale dost pevné na to, aby mohl hrát dobře na housle. Doprovázela ho na klavír. Chodili spolu za školu do botanické zahrady a líbali se v rododendronech. To bylo předtím, než tak krásně zhasil najednou všechny svíčky její dívčí nevinnosti. Kdyby Máša neztratila dopis, byla by si ho možná vzala a měla s ním děti.

Večer se už ani nedívala na televizi. Sedí v křesílku, které kdysi mamince koupila, s podnožkou, aby si Aňa mohla před televizí natáhnout nohy, uběhané za celý den kolem pultu v krámě. Líza má na klíně kocoura a na nohách bačkorky s labutěnkou. Na bačkory si Líza potrpí. Nemá ráda rozšmajdanou domácí obuv, jakou nosí její sousedky, bačkory pokapané omáčkami a polívkami, rozplacaté těžkým, dlouhým chozením, prochozené tak, že ztratily svůj tvar a zformovaly se podle zdeformovaných nohou. Máša píše, aby Líza v létě přijela do Křemence a setkala se tam s Andrejem. Ta má ale nápady. O Křemenci Líza nepřemýšlí ani chvíli. Všechno v ní volá ne, ne a ne, do rodného města už nikdy nepojede. Od té doby, co zemřel tatínek, jsou její povinnosti na východě skončeny. Neumí si představit, že by šli s Andrejem na místo, kde stával dům jejích rodičů a teď je tam prašné nebo blátivé místo se zastávkou autobusů. Že by spolu stáli tam, kde bývalo ghetto a odkud ho i všechny jeho příbuzné odvezli. Že by spolu šli na horu, kde kdysi v trnkovém houští Andrej vysekal malou světničku, k níž vedla trnkovým křovím chodba, o které věděli jenom oni dva. Na jaře tam zdobil její pohlaví malými bílými trnkovými květy se žlutými pestíky. Protkal kvítka chmýřím a voňavými květy jí ověnil vlasy, takže Líza byla hned na dvou místech rozsvícená. Pod tou horou, kde tenkrát spolu lehávali, dokud listí z trnek neopadalo, si museli

později Židé vykopat společný hrob a dodnes jsou tam v divé změti pochováni.

Proč se Andrej potřebuje vrátit? Ona musela kvůli tatínkovi. Kdyby tatínek nepřijel ze Sibiře, nebyla by se už nikdy do rodného města vrátila. Zachovala by si je v paměti krásné a živé, jak bylo za Polské republiky, ještě předtím, než se stalo i pro ni městem velikého smutku. Smrt Andreje připouštěla zvolna, léta, a pořád si nebyla úplně jistá. Smrt rodného města však byla tak náhlá a neodvolatelná, že už ji nikdy nechce znovu prožít. Neví, proč by si měla znovu připravit tak velkou bolest.

Proto se lidé většinou nechtějí chodit dívat na mrtvého. Vymlouvají se, že si ho raději uchovají v paměti tak, jak vypadal zaživa, ale ve skutečnosti se bojí, aby nebyl ošklivý. A aby na něm nebylo vidět, že smrt je utrpení. Líza viděla umírat tolik lidí a je přesvědčena, že smrt se podobá životu člověka, dokonce ji kolikrát napadlo, že je jeho zkratkou. Poslední strach nebo radost zůstane chvíli v tváři nebožtíka, zakrátko se rozplyne anebo vyprchá. Potom už tam není nic, prázdná schránka, skořápka, která dosloužila, trvá tak dlouho, dokud neshoří nebo se nerozpadne. Líza ukazovala Líze v Americe jeden časopis se sérií fotografií mrtvých. Byli tam starci, mladé ženy, Japonka, Číňan, černocho, všichni si byli ve smrti rovni. Jenže Líza takové fotografování považuje za neslušnost. Smrt je soukromou záležitostí každého z nás, a lékaři anebo funebráci, kteří tomu člověku dovolili fotografovat, jsou nestoudníci. Jenže v Americe se může všechno. Lidé se dívají na portréty cizích mrtvých v časopise, ale na svoje vlastní mrtvé se podívat nejdou.

Neví, proč se Andrej chce vrátit. Měla by se možná poradit se svou nejmilejší přítelkyní ze studií Adélkou. Musela by ji pozvat, tohle přece nemohou řešit po telefonu, a Líza nemůže opustit kocoura. Adélka ví o Líze všechno, ale tohle by asi nepochopila.

Ne, ona do Křemence nepojede. Jestli se s ní chce Andrej setkat, musí přijet za ní do Karlových Varů. Napíše do New Yorku dopis a nabídne mu, že mu objedná pokoj v hotelu. Napadne ji, skoro s lítostí, že možná ještě před deseti lety by ho pozvala k sobě domů. Ale teď už ne. Co kdyby ji potkal ráno v předsíni, neumytou, neučesanou, nepřipravenou. Ne, Líza už se nechce setkat po ránu s nikým jiným než s Mackem a Micinkou. Chce mít svůj klid, sedět nad svým kafem, k němuž jí k snídani něco sladkého, a pomalu se probírat do nového dne.

Trvá to týden, než napíše dopis. Týden si hraje se svým příběhem a zanedbává i své oblíbené seriály v televizi. Už ani neví, co se děje ve světě. Je jako mladá dívka, která sní o životě. Napadají ji pořád nové a nové možnosti, přehrává si je, pouští si v duchu různé filmy z Andrejova a svého života a někdy si dovolí i happy end.

Jak vroucí a vášnivé bylo jejich rozloučení tenkrát tváří v tvář smrti. A jak rozvážně zní proti tomu psaní, které Líza už týden sestavuje. Před kolika lety by mu byla odpověděla okamžitě a letěla by mu vstříc, ať by byl kdekoliv? Když žena miluje muže, šla by za ním i po kolenou. Snad už Andreje nemiluje, ale možná se ta láska proměnila tím, že z ní vyprchala vášeň. Slýchá od svých přátel a vidí to v televizi, že prý je možné se v šedesáti letech zamilovat. Prý je to pořád krásné. Možná o to krásnější, že už se do lásky nevrátá utrpení, láska se už nepokouší vlastnit, nestojí to za to.

Ale ví to určitě? Jak to může říct předem?

Po týdnu napíše omluvný dopis Máše, v němž jí sděluje, že do Křemence v létě nepřijede. Do New Yorku pošle psaní, v němž projevuje střídmost radost a naděje, že se možná v létě setkají. Zve Andreje, aby přijel v červenci do Karlových Varů.

18. července 1983 stojí Líza na břehu řeky Teplé a dívá se, jak voda plyne.

Teplá teče rychle a divoké kachny vždycky popoletí proti proudu, usadí se na hladinu a kousek se po proudu svezou. Je to jejich hra. Lízu napadne, že celý život plave proti proudu a je pořád na jednom místě, ani kousek se nesvezla.

Je čím dál neklidnější. Minulost se před ní otvírá a ona tam musí jako Jonáš do velryby. Byla v poslední době vyrovnaná a zdálo se jí, že se jí nemůže už nic nečekaného stát, tak klidná, až to v ní vzbuzovalo pýchu. Copak nejsem ani trochu zvědavá? Jsem možná zvědavá, ale jsem také unavená a vybírám si už nejjednodušší cestu. Ostatně, mám na to nárok, prožila jsem přece už dost.

Prochází se po břehu říčky, chvílemi se zastavuje a hledí na kachny. V telefonu zněl hlas stejně jako před lety a Líza pocítila něco jako pád všech břišních orgánů a nesmírný tlak na pánevní dno. Stěží udržela svůj hlas v obyčejné přátelské tónině, protože i krk něco táhlo vnitřkem těla dolů. Hlas padal šachtou do minulosti, musela ho pořád zvedat, nadnášet a držet, aby neoněměla. Někde dole, velmi hluboko, se probudila strašná síla, která spí i v každém ještě nenarozeném miminku a zůstává v nás až do stáří. Musíme ji unést, i miminko ji unese. Vybuchovala by mnohokrát za život tak silně, že by nás roztrhala, kdyby nebyla dobře střežená každodenností. Nikdy by nevěřila, že tělo má svou paměť a že vzpomínka na vášeň dokáže vyvolat ozvěny slastných i úzkostných křečí, vřelého horka a lávovitého chladnutí.

Když položila telefon, lehla si na gauč a musela si odpočinout. Relaxovala, jak ji to učila jogínka Lída. Dech se pomalu uklidňoval, orgány se umísťovaly na svá obvyklá místa a rychle zase stárly. Duše, najednou mladá, se třepotala jako chycený pták v opotřebované kleci těla.

Dnes ráno šla ke kadeřnici a do kosmetického salonu, kde jí vyčistili pleť a udělali masku. Neslibovala si žádné zázraky, ale chtěla udělat všechno, co bylo v jejích silách. Nalakovala si nehty bezbarvým perleťovým lakem a oblékla si kostým, který jí koupila Lída v Americe. Potom se, ne ze zvědavosti, ale protože to všechno stálo tolik peněz, šla na sebe podívat do zrcadla. Jak je to dlouho, co se už sama sobě nelíbí?

Kdysi jí slušelo všechno. Maminka říkala, že by si mohla na sebe vzít pytel od brambor a vypadala by elegantně.

Na kostele Máří Magdaleny odbily čtyři hodiny. Udělala několik rychlých kroků a zadýchala se. Klid, řekla si. Přece tam nepřiběhnu urččená, když už se tu toulám skoro hodinu.

Kavárna Elefant stojí po pravé straně říčky Teplé mezi vřídlem a hotelem Moskva, dřívějším Puppem. Podobá se předválečným kavárnám ve Lvově nebo v Krakově, proto ji Líza zvolila jako místo prvního setkání s Andrejem. Jsou tam kulaté stolky z šedého žilkovaného mramoru na jedné kovové lité noze s bohatými ornamenty. Židle jsou už v jedné části vyměněny, nevydrží nikdy tolik námahy jako stoly nebo skříně. Na oknech v kavárně Elefant jsou bílé krajkové záclony a mosazné kličky a na stěnách je pravé dřevěné táflování, žádný umakart. Všechno je tam pořádné a stabilní, jak to bývalo.

Líza vejde a rozhlíží se. Drží pevně v ruce kabelku z měkké černé kůže a mačká ji. Druhou ruku má v kapse a tiskne nehty do dlaně. Ale na tváři má úsměv a hlídá si ho. Prostě se setkají a popovídají si jako staří známí.

Od stolku v blízkosti okna se zvedne muž, viděla jeho siluetu proti oknu a věděla, že je to Andrej, i když jí ho postavou nepřipomínal. Připadal jí mnohem menší, než býval. Popoběhl k ní, jako by se bál, že se objevila a zase zmizí.

– Lízo, zavolal, ačkoliv musel vědět, že ho vidí.

Pomalů se k němu přibližovala. Byl teď ve světle a viděla mu do obličeje. Vlasy a knír měl šedivé, nos pořád orlí. Oči zůstaly zlaté a živé, to bylo to nejdůležitější. Kdyby ty oči byly na chodbě v Osvětimě, byla by je poznala mezi tisíci jinými fotografiemi. Vždycky snila o tom, že jejich společné děti je zdědí. Kde jsou jejich děti? Někdy se jí zdá, že někde jsou, jenom zůstávají neprojevené. Stojí za ní a hlídají ji jako dva andělé, které Bůh poslal, aby ji chránili. Dobří duchové lásky ji podpírají, aby neklesla.

Objal ji a silně ji k sobě přitiskl. Voněl fajfkovým tabákem a cedrovou kolínskou vodou. Líza se také postríkala francouzským parfémem. Potom se posadili naproti sobě ke stolku a dlouho na sebe hleděli. Žádný z nich neměl brýle, a tak se možná viděli, jako kdyby byli mladí, bez vrásek. Líza byla ráda, že si Andrej nevzal brýle, a začala se smát dlouho a klokotavě, smála se jako tenkrát před čtyřiceti lety na hoře ve světničce z trnek. Musela vytáhnout kapesník, protože velká radost táhla za sebou pláč. Pláč byl pod radostí, mohl se rozlít kdykoliv v jezero. Vzpomněla si, že kdysi, když mu odevzdávala tělo, duše se napřed smála a potom plakala. V rozplynutí se smích i pláč prolnou. Tam někde v moři odevzdanosti lehce nadnášeny pluly jejich společné děti. Když se dech uklidnil a pohyb těl ustal, když smích a vzlyky odezněly a pot oschl, nastalo ticho. V něm slýchávala šťastný smích nenarozených.

Vztáhl k ní ruce. Na levém prsteníku měl veliký zlatý pečtní prsten s monogramem.

– Podej mi ruce, řekl, a ona mu podala své stárnoucí ruce, které vysychaly, ač je mazala drahým krémem. Tělo začne najednou schnout, jako by pořád trpělo nedostatkem vody, na povrchu stříbrně šupinatí a nedá se s tím nic dělat.

Podala mu ruce a on je stiskl. Jeho ruce byly teplé a suché jako tenkrát. Prsty měl pořád dlouhé a štíhlé a neviděla, aspoň bez brýlí, žádné vystouplé klouby ani žíly.

Drželi se za ruce a vypadali jako lázeňský pár. V lázních se muži a ženy spárují hned při prvním večírku a potom chodí pořád spolu. Myšlenka, že má v Karlových Varech konečně známost, se Líze zalíbila, a dokonce si přála, aby ji viděli její bývalí kolegové a kolegyně a její nynější sousedky.

– Vypadáš hezky, řekl Andrej, pořád jsi hezká, Lízo.

Teprve teď si uvědomila, že spolu mluví měkkou polštinou, jazykem své lásky. Mluvil dobře, asi se už rozmluvil s Mášou v Křemenci. Její polština byla trochu neohrabaná, vždyť ji nepoužívala už tolik let. Za chvíli se jí zmocní. Jazyky mají podivuhodnou schopnost vybavovat se na místech, kde jsme je používali, a v přítomnosti lidí, s nimiž jsme mluvili.

– A ty máš pořád zlaté oči.

Vzpomněla si, že když se milovali v trnkách a on byl svlečený, byla také jeho kůže zlatá. Když se milovali ve slunci, zářilo zlatem celé jeho tělo. Líza se červená, propadá se do dívčího zmatku.

– Co si dáš, Lízo?

Probrala se a uviděla, že u jejich stolku stojí hezký mladý číšník, a překvapilo ji, že je ve staré známé kavárně Elefant.

Objednala si vídeňskou kávu a potom se chvíli dívala z okna. Po nábřeží chodili lidé v párech a cucali vřídelní vodu. Všichni mají zkažené trávení, jen oni s Andrejem jsou zdraví, přežili čtyřicet let odloučení a jsou zase spolu.

– Nedáme si něco silnějšího?

Zavrtěla hlavou. Už takhle se celá uvnitř třásla. Co by se stalo, kdyby rozčilení vystupňovala ještě nějakým alkoholem? Probuzení láska je silnější než všechny drogy a tělo je už slabé.

Andrej si objednal Bloody Mary.

Pak dlouho mlčeli a dívali se z okna. Oba napadlo všechno, co nechtěli říci. Líza by se ráda zeptala, proč přijel a co po ní chce. A Andrej by rád získal Lízín dávný obdiv, její důvěru a lásku. Musí okamžitě začít, ale jak? Po dlouhém přemítání z něho vypadne americká otázka:

– Jak žiješ, Lízo?

– Dobře. A ty?

– Jsem spisovatel.

– Ty jsi spisovatel? A co píšeš?

– Romány, povídky. Literaturu.

– A o čem píšeš?

– O holocaustu.

– To je mi líto.

– Novináři se mě často ptají, proč je to v každé mé knize. Odpovídám jim, že se tématu nemůžu zbavit. Bylo to příliš silné. Ale taky píšu o lásce. O lásce a o smrti, to jsou moje témata.

– O jaké lásce? O šťastné?

– Většinou nešťastné. Kdyby to nebyl můj problém, tak bych o tom nepsal. Já si totiž myslím, že šťastná láska neexistuje. Že člověk může být šťastný jen chvíli. Pořád jsem, Lízo, na tebe vzpomínal.

– Byla jsem v Osvětimi a hledala jsem tě mezi portréty. Ti lidé na mne hleděli, někteří měli strach, jiní žasli, co se to s nimi děje, jiní vyčítali, ještě jiní na někoho silně mysleli, na někoho, koho milovali, proudilo z nich tak silné záření, že jsem to nesnesla a utekla

jsem. Jsem asi tak slabá, že jsem neunesla jejich pohledy. A když si představím, co vydrželi oni.

– O tom právě píšu. Je to moje povinnost k mrtvým. Často si připomínám, že žiju život za všechny, kteří tam zahynuli. Nemohu být ani nešťastný, protože oni si to nezaslouží. Taková náhoda, že jsem přežil.

– Žádná náhoda není.

– Jak to, že není? Snad si taky nemyslíš, že když zašlápnu mravence, není to náhoda. Co jsme jiného než mravenci? Nejsi náhodou v nějaké sektě?

– Nejsem, ale věřím v Boha a v osud. Přesvědčila jsem se, že když člověk nemá umřít, může dělat, co chce, a neumře. V mé rodině všichni několikrát čelili smrti.

– A co děláš ty?

– Byla jsem lékařka, ale teď už jsem v penzi.

– Medicína je věda a ty jsi taková fatalistka. To bys pak nemusela člověka léčit a on by neumřel, kdyby si to Bůh nepřál.

– Viděla jsem tolik umírajících. Jiní doktoři šli pryč, protože se jim zdálo, že umírajícím už není pomoci. Ale já u nich seděla třeba celou noc. Když už jsem jim nemohla pomoci žít, musela jsem jim aspoň pomoci umřít.

– Myslíš eutanazii?

– Ale ne. Prostě jsem u nich seděla a držela je za ruku.

– Každý máme jinou zkušenost. Já jsem se přesvědčil, že jsme na světě jen jednou a že všechno je konečné.

– A čím bys to dokázal?

– Já po tobě taky nechci, abys mi dokázala Boha. Ale když už chceš vědět, proč pro mne žádný Bůh není, tak ti to řeknu. Kdyby byl, nedopustil by vyvraždění Židů. Čím mi zdůvodníš, že jich nechal zabít šest milionů? A byl by zachránil Sodomu a Gomoru, kdyby tam

našel deset spravedlivých, jak slíbil... Co je to spravedlnost? Něco, co neumíme udělat na světě, a tak jsme si vymysleli, že se uskutečňuje bez nás až po smrti. Všechno spoléhání na Boha je jen lidská slabost a lenost. Bůh není nic než naše představa o nás samých.

– Já nevím, pokrčila rameny Líza. Všechno se snad nemusí zdůvodňovat.

Z velké radosti náhle padá do smutku. Střemhlav.

Druhý rozhovor se jim podaří navázat až po chvíli ticha, kdy oba pozorují páry, které se hlasitě baví, smějí se a promenují se podle řeky Teplé. Jak ráda by se oddala lehkosti krátkodobého flirtu, která člověka osvěží třeba na celý rok, možná i na zbytek života. Lidem jde o zpestření, o ornament, nikoli o změnu. Jenže Líza ví, že tohle jí nikdy nebylo a už asi nebude dopřáno. Narodila se příliš těžká.

– Pojď vzpomínat, Lízo. Vyprávěj mi, jaké to dřív bývalo v Křemenci.

– Já nemohu, řekne Líza a div se nerozpláče. Přece jsi sám viděl, jaké to tam teď je. Pamatuješ si stejně dobře jako já, jaké to tam bylo.

– Pověď mi, jak jsme byli mladí a jak jsme se milovali.

Copak ji přijel mučit? Háček jeho otázek se Líze zařezával do rtu, má ji celou na vlasci, může si s ní dělat, co chce. Andrejovi je Lízy líto, ale nemůže si pomoci. Přijel proto, aby se dozvěděl, jak to tenkrát bylo. Ano, poznává ji – tmavé hnědé vlasy jsou dosud tmavé a lesklé, tmavomodré oči obrostlé dlouhými řasami, bledě růžová pleť, jenom pihy se vytratily. Je to děvčátko, které tolik miloval. Byla to opravdová láska? Anebo to byl především strach z přicházející katastrofy, úzkost, že nepoznáme lásku dřív, než umřeme? Ano, ta zvláštní kombinace lásky a smrti ho zajímá. Potřeba úniku, rozptýlení strachu, vítězství lásky nad smrtí.

– Nikdy později jsem s žádnou ženou nebyl tak úplně jako s tebou, Lízo. Ty jsi měla být moje žena.

Líza k němu sedí z profilu, dívá se do zdi, rozhodnutá neplakat.

– Tak proč jsi mne po válce nenašel?

– Čekal jsem, že se ozveš, a když ses neozvala, tak jsem chtěl být co nejrychleji co nejdál, to snad chápeš, ne?

– To, o čem píšeš, není asi láska. Píšeš o tom, protože bys rád věděl, co to je.

Jak ví, o čem jsou jeho knihy, když je nečetla? Andrej se malinko urazí, ale hned se napomene. Copak to není jedno, co si Líza o jeho psaní myslí? Rád by věděl, co si o něm myslela tenkrát, když byli mladí. Cítí zase bahnitou vůni puškvorcového jezírka, sladce trpkou vůni trnkových květů, a Lízino pohlaví se před ním rozvírá jako květ rododendronu v klášterní zahradě. Všechno, co bylo potom, se propadá hluboko do nepaměti. Setkání s první a největší láskou po čtyřiceti letech v kavárně. Může být něco romantičtějšího?

Líza mačká v rukou kapesník, má ho připravený, kdyby se rozplakala. Tak proto přijel, aby jí vzal, co bylo v jejím životě nejkrásnější? Aby to popsal, a tím se toho zbavil. Chvilku přemýšlí o útěku, ale pak se stydí. Nesmí sama sebe litovat. Vážil tak dlouhou cestu a ona mu teď nechce udělat k vůli ani takovou maličkost, aby ho vyslechla. Když nemají nic společného v přítomnosti, musejí do minulosti. Andrej ji chce vrátit tam, kde se rozešli. Možná odtamtud najdou nějakou společnou stezku, snad se mohou zase sblížit. Líza nemá trpělivost a bojí se bolesti. Když mu řekne pravdu, snad se nad ní slituje.

– Opuště, řekne nahlas. Ale já nechci vzpomínat. Máša říká, že vzpomínat se nemá, člověk přece má dost práce s každým součas-

ným okamžikem a nemá se vracet. Minulost znetvořuje přítomnost, nic potom nevidíme tak, jak to je. Pořád všechno posuzujeme, hodnotíme, rozdělujeme na dobré a špatné.

– Ty mne taky posuzuješ. Nebereš mne takového, jaký jsem. Cítím přece, že se mnou nesouhlasíš.

– Neobracej všechno proti mně, prosím.

– Přijel jsem do Evropy vzpomínat a ty chceš na všechno zapomenout. Kdyby byli všichni jako ty, tak by se mohlo všechno pořád opakovat, i holocaust. Bylo mi líto, žes nechtěla přijet. Proč jsi vlastně nepřijela? Mohli jsme spolu jít na horu, pamatuješ na naši světničku?

Líza se lekne, jako by byla přistižena při něčem nemravném, dokonce cítí, jak se zase červená. Jak tenhle cizí člověk o tom ví?

Už ji má zase na udičce. Vytáhne ji z vody, prohlíží si ji ze všech stran. Ano, měl ji první, aspoň někde byl první. Na nic jiného tenkrát nemyslel než na ni. Nic jiného nechtěl než být s ní, u ní a v ní.

– Pamatuješ se na naši světničku? řekne znovu a hlas se mu chvěje. Všimne si, že se Líza červená, a žasne.

– A pamatuješ se, co jsme si tenkrát u kříže slíbili? V jeho hlase je něco vlezlého a úskočného. Líza cítí na tváři číhavý pohled. V té chvíli hněv zaplaší lítost a Líza začne křičet. Vlastně dusí v sobě křik, protože je slušně vychovaná, a to ji zlobí ze všeho nejvíc.

– Ty se ptáš, jestli se na to pamatuju? Ty, který jsi slib nedodržel? Co si vůbec o sobě myslíš? Proč se mi pleteš do života teď, když už jsme staří? Já hloupá jsem na tebe čekala. Já slib dodržela, ale ty ne. Copak sis myslel, že stačí poslat mi jeden dopis? Že si mne tvůj ztracený dopis najde v tom poválečném zmatku? Jak sis to vůbec představoval?

– Ty ses nevdala?

- Přece jsem ti slíbila, že se nevdam.
- Ty moje malá, milá, řekne Andrej shovívavě. Líze hněv sluší a Andrej už ví, na čem je. Kdyby chtěla utéct, nepustí ji.
- Šla bys se mnou do Ameriky, kdyby tenkrát Máša neztratila dopis?
- Šla bych s tebou kamkoliv. Dodržela jsem slib až dodnes, protože jsem ho brala vážně. Teď ale vidím, že jsem se měla asi zařídit jinak. Že by sis přál, aby o mne bylo postaráno. Nech toho, Andreji. Jestli mne nepřestaneš týrat, tak hned odejdu a nikdy mne už neuvídíš.

Upřeně se na ni podíval. Pozoroval každý pohyb v jejím obličeji, pohyby jejích rukou a prstů. Bylo to vzrušující. Jak byla krásná, když se zlobila. Tváře a rty jí zrudověly, tmavomodré oči blýskaly, byla živá, jeho Lízinka, žádná svíčková bába, žádná zapšklá penzistka.

- Vážně ses kvůli mně nevдалa? Nemohu tomu věřit. Taková krásná žena. Musela jsi mít hodně mužů. Měla jsi hodně milenců, Lízo?

Líza se dusí hněvem. Buď bude muset odejít, anebo se s ním usmířit. A proč by s ním nemohla hrát hru? Proč by nemohla lhát?

- Ano, zasměje se. Měla jsem hodně milenců, chceš vědět, který z nich byl nejlepší a jaké to bylo?

- Budu rád, když mne poctíš takovou důvěrou, odpoví Andrej vzrušeně.

- Myslela jsem si, že budeš rád, ale nebudu o tom mluvit. Je to moje věc. Chtěla bych, abychom byli veselí. Jsme spolu přece jenom chvilku. Už jsem se natrápila dost a nedávno jsem se rozhodla, že už budu jenom šťastná. Na světě je tolik zármutku, proč bych ho měla ještě rozmnožovat?

- Nejsi v nějaké sektě?
- Proč bych měla být v nějaké sektě?

– Všude je teď plno sekt a všechny slibují člověku, že bude šťastný, když se k nim přidá. Tebe ještě nenavštívili zástupci nějaké sekty a neucházeli se o tebe?

Líza zavrtí hlavou.

– Vybírají si osamělé lidi, zvláště ženy v tvém věku, protože ty jsou obyčejně nešťastné. Ani jsem se nezeptal, jestli máš nějaké dítě.

– Byla jsem lékařka. A když chce žena léčit lidi, musí se rozhodnout, jestli bude mít rodinu, anebo dělat medicínu. Nikdy jsem nebyla nešťastná a nejsem ani teď.

Andrej si u mladého číšníka objedná druhou Bloody Mary. Přinesou mu ji, je červená a okraj sklenice je namočený v mletém černém pepři. Líza si dá Mattoniho kyselku a sachtord se šlehačkou. Než jí objednané přinesou, rozhodne se, že si nasadí brýle a prohlídne si Andreje. Dlouho se hrabe v kabelce, až třesoucími prsty nahmatá pouzdro s brýlemi. Má nové obroučky, nejdražší, co v krámě měli. Čeká, že se Andrej vyzbrojí také brýlemi, ale neudělá to. Je to od něho laskavé.

Vidí, že v obličejí ztloustl a na tvářích a na nose má červené popraskané žilky, asi někdy pil. Také váčky pod očima svědčí o porušené funkci ledvin. Musí okamžitě přestat být lékařkou a vrátit se zas do věku dívčí nevinnosti. Andrej má šarm a je pro ženy přitažlivý. Oči má sice stále zlaté, ale je v nich úzkost a nejistota. Nevyrdrží se jí dívat do očí, pořád pohledem uhýbá. Tenkrát, když se milovali, chtěl, aby měla otevřené oči a aby se mu dívala do očí. Mhouřil přitom levé oko a úsilím odhaloval horní zuby. Líza si prohlíží rty a zdá se jí, že se na nich usadila lhostejnost, která může být i krutá. Najednou si uvědomí, že je neslušné někoho si takhle prohlížet, sundá rychle brýle a uloží je do pouzdra.

– Vyprávěj, Lízo.

- Vyprávěj teď ty. Co jsi dělal celou tu dobu. Vyprávěj o své ženě a o svých dětech.

- Když nepřišla na můj dopis žádná odpověď, odjel jsem do Ameriky. Vzal jsem si americkou Židovku, její předkové pocházeli také z Ukrajiny. Žili v Detroitu, její babička ještě měla paruku, nenosila spodní kalhotky a mluvila jen jidiš. Sára, tak se jmenovala moje žena, chodila do večerních kurzů jidiš a nutila také naše děti, aby se to učily.

- Byla ortodoxní?

- Byla v americké komunistické straně. Potom se z ní stala militantní feministka. My Židé to nemáme nikde lehké.

- Proč mi pořád říkáš, že jsi Žid?

- Protože jsem.

- Na tom přece nezáleží, není to důležité.

- Ty jsi nebyla ve vyhlazovacím táboře. Přežilo nás málo, a proto musíme držet spolu. Je naší povinností žít za ty, kteří nepřežili, a hlásit se k tomu, co jsme. Tomu ty ale nemůžeš rozumět.

- Pro mne jsou všichni lidé stejní. Když jsou nemocní, starám se o ně a dělám všechno, abych jim vrátila zdraví. A vadí mi, když si někteří lidé myslí, že jsou lepší než ostatní.

- Žádný jiný národ na světě nevytrpěl tolik jako Židé.

- A co když Pol Pot vyvraždil tři a půl milionu Rudých Khmerů. Pořád se mluví o nacismu, ale co udělal svět proti Pol Potovi?

- Lízo, řekne Andrej a stiskne jí ruku. Přece jsme se po tolika letech nesetkali, abychom si povídali o politice a o tom, jak je svět nemravný. Rád bych si připomněl všechno, co bylo hezké.

- Tak mi pořád nepřipomínej, co jsme zkusili. Já ti také neříkám, co hrozného mne potkalo.

Je jankovitá, říká si Andrej, jako tenkrát. Pořád tak vzrušivá a vzrušující. Je v ní víc života než v těch mladých blazeovaných ženách. Člověk se s ní ani chvilku nenudí.

Líza hledí z okna a pozoruje, jak venku chodí šťastní lidé. Tolik by si přála být také šťastná, dokonce si to umínila a udělala si z toho program. A místo toho se jí zdá, že Andrej čeká, až se rozpláče a že z toho bude mít radost. Má ji nabodnutou jako brouka nebo motýla na špendlíku a pozoruje, jak mele nožičkami a jak jí buší srdce. Proč si dala takovou práci s účesem a s oblečením, když je průhledná a nemá se kam ukryt. Hlídá bradu, aby se netřásla.

- Netrap mne, Andreji. Jestli jsi mne přijel trápit, tak radši odjeď.

- Já že tě přijel trápit? Ale Lízo, jak můžeš být tak nespravedlivá. Když jsi odpověděla na můj dopis, těšil jsem se jako blázen. Jsem možná slavný, moji čtenáři mi píší dopisy, chodí na moje čtení. Kritiky jsou příznivé, srovnávají mne - ale proč bych ti to říkal? Pro nás dva to není důležité. Cítím se sám. Jsem vděčný za to, že jsem tě našel, a udělám všechno, abych tě zase neztratil.

Líza se omluví a vstane. Jde na záchod a dává si záležet, aby na chůzi nepoznal, že jí tečou slzy. Na záchodě si nabere vodu do dlaně a přikládá ji k očím. Vyplachuje oči vodou a černá barva z řas jí stéká po tvářích. Musí se znovu nalíčit a přepudrovat. Dívá se na sebe do zrcadla a připadá si nejubožejší z ubohých. A hned se za sebelítost plísňuje. Musí to vydržet. Člověk se prostě své minulosti nezbaví. Ještěže byla tak mazaná a pozvala ho do kavárny, odkud může kdykoliv utéct. Rozhodne se, že uteče, ale jak se blíží ke stolku u okna a vidí zezadu do sebe zhroucenou postavu, je jí Andreje líto. Snad ani není zlý, myslí si. Jí zůstala maminka a sestra, a dokonce se setkala i s tatínkem, on nemá nikoho. Člověku je těžko, když nikam nepatří.

- Co kdybychom se trochu prošli, navrhone, když se vrátí ke stolku.

Venku na nábřeží se Líze udělá líp. Andrej jde vedle ní a pořád je o hlavu větší, Líza se tedy musela také zmenšit. Andrej má na sobě stříbrošedý lehký plášť, který se dobře hodí k barvě jeho vlasů a vousů. Má pořád husté vlasy sčesané k jedné straně na pěšinku. Chlapecký účes podivně kontrastuje s jeho mužnou tváří. Občas si přejíždí dlaněmi po spáncích a uhlazuje si skráně. Andrej je fešák a Líza je ráda, že se prochází po Karlových Varech právě s ní. Občas se s potěšením podívá, jak jim to sluší v odrazu ve výkladní skříni. Jdou spolu kolem vřídla, zajdou dovnitř, chvíli posedí a dívají se na tu obrovskou sílu, která v poryvech vyráží s jakýmsi hněvem z nitra země. Líza vypráví Andrejovi, že když přišly s maminkou do Karlových Varů, byl pramen mnohem silnější. Potom, aby smazala špatný dojem ze socialistické kolonády, ukáže honem Andrejovi svůj oblíbený dům Felix Zawojski, podle jejího mínění nejkrásnější dům v Karlových Varech. Je secesní a na balkonech jsou ručně tepané mříže, s jemnými a bohatými ornamenty, nikde na světě snad nejsou tak krásné mříže jako v Karlových Varech. Na každém domě jsou jiné, někdy i na každém balkonu, i na hřbitově a na zahrádkách kolem hrobů jsou mříže krajkově tepané. Balkony na domě Zawojski připomínají umně utkaná hnízda nějakých velkých vzácných ptáků.

– Kdo to byl Felix Zawojski? zeptá se Andrej.

– Krejčovský mistr. V roce 1901 dostavěl dům podle projektu vídeňského architekta Haybäcka a otevřel nejznámější a nejmodernější módní ateliér v Karlových Varech. Šil tu anglický král Eduard VII., zákonodárce veřejného mínění v módě po celé Evropě.

Perský šach Mustafa Eddin udělil Zawojskému právo navštěvovat jeho zámecké komnaty a jeho čtyři manželky. Ale podívej, nahoře, na ty veliké a krásné maskarony a na květinové úponky, není to krásné? Ten dům má ještě jednu stranu obrácenou k řece. Chceš se tam podívat?

– Ani ne, umím si to představit.

– Tváře těch žen jsou tak klidné. Takhle si představuju sfingy. Viděl jsi někdy sfingy?

– Moje žena byla posedlá cestováním. Sotva jsme se odněkud vrátili, už zase plánovala další cestu. Musela být pořád ve společnosti, a když jsme byli sami doma, visela na telefonní šňůře. Měli jsme telefony i v koupelně a na záchodě. Vlastně mne pořád vytrhovala z práce.

– Půjdeme na kolonádu.

– Napřed chtěla předělávat mne, a když jsem se nedal, začala předělávat svět. Chtěla, aby bylo všechno jiné, lepší. Ráda by udělala pro každého něco dobrého, a vždycky se nakonec ukázalo, že to ten člověk anebo lidstvo nechce. Ona si pak myslela, že si to ti lidé nezaslouží, a byla pořád zklamaná. I za mne.

– Byl jsi s ní někdy šťastný?

– Napřed jsem myslel, že jí musím být věrný. Byl jsem tak vychovaný, znala jsi přece moji matku. Deset let jsem užíval brom a potom jsem si našel milenkku. Od té doby, musím se ti ke své hanbě přiznat, jsem měl milenkky až do její smrti. Aspoň jsem jí neubližoval.

Jdou teď po kolonádě Karla IV. a Líza si klade otázku, jaké by bylo jejich manželství a jestli by jí byl také nevěrný. Na vyvýšeném místě, ve výklenku uprostřed kolonády, hraje lázeňský orchestr Mendelssohna.

– Pamatuješ na naši *Hausmusik*? Hraješ ještě na housle?

– Kolikrát jsem si vzpomněl, jak jsi seděla v bílých šatech u černého těžkého křídla u vás v saloně a hrála. Byla jsi tak lehká, tak průhledná, tak čistá, a nikdo nevěděl, že jsi moje. Takhle jsem tě viděl celá ta léta, jako prelud, který se kdysi přede mnou vznášel a ukazoval mi cestu. Kdybych byl po ní šel, byl bych býval snad šťastný. Ale já uhnul. Možná jsem po té hrozné zkušenosti z koncentráku už nikdy nemohl být šťastný.

Jak se lituje, myslí si Líza, jak je sentimentální. Ale lidé mají rádi sentimentalitu a kýč. V tom přece poznávají sami sebe z té lepší stránky.

– Tolik ses mi líbila. Myslíval jsem si potom často, proč nesedíš v mém domě v bílých šatech a nehraješ. Vidina dívky s dlouhými tmavými lesklými vlasy, jak krásnou nohou v lakovaném střevíci šlape na zlatý pedál, mne pronásledovala celý život.

Jak dlouho jí nikdo neřekl něco tak banálního, a přece krásného. Ne, není jiná než ostatní ženy, jenom neměla na tyhle drobné a příjemné hlouposti nikdy čas. Jak dlouho jí nikdo nelichotil?

– Hraješ ještě na housle?

– Nehraju. Za války se to všechno někam ztratilo. V koncentráku se ze mne stal jiný člověk. Ale teď bych se chtěl vrátit tam, kde jsem byl tenkrát, když jsem tě miloval. Bylas moje dobrá víla, posestrima, pamatuješ?

Líza zůstane stát a mlčí. Vedle nohy jí chrchlavě bublá horký pramen a zvuk připomíná chropot umírajícího. Zdola jí stoupá po nohách horká pára a plíží se pod sukni. Jak strašný musí být tlak blízko jádra, jak temné a hrůzné to tam je. A ta hrůza se sladce směje a nabízí štěstí.

– Buď se mnou, Lízo.

Chvilku ještě slyší Líza zdálky Mendelssohna, ale potom všechno přehluší hukot, jako když startuje jumbo jet na cestu přes Atlantik.

Ten řev bere s sebou všechny myšlenky, ani jedna nezůstává, bere s sebou i všechny zvuky a Líza se ocitá na cestě. Šlape ve vzduchu, odráží se rukama od nehmotných stěn. Hukot, nic jiného než zvukový proud, z něhož není úniku. Líza musí honem zpátky na zem. Konečně cítí zas půdu pod nohama. Zašoupe radostně podrážkami a písek skřípe, jako by šlapala po kostech. Skřípot prolne Mendelssohnův koncert. Líza chvíli poslouchá falešné kvílení houslí.

– Šla bys se mnou do Ameriky?

Její tvář je našťastí ve stínu. Kdyby byla na slunci, možná by prozradila, co chce Líza utajit. Ohřívá se a mládne, pije po doušcích, jí po troškách. Zavírá dveře a okna, spokojí se s jiskrou, která vzešla z popela, a bude si hýčkat svou starou moudrou lásku. Co odpoví? Kdyby řekla ano, možná by poznala, jestli to myslí doopravdy. Anebo kdyby se mu teď podívala do očí.

Andrej ji bere kolem ramen a tiskne ji k sobě. V té chvíli se i jemu zdá, že se všechno vrací. Proč by nemohli navázat tam, kde přestali? Hladí Lízu po zádech a po bocích. Je pořád žádoucí jeho první láska. Čichá Lízinu vůni a napadne ho, že její tělo je brána k jeho jinošství.

– To je jedno, žes nepřijela do Křemence, šeptá jí do vlasů. Hlavně, že jsem tě našel. Nejdůležitější je, že jsi.

Líza se chvěje jako tenkrát. Vymaní se jemně z jeho náruče, zhluboka dýchá a vrací se do svého těla, ohraničuje se. Musí se uklidnit, počkat. Rozmyslet si to.

Andrej se znovu ptá, jestli by s ním jela do Ameriky. Tentokrát je už v jeho hlase netrpělivost, snad potlačuje i hněv. Měl tuto otázku na dnešek připravenou?

– Já nevím, řekne konečně Líza. Je to všechno moc rychlé. Neviděli jsme se čtyřicet let. Nevím teď vůbec nic. A přijel jsi přece na týden, nebo ne?

- To je pravda, souhlasí Andrej. Odpusť mi. Všechno jsem vždyc-
ky ztratil, protože jsem to neudělal hned.
- Takové věci nedělá člověk, řekne Líza.
- A kdo tedy?
- Dělá je Bůh.

Pořád se ptá maminky, ale ta neodpovídá. Je snad i tohle znamení? Co vlastně Líza chce? Chvillemi žasne nad tím, že nejspíš nechce nic. Spokojí se s jiskrou, která se rozhořela v klidný a pomalý plamen, teplo proniká všude, tělo i duše okřívají a mládnou. Maminka také nechtěla vidět tatínka, když se vrátil ze Sibiře. Byla tenkrát tak stará, jako je teď Líza, a Lízu ani na okamžik nenapadlo, že by snad Aňa přestala mít Alexandra ráda. Tatínek se na to také neptal. Není snad tohle opravdová láska?

Líza vaří bigos, mamčinu oblíbené jídlo. Andrej nejedl bigos od té doby, co přišla do Křemence sovětská armáda. To jídlo jídal vždycky u nich. Jeho maminka vařila košer a nevzala by do úst vepřové. Její muž i syn však nechodili ani do synagogy a ona je kupodivu nenutila. Líza si ráno přivstala a běžela k řezníkovi. Jak dlouho už nebyla po ránu tak čiperná a svěží. Koupila vepřové, jehněčí, hovězí a kousek klobásy. Koupila taky kyselé zelí ze sudu a teď se už bigos vaří a byt je naplněn čpavou vůní. V troubě peče Líza české buchty podle mamčina receptu. Kočky jsou vykartáčované. Všude prostřela Líza bíle, do tuha naškrobené dečky, vzorek madeira. Pod ikonou zapálila červené světlo, vzpomínku na dům, kde byli Andrej a jeho rodiče tak vítanými hosty.

Je to hra a Líza si každou chvilku připomíná, že ji nesmí brát vážně.

Přesně v půl jedné zastavil před domem taxík. Andrej pomalu vystoupil do letního poledního slunce, které ho celého pozlatilo. Její milenec, muž, s nímž se sezdala před Bohem. Pán Bůh je vidí i teď, a jestli si přeje, aby byli spolu, tak budou. Líza pozoruje, jak se

jediný muž jejího života pomalu rozchází a stařeckým krokem míří ke vchodu do domu. Chůze asi po sto metrech zvláčňuje, páteř se napřimuje a před domem už omládlý Andrej přeskočí díru po rohožce. Ozve se naléhavý hlas zvonku. Líza si honem rozváže sváteční zástěru a hodí ji do skříně. Celá uzardělá spěchá ke dveřím. Výtah z umakartu se mu bude zdát malý, možná ho nebude umět zavřít.

I předsín se pro něho zdála úzká. Každý se Líze diví, proč nebydlí v jednom z těch krásných štukových domů s bohatými mřížemi na balkonech, s vysokými stropy, mosaznými klikami a kličkami na oknech a dveřích. Sama neví, ale cítí se v tomhle bytě dobře. Bydlela už v tolika provizoriích, že se musela rozhodnout pro něco definitivního. Nový panelový byt jí připadal nejvhodnější. Mohla mít tři malé pokoje, nepočítali jí tu dvanáct metrů na osobu a i po mamčině smrti může mít jistotu, že jí byt nevezmou. Pokud se něco radikálně nezmění, mohla by tu v klidu dožít až do smrti. Má hodné sousedky, které jí, když byla nemocná, přinášely nákup, a když tu nebyla, obstaraly kočky. Jejich manželé občas Líze za úplatu spraví něco porouchaného.

Pověsila Andrejův kabát na ramínko, ani ho nenapadlo, že by se měl zout. Každý se u ní zouvá, ale jemu nechala boty. V obývacím pokoji, kam ho uvedla, si ho prohlédla zblízka. Měl na sobě zlatožlutou košili s patentními knoflíky a na krku lahově zelený hedvábný šátek se vzorkem ve zlatožluté barvě. Zeptal se, jestli si může sundat sako. Bylo z lehkého jemného plátna přírodní barvy a Lízu napadlo, že se Andrej podobá tatínkovi na té fotografii, která visí na zdi.

– Děkuji ti, Lízo.

– Vždyť jsi ještě nic nedostal.

– Za celý týden v Křemenci jsem se necítil tak doma jako u tebe. Všechno kolem mne mi připadalo cizí. Něco tam s konečnou platností zabili. Nebyl to jenom můj a tvůj život, je to něco podstat-

nějšího a týká se to všech lidí. Snad zabili ruskou duši, byla tam i polská, tu také vypudili. Nic tam už není, jak bývalo.

– Už tam nejsou naši lidé. Ty si neumíš představit, že by ses narodil někde, kde by ti od začátku života lhali, kde by se k tobě nedostaly žádné pravdivé zprávy.

– Tady je to taky tak.

– Ano, řekne Líza, jenže je to mírnější. Já třeba poslouchám německou televizi a vím všechno. Tady lidé chtějí něco vědět a pídí se po informacích. Ale tam už hodně lidí raději nechce nic slyšet. Dal by sis karlovarskou becherovku jako aperitiv? Je to bylinný likér. Recept sestavil nejlepší karlovarský doktor už v osmnáctém století. Ten také předepsal lázeňské kúry, které se dodneška dodržují.

– Dám si, ale jenom v případě, že si dáš taky.

Nalila mu broušený pohárek bledě zlaté kořenně vonící tekutiny a sama sobě krápla trochu na dno. Potom si připili. Políbil ji na obě tváře. Začervenala se a zpotila se na spáncích a na krku. Utekla do kuchyně. Pak ji napadlo, že Andrej stojí uprostřed obývacího pokoje a že mu ani nenabídla židli. Otřela si kapesníkem spánky a krk, vrátila se a slyšela se, jak překotně mluví.

– Posad' se, prosím tě, oběd bude za chvíli. Jsem tak ráda, že jsi přišel. Moc ráda vařím, ale pro někoho. Je mi protivné starat se jenom sama o sebe a o kočky.

– Škoda, že jsi se mnou nebyla v Křemenci. Bylo by to pro nás mnohem jednodušší.

– Já se tam bojím. Celá léta jsme se s maminkou bály, že nás tu Sověti objeví a budeme muset zpátky. Proto jsme si nepsaly ani s Mášou. Ty nevíš, co to bylo za hrůzu, když zastavili před naším domem vojáci v budonovkách. Zrovna v pátek po stranické schůzi, když sbírali lidi a posílali je na Sibiř.

– Pořád se jich ještě bojíš?

– Když přijeli v roce šedesát osm, měla jsem neovladatelnou hrůzu a chtěla jsem utéct do Švýcarska, jenomže maminka nechtěla. Oni si mysleli, že nám jedou na pomoc proti Němcům. Taký si myslí, že kdyby nezbrojili a neuskrovněovali se, byla by na světě pořád válka.

– Tak tu nebud', Lízo.

– Lída chtěla, když maminka umřela, abych zůstala u ní v Kalifornii. Ale já bych tam nemohla žít. Amerika je pro jiné lidi.

– Co si myslíš o Americe?

Andrej dopije skleničku a Líza mu hned nalije novou. Cítí se zase jako na špendlíku. Copak nejsou všechny problémy světa společné? Copak se dá ještě někam utéct? Andrej se tváří, jako by ji zval na nějakou jinou planetu. Opravdu věří, že je tam bezpečí? Líza se bojí o jiskru, která se v ní rozhořela. Z Andreje vane vítr, který může plamen sfouknout, nechrání Andreje, ale plamen, protože láska je jí dražší než on. Je to láska nejen k němu, ale k celému světu. On ji vyvolal, ale může ji možná také zničit. Jak dlouho neměla Líza tolik síly, nepamatuje se, kdy to bylo naposled.

Odejde do kuchyně a Andrej vstane a přistoupí k sekretáři. Ve skleněné vitríně má Líza drahocennosti a cetky, které během svého života posbírala. Andrej si to všechno prohlíží. V Evropě mají lidé víc krámů než v Americe, myslí si. Američani se třeba několikrát za svůj život stěhují, a proto nelpí tolik na věcech. Snad to souvisí i s tím, že všichni Američané jednou svůj domov už opustili. Mají to možná v genech. Děti, když vyrostou, se odstěhují. Jaký je to tady malý svět. Musí se Lízy zeptat, odkud všechny ty věcičky má. Ano, v tom je rozdíl mezi Evropou a Amerikou, že v Americe lidé nikdy nepochopí, jaká je to hrůza být vyhnán z domova.

Líza přistihne Andreje u vitríny, když nese na stůl polévku. Proč nahlíží do jejího soukromí a co si to zapisuje do notýsku? Rozlévá

polévku na talíře a ruka se jí chvěje. Zlobí se na sebe, protože je tak podrážděná. Proč podezřívá Andreje, že je neupřímný? Pořád snad číhá na nějaký projev jeho úskočnosti? Co se to s ní děje? Andrej je na vrcholu spokojenosti. Při polévce se vyptává na původ jednotlivých věcí. Zase ji cpe do minulosti, ale Líza dneska bude hodná a ve všem mu vyhoví. Vypráví tedy o nicotnostech z vitríny – o malovaném velikonočním vajíčku z Křemence, o bílém hrníčku s modrými kvítky, který dostala kdysi k narozeninám od tedy Tamary, mamínčiny nejmladší sestry, která se provdala za českého učitele, a odstěhovali se do ukrajinské části Volyně. Žijí tam dodnes u Pripjatských bažin a mají dva syny, Ljoňu, který se dal k bolševikům a přišel po válce zakládat do polské části družstva, a Volodu, kterého Líza viděla naposledy, když byli malé děti. Jedí polévku s játrovými knedlíčky, Líza nekupuje zavářku, sama dělá knedlíčky ze škrabaných jater. Polívka je zlatá, plave v ní ostře zelená čerstvá petržel, nadrobno nasekaná, a bílé kousky kořenové petržele, slonově žlutého celere a korálové červené mrkve. Copak všechno není minulost? Mamínčiny stříbrné přibory, zbyly po loupeži v penzionu Varšava jen dva. Lžice s jejím monogramem, kterou Andrej ponoří do polévky a ona se oddaně zaleskne, její porcelán, polský bigos a české buchty. Copak oni dva nejsou minulost?

– Kde ses naučila tak dobře vařit?

– Od maminky. Ona se chudinka pořád bála, že si ani neuvařím. Že se o sebe nebudu umět postarat. Ale já se snažím. Ani nevím, jestli kvůli sobě, anebo kvůli ní. Myslím si, že jestli se na mne odněkud dívá, může být spokojená. Stejně se mi zdá, že je tu pořád se mnou. Že odtud nikdy neodešla. Kdybych odjela do Ameriky, možná bych ji ztratila.

– Opravdu ses nevdala kvůli slibu, co jsme si dali u kříže?

– Možná se na slib vymlouvám a ve skutečnosti mne nikdo nechtěl. Řekne to a hned se zarazí, protože cítí, že když žertuje, ocitá se na ještě tenčím ledě. Je tam sama a mohla by se probořit. Třeba se Andrej objevil z nějakého vážného důvodu a mají spolu ještě nějaký úkol. Líza se pokouší povinnosti vyhnout, protože se už nechce o nikoho starat. Má svoje kočky a svůj byt, má všechno, co potřebuje. Ale Andrej to možná nemá. Jednou ho k sobě připoutala a teď ho má možná dostat na starost. Chce se ještě vůbec o někoho starat?

Andrej chválí polévku, rozplývá se nad bigosem a české buchty vynáší do nebe. Líza hladí stárnoucíma rukama bílý, dohladka vyžehlený ubrus. Potom Andrejovi dovolí, aby si zapálil fajfku, ačkoli v tomhle bytě ještě nikdy nikdo nekouřil. Po obědě se Andrej pohodlně usadí v mamčině křesle, pije kávu a kouří. Líza sedí na židli se vzpřímenou páteří. Macek v té chvíli vyskočí na okno a shodí květináč. Líza vstane a plácne ho.

– Co to děláš, vykřikne, ale hned se mu omlouvá. Tohle ještě nikdy neudělal.

Smetá střepy na lopatku a vypráví, jak kdysi našla Macka jako koťátko u popelnice. Jak žalostně mňoukal a celou první noc proplakal. Jak stonal, když ho dala vykastrovat, celé noci tenkrát nespala a dávala mu antibiotika.

– Proč jsi ho dala vykastrovat?

– Má to tak lepší. Nic ho nepronásleduje, netrpí. Vůbec neví, co je stesk a touha. Všechny jeho potřeby jsou pravidelně uspokojovány. Dostává zadní hovězí, o svátcích svíčkovou nakrájenou na nudličky a ví, že ho miluju. Je to nejspokojenější kocour na světě.

– Jak to víš?

– Víím to. Micinka je taky spokojená. Narodila se ve sklepeř divoké kočce, které tam nosím jídlo. Její maminka má každý rok

dvakrát kořata. Micinka má pokoj. Vzala jsem si ji jako kotě ze sklepa, protože Mackovi je už osmnáct let. Brzy asi umře, tak abych tu nebyla sama.

- Je taky vykastrovaná?

- Samozřejmě. S ní to bylo ještě horší. Pořád Macka obtěžovala a on z ní byl nervózní, nevěděl asi chudák, co se po něm chce. Micinka první jaro vyváděla jako divá, musela jsem zavírat dveře na balkon, jinak by snad vyskočila z pátého patra. Pořád se toužebně vlnila, celé noci běhala po bytě. Zvěrolékař říkal, že musíme ještě počkat, až dospěje, ale ona byla posedlá. Musela jsem jí dávat Rohypnol.

- Co to je?

- Prášek na spaní, který si беру sama. Já moc špatně spím, hlavně nemůžu usnout.

Proč to říká? Co je mu do života jejích koček? Jsou u ní spokojené a mají ji rády. Ani je nenapadne, že by chtěly chodit ven. Když sex nepoznaly, nemá se jim po čem stýskat. Nejhorší bylo překonat tu dobu, kdy ještě nebyly jejich pohlavní orgány dost zralé, aby je zvěrolékař mohl odejmout. Líza byla trpělivá, ale těšila se, až bude Micinka klidná. Až tu nebude ta strašná síla, o níž Líza nechce už nic vědět.

Andrej pozoruje tlustou kočku a vypaseného kocoura, dívá se, jak kolem sebe lhostejně chodí a jak se pořád každý zvláště a žárlivě ucházejí o lásku své paní. Připadá si tu jako vetřelec.

- Macek, chudinka, shodil květináč, protože žárlil, řekne Líza.

- Na mne?

- Ano.

Andrej, který předtím cítil jen vůni jídla, vnímá teď pach koček. Touha po plození se nedá odoperovat, není jen v pohlavních orgánech, člověk může zapřít pohlaví, ale nezapře touhu po bloudění

v těch dávných džunglích prastvoření. Ne, do takových hloubek lidský nůž nemůže. Něco tu zakrnělo a nedorostlo, něco se zaplašilo, anebo v rozpuku zmrzlo. Něco neuzrálo, ale není to vinou toho nezralého, stalo se to mocným zásahem zvenčí. Válka zmrzčila život tolika lidí a následně i zvířat, takže nemohli dorůst, dokvést, dozrát a v klidu uschnout a zemřít. Už to nikdy nedohoní, živý nedožene svůj život a mrtvý nedožene svou nesmrtelnost. Andrej si tři roky musel odříkat i jídlo. Od té doby si dopřává všechny požitky života, některé si snad zasloužil, jiné ne. Jestli je Bůh, pak má u něho Andrej protekci. Hřeší a potom se z hříchů vypisuje v románech. Musí přece žít, aby mohl psát, musí chybovat, aby mohl své čtenáře varovat. Prožít víc než oni, víc trpět, aby mohl o tom vyprávět. Nikdy vlastně nebyl bez viny. Moralistické kalendáře, podle nichž žila jeho matka a jejichž pravidla jeho žena vnucovala jiným lidem, v něm pořád někde volaly o pomoc. Se svědomím se nikdy nepokoušel bojovat ani ho neumlčoval. Považoval výčitky za spravedlivý trest a dokázal s nimi žít.

– Kočky jsou tvoje věc, řekl, chtěl bych teď mluvit o Americe.

Líza bere Macka i Micinku na klín. Hladí je pravou rukou. Levou nervózně mačká ubrousek na stole. Má tohle zapotřebí?

– Na světě je příliš mnoho koček, řekne Andrej. Většina z nich se má hodně bídne. Ale tyhle dvě vyhrály v loterii. Na světě je taky příliš mnoho lidí a pořád se rozmnožují.

– Já nemám děti, řekne Líza, ale přece mám starost o budoucnost světa. V Americe se lidé chovají, jako by jejich blahobyť měl pořád růst. Jako by bylo pořád ještě samozřejmé, že děti se budou mít líp než rodiče.

– A proč ne?

– Přece všichni vědí, že zdroje energie nejsou nevyčerpatelné.

– Vědci najdou jinou energii.

- Ty tomu opravdu věříš?
- Vždycky něco našli.
- Ale kde?

Andrej se obrátí k oknu a ukáže na slunce, které svítí do pokoje přes mihotavou bílou záclonu.

- Třeba támhle.
- To myslíš vážně?
- A proč ne?
- Ty si vážně myslíš, že si člověk může s přírodou dělat, co se mu zlíbí? Že ho příroda jako parazita nesetřese, že ho nepotrestá?
- A co sis myslela ty, když jsi nechala vykastrovat kočky?
- Že budou takhle šťastnější, než kdyby se někde toulaly a lidé do nich kopali? Měl bys vidět mé sousedy seshora, jak zacházejí se svým psem. Taky je ten pes zlý, jednou mne kousl.
- A jak víš, že jsou tvoje kočky šťastnější? Jak víš, že jsi udělala dobře, že ses nevdala? A že jsi neměla děti, když je svět přelidněný? Jak to všechno, proboha, víš? Jak jsi přišla na to, že jsi to udělala nejlíp?
- Nic nevím, řekne Líza. Prostě žiju, jak to jde, a snažím se nikomu a ničemu neubližovat. Nech mne žít. Ty si opravdu myslíš, že všichni lidé na této planetě mohou všechno mít? A být šťastni?
- V americké ústavě mají lidé právo na štěstí. Starejme se o sebe, Lízo. Pojed' se mnou, prosím.
- Jsem už moc stará.
- Jsi stejně stará jako já.
- Ba ne, jsem mnohem starší.
- Starala ses o druhé a na sebe jsi zapomněla.

Jak mu má vysvětlit, že je už sobecká a že se za to stydí. Její život se skládá z řady zvyklostí a nemá už odvalu vystoupit z jejich uklidňující návaznosti. Rozhodně neporuší svoje zvyky dobro-

volně. Není už na nic zvědavá, v tom to je. A když člověk ztratí zvědavost, je možná už mrtvý.

– Mám tě rád, Lízo. Ale ty už mne nemiluješ. Odpustíš mi, že jsem tě v tvé samotě vyrušil?

Jak mu má popsat ten klidný plamen, který v ní hoří. Jak mu má říct, že ho miluje stejně jako tenkrát, možná ještě víc. Rozdíl je jen v tom, že tenkrát by s ním byla šla kamkoliv a teď nemůže. Možná ta tichá, silná, stará láska nemá už náboj, který by Lízu katapultoval. Náboj je vášeň, touha těla po rozmnožování. Vzpomene si, jak se před transportem plazila za Andrejem nekonečným kukuřičným polem a on se plazil k ní a setkali se pomocí zvířecích instinktů, anebo jim k tomu pomohla ta strašná síla v každém z nich, která je k sobě přitahovala. Našli se někde uprostřed pole, nastlali si pod sebe kukuřičné listy a milovali se jako dva hadi.

Mohla být kvůli němu zastřelena. A nebylo by to bývalo lepší? Co by si ale počala maminka? Byly spolu tolik let, obě vdovy po živých manželích. Jak to, že si Andrej tolik let na nic nevzpomněl? Kdyby s ním chtěla být, musela by mu především tohle odpustit. Musela by se zříct vši sebelítosti.

– Mluvme o něčem veselejší, řekne Andrej. Už jsme se nafilozofovali dost. A ještě k tomu po tak skvělém obědě. Možná si všechno ještě rozmyslíš. Máme na to přece ještě pět dní.

Při těch slovech Líza cítí, že se rozplácne, protože si připomene devět dní s tatínkem. Omluví se a odejde do ložnice, kde na sebe otevře okno. Zhluboka dýchá, ale slzy tečou, jako by se protrhla nějaká hráz a všechny nashromážděné vody prýštily skrz průrvu. Léta přece neplakala. A teď, všechno tu bylo najednou – chvíle před čtyřiceti lety, kdy se loučila s Andrejem a kdy si mysleli, že je to jen na pár měsíců, nanejvýš pár let; poslední dny s tatínkem, které také takhle počítala. Maminčina smrt. Jsme smrtelní. A my, kdo jsme

se s někým minuli, se s ním už nikdy nemůžeme sejít. Líza pláče nad slabostí a smrtelností, ne svojí, ale Andrejovou, maminčinou, tatínkovou, nad pomíjivostí každého člověka, který tu najednou nemusí být. Všechno, co měl a co chtěl a na co se těšil, odchází s ním, propadá se do hlubin, odkud se to možná jednou zase vynoří, ale za jiných okolností, jako něco úplně jiného. Co neuděláme teď, nestane se už nikdy, a přesto to nemůžeme udělat.

Andrej přijde za ní do ložnice a sedne si vedle na ustlanou postel. Vezme ji kolem krku a pevně ji stiskne. Líza se k němu přivine a pláče tolik, že má za chvíli Andrej promočenou svou elegantní zlatožlutou košili. Hedvábný šátek si už předtím sundal.

– Proč pláčeš, Lízo? Řekni mi, prosím tě, proč tolik pláčeš? A Líza škytavě a mezi záchvaty nového pláče vysvětluje, že nikdy nepláče, až teď to na ni přišlo. A že to přejde a všechno bude dobré. Bude to lepší než předtím, protože odpuštění s pláčem souvisí a ona musí především odpustit sama sobě.

Odpoledne ubíhá, slunce zapadá za horu a Líza se uklidnila. Je jí lehká a příjemně, jako by se rozpustil nějaký kámen. Andrejovi se omluvila a poděkovala mu, že přijel a pomohl jí otevřít stará stavidla. Učesala se, namalovala a sedí teď spolu klidně u odpoledního čaje. Nic nenasvědčuje tomu, že před nějakou chvílí tudy proběhlo pádivým tryskem čtyřicet let. Teď, konečně bez úsilí, dlí Líza zas ve svém čase.

Uvařila silný čaj, kipjatok, konvičku na napařování čaje si přivezla z Volyně, pocukrovala buchty a přinesla ještě krabici bonbonů, které dostala od přítelkyně Adélky. Sladké Lízu uklidňuje, dává si vždycky před spaním něco sladkého, ale přesto nemůže usnout.

Vloží do úst čokoládový bonbon a nechá ho rozkošnický tát. Jenže Andrej se pořád ještě pokouší vypátrat původ pláče, chce

vědět, co udělal špatně anebo co Lízu trápí. Líza neví, jak ho přesvědčit, že ji už netrápí nic. A že tamto byl pláč nad světem, nad naším životem, že to byl pláč z bezmoci, protože s tím nemůžeme nic udělat. A že jí není pomoci, jako není pomoci nikomu.

- Já nejsem nikdy nešťastný, řekne Andrej. Vždycky si uvědomím, že jsem naživu, že jsem všechno přežil. To je přece veliké štěstí, nemyslíš, že jsme tu, že tu spolu sedíme.

- Máš svoje psaní, řekne, ale obávám se, že píšeš spíš o neštěstí. O nešťastné a nenaplněné lásce, jak jsi říkal. Já ve srovnání s tebou nemám nic. Jsem doktorka ve výslužbě, nikdo mne už nepotřebuje.

- Já tě potřebuju. Nikdy jsem tě nepotřeboval tolik jako teď. Kvůli tobě jsem přece přijel. Prosil jsem, abys mi vyprávěla, co jsi všechno zažila. Napsal bych o tom, ale ty nechceš. Chráníš si svoje tajemství. Za to, co člověk prožil, se přece nemusí stydět.

- Jenže já se nepotřebuju zveřejňovat.

V té chvíli se ozve zvonek a oba se leknou, jako by byli přistiženi v nějakém hlubokém soukromí. Líza jde otevřít a Andrej zůstane sedět v maminčině křesle. Byl by rád, kdyby někdo přišel, potřeboval by si Lízu zasadit do jejího prostředí. Přece nemá jen kočky, musí mít nějaké přátele a Andrej by je chtěl poznat.

Poslouchá, jak Líza s někým v předsíni mluví, ale nerozumí ničemu. Příchozí je žena. Snad ji Líza pozve dál. Je dnes tak rozrušená, nikdy neviděl nikoho tak plakat. Slyší, jak dveře bouchnou a Líza ještě zevnitř zastrčí na západku. Pak se k němu dlouhou úzkou předsíní blíží kroky.

- To byla sousedka, řekla Líza. Asi tě viděla, jak vystupuješ z taxíku, a přišla se podívat, koho tu mám. Vzala si za záminku, že si jde vypůjčit knížku. To zrovna, teď odpoledne.

- Mělas ji pozvat dál.

To tak, myslí si Líza, přece tě nebudu vtahovat do své každodennosti. Vždyť za pár dní odjedeš a už se nevrátíš.

Opravdu se Andrej už nevrátí? ptala se sama sebe.

– Mluvili jsme o umění, řekne Andrej, když se Líza ještě zadýchaná posadí na svou židli. Skoro všechno je přece o nenaplněné lásce, o lidském utrpení.

– Bojím se, že dnešní umění je jen dílo myšlenek, chybí mu podstata. Právě umění, ať už je o čemkoli, nás přibližuje k Bohu, těší nás v našem zármutku a přináší lásku. Nevěřím v žádné umění, které se nevztahuje k Bohu. To je potom jen popis zmatku, ve kterém se všichni nalézáme.

– To je hezké, cos řekla. Ani nevíš, jak rád bych někdy uvěřil v Boha, v princip, v nekonečný horizont, v dobro, v lásku. Možná bys mi mohla pomoci. Škoda, že nemůžeš číst moje knížky.

– Proč bych je nemohla číst?

– Napsal jsem je v angličtině.

– Stejně bych je nečetla. Bojím se, že v nich popisuješ to, co je, a bylo by mi to líto.

– Raději půjdu. Zdá se mi, že jsi unavená. Mohli bychom spolu jít zítra na procházku a potom na večeři, co říkáš? Abys neměla žádnou práci a nechala se obsluhovat.

– Nechtěla jsem tě urazit, ale čtu už jenom klasiky.

– Kdyby byli všichni lidé jako ty, nemuseli by spisovatelé vůbec psát.

– Stejně je na světě moc knih. Ale lidé jsou naštěstí jiní a píšeš pro ně, ne pro mne.

– Možná naivně si říkám, že jim nastavuju zrcadlo. Že třeba líp poznají, co je špatné a co dobré, a nebudou se opakovat.

– A ty to víš? Jsi s to posoudit, co je dobré a co špatné?

– Spisovatel se aspoň o to snaží. Neříkám, že se podle toho vždycky chovám. Udělal jsem v životě spoustu špatných věcí a k těm se přiznávám. A stydím se za ně a kaju, když to chceš slyšet.

– To je tvoje věc.

– Už půjdu, ale stejně, Lízo. Víš, že jsem si snad několik let s nikým tak dobře nepopovídal? Moc rád si s tebou povídám. A to ani nemluvím o jídle. Bylo prostě skvělé.

Andrej se na ni dívá tak soustředěně, že si Líza připadá jako ještěrka z průhledného rosolu a srdce jí buší. Píchl špendlík nedaleko srdce a teď se dívá. Líza cítí, že už dlouho nevydrží být dobrou a milou hostitelkou. Zvedne se ze židle, postaví se a opře se oběma rukama o opěradlo. Za oknem zapadá slunce. Na bříze blízko u okna zpívá kos.

Andrej se usměje a je najednou v takové vzdálenosti, že ho Líza vidí jako obráceným dalekohledem.

– Odpusť, jsem už asi opravdu unavená. Ani nevím, co mluvím, je toho na mě najednou moc.

Andrej poprosí, jestli by mu nezavolala taxi. Odjíždí potom zamyšlený v letním podvečerním jasu, v tichém světle už zapadlého slunce. Stíny jsou měkké a stromy, tráva a keře vydechují denní teplo prosycené jejich vlastní vůní. Líza má tyhle chvíle nejraději i z celého léta a ze všech jeho slunečných dní. Otevře dokořán dveře na balkon, poslouchá vábívé trylkování kosa a znovu ji napadne, že je zamilovaná.

Pozdě večer leží v posteli a nemůže usnout. Vzala si už Rohypnol, ale její rozrušení přerůstá možností uspávacího pláče. Pláčem se v ní uvolnil nějaký nový prostor, kam nesměle vstupuje, a je to vzrušující. Snad by už ani nemusela spát a jíst, ale na druhé straně ví, že musí. Duše možná předběhla tělo, anebo se prostě vymyká podřízenosti jeho možnostem. Tělo je opotřebované, neumí mládnout a duše se pláčem omyla.

Kdyby tak mohla spát. Jenže spánek k ní nemůže, snad pro něco velkého, těžkého, co tkví v ložnici, něco živého tu rušivě vibruje. Kolikrát už rozsvítila a dívala se na hodiny, čas noci se nekonečně vleče, ale to, co plodí neklid, nevidí. A není vlastně škoda usnout a zaspát příjemné štěstí? Ne, musí spát a zítra, až se probudí, bude to tu znovu. Musí si odpočinout, aby vydržela další den Andrejovy návštěvy.

Ve dvě hodiny v noci vstane a obleče si přes noční košili župan. Její kočky pak užasle pozorují, co dělá. Vezme pánev a nasype na ni jalovcové kuličky. Položí pánev na plynový plamen, umenší ho, až skoro zaniká, a míchá kuličky dřevěnou měchačkou. Kuličky se začnou pražit a vydávají vůni. S rozpálenou pánví pak Líza běhá po obývacím pokoji a po ložnici a vykuřuje Andreje.

Teprve k ránu usne.

Ráno se probudí s bolavou hlavou. Otevře kočkám konzervu a vrátí se zase do postele. Leží pod vlněnou dekou a prohlíží si svou malou ložnici. Zná tu každou škvíru ve zdi, znovu se dívá na všechny své obrázky. Jak má ráda svůj byt, jak miluje své kočky. Vlezly si k ní do postele, jako by cítily, že je slabá. Přála by si zavřít se v bytě, jako to dělá v zimě, když je venku kluzko a ona se bojí, že by upadla a něco si zlomila. Kdyby tak byla zima a Líza se měla nač vymluvit. Ale je červenec, venku je nový únavný den a ona bude muset vstát a jít na nábreží, kde ve stinném úzkém prostoru mezi dvěma domy pod skalou je dolní stanice lanovky, která jezdí na lesní rozhlednu Dianu. Tam si dala schůzku s Andrejem, nechce s ním už na oběd ani na večeři, nepozve ho k sobě domů. Snese snad jeho přítomnost už jenom v lese. Tam stojí všechny stromy na její straně a brání ji, mechy tam vydechují milost. Líza se chystá mít dnes s Andrejem poslední rozmluvu a zvolila k tomu zahradní restauraci Svatý Linhart uprostřed lesa pod širým nebem. Se všemi lidmi, kteří jí kdy byli drazí, se jí podařilo se v dobrém rozloučit. Nikomu neublížila, nikdo ji nestraší. A Andrej je poslední člověk na světě, kterému by si troufala ublížit.

Natáhne ruku a na poličce nad postelí nahmatá Rilka. Kniha se sama otevře na Elegiích z Duina. A Líza už hledá Devátou elegii a místo, které ji vždycky před nějakým rozhodnutím posiluje, nasadí si brýle a hlavu si podloží vyšívaným polštářem, aby lépe viděla.

Čte:

*Ale že zde být je mnoho a že nás, zdá se,
všemu je zdejšímu třeba, tomu, co mizí a jež tak
divně nás tkne se! Nás nejmizivějších. Jednou
každé, jen jednou. Jednou a víc ne. A my též
jednou. A víc ne. Však to zde,
jednou žes byl, byť i pouze byls jednou:
pozemsky že jsi byl, zdá se, odvolat nelze.*

Odpoledne vede pak svého dávného milence letním lesem a poslouchá, jak Andrej tlachá a šťastně brebentí svou nově nalezenou polštinou. Vypráví o své ženě, chce snad říct, že Líza je lepší. Myslí si možná, že bude chtít s tou ženou soutěžit, má přece jeden významný trumf: je živá. Může se snažit, získat Andrejovu lásku a na stará kolena se jí ozdobit. Jenže Líze je mrtvé líto a drží s ní. Každá žena je bezbranná, když ji pomlouvá její milenec, neřkuli manžel.

Líza přestane poslouchat a pozoruje, jak světlo svítí šikmo do lesa a bukové listí se skleněně leskne. Světelné skvrny se rychle míhají, všechno se třese ve světle a stínu, rozsvěcuje se a zhasíná, a Líze se zdá, že všechny částice, z nichž se les skládá, vibrují. Rozkmitají se i zpomalené částice jejího těla, vezmou ho na slavnost, v jarním, jupiterském háji mládne tělo tak rychle, že skoro dohání včera omládlou duši.

Najednou se uprostřed bukového lesa Andrej zastaví. V zeleném šeru žhnou jeho oči zlatě, jsou jantarové, hadí. Jak je hezký, myslí si Líza, která snad nikdy v Čechách tak pěkného muže nepotkala. Andrej rozpráhne náruč a ona se do ní schová. Andrej ji tiskne k sobě a líbá ji do vlasů. Je zase dívkou v bílé blůze, v tmavo-

modré vlněné sukni a bílých podkolenkách. Blůzka voní šmolkou a vyžehleným škrobem, protože dívka se v červnovém lese potí. Všechno tu vyzařuje největší sílu, již příroda rok co rok ze sebe vydává. Ta velká, strašná síla uvnitř dvou lidí už nevybuchuje jako tenkrát v kukuřičném poli, jen jemně haraší, třese tělem a dává vědět, že je na svém místě.

Les trne ve slastném očekávání, větvičky praskají napětím a jehličí se chvěje. Lesní mravenci běhají rychleji a mech se lehce zvedá a klesá, jako by dýchala prsa země. Milost prší z nebe na lesní cestu.

Andrej k sobě Lízu pevně přitiskne a mne jí v prstech obratle (jako tenkrát). Nenaplněné sliby, touhy, očekávání a přísahy se hlásí o své. Andrej políbí Lízu dlouze na ústa. Její tělo strne, svaly se napnou.

– Chtěl jsem u tebe včera zůstat, šeptá jí do vlasů, ale byla jsi unavená.

Líza se vymaní z náručí a Andrej cítí, jak rychle vklouzla do světničky své samoty.

– Tohle ne, řekla.

– Proč ne?

– Nejde to, Andreji, copak to necítíš?

– Když se budeme oba snažit, tak to půjde.

Musíme jít, říká si Líza. Pryč z toho šálivého lesa, kousek odtud je rozlehlá zelená louka a nad ní nebe. Ukáže Andrejovi kostelíček svatého Linharta, vlastně ruiny.

Líza vezme Andreje za ruku a vede ho ke zříceninám. Tam mu vypráví, že kdysi tu uprostřed lesů stávala první obec na Karlovarsku. Potom teprve, podle legendy, císař Karel IV. objevil horké prameny. Honicí pes prý nešťastnou náhodou spadl do vody a utopil se v dešti, který se milénium v zemi hřál. Sednou si potom

v restauraci Svatý Linhart k jednomu stolku pod kaštanem a chvíli se rozhlíží. Všude kolem jsou samé lázeňské páry. Karlovy Vary jsou jedno z mála míst v Čechách, myslí si Líza, kde lidé vypadají šťastní. Unikli na chvíli každodennosti a každý den, kdy je někdo obdivuje a dvoří se jim, kdy je někdo koupe, masíruje a stará se o jejich pohodlí, jim připadá sváteční. Kolik tu začalo a skončilo banálních románek, ale kolik mužů a žen na to pak vzpomíná a vzpomínkami si nahrazuje život.

Andrej si objedná dvě deci bílého ryzlinku a pro Lízu tonik. Potom vezme Lízu za ruce a hledí jí do očí. Líza ví, nač se bude zase ptát.

Kvetoucí trávy se něžně pohupují v pozdně odpoledním teplém větru. Líza hledí do javorové aleje, která se zužuje v dokonalé perspektivě. Na konci aleje se objeví její byt, její květiny, její kočky. Kdyby byli mladí, přikryla by pochybování touha těla a omyl by možná jen rostl. Mluva těla bývala hlasitější než hlas duše, tělo může duši umlčet nejen rozkoší, ale i hladem a bolestí. Je tak měkké a vystavené, vždycky připravené sladce trnout nebo trpět. Bubny spí a Líza se ani nepokouší je probudit. Rozchod by pak byl o to těžší. Kromě toho se bojí pohledu na stará těla.

– Proč si nenajdeš nějakou mladou ženu. Jsou muži, kteří i v sedmdesáti založí novou rodinu, když na to ovšem mají.

– Zkoušel jsem žít s mladými ženami. Chvíli mne to baví. Pozoruji svět jejich očima a neubráním se někdy ani úžasu. Ale potom mne to začne unavovat. Proč bych se měl přizpůsobovat jejich nadšení a zvědavosti, když sám jsem už všechno zažil. Není to pravda. S tebou je to jiné, Lízo, protože ty už všechno víš. Když se díváš, tak se díváš ne nově, ale jinak. A to mne zajímá, protože jsem také starý.

Líza zpozorní, protože tohle by mohl být výchozí bod k jejich příští domluvě. Ke smlouvě, kterou musí spolu uzavřít, dřív než se rozejdou, k míru, v němž chce žít a umřít.

– Připadá mi zbytečné tahat někam své tělo a věci, které potřebuju. Přenášet někam těch několik malých zvyků, které tvoří můj život. Nevím, proč bych měla celou svou galaxii přemísťovat jinam, když jsem spokojená tam, kde jsem.

– Ty opravdu nechceš ani cestovat? Pamatuješ, jak jsme si vždycky slibovali, že pojedeme do Paříže? Mohu tě tam pozvat, teď hned.

Líza vrtí hlavou, že nikam nepojede. Ani neví, jestli by se dokázala přizpůsobit. Ví ale určitě, že jakmile by svolila, ztratila by svou přitažlivost.

– Tobě nevadí, že tady není svoboda?

– Už jsem v penzi a nemusím ani k volbám. Nikdy jsem netoužila po kariéře, byla jsem ráda obyčejnou doktorkou. Jsem vlastně téhle zemi vděčná, že mne přijala zpátky. Můj pradědeček Sládek chtěl být někde první a odtáhl nás na východ. A my jsme se s maminkou zase vrátily. Myslím, že je to tak správné a že dál na západ už nechci. Nebýt maminčina rozhodnutí, mohla jsem být Sovětkou.

– Všechno je to proto, že mne už nemáš ráda. Zažil jsem hrozné věci, Lízo, jsem asi navždycky poznamenaný. Probouzíš ve mně někoho, koho utloukli. Otvíráš prameny, které dávno vyschly.

– Chudáčku, řekne Líza. Oba jsme vlastně chudáčkové, ale musíme být stateční. Jestli nemůžeš beze mne být, tak tu zůstaň se mnou.

Podívá se v té chvíli na něho zblízka a přímo. Chce vidět, jak se lekne. Ale sama se vyděsí, protože Andrej ani nemrkne. Tenhle pokus o šach mat zná a umí mu čelit.

– Co bych tu dělal?

– Co bych dělala já v Americe?

– To nejde, Lízo, ty víš, že to nejde.

– Měla jsem jednu kamarádku v Praze, a u té se každý rok na léto ubytoval jeden Američan. Byl jako ty, děti měl někde daleko a žena mu umřela. V létě byl v Čechách, protože tam bylo levně, a v zimě na Baleárech, protože měl astma a v Praze se dusil. Jednoho léta ale požádal mou kamarádku o ruku a ona si ho vzala.

– A co bylo dál? zeptá se Andrej s tak nepředstíraným zájem, až Lízu napadne, že chce o tom napsat povídku.

Zamiloval se do ní a žárlil na její české mužské přátele. Byl mnohem starší a nerozuměl, co říkají. Myslel si, že je to něco proti němu. A tak v zimě neodjel.

– Proč nejela s tím?

– Protože jí ministerstvo vnitra nedalo výjezdní povolení. Pořád ho přemlouvala, aby jel, protože jeden záchvat následoval druhý. Dusil se a nemohla mu nijak pomoci. V Praze je totiž v zimě smog.

– Pověď, jak to bylo dál?

– Proč to chceš vědět?

– Protože je to povídka.

– Se mnou je to taky povídka? Anebo snad román?

– S tebou je to život.

– Psal jsi také o své ženě?

– Ano, psal.

– Co tomu říkala?

– Nelíbilo se jí, když se v tom poznala. Ale ona se naštěstí skoro nikdy nepoznala, protože o sobě nic nevěděla. Pořád se starala, jací jsou jiní lidé, například já. Pořád nás dva a náš vztah analyzovala. Bylo to hrozně únavné, ale přece mne dojímalo, jak se snažila předělat nepředělatelné.

– A ty jsi měl zatím milenky.

– Co jsem měl dělat?

Líza mlčí a je jí té ženy líto. Lituje všechny ženy, které kdy něco měly s realistickými spisovateli. Spisovatel má poznávat život, a co je snazší než obrátit nějakou ženu naruby jako rukavici, je to dokonce i příjemné. Všechny nemohly mít to štěstí potkat Danteho nebo Hölderlina.

– Všechny tvé knihy jsou milostné příběhy?

– Píšu o tom, po čem celý život toužím. Ale řekni mi, Lízo, jak to dopadlo s tvou kamarádkou a s tím Američanem.

– No, umřel.

– Jak to, že umřel? vyděsí se Andrej.

– Jednou v noci se jí zadusil v náruči. Je pohřbený v Praze, měla s tím, chudák, spoustu starostí. S úmrtním listem, pohřbem a tak. A nakonec po něm ani nic nezdědila, protože s ním byla oddaná jen dva roky. Podle amerického práva by s ním byla musela být asi pět let.

– My jsme také smrtelní, řekne Andrej, a jednou budeš třeba litovat, že jsi se mnou nešla.

– Pro tebe je možná ještě čas, ale pro mne už je pozdě.

– Ale proč? Já nechápu proč?

– Protože už nikdy nemohu uvěřit, že bych mohla někoho předit. Vlastně jsem se o to nikdy ani nepokoušela, neměla jsem čas. Pomáhala jsem lidem jinak, prakticky.

– Protože nevěříš na lásku. Ten Američan na ni věřil a měl krásnou smrt. Umřel v náruči milované ženy.

– A co ona?

– Může na to vzpomínat. Byla přece milována.

Banalita, myslí si Líza a má už všeho dost. Rozhlíží se po louce obkroužené lesem a napadne ji, že láska je to, co patří Bohu. Člověk ji dá člověku a ten to zkazí, protože není dokonalý. A z toho

pramení všechno lidské utrpení od pradávna až dodneška. Je ráda, že už je tak stará, protože jen od určitého věku může být láska taková, jakou ji teď zakouší. Tichá, sladká, mírná a nezávislá.

Andrej se navenek obklopí tichem, za hranicí ticha však uvažuje, jestli zkusil všechno. Možná měl Líze koupit nějaký šperk anebo něco na sebe. Udělá to zítra. Zítra jí také přinese velikou kytici orchidejí.

– Zítra, řekne nahlas, ale Líza ho pohybem ruky přeruší.

– Tohle bude naše poslední setkání, Andreji. Děkuju ti za všechno. Kdybychom se spolu ještě vídali, jenom bychom všechno zkažili. Nabídl jsi mi, cos mohl, ale já to nemohu přijmout. Neumím ti ani vysvětlit proč, všechno se nedá vysvětlit. Když to budeš brát jako povídku, tak tvůj příjezd sem bude mít pro tebe nějaký smysl. Stejně si myslím, žes to tak od začátku myslel.

– To není pravda.

– Myslíš, že to ještě můžeš rozeznat? Třeba jsi neměl o čem psát. A tak sis řekl, že někde na východě žije jedna, která by za jiných okolností mohla být tvou ženou. Byla jsem ale čtyřicet let tvou ženou a budu jí až do smrti.

– A lituješ toho?

– Nikdy nelituju toho, co jsem udělala, lituju jen toho, co jsem neudělala. V našem případě jsem udělala všechno, co bylo v mých silách.

– Spisovatel je, Lízo, taky jenom člověk. I on má soukromí, odněkud musí brát sílu, aby mohl psát, a tu bere z lásky. Já píšu pro ženu, kterou miluju, protože mám potřebu jí něco darovat, anebo sama sebe vysvětlit.

Co má s Andrejem ještě vykonat? Co to je za úkol, který spolu dostali a v němž jsou jeden pro druhého nezaměnitelní? Líza se vzpouzí přistoupit na to, že by jejich osud způsobil jeden nedoru-

čený dopis. Musí v tom být ještě něco jiného. Zdá se jí nemožné, že by posláním jejich setkání bylo, že se minuli. Omylem minuli.

A přece láska zůstane někde schovaná, a až půjde Líza nějakou krajinou nebo kolem nějakého stromu a slunce bude v určitém úhlu ozařovat zemi a po nohou vzhůru jí budou vzlínat vůně, zachytí pach anebo ucítí v ústech chuť, bude to stejně tady, i kdyby se bránila, jak chtěla. Minulost bude s ní vždycky, krásná i hrozná, nikdy ji neopustí. Možná po smrti zůstane zakleta do předmětů, které Líza používala a které patřily k její každodennosti. Možná je sama nepřetržitě nabíjela používáním a tím, že bez nich nemohla být.

Andrej pije z orosené sklenice moravský suchý ryzlink, který se tak dobře hodí k svěžímu podvečeru. Líza hrabe v kabelce a vyjme pouzdro s brýlemi. Podívá se na Andreje naposledy, chce si zapamatovat jeho tvář. Uspořádání vrásek, drobné vady pleti, uši, do nichž tolikrát šeptala, rty, které líbala. Andrej mhouří žluté oči ve večerním slunci a přes tvář mu přebíhají světlá prasátka. Obličej se rozsvěcuje a zhasíná a Líza ho s napětím pozoruje v jeho proměnlivosti. Nezdá se, že by byl nešťastný. Kromě toho ho Líza podezírá, že si hraje. Hraje hru, a když mu nevychází, zvolí jinou. Andrej má sám sebe rád, nechce vědět pravdu a ona mu ji neřekne, protože už není *Wahrsagerin*. Nechá ho vidět všechno tak jednoduše, tak prostě, že v Evropě snad Andrej ani zůstat nemůže. Trpí nedostatkem pochybností.

– Ještě jednu otázku, Lízo, dovolíš ještě jednu?

– Ty se pořád jen ptáš.

– Jsi z toho unavená?

– Těch několik dní bylo pro mne vyčerpávající. Když jsem navštívila tatínka v Křemenci, tenkrát v roce 1962, ještě jsem mohla vzpomínat. Potřebovala jsem si to všechno dát dohromady a vidět

vcelku. Měla jsem tehdy ještě velký kus života před sebou a až do té doby jsem neměla čas. My jsme s maminkou všechnu svou energii spotřebovaly v každodenních úkolech, na víc už nezbylo. Nebylo to lehké zařídit se v jiné zemi. Tatínkovi jsem vyprávěla, co jsme za těch dvacet let, kdy jsme ho neviděly, prožily s maminkou a s Lídou. A teď bych měla převyprávět čtyřicet let. Znovu. Je to nad lidské síly, Andreji, a myslím, že by mne to mohlo zabít. Už nic nechci, jenom abych byla zdravá a mohla se co nejdéle o sebe postarat. Mám ušetřené nějaké peníze, aby mi mohl někdo pomáhat, kdybych sama nemohla, a abych nebyla na obtíž vzdáleným příbuzným. Žádné osobní utrpení nemám, zřekla jsem se ho.

- Takže ti nebude vadit, když odjedu?

Líza se usměje. Jak mu má vysvětlit, že nezasáhl do její každodennosti, a tedy jí ho nebude nic připomínat. Všechno zůstane tak, jak to bylo před jeho příjezdem - vzdálené, krásné a bezbolestné. A mrtvé tím nejhezčím způsobem.

Vloží do úst šlehačku, jíž lžičkou sebrala z dortu. Šlehačka se sladce rozpouští v ústech a Líza je najednou šťastná. Nějaká velká tíha se od ní trhá a padá kamsi dolů, mizí v nedozírnu. Je to snad napětí posledních dní a radost, že návštěva končí. Ale je to asi především touha posledních čtyřiceti let, břemeno očekávání. Vždyť přece pořád ještě s něčím počítala, s něčím, co nedovedla ani pojmenovat, ale po čem se jí stýskalo. Jiný život, který se neuskutečnil a kterého jí až do Andrejovy návštěvy bylo líto.

Slastně líže šlehačku a je jí lehký a krásně a vlastně za to musí poděkovat jemu. Prosvětluje zatemnělou část minulosti, kde ještě přebývali hadi a štíři a pod kameny sídlili stinky a potměnáci. Kameny jsou odklopené a na jejich vlhká, plesnivá břicha svítí slunce.

Líza vezme Andreje za ruce, je plná vděčnosti a lásky. Dívá se opět bez brýlí do jeho tváře a nevidí tam žádné vrásky. Vstříc jí svítí jen zlaté oči, které už asi nikdy neuvidí. Jsou to ty oči, které s ní byly tenkrát u rybníka při křtu baptistů ve vlhkém puškvorcovém tichu, kde se v ní poprvé pohnula ta strašná síla a otřásla zevnitř měkkým, přizpůsobivým, ale dosud nezralým a zděšeným tělem. Andrejovy oči se potom dívaly na každý kousíček jejího mladého těla, měřily každou prohlubeň, znaly každou jizvičku, kterou bříšky prstů obkresloval. Vlastně se skoro nikdy nemilovali za tmy. Bylo to skoro vždycky za světla, tváří v tvář a s otevřenýma očima, aby viděli, jak před sebou krásnější. Zanedbávali kvůli tomu i školu, když Andrejova matka někam dopoledne odešla.

– Přijed' zas, Andreji. Když se ti bude chtít, tak přijed', protože příště už to bude snazší.

– Je mi to líto, Lízo. Představoval jsem si naše setkání úplně jinak.

– Šťastnější? Anebo veselejší?

A Líza se zakloní a směje se proti nebi svým starým vysokým smíchem, v němž Andrej určitě slyší ono jinak tiché počínání ve světničce pod střechou anebo v trnkách. Líza se směje, protože je šťastná, a v té chvíli se stává světoobčankou, protože se rozhodla neodjet. A lidé, kteří sedí u stolků kolem nich a sladce tonou a rozplývají se v medově teplé večerní záři, nedělní hosté lesní kavárny, na ně udiveně hledí. Nečekali takový výbuch veselí. Sami se v tichu lesní samoty chovají pokradmu, protože jejich láska je zakázaná a sami ji odsuzují a omlouvají. Asi si myslí, že Líza s Andrejem jsou lázeňský pár v šíleném rozpuku stařecké lásky.

Kdyby tak hosté, kteří sedí kolem, věděli, jak je jejich láska stará.

Andrej doprovodil Lízu k jejímu paneláku. Před domem ještě doufá, že ho Líza pozve nahoru. Je přece tak sama se svými kočkami, ale nepozve ho. Loučí se s ním docela vesele, jako by se měli brzo vidět.

– Co děláš zítra? zeptá se. Mohli bychom se ještě sejít. Rád bych ti koupil něco na památku.

– Odpusť, ale nemám zítra čas. Každý pátek chodím k Božence, má metastázi rakoviny z plic do jater. Žádný doktor už jí nepomůže, ale já jí pomáhám jako člověk. Mám několik takových lidí, kteří chodí za mnou domů.

– To mne zajímá, Lízo. Proč ses o tom nezmínila dřív? Mohli bychom si o nemocech a umírání promluvit třeba pozítří.

– Pozítří taky nemám čas. Doučuju totiž jednoho chlapce, který bude za týden maturovat z ruštiny.

Andrej se zatváří tragicky. Možná doopravdy trpí, Líza to nepozná.

– Už musím jít, řekne. Zůstaneme spolu ve spojení. Můžeš mi napsat, aspoň nezapomeneš *po polsku*.

Když přišla nahoru a přivítala se s kočkami, byla velmi unavená. Přesto se jí zdálo, že ji nejen kočky, ale všechny zdánlivě mrtvé věci v jejím malém bytě vítají zpátky do života. Osprchovala se, snědla zbytek salátu od oběda a potom si vlezla do postele. Kočky se jí uvelebily v nohách. Cítila se v bezpečí a z jednoho kusu, obklopená vším, co má ráda. A potom sepnula ruce a modlila se Mášinu modlitbu:

– Pane Bože, děkuji ti, že mám co jíst, že jsem živá, že nikdo není zavřený a že se nestřílí.

A modlila se s vědomím, že ani za jejího života nebude ještě vyhráno.

V roce 1992 na jaře si Líza přestala barvit vlasy. Rozhodla se, že už si nebude let ubírat, ale přidávat. Pořád ji bolela noha a v kyčli jí našli artrózu. Řekli, že musí s operací počkat, protože bolest ještě není nesnesitelná. Protéza vydrží jenom deset let. Líze je teď šedesát devět a kdoví, jestli nebude živa déle než deset let. Kdo to může zaručit? A tak si vždycky, když jí bolí noha, představuje, že by ji bolela v sedmdesáti devíti mnohem víc a že by musela na pojízdné křeslo anebo chodit o berlích, protože pak kdoví jestli by jí ještě chtěli operovat. Vymluví se sama před sebou, že by srdce tak dlouhou anestezií nepřežilo. Ve skutečnosti jim starý člověk snad ani za nový kloub nestojí. Možná mají pravdu, ale z hlediska medicíny to správné není. Pán si nebere člověka celého najednou, ale po částech. Kolik lidí má naslouchátka, brýle, umělé zuby, proč by neměli nárok i na umělé kosti? Teď Líza nemyslí na sebe, ale na druhé. Ona sama se dá s radostí do služeb medicíny, když na ní budou chtít dělat nějaké pokusy. Představuje si, že dostane třeba nějakou zajímavou nemoc a může své tělo darovat milované medicíně jako materiál. Tak by chtěla skončit a to by byl konec její cesty, vrchol, na který by se chtěla vyšplhat.

Dala si obarvit vlasy na šedo, a když jde ven, nosí teď malou elegantní hůl z ebenového dřeva po mamince. Když se ji někdo zdvořile zeptá, kolik je jí let, usměje se skromně a řekne, že jí táhne na osmdesátku. Lačně potom pozoruje úžas ve tváři tazatele a mlsně vyslechne, jak dobře a mladě vypadá. Je lepší dělat lidem radost a dávat jim naději, v žádném případě je nechce rozesmutňovat naříkáním a stížnostmi.

Dnes se vypravila do lázní, je to jako jít do jiného města. Ve vojenském léčebném ústavu prý pracuje volyňská Češka a ví o jejích příbuzných, kteří se nedávno přistěhovali z Ukrajiny od Černobylu. Řekla jí to jedna stará Volyňka, která žije v Karlových Varech skoro tak dlouho jako Líza, také repatriantka z roku čtyřicet pět. Prodává vstupenky do bazénu. Ukázala jí také báseň, složili ji volyňští Češi, kteří se po posledním převratu vrátili do vlasti. Báseň připomněla Líze její dětství a ona se rozhodla, že uposlechne volání krve a najde své příbuzné. Vzpomněla si s vděčností, jak jim rodní pomáhali tenkrát na konci války, když se přistěhovaly do Čech. Rodina musí držet pohromadě, to je starý východní zvyk a patří k jistotám života. Je to tak dobře, vždyť na koho by se ještě člověk mohl v tomhle světě spolehnout.

*Když vlast Čechy z ciziny
zvala pod krov rodinný,
uposlechli její hlas,
vrátili se domů zas.*

Ta prostá říkanka jí nešla z hlavy, pořád si ji musela recitovat, když šla podle říčky Teplé od tržnice, kde vystoupila z autobusu. Sotva přišla do lázeňského parku, zpomalila a začala si vykračovat jako lázeňský host. Z kabelky vytáhla cucátko a pověsila si ho na ukazovák ruky, v níž nedržela hůl. Ne že by pila vodu, trávení jí zaplat pánbůh pracuje bezchybně, a ještě by musela hledat záchod, protože vody jsou močopudné, ale pohupovala cucátkem, usmívala se a všechno si prohlížela. Tím, že si hraje na lázeňského hosta, si všechno líp zapamatuje a zdá se jí, že to vidí znovu. Jiní lidé platí za pár dnů v Karlových Varech horentní sumy, ona to má zadarmo, tak proč by si neužila. Znovu se přesvědčila, že hotel Thermal je netvor.

Otvírá na člověka černou mramorovou tlamu, která se může kdykoliv zavřít, vetřelce stisknout, spolknout, rozdrtit. Černý a šedý mramor připomíná krematorium, na tmavé mramory si komunisté potrpěli, snad to byl projev jejich nekromanie. Líza šťastně mine nestvůru a v empíru, klasicismu a secesi se jí už nemůže nic stát. Může se klidně tvářit, jako by tu byla poprvé. Zastaví se na mostku přes řeku Teplou a pozoruje, jak se kachny vozí po proudu a štěbetají jako malé děti na kolotoči. Dívá se, jak se zelenomodře lesknou hlavy kačerů, je to barva paví, myslí si a napadne ji, že v přírodě nic nevypadá uměle. Hodí kachnám pár drobků, které má vždycky v tašce, a loudá se pomalým lázeňským tempem dál. Zastaví se u jezírka s rusalkou a pozoruje, jak se listí smutečního buku něžně chvěje v lesklé vodní hladině.

Tak přišla k vojenskému lázeňskému ústavu, empírové budově, která vypadá jako starodávná kasárna. Mezi okny jsou štukové svazky zbraní, korunované helmami rozličných tvarů. Líza si chvíli stavbu prohlíží a je znovu překvapená, jak je ve své čtvercové mohutnosti jemná a úsporná, jak jsou vykroužené horní části oken, s jakou citlivostí a úměrností jsou okna zasazena do fasády a směrem vzhůru se zmenšují, takže opticky působí všechno skoro křehce. Ve velkých vratech se otvírají jen malá vrátka a těmi vstoupí Líza do vestibulu. Tam je všude už umakartové obložení, které vytvoří z každé místnosti hrob a z bílých světlých chodeb krtčí kotce. Líza se raději podívá na dvůr, kde uprostřed ční busta rakousko-uherského generála, který dal lázeňskou budovu postavit. Umí si představit vděčnost nějakého důstojníka z osamělé garnizony někde v Bukovině nebo v Haliči, když sem přijel a mohl se pár týdnů oddávat slastem velikého světa.

Líza zahne doprava a sestupuje do podzemí, protože ví, že tam jsou lázně. Vojenský ústav stojí v řadě původních lázeňských

domů, kam byla podzemními trubkami rozvedena vřídelní voda do velikých alpakových kohoutů, které ční nad alpakovými vanami. V podzemí je skoro tma, jen tu a tam svítí nouzová světla a z otevřených dveří koupelen prosvítá šedé denní světlo jako z nějakých jeskyní, které mají ještě další východ.

– Haló, zavolá Líza, a nikdo se neozývá. Je to divné, ale když už se sem vypravila, musí zjistit, jestli tu někde není volyňská Češka, která se jmenuje Maruška a ví o jejích příbuzných, anebo jestli tu není někdo, kdo by věděl o Marušce a znal její telefonní číslo nebo adresu.

– Haló, zavolá znovu a její hlas se potácí chodbou, vniká do slují a zpotvořený se odtud vrací a ubírá se dál až někam na konec, kam Líza nedohlédne, a tam zaniká. Schová do kabelky cucátko, tašku zapne na zip a obezřele kráčí dál. Nahlíží do koupelen, ale všude je prázdkno. Za zamřížovanými okny jsou vidět nohy lázeňských hostů. Ti lidé se promenují a netuší, že je někdo může pozorovat a posuzovat podle nohou. Z cel to čpí vlhkostí, potom a nějakým chemickým prostředkem nebo dezinfekcí, již se myjí vany, aby lázeňští hosté nedostali jeden od druhého plíseň nebo nějakou jinou nemoc. Líza vidí vysoké modré plastikové vany, u nichž jsou hadice stočené jako u benzinových pump. Hadicemi se dělají podvodní masáže, je tu horko a vlhko jako v tropech. Do každé cely zavolá Líza kuku, a jak jde dál, odvažuje se kukat stále hlasitěji, přeletuje chodbou jako velká černá kukačka, ale nikdo ji neslyší, nikdo z žádné ze slují nevylézá. Už se chtěla vrátit, když tu v poslední cele spatří malou postavu. Sedí pod oknem, skrčená, a světlo na ni dopadá shora, takže ji ještě umenšuje. Když postavička ucítila, že byla spatřena, narovнала se a vyskočila. Je tu náhle malá baculatá žena v bílém plášťku, který se jí na břicho a na prsou rozvírá, protože je jí malý. Žena má dlouhé vlasy sto-

čené do uzlu a na nose brýle. Krátké masité ruce jí visí podél těla a odstávají.

– Pojdte dál, řekla ta žena. Už tady na vás čekám.

– Prosím vás, hledám jistou Marušku Netušilovou, přistěhovala se právě z Volyně.

– Voda už nám skoro vychladla a vy nejdete. Teď mi raději nic nevysvětľujte a honem se svlékněte a vlezte si tam, nařizuje žena v bílém plášťíku a ukáže na modrou vanu z umělé hmoty. Přicupitá k vypínači a rozsvítí zářivky, takže kobka se rozzáří. Líza si teď může ženu v plášťíku dobře prohlédnout, vidí, že za silnými brýlemi jsou tmavomodré oči, přísné, ale ne zlé, a nad nimi obočí, skoro jako míval Brežněv. Žena má celý obličej porostlý jemnými chlupy, které v ostrém světle zářivek svítí. Na tlustých prstících má plno zlatých prstenů s velikými, asi pravými kameny.

– Ale já jsem přišla kvůli své příbuzné, řekne Líza, vlastně Maruška by měla vědět, kde jsou moji příbuzní. Víte, my jsme volyňští Češi.

– Já jsem také z Volyně, řekne žena, a Líza si až teď uvědomí, že s ní od začátku mluví ukrajinsky a ona ukrajinsky odpovídá, aniž by jí to bylo divné.

– Ať už jste ve vodě, velí žena po vojensku.

Líza ani neví proč, přistupuje k věšáku a odkládá si nejdřív kabát, potom si svléká šaty, ale nejdřív si vlastně zuje boty, stojí tu bosa, celá popletená si svléká páte přes deváté a spodní prádlo dává dospodu, aby ho ta malá neviděla. Má totiž všední prádlo, čisté, ale zašivané. Kdyby to byla věděla, byla by si vzala prádlo, ve kterém chodí k doktorovi. Stojí v rohu u věšáku nahá a přikrývá si jedním loktem prsa a druhou rukou pohlaví.

Zdravotnice se zatím nahýbá nad vanou, máchá krátkýma rukama ve vodě a zkouší loktem teplotu.

- Tak honem pojdte, řekne, podá Líze mokrou měkkou ruku a pomáhá jí po schůdkách do vany, kde se to Líze hned smekne, a kdyby ji ta malá silná nepřidržela, upadla by. Potom už leží ve vaně a voda je docela příjemná. Zdravotnice spouští trysku, roztočí kohout naplno a ve vaně se vytvářejí velké vlny, syčí to a bublá, a Líza se směje, protože to příjemně lechtá. Zdravotnice začne pak masáž od šlapek nohou a Líza se směje ještě víc, potom jde žena proudem vody po vnější straně lýtky, tam je to ještě příjemné, ale na vnitřní straně je tlak bolestivý.

- Já to zmírním, nabídne se Malá, když vidí, že Líza sebou cuká a tiskne zuby k sobě. Asi máte skryté křečové žíly. To musíte říct, když vás to bolí. Já vám nechci působit žádnou bolest, masáž má být příjemná a osvěžující.

Masíruje teď Líze břicho a druhou ručkou jí chrání prsa, kde by dotek proudu vody mohl také bolet. Je nahnutá nad vanou tak, že jí krátké nožičky musejí viset ve vzduchu, prsa má těsně nad vodou a mezi nimi úžlabinu. Líza má strach, aby k ní do vany nepřepadla, neví, jestli by se tam obě vešly, ale v každém případě by vyšplouchnutá voda zaplavila kobku. Jenže zdravotnice je zvyklá na okraji vany balancovat, asi přesně cítí, kde má těžiště, má to za ta léta vyzkoušené. Jde jen o to, aby hlava, prsa a ruce vyvážily zadek a nohy.

Jedná s Lízou vlídně, ale přísně. Líza poslouchá, zvedne nohu a ruku, jak si žena přeje, a pak se osmělí a zeptá se znovu, jestli sestřička nezná nějakou Marušku, volyňskou Češku, která by mohla vědět o jejich příbuzných.

- V životě jsem o ní neslyšela, řekne Malá. A pracuju tu třicet let. Kdybyste věděla, co já tu všechno zažila.

- Říkala jste, že jste také z Volyně.

– Moje maminka je Ukrajinka. Já se narodila už v Čechách, v pětáctýřicátém obsazoval můj tatínek Sudety, a tak jsme se sem dostali.

– To jste sem přišli jako my, zaraduje se Líza. Jenže my byly z Volyně evakuované v roce čtyřicet čtyři do Lanškrouna a tam totálně nasazené. Po válce nám přidělili jako místo pobytu Karlovy Vary. A jak se odtamtud dostala vaše maminka?

– Moje maminka sloužila u Židů a ti se v roce třicet osm, ještě před příchodem sovětské armády, rozhodli, že utečou. Vzali s sebou jen šperky, svinuté obrazy a peníze a utíkali na západ. Moji maminku, které bylo tenkrát devatenáct, vzali s sebou, protože jim dobře sloužila. V Plzni, kde se cestou zastavili u nějakých svých příbuzných, dostala maminka zápal plic. Museli dál, protože měli zprávy, že Němci zaberou Československo, a tak tam maminku nechali. Dali jí šperky a peníze a svěřili ji příbuzným. Bylo to na statku, a když se maminka uzdravila, seznámila se s čeledínem, a to byl můj tatínek. Moje maminka byla hezká, ale neuměla ani slovo česky. Mluvila jen ukrajinsky a jidiš, ale brzo se česky naučila a tatínek si ji vzal za ženu. Od té doby, co se provdala, nepracovala. Předtím byla služka, ale po svatbě se začala chovat jako carevna. My jí doma taky tak říkáme. Tatínek pracoval, moje sestra pracovala, co já se nadřela, a ona jenom ležela a honila nás. Kdepak Ukrajinci a pracovat. Ti by jenom někam přišli a vzali si všechno zadarmo.

Líza se teď musí otočit. Nejdřív se drží oběma rukama okrajů vany a Malá jí proudem vody masíruje krční obratle. Je to velmi příjemné. Potom si musí Líza lehnout na břicho a dojde na páteř. Celá se tetelí a neví, jak přišla k takovému blahu. Malá se už rozpovídala a nechce se jí přestat.

– Kdybyste viděla, co já tu zažila, vypráví. V téhle vaně jsem měla snad všechny generály Varšavské smlouvy, jednoho po druhém. Jezdili sem ministři národní obrany všech členských států a já je masírovala, protože umím rusky. Kolikrát mě napadlo, že bych možná mohla změnit světa běh, kdybych třeba pustila do vany elektrický proud. Mohla jsem, kdo ví, zabránit válce v Afghánistánu, a možná i obsazení naší republiky. Oni tady v tom horkém létě po pražském jaru byli a radili se s Němcema, s Polákama. A já je měla všechny v téhle vaně. Co já z té vany slyšela, to si neumíte představit. Byli opilí a pletli si mě s někým jiným, vykládali mi o vojenských manévrech a všelijakých kótách, a někdy odsud vysílali tajné pokyny vysílačkami, a když se někde schylovalo k nějaké mele, tak řídili pohyb armád.

– Ach bože, diví se Líza. Ani nevím, kde to jsem. To bych byla nikdy neřekla, že se sem někdy dostanu a že se s vámi tak příjemně seznámím.

– Já vás znám, řekla radostně Malá. Povídají o vás lázeňští doktoři, že prý k vám do nemocnice posílají lidi, co musí umřít. A vy prý jim pomáháte.

Líza se diví, že už se to doneslo až do lázní. Sama o tom nikdy nemluví a ani mluvit nechce.

– Povídejte mi raději o těch generálech, teď už se to smí. Moc mne to zajímá.

– Mohla jsem někde vyzvonit, co tu řekli, ale já mlčela, paní doktorko, jako hrob. Já věděla, co to je vojenské tajemství, a dodržovala jsem ho. Já je vždycky vyndala z vany, zabalila do suchého prostěradla a do vlněné deky a nechala vypotit. Oni při tom usnuli a i ze sna, to byste nevěřila, kolikrát řídili armády. Chválili si mě nejen kvůli mé pečlivosti, ale také proto, že jsem mluvila i ukrajinsky. Musela jsem jim často vyprávět příběh mé maminky, abych

jim to vysvětlila. Náčelník se mnou byl spokojený, já měla největší prémie, ale taky jsem nejvíc pracovala. Těch milostných návrhů, co já měla. A vidíte, kde to všechno je? Sovětský svaz se rozpadl, armádu od nás vyhnali, řekla byste někdy, že za našeho života skončí jedna veliká říše? Nikdo by to neřek. Někdy si myslím, kde jsou asi ti generálové.

– A neobtěžovali vás? ptá se Líza, která je už zase na zádech, tělo si libuje, i v hlavě se jí rozsvítilo a nechce se jí odsud. Děsí se chvíle, kdy bude muset vylézt z vany, a ještě horší je, že bude muset opustit vlídné, teplé, zapařené podzemí a vyjít opět na kolonádu.

– Jeden bulharský generál na mě od začátku tak divně koukal. Já byla tenkrát štíhlá, měla jsem hezkou postavu, ne jako teď, ztloustla jsem po přechodu, ale ono na tom už nezáleží. Můj muž je tlustý, tak proč bych já měla držet dietu, když mi chutná? Proč bych se měla trápit, no řekněte? Ale tenkrát jsem měla velký prsa, úzký pás a pěkně kulatý zadek a ten generál se mlsně olizoval, vždycky když jsem se nahýbala nad vanu, a potom když jsem se nad ním sklonila, abych ho zabalila do prostěradla a do deky, tak na určitém místě trčel, takže se špatně balil.

Já věděla několik dní předem, že dojde k nejhoršímu, tak jsem došla k náčelníkovi, ať dá ke generálovi nějakou Češku, ať nás vymění. Ale náčelník mi nevěřil, generál prý mě pořád vychvaluje, nemůže mu mě vzít, když se zatím ničeho nedopustil. A tak jednou, jak vylezl z vany celý rozpařený a oživlý, se na mě vrhl, porazil mě na lehátko, svalil se na mě a páčil mi nohy od sebe. Já řvala pomoc, pomoc, ale on byl jako vagon utrženéj od vlaku, řítil se z kopce a nemohl se zastavit. Já naštěstí v té chvíli dostala velikou sílu, vzepřela jsem se, zvedla ho a převrátila. Žbluňkl do vany a já ještě, jak jsem byla rozčilená, popadla věšák a hodila na něj věšák s jeho uniformou i s řádama. To už příběhly moje kolegyně z ostatních koupelen. Slyšely řev a veliké

šplouchnutí a myslely, že se tam odehrála snad vražda. Někteří pacienti se nazí, zabalení jen v ručníku, běželi taky podívat. Plakala jsem tolik, že jsem nebyla k zastavení, proč se tohle muselo stát zrovna mně? Letěla jsem za náčelníkem, chtěla jsem mu říct, že se stalo, před čím jsem ho varovala, ale on mě ani nevyslechl a dal mi na hodinu výpověď. Ale za tři dny, když se celý případ vyšetřil, mě vzal náčelník zase zpátky a omluvil se. Žádala jsem, aby se omluvil taky bulharský generál, ale to se nikdy nestalo. Dostala ho moje kolegyně, hubená a nehezká Češka, která s ním vůbec nemluvila. Myslela jsem, že ho pošlou šupem do Bulharska, ale neposlali.

– Opravdu jste neslyšela o Marušce? zeptá se Líza předtím, než jí zdravotnice udělá svoji specialitu – masáž pro svěžest a krásu. Masíruje jí proudem vody výstřih a krk vzhůru k obličeji a Líza cítí, jak se krev hrne krčními tepnami a jak se tvář prokrvuje. Voda šumí a Líza je šťastná.

Potom vyleze z vany a mokrá, zabalená do ručníku, stojí na osušce. Zdravotnice se nahne nad vanou tak, že jí není vidět hlava, jen krátké tlusté nohy obuté do sandálů zakmitají ve vzduchu. Vytáhne z vany špunt a vypouští vodu.

– Vy se jich nebojíte? zeptá se najednou Líza.

Malá tlustá žena se k ní otočí, stojí teď pod zářivkou a bílé světlo po ní leskle teče, je celá zpocená a vlasy, obarvené skoro na bílo, má na čele potem ztmavlé.

– Celou tu dobu, co odletěl poslední generál helikoptérou, viděla jsem v televizi, jak mával a hudba hrála, se bojím, že zase přijdou. Když tu byli, tak jsme aspoň věděli, že nepřijdou.

– Opravu neznáte Marušku Netušilovou? zeptá se Líza znovu při oblékání.

– Neznám. Přece jsem to řekla hned na začátku a vám bych ne-
lhala.

– A co jsem vám dlužná? zeptá se Líza.

– Nic.

– Jak to, nic? Dala jste si se mnou takovou práci. Cítím se jako znovuzrozená.

Malá vypustila vanu a zevnitř ji vymyla. Potom se posadila na židli pod okno. Světlo dopadající shora znovu zmenšovalo její beztak malou postavu. Kolem ní se rozhostilo ticho jako v hrobě a Líze, která si právě obouvala boty, jí bylo líto. Proč tady musí být takhle zaživa pohřbená?

– Ráda vám zaplatím, řekne. Jsem sice důchodkyně, ale nějakou radost si občas mohu dovolit. Nikdy bych si byla nepomyslela, že podvodní masáž je taková slast. Nevím, proč jsem si ji nikdy nedopřála, když žiju v Karlových Varech už od roku čtyřicet pět.

– Dneska ji máte poprvé a zadarmo, je to dárek i pro mě. Já radši pracuju, než sedím. Nemáme teď skoro žádné hosty, přestali sem jezdit. Na pokladnu jsou už jen křížkové lázně, po operaci a tak, však to znáte, a lidi si nechtějí připlácet. Sedím tu třeba celý den a nedělám nic. Večer jsem z toho tak unavená a otrávená, že doma ani nemluví.

– Ale jak k tomu přijdu? ptá se ještě zdvořile Líza. Taková krása, a k tomu zadarmo.

– Přijďte zas, řekne Malá, s vámi se krásně povídá, a ještě k tomu ukrajinsky. Vždyť já svou mateřštinu už skoro vůbec neslyším a místo toho se snad budu muset naučit německy.

Napřed jela měsíční krajinou. Po obou stranách silnice byly vyhloubeny rozlehlé krátery a vedle nich se tyčily hory navršené hlušiny. Občas z mrtvé země vyrážely hubené podvyživené břízky, jinak tam nerostlo nic. Ekologové mají sice plán na rekultivaci krajiny, ale Líza nevěří, že by se toho mohla dočkat. Myslí na přírodu kolem Černobyli a srdce se jí svírá. Tenkrát, když elektrárna vybuchla, byly v Karlových Varech první krásné jarní dny, vypravila se do lesa, nabrala si z pramene pitnou vodu na kávu a chvíli seděla na lavičce a pozorovala, jak si děti hrají. Ze země vyrazily palice devětsilů a břízky se začaly zelenat, také buky už měly malé, něžné, bílé ochmýřené lístečky. Večer jí volal Andrej z Kalifornie a řekl, že vybuchl Černobyl. V naší televizi neoznámili nic, až teprve, když už to všichni věděli odjinud, vystoupila hlavní hygienička a řekla, aby se lidé nebáli, že se jim nemůže nic stát. Gorbačova, který kolik dní neřekl nic ani lidem v okolí Černobyli, považuje Líza od té doby za zločince. Jako když Stalin hnál lidi do bitev, o kterých věděl, že je musí prohrát. Ne, Líza je ráda, že se tohle odehrává bez ní a bez její sestry. Co to jen Jana Sládka napadlo, odvézt své semeno na východ a tam ho vyprýštit do tak bohaté, ale nejisté půdy? Zbytek rodiny tam zůstal, protože žili v ukrajinské části, a na tu se repatriace nevztahovala. Nechali je tam a neviditelné záření se dotklo každé buňky v jejich těle. Kolem Černobyli je několik českých vesnic, od výbuchu na ně pořád myslí. Ne, tohle Gorbačovovi nezapomene, říkali o něm, že se stýká s dalajlamou a s moudrými Východu, že má od nich požehnání. Líza si od začátku myslela, že osvícený člověk by nemohl

být komunistickým aparátčíkem, ale člověk neví, jakými cestami se osud ubírá, aby se naplnil.

Dnes se má setkat s příbuznými, kteří se na pozvání nové česko-slovenské vlády vrátili. Uvidí svou poslední žijící tetu, mamčinu nejmladší sestru Tamaru, zázrak, že přežila cestu. Ljoňa napsal, že ji museli vézt vleže, ale nechtěli ji tam nechat. Uvidí svého bratrance, jeho ukrajinskou ženu a jejich děti. Co jim řekne? Padne jim kolem krku, co jiného by mohla dělat? Podle jakých vlastností třídí Bůh lidi, podle jaké míry jim měří? Líza neví a raději se ani neptá. Ljoňa se vyučil ševcem a po sovětské okupaci se stal funkcionářem kolchozu a nařizoval rolníkům, jak mají hospodařit. Chtěl, stejně jako jejich společný pradědeček Sládek, být někde první, a tak využil příležitosti. Líza si pamatuje, jak jeho maminka Tamara bědovala, jak se bála, že se poměry změní a Ljoňa doplatí na to, že měl chvíli moc. Zabíral hospodářství, bral lidem dobytek, nutil je do kolchozu, nenáviděli ho všichni, ale on chvíli žil, chvíli byl šťastný, aspoň tak vypadal. Jenže pravdu měla jeho maminka, přišli černí Ukrajinci a zmučili ho jako sovětského špiona. Když šel vesnicí, zakrvácený, v roztrhaných šatech, zbavený funkce i moci, svými soudruhy zrazený a nepřáteli zbitý, nikdo se s ním nezastavil, aby ho politoval. Lidé zalézali do chátí, dívali se na něho oknem a všichni mu to přáli. Také se ho štítili. Nikdy jim to neodpustil a po válce se stal zase předsedou sovchozu. Jeho otec se vrátil od Dukly jako torzo. Měl jen levou ruku a levou nohu. Tamara dál učila na české škole, vydělávala málo a živila ho, oblékala, starala se o něj třicet let. Maminka ji vždycky litovala, a když mohla, poslala jí peníze na přilepšenou. Vítězství sovětské armády dodalo Ljoňovi sebevědomí, pokračoval dál ve své komunistické kariéře, Líza je zvědavá, co bude říkat dnes.

Autobus přejíždí mostek přes horskou bystřinu, která zeleně a bíle pění. Kam se to až její rodní dostali? A jak se jim žije v horách, když byli zvyklí na rovinu? Na rovině je všechno jiné, nebe je tam jako velká bán a slunce vidí člověk vycházet i zapadat. Na Volyni slunce v létě nezapadalo, ale zhasínalo. Čisté, veliké a rudé vybledlo pomalu, ještě než došlo na obzor, někdy byla slunce dvě. Tenhle jev Líza nikdy potom už neviděla a nikdo jí ho nevysvětlil.

Když vybuchl Černobyl, myslela na své rodné jako na smrt odsouzené, a teď jsou tady a za chvíli je obejmě. Starý autobus supí do kopce a silnice se snad ještě zužuje. Na Volyni také končily silnice a měnily se v prašné cesty. Co tu asi dělají? Najednou se nahoře na kopci vynořuje šedé sídliště, takové, v jakém bydlí Líza v Karlových Varech, paneláky slézají z kopce jako několikahlavá saň, která malýma lesklýma očima shlíží na boží svět. Líza si myslí, že snad projedou nějakým městem, i když není napsané v jízdním řádu, už si začíná myslet, že nastoupila do špatného autobusu anebo že autobus zabloudil, ale autobus se vyšplhá na kopec, zastaví a řidič hlásí, že jsou na místě, jako by tomu sám nechtěl věřit. Líza vyleze z autobusu nerada, se stejnou nechutí opouštěla před třiceti lety vlak, který ji přivezl do rodného města.

Nikdy se už minulosti nezbaví, stále k ní bude z východu vanout vytrvalý suchý vítr, který chřestí kostmi a přináší popel. Stojí na místě a pozoruje, jak se autobus otáčí, jak se vrací prázdný zpátky do údolí. Nikdo nenastoupil. Paneláky se tyčí proti nebi, prádlo na balkoně tu a tam svědčí o tom, že tu žijí lidé. Líza se rozhlíží a nemá se koho zeptat, kde bydlí teta Tamara. Zná jen číslo domu. Ale kolik bloků bude muset obejít? Nakonec se vydává směrem do sídliště a pořád se diví, co to je za nápad postavit v přírodě utržený kus města, cár, který nemá žádné ulice. Je to moderní socialistická vesnice, vzor Ceaușescu. Rozhodl o ní asi nějaký komunistický

funkcionář, který pocházel z malé chaloupky, z vesnice střežené barokní vížkou kostela, a tu vesnici smrtelně nenáviděl. Vojáci nejspíš rozjezdili starou německou vesnici tanky. Proč mají lidé uprostřed lesů, dokonce tam, kde končí silnice, jezdit výtahem do pátého patra? Proč si musí kupovat malé zahrádky, které obklopují sídliště, a stavět si na nich zahradní domky, aby měli kam schovat nářadí? Proč se musí tísnit v malých bytech jako ve městě? Protože funkcionáři mívali v dětství a v mládí záchod na dvoře vedle hnoje a myli se v lavoru v kuchyni. Jestli tamto pod horami byla měsíční krajina, pak tohle je měsíční vesnice. Ale vzduch tu mají dobrý. Líza jde pomalu, zhluboka dýchá, aby se uklidnila, a opírá se o černou ebenovou hůlku po mamince. Bodec hůlky občas sjede po oblém křemení. Hospoda je také z panelů a vchází se do ní dlouhou chodbou, v níž jsou na obě strany skleněné dveře vedoucí možná do nějakého jiného labyrintu. Chodba je tmavá, večer ji osvětlují zářivky, Líza je vidí všude na stropech. Zajde za roh, protože chodba se lomí, a tady se zářivky dokonce za bílého dne trhaně rozsvěcují a zase zhasínají a přitom bolestně sténají. K čemu ta chodba může být, přemýšlí Líza, a nakonec se jí zdá, že ji museli postavit z nějakých neznámých strategických důvodů. Budťo je to bunkr, anebo zmaterializovaný sen šíleného architekta. Konečně dojde do hospody, kde je umakartové obložení, jako ve všech moderních českých hospodách. Na oknech jsou květované závěsy, částečně strhané z úchytek. Je tu plno kouře z laciných cigaret. Mezi fotbalovými trofeji a pivními tácky visí teď na zdi obrazy nahých krás s mohutnými prsy a mezi nahotinkami je portrét svobodně zvoleného prezidenta. Za nálevním pultem stojí kyprá blondýna odbarvená skoro na bílo s velikými kruhy v uších. Směje se na Lízu a je to úsměv někoho, komu se snad nemůže v životě nic stát, protože se na nic neptá a nic nechce

vědět. Upírá na Lízu své velké podmalované oči a směje se tlustými tmavě červenými rty. Té dívky se Líza ptá, jestli neví, kde bydlí její teta Tamara.

Najde potom označený panelák a vstoupí dovnitř. Je tam smrad z hnijících brambor, připálené cibule, pach starého omastku a prachu. Také jsou tam cítit boty. Na malé ploše tu asi bydlí příliš mnoho lidí a mají za dveřmi plno bot a mezi nimi i gumovky od hnoje. Všude na chodbě se válí uschlé kusy bahna, schránky jsou vytrhané a dvířka se smutně pohupují v průvanu, který táhne ze sklepa. Výtah vypadá, jako by v něm vozili ovce.

Líza zazvoní u jedněch dveří v pátém patře a za chvíli ji pomalu otvírá dveře teta Tamara. Kdyby neměla na dveřích vizitku, nepoznala by ji. Stojí před ní stařena podepřená v podpaží berlemi. Je bosa a nohy má oteklé, snad se nevejdou ani do žádných bačkor. Pleť má nepřirozeně bílou, nevyživenou, takovou kůži mají mražená kuřata, když rozmrznou. Velké bleděmodré zorničky se upírají na Lízu a Líza do nich nemůže hledět, pálí ji oči. A sotva začne plakat, rozpláče se i staruška, kymácí se na berlích, a Líza se bojí, aby neupadla, a tak ji chytí, drží ji a pomáhá jí zpátky do pokoje. Stařena usedá na vysokou postel a berle skládá vedle sebe.

Zve Lízu dál a ta si honem sundá kabát a pověsí ho v malinké předsínce na věšák. Je tu teplo. Stůl je přistrčený k posteli, takže se o něj stařena, když sedí na ustlané posteli, může oběma lokty opírat. Teta Tamara proměnila panelákovou garsonku ve světničku v ukrajinské chátě, voní to tu dávnou vůní dětství. Když Líza otevře oči, vidí dva bachraté polštáře na sobě přikryté řídkou krajkovou dekou, jako nějaký pohodlný oltář věnovaný domácímu bůžkovi. Nad postelí je černá Panenka Marie a pod ní svítí věčné světlo. Po obou stranách trubkové postele visí až na zem ručně vyšívané madeirové záclonky. Fotografie příbuzných jsou v jednom

větším rámečku, mezi nimi je vodovými barvami namalovaná kaplička, břízka a západ slunce v ukrajinské stepi. Ti lidé jsou většinou mrtví, navždy uvěznění v rámečku a v krajině, kterou si kdysi dávno špatně vybrali. Líza se na ně zeptá později, nejdřív se bude ptát na živé. Na stole je ručně vyšíváný ubrus a na dvířkách dubové kredence jsou vyřezávané dubové ratolesti.

– Tu jsem si přivezla s sebou, ukáže stařena třesoucí se rukou na kredenc. Nechtěla jsem ji tam nechat, je po mojí tchyni, a tu jsem měla moc ráda.

– A kde je Ljoňka? zeptá se Líza do ticha ukrajinských stepí, v němž zůstává skoro všechno nevyřčeno. Člověk nechce druhého zarmoutit a veselého není co vyprávět. Někdy šelestí v suchých stéblech a v suchém listí kostlivý vítr.

– Ljoňa přijede, odpoví teta. Měli jsme dům, dodá a bezmocně rozhodí obě ruce nad stolem. Sedm pokojů, asfaltový dvůr, gáněk, padesát králíků, padesát pět ovocných stromů, z nich jsme sklidili každý podzim dvacet pět bedýnek ovoce. Mohli jsme jablka a hrušky prodávat. Dům jsme si postavili sami, pracovali na něm všichni příbuzní od rozednění až do noci, svítili si dokonce na práci reflektorem do jedné, do dvou v noci. Všichni rodní mého muže se tam dřeli, tys je ani neznala. A teď je všechno pryč. Za dům nám dali dvacet čtyři tisíc rublů, ale ty jsme si nesměli vzít s sebou. Museli jsme je uložit do záložny a řekli nám, že je dostaneme, až vlády obou států vyřeší všechny nároky a vypíšou nové zákony a smlouvy. Odjeli jsme jen s tím, co tu vidíš, a mezitím se propadl rubl tak nízko, že by sis za ty peníze koupila jeden gauč. Já nechtěla jet, ale Ljoňa na tom trval, že prý mě tam nenechají a že se mám starat o jeho děti a o vnuky. Děti byly chudokrevné a z nosu jim tekla každou chvíli krev, já se na to také nemohla dívat, tak jsem nakonec souhlasila, že sem pojedu umřít. Neměla bych tam nic než

hroby, ale stejně mi tam srdce zůstalo. Víš ty vůbec, že Ljoňův bratr Voloda umřel za dva roky po Černobyli? Obracel po výbuchu na lukách seno, nadýchal se spadu a dostal rakovinu plic.

Stařenka se rozpláče.

Líza se dívá na výšivku na stole, pozoruje droboučký steh a vzpomene si na tu paní v bílých jemňounce zašíváných punčochách, kterou kdysi maminka potkala ve volyňském parku a která předpověděla bratříčkovu smrt. Říkala přece, že mrtvým bude líp než živým.

– Začala jsem zadělávat na buchtu, řekne stařenka a ukáže na linku, která je také součástí místnosti, v níž je ložnice, salon a kuchyně. Knížky má stará žena v papírové krabici, protože knihovnička už by se sem nevešla. Na kuchyňské lince odpočívají dva bochánky těsta, poprášené hladkou moukou, kynou a mají stejnou barvu a jsou stejně vrásčité jako kůže tety Tamary.

– Tys přišla v klobouku, řekne teta a přejede si velikou rukou po řídkých bílých vlasech, mezi nimiž prosvítá narůžovělá pokožka. Má vlasy sčesané do drdůlku na temeni a stažené do gumičky. Líza se pamatuje, že měla teta Tamara silný plavý cop obtočený kolem hlavy jako korunu. Také teď nemá žádné zuby, proto se její obličej tolik změnil. Má na sobě čisté tmavomodré barchetové šaty s drobnými bílými kvítky.

– To je hezké, dodá měkce, že sis vzala klobouk. Naši rodní v Polsku si vždycky potrpěli na parádu a taky byli na kšeft. Pořád by něco měnili k lepšímu. Ukrajinci se spokojovali s tím, jak to je.

– A Češi? zeptá se Líza.

– Ach Češi, řekne teta a do očí jí znovu hrknou slzy. Bledé slzy jí pak tečou z bleděmodrých očí a utírá si je hřbetem ruky jako malé dítě, které nemá kapesník. Já za to nemohu, Lízo, ale já jsem z Čechů zklamaná. Myslela jsem si, že jsou lepší.

– Byli jsme tak vychovaní, řekne Líza, povídali nám o Češích pohádky. Mysleli jsme, že jedeme do země zaslíbené, jako když Mojžíš vedl svůj národ z Egypta zpátky do Izraele.

Vzpomene si, jak Češi v Lanškrouně honili po náměstí raněné Němce, ale hned to zas chce zapomenout. Přece nebude staruše působit ještě větší bolest tím, že se přihlásí se svou vlastní.

– Celý život jsem si myslela, že je tu kultura, Lízo. Když jsme se měli stěhovat, tak jsem Ljoňkovi pořád opakovala: Odnauč se házet vajgly na zem, to se v Čechách nedělá. Uč se to už teď, protože v Čechách je všude čisto, že bys mohl jíst ze země. U nás žili jiní Češi, uměli hospodařit. Dokud byli v sovchozu samí Češi, tak to šlo. I při hladomoru v roce třicet dva neumřel v žádné z českých vesnic ani jeden člověk. Uměli šetřit a měli šperky. My jsme měli všichni na krku zlaté křížky a ty jsme v Kyjevě u vetešníka prodali. Potom jsme projedli švagrový zlaté zuby, ale udrželi jsme se při životě, zatímco v ukrajinských vesnicích ležely hromady mrtvol a nikdo je nechtěl a snad ani nemohl pohřbít.

Líza si pamatuje na přízemní školu, kterou si Češi postavili z dobrovolných příspěvků a svépomocí. Tam teta učila ze začátku zadarmo, vlastně jí sedláci dávali jídlo a nechali ji u sebe bydlet. Musela se stěhovat od jedné movité rodiny ke druhé, ale pak si vzala svou první lásku, strýčka. Seznámili se spolu už v učitelském ústavu v Kyjevě. Strýc hrál krásně na housle a učil české děti zpívat. Učili z konspektů, které si pečlivě drobným písmem zapsali na učitelském ústavu, tištěné učebnice nebyly. Plat dostávali, jenom když se podařilo sebrat mezi rodiči dětí, které učili, několik rublů, šatstvo donášela teta po bohatších matkách. Jejich zásluhou však všechny děti z pěti českých vesnic v okolí uměly číst a psát a staly se z nich vlastenci. Věděly, kdo je Jan Hus, Komenský, Masaryk a Beneš, znaly české krále.

– Učila jsem děti, že jsou lepší než ti druzí, řekne teta, že pocházejí z kulturního národa. Ale já jsem jim, Lízo, třicet let lhala. Proč by měli být lepší? Židi si to také mysleli a vidíš, jak dopadli. Když se dívám na televizi, tak to všechno vidím. Lidi se spolu nesnesou.

– Buďme rádi, že jsme nebyli v Kazachstánu, řekne Líza. Odtamtud bychom se asi vůbec nedostali. Mně je líto Čechů v Kazachstánu a pořád na ně myslím.

Teta vzrušeně poposedá na nastlané posteli, nadlehčuje váhu těla vzpíráním na obou rukou. Líza si představí, že tu takhle sedí celé hodiny, dny, týdny, že v noci leží na posteli a nemůže spát. Když zavře oči, vidí prašnou rovinu a nad ní veliké nebe. Vidí kraj, kde dosud panuje Volos, bůh stád, je ale celý schlíplý. Polevoj se možná už ani neschová v řídkých klasech a na úhoru.

– U nás je tolik půdy, a jaké, řekne teta, jako by četla Líziny myšlenky. Když někdo neměl dost, tak si přioral pár hektarů a bylo. A tady? Ljoňa se hrabe na zahrádce v zemi, která by se hodila na Ukrajině na cestu. A jak ryje v půdě a zakládá záhonky, nachází ještě německé drenážní trubky. Představ si, že ve stejných místech měli Němci, kteří tu bydleli předtím, taky zahrádky. Někde tam ještě kvetou floxy a margarety. Ukrajina je bohatá, počasí je tam dobré. Nestalo se, že by se některý rok neurodilo, když nebylo obilí, byly brambory, sněhu tam bývalo až do výšky plotů u zahrádek. Naše Nataša, mojí neteře dcera, tam pořád ještě bydlí, ale prosí se sem, protože její dceruška má už jen čtyřicet procent zraku.

– Proč nejela hned s vámi?

– Má muže komunistu a on nechtěl. Říkal, že nás tu nebudou chtít a že nám bude hůř. Když jsme odjížděli, tak nikdo ještě nevěřil, že by se Sovětský svaz mohl rozvalit. Takovou vojnu jsme vyhráli a potom to takhle skončí. No, řekla bys to, Lízo?

Líza vrtí hlavou, že neřekla. Ale ví, že kdo nešel hned, ten už nepůjde, naučila se, že život je hop, anebo trop. Maminka tvrdila, že každá skála se otvírá jen jednou.

– Já si myslím, že koště mete, jenom když jsou proutky svázané dohromady. Když se rozsype a každý proutek je zvlášť, nemůže suščestvovat. Jedna republika měla chleba, druhá uhlí, třetí naftu, teď jedna druhé nic nedá a to je konec.

Stará teta hledí z okna a vidí smrkové lesy, které na obzoru modrají. Jde z nich vlhko a chlad. Tesknota už ji neopustí, dokud neumře, bude tu s ní bydlet.

Ve starých dřevěných hodinách zahrká, z dubových ratolestí vyskočí malinká kukačka a čtyřikrát spěšně zakuká. Pak se dvířka s klapnutím zabouchnou.

– Ale kde je Ljoňka? ptá se stará žena, už by tu měl dávno být.

– Třeba se vnuci a právnucci budou mít líp, řekne Líza, stejně jste tam nemohli zůstat.

– Mohli, řekne zarputile stařena a zkřiví ústa. Jiní taky zůstali. Já byla vychovaná při sovětské vlasti a věřila jsem, že je to tak dobře. Přece by nám nelhali.

Uzavře svůj život, jako by přiklopila víko a nechtěla anebo nemohla už nic nového slyšet ani vidět. Jaký je v tom ubohém těle hněv a vzdor. Líza se přizná, že je doktorka, a teta hned začne vypočítávat všechny své choroby.

Dveře se otvírají a vchází bratranec. Stařenka nadzvedne své těžké tělo oběma rukama a celá se rozzáří, Líza hned pozná, že tu Ljoňa není častým hostem. Ljoňka má matčiny bleděmodré oči, posazené daleko od sebe, a krátké, světlé, trochu vypelichané obočí. V mládí si je mazal medem, aby mu zesílilo. Také vlasy už skoro nemá, ale ty, co mu zůstaly, mají barvu obilí, na které často přšelo a které se mělo dávno sklidit. Viděli se naposledy někdy

na začátku čtyřicátých let, kdy Ljoňa objížděl české vsi a města s českými menšinami a agitoval pro bolševiky. Tenkrát přijel také do Křemence a maminka se k němu chovala, jako by měl nějakou nakažlivou nemoc. Ljoňa mluví čistou češtinou a říká, jak je rád, že za nimi Líza přijela. Rodina má držet pohromadě, jsme přece jedna krev.

Bratrancova přítomnost naplnila malou garsoniéru jakýmsi netrpělivým očekáváním. Neklid vytěsňuje tetinu tesknotu a všechno jako by se dalo do tetelivého pohybu. Ljoňa pozoruje Lízu napjatým pohledem, sleduje každé její hnutí, ale do očí se jí nepodívá. Divný člověk, říká si Líza, ale odvážný. Už mu táhne také na sedmdesátku, a ať je jakýkoli, je statečnější než já. Vzal na sebe zodpovědnost za celou rodinu, za matku, ženu Ukrajinku, děti, vnuky, a všechny je odvezl do neznámé země. Líza se rozhodla sama jen k tomu, že nepojede do Ameriky.

Ljoňa má mastnou pleť s velkými póry a jizvy po neštovicích. Jeho vzezření věští srdeční potíže, zvláště tmavě rudý nádech kůže a fialové rty. Měla by ho varovat, ale on ji k sobě tak blízko nepustí. Co má s tímhle člověkem společného? On říká, že krev.

Ljoňa mezitím vypráví, že chtěl v Čechách podnikat, ale nemůže, protože dosud nemá občanství. Má firmu napůl s jedním Čechem, totiž on pracuje a Čech k jeho práci přidává jen své jméno a peněz si bere polovic. To je pro Ljoňu velké zklamání. Není už tak mladý, aby mohl pět let čekat. Chce ještě něco vydělat, než bude starý, protože být starý a chudý, to je příliš, to Líza uzná.

Vůbec se nezměnil. Chce být první v socialismu i v kapitalismu, pořád naráží a neví proč. Je pilný, pracovitý, je také silný, ale poměry nejsou nikdy šité na jeho míru.

Teta Tamara kývá souhlasně hlavou, bleděmodrýma, usazenýma očima oddaně visí na synových rtech, aby jí neušlo ani jediné

slovo. Když se Ljoňa na chvilku odmlčí, vzepne se na svých berlích a s naříkáním pomalu sune své bezmocné tělo ke kuchyňské lince, že uvaří kávu. Píchne křivým prstem do dvou bochánků a těsto poslušně spadne.

– Podívej se na Volodovu ženu, tu jsme vzali s sebou, protože Voloda umřel. Švagrová má těžce nemocné dítě, nemůže od něho, tak si vzala domácí práci. Plete na stroji rukavice a kolik myslíš, že si vydělá? ptá se Ljoňa.

– Já jí dávám polovic ze svého důchodu, řekne teta Tamara, a chodím jí s pletením pomáhat. Bydlí ve vedlejším vchodu, a když sjeďu výtahem až do sklepa, dostanu se o berlích sklepem do jejich sklepa a pak jejich výtahem vyjeďu nahoru. Nohy mám špatné, ale ruce zůstaly šikovné.

To je také minulost, myslí si Líza, že lidé byli šetrní a nic pro sebe nechtěli. Dnes se ten, kdo šetří, anebo ten, kdo dává druhým bez nároku, považuje za blázna.

Ljoňka potom vypráví, že v Rusku je většina továren zavřená, a tam, kde se pracuje, vyplácí někdy vedení zaměstnance ve výrobcích. Když pracuješ ve fabrice na boty, dostaneš za měsíc šest párů bot a dělej si s nimi, co chceš. Jinde třeba jenom čtyři páry. Ředitel je pánem nad životem a smrtí lidí, a když chce někdo dostat peníze, protože potřebuje něco koupit, musí ředitele podplatit nebo pro něho udělat zadarmo nějakou práci. A tak jsou dělníci zase muži a ředitel je pán.

Stará teta sype vyčpělou kávu z pytlíku do hrníčků, ani to nezavoní.

– Tam jsem byl Čech, řekne bratranec, tady jsem Volyňák, v horším případě Rusák. Vztahy mezi Rusy, Ukrajinci a Čechy jsou moc špatné. My byli spojenci a cpali jsme všechno sem, abychom si vás udrželi. Když Češi říkali: SSSR náš vzor, mysleli jsme, že si z nás

děláte legraci nebo že to říkáte proto, abychom vás pořád vydržovali a nemuseli jste nic dělat. Všechno se zkazilo za Brežněva, to nebyl charakter, ale améba. Stalin měl aspoň povahu. Teď se říká, že to bylo za něj špatné, ale co bylo na Ukrajině půdy, co bylo úrody. Za Brežněva nejmíň polovina obilí shnila na poli, sedmdesát procent vykopaných brambor se zkazilo, protože byly špatné vytríděné. Za Stalina byl pořádek a nikdo se nebál vyjít na ulici. Za Brežněva se mohlo ještě krást. Ale teď je tam totální chaos.

Ljoňa rozkládá rukama, zvyšuje hlas, křičí na Lízu, jako by za to mohla ona. Vůbec se jí neptá na její názor, mluví sám, a čím víc mluví, tím víc se zlobí. Teta se dívá na syna s pokorou a obdivem, Líza zneklidní.

- Jediné východisko u nás je mafie, křičí Ljoňka. Ta když se ujme vedení státu, bude to fungovat, jenže nikdo neví, jakým se vydá směrem. Možná budete všichni překvapeni.

Líza srká slabou kávu a nehádá se s člověkem, který byl tolik let vystaven neviditelnému smrtelnému záření. Bratranec kouří jednu americkou cigaretu za druhou a mezitím kašle hlubokým kuřáckým kašlem. Když se směje, chrčí mu v průduškách a v tom smíchu je pomstychtivost. Líza si připadá jako obžalovaná u soudu. Musí počkat, až žalobce vyleje část své zahořklosti, a potom půjde.

- Chtěl jsem tu podnikat v zemědělství, ale copak to jde? Tohle je lebedová republika, do privatizace na nic nesáhnou, budou dovážet drahé jogurty ze Západu a mezitím jim všechno spadne na hlavu.

- A jak bys to udělal ty? zeptá se Líza pokorně.

- Ti lidé, kteří začali reformy v roce šedesát osm, byli chytrí a odvážní. Gorbačov u nás, to už nebyl komunismus, ale postupná transformace socialistické společnosti do demokratické. Ale zvrhli

to svým pučem důstojníci. Věděli, že by museli od kormušky, a tak si udělali kapitalismus pro sebe. Ale já věřím v Rusko, které neztratilo svou velikost, a nejsem už takový Čech, jako jsem býval.

Líza touží být doma u svých koček, zabořit hlavu do Mackova kožichu a plakat nad osudem Evropy.

– Rusko bývalo velmoc, a proč by zase nemohlo být? táže se bratranec rozčíleně. Ruským červoncem jsi mohla platit i v Paříži, a zač byly zlaté báně pravoslavného kostela v Karlových Varech?

– Ale Ljoňko, osmělí se Líza, víš, co Stalin udělal mému otci, mým spolužákům, nám všem. A ti vojáci, co sem vtrhli v osmašedesátém, jak se můžeš divit, že Češi nemají Sověty rádi?

– Češi nevědí, jaké to je, nemít žádné informace. Já dostával Rudé právo a to byla pro mne Svobodná Evropa. Devadesát tři procent Sovětů nedostávalo nic. Češi teď odstraňují sovětské pomníčky z války, ale víš, jaké oběti sovětských vojáků přinesli? Copak je to spravedlivé? Vždyť ti chlapci v osmašedesátém kráčeli ve stopách svých otců a byli připraveni pro Čechy umřít. Víš, jak jim muselo být, když zjistili, že je celý národ proti nim? Někteří se z toho dodnes nevzpamatovali.

Líza je opět na konci, zahnaná k východní zdi, za níž se může všechno stát. Třaskavá směs komplexů méněcennosti a velikášství, strašidlo celého jejího života. Cítí se jako malá myška, před kterou se tyčí velký medvěd. Myška piští:

– *Ja bojus.*

A medvěd se kymácí ze strany na stranu a dobrotivě praví: *Něbojsa, ty privykněš.* Ano, v Americe by byla od něho dál.

– Vzpomeň si, jak revoluce osvobodila mladé lidi, dala jim vzdělání, muži na univerzitách vymysleli atomovou fyziku, chemii. Neměli sice boty, ale studovali v Moskvě, v Leningradě.

– To bylo snad ve dvacátých letech, řekne Líza. Ale potom už si sami svoji inteligenci povraždili a vyhnali ze země. Nechce se hádat, ví, že na to Ljoňa čeká a že se stejně nedá přesvědčit. Na své otázky si odpovídá sám. A vlastně nechce diskutovat, ale řečnit.

– Já neříkám, že komunistická strana byla spravedlivá, ale sen o lidské spravedlnosti nebyl k zahození. Teď, když máš deset dětí, tak je to tvůj problém. Nemusel sis je dělat, řeknou ti. U nás dnes každá ženská tvrdí, že za komunistů to bylo lepší.

Líza dopije kávu a zvedne se. Otevře kabelku, vyndá peněženku a vysype do dlaně všechny peníze, co tam má. Nechá si jenom dvacet korun na zpáteční autobus.

Peníze položí na stůl a řekne:

– Dejte to té ženě, co plete rukavice, víc s sebou nemám, nepočítala jsem s tím. A vy se tu mějte dobře. Já už musím. Obejme starou tetu, která se zakymácí na berlích. Líza ví, že ji už nikdy neuvidí. Ljoňovi podá ruku. Ten se zmateně zvedne od stolu. Vidí na něm, že by toho ještě rád hodně řekl a že to teď v sobě pěchuje, takže se nevzmůže ani na srdečný pozdrav.

– Jen aby dostal už brzo občanství, volá ještě stařena. Pak bude moci podnikat jako každý druhý a nebude se už tolik zlobit.

V roce 1992, krátce po setkání s příbuznými od Černobyly, onemocní Macek. Líza s ním jede ke zvěrolékaři taxíkem, drží ho v náručí a cítí, jak jí pod rukama umírá. Zvěrolékař, starý Mackův známý, mu píchne injekci a prosí Lízu o souhlas, jestli by mohl Macka pitvat, protože se za dobu své čtyřicetileté praxe nikdy ještě nesetkal s tak starou kočkou. Líza radostně svolí, těší ji, že Mackovo tělo, dosloužilé životu, může ještě sloužit vědě.

Má teď jen Micinku, která už je dlouho hodná. Klidně si chodí po balkoně, a když vidí dole divoké kočky, jak se celé špinavé vynořují z kotelny, zdá se, že ji ani nezajímají. Přitom je to její mišpoche. Micinka pro Macka netruchlí, byl mezi nimi příliš velký věkový rozdíl a Micinka s radostí zaujme Mackovo první místo v Lízině srdci. Ze záchodu odklidila Líza druhý kočičí záchůdek, takže je tam teď víc místa. Uvažuje o tom, že si vybere ještě jednu z těch divokých koček, které žijí v podzemí, a vezme ji k sobě. Zvykla si už mít doma dvě kočky, je to stejná starost jako s jednou a je tu jistota, že kdyby se nedej pánbůh s jednou něco stalo, nebude Líza sama. Novou kočku už Líza nenaučí na syrové zadní hovězí, bude jí dávat rýži nebo těstoviny s kouskem vařených drobů, stejnou stravu, jakou nosí kočkám do sklepa. Macek dostával do smrti jen zadní hovězí, jak byl navyklý z dřívějších dob. Tenkrát si mohla Líza dovolit kupovat mu zadní, někdy i svíčkovou, rýži nebo vařená kuřecí křídélka nežral, to by snad raději chcipl. Nechtěla mu zkazit zbytek života, a tak ho už nechala na hovězím, které si teď nekupovala ani pro sebe. Sama se stala téměř vegetariánkou, maminka se jistě diví, že teď Líza jí všelijaká zrníčka, luštěniny

a zeleninu, ale stejně se raduje ze svobody. Nenadává jako ostatní důchodci, a když ji něco rozzlobí, pomodlí se vždycky Mášinu modlitbičku.

Krátce po Mackově smrti přijede z Kalifornie Lída, neviděly se deset let, Líza byla naposledy v Americe hned po mamčině pohřbu. Ale co je to proti tomu, když se předtím neviděly od roku 1948 až do roku 1965.

Líza jí jede naproti do Prahy na letiště a skoro Lídu nepozná. V příletové hale se k ní hlásí drobná, elegantní žena v krátkých sukničkách nad kolena a na vysokých podpatcích. Kolem krku má růžový šátek, je čerstvě namalovaná a napudrovaná a v uších má veliké lesklé klipsy s růžovým perleťovým středem. Vlasy má obarvené na oříškově hnědou a Líza si vedle ní připadá jako její maminka, ačkoliv je mladší. Lída také ze začátku míchá češtinu s angličtinou, což Líza nesnáší. V dopisech jde všechno lehce, ale ve skutečnosti chvíli trvá, než se obě zbaví ostychu a sebezalíbení a láska rozpustí skořápky, jimiž se člověk obaluje před světem. Líza si hlavně musí zvyknout, že její starší sestra nechce být stará. V Americe chtějí být asi lidé pořád mladí, protože být starý je tam snad nějaká hanba. Líza v televizi vidí, jak staří politikové vyskočí na schůdek na tribuně, mají to nacvičené, aby vypadali před televizními diváky a voliči fit. Líza nechápe, že touží vzít si osud světa na ramena a být za něj zodpovědní. Nechtěla by to ani za nic.

Lída prý pořád pracuje jen proto, že nechce být sama se svými myšlenkami. Její přátelé mají panickou hrůzu ze smrti a z nemoci. Ze smrti, že je konečná a že si tam nemohou vzít nic s sebou, a z nemoci, že stojí spoustu peněz. Nekouří a nepijí ne proto, že by byli osvícení, ale protože se bojí. Proto jsou Američané snad statisticky nejzdravější národ na světě. Pravda, Líza má artrózu a Lídě prý nic není.

Hned první večer vybalí Lída z kufru knížku s bílým lesklým obalem a na obálce vidí Líza Andrejovo jméno. Vezme tedy knížku do rukou a prohlíží si ji. Jmenuje se *My First Love*.

– Je to o tobě, řekne Lída, a je to skandál. Myslím, že bychom ho mohly podle mezinárodního práva žalovat pro urážku na cti. Mohly bychom na něm vysoudit hezké peníze. Lída je rozrušená. V očích jí blýská hněv a ruce se jí třesou.

Líza si prohlíží obálku. Je na ní mladá žena, skoro ještě dítě, a fouká do ní vítr, takže jí sukně i vlasy vlají. Určitě je to východní vítr suchověj, protože za tou ženou hoří na obzoru židovské ghetto. Dívka stojí na rovné pláni ve fialové siluetě, takže jí není vidět do tváře, ale celý její postoj je opuštěný. Ano, je to ona, Líza, někde uprostřed ukrajinských stepí, blízko Pripjaťských močálů, čarodějka z východu, teď už ježibaba.

Líza se směje, protože nic nechápe. Převrací knížku ve vrásčitých rukou, pozná také, že je věnována jí, ale jenom monogramem. Vlastně ani nic nechce vědět, ale Lída je rozčilená, snad dokonce přijela kvůli tomu, aby zjedнала spravedlnost.

– Tohle se nesmí, řekne, takové intimity. Každá kapitola tam končí: ... a milovali se. Pak to popisuje. Tohle by si o žádné žijící Američance nedovolil napsat.

– Možná by některá byla ráda, řekne Líza jízlivě.

– Jak to myslíš?

– Že je literární postavou. Některé dokonce prý kvůli tomu chodí se spisovateli, jenže oni je pak většinou okradou o poslední sukni a nahé je prodají čtenářům. To je teď v módě i tady. Já to, Lído, nečtu, nějak se mě to netýká.

– Ale tohle je o tobě, Lízo, jak jste spolu byli v kavárně Elefant, je tam, co si myslíš o Americe, přece znám tvé názory, je tam, jak nechceš vzpomínat, protože lidé v Evropě upadli do zapomnění

a do nepaměti, takové intelektuální bláboly. Když filozofuje, je to ještě horší, než když píše o sexu.

- Ale my jsme spolu nic neměli.

- To bylo dřív, ještě v Křemenci.

- Je tam o světničce v trnkách?

- Je. I o tom, že potom pod tím kopcem nacisté povraždili všechny Židy, které neodvezli do Osvětimi.

- ... a o pokojíku na půdě?

- Taky.

- O botanické zahradě?

- Je tam všechno. Jestli chceš, tak ti to můžu po večerech předčítat a překládat. Až to uslyšíš, tak se naštveš. Já bych ho zabila, kdyby mi něco takového udělal. Je to mužská, čistě mačovská sprostota.

- Ba ne, řekne Líza. Já to nechci vědět. Podezřívala jsem ho od začátku, že sem přijel, protože neměl o čem psát, ale nemyslela jsem si, že je takový realista.

- Vkládá mezi popisy toho, co se stalo v Křemenci, a vašeho milování dlouhé, nudné moralistické úvahy.

- Celý on, řekne Líza skoro radostně.

- Tobě to nevadí?

- A proč by mi to mělo vadit? V Americe mě nikdo nezná, tady to lidé číst nebudou. A i kdyby to někdo četl, tak nebude vědět, že jsem to já. Všechno na mě vyzkoušel a pak odjel. Jako když hladová koza najde v pustině zelený keř.

- On ti něco nabízel?

- Chtěl, abych s ním odjela do Ameriky.

- To je tam také. A jak ty nechceš, i tenhle byt tam je, jak je přeplněný nábytkem a jak se tu nedá dýchat. A jsou tam vykastované kočky a malované vajíčko z Volyně, hrneček s modrými kvítky

a *Matka Boska Częstochowska*. Jsou tam i naše ikony, jako součást jeho dětství. Když na to pomyslím, je mi špatně, Lízo, takhle někoho vykrást a prodat i se spodním prádlem. Možná to tak spisovatelé dělají, že prostě dávají jen životu nějakou estetickou formu, ale s někým takovým bych se nikdy setkat nechtěla.

– Jsem ráda, že jsem ho tenkrát nenašla, když jsem ho ještě hledala.

– To tam také najdeš. Pořád uvažuje o tom, jestli měl poslat ještě víc dopisů, jestli tě měl hledat a jaké by to bylo, kdyby si vzal tebe, a ne svou ženu.

– A je tam určitě o štěstí.

– Snaží se lidem vysvětlit, co to je štěstí a že na to má každý nárok. Taky se tam ptá, co je to láska, co je život, co smrt. A na všechny ty otázky odpovídá, jako by to všechno věděl. Tedy já jsem, Lízo, dost jednoduchá ženská, ale tohle je na mě moc.

– A má to úspěch?

– Jak úspěch?

– No jestli jsi na to četla nějaké kritiky?

– Má to úspěch, protože lidi mají rádi jednoduché odpovědi na jednoduché otázky. Je to takové know-how, jenže literárně zpracované. Lidi mají pocit, že čtou filozofickou literaturu a že tomu rozumějí. A taky že čtou o sobě.

– Tak je to v pořádku, řekne Líza. Já měla strach, aby to nebyl propadák, aby sem nejel zbytečně. Když už platil hotel Pupp a všechna ta kafe.

– Ty jsi ale cynická.

– Už mi o tom nevyprávěj, Lído.

– Ty s tím opravdu nechceš nic udělat?

– A ani už o tom nechci mluvit.

Líza sebere knížku a odnese ji do své ložnice. Zavře za sebou dveře a nechá Lídu v obývacím pokoji. Stojí pak za dveřmi a opírá se o ně zády. Knížku položí na noční stolek a zavře oči.

– Maminko, řekne do ticha, ty to vidíš.

Myšlenky a vzpomínky se na ni sápu jako roztodivné příšerky a žádná není krásná. Ví, že kdyby ji kterákoliv z těch stinek dostala, proklouzla by za ní hned druhá, za chvíli by se zřetězily a omotaly by se kolem ní jako hadi kolem Láokoónta a jeho synů.

– Pane Bože, modlí se tichounce, odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům, a neuved' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého, amen.

V té chvíli jako by ji ovanula peruť anděla a zaklela ji do ticha a klidu. Je lehká, může zapádlovat rukama a vznést se ke stropu. Možná by mohla i projít stropem, ale nebude to teď zkoušet, protože stačí jen vědět, že je tu pořád prostor bez hranic. Jednou už tam vstoupila při Andrejově návštěvě, láska jí otevřela bránu. Kdyby teď začala Andreje nenávidět, brána by se možná zavřela. Ne, bude ho dál milovat, ať je jakýkoliv. Koneckonců Líza tu není od toho, aby ho soudila. Ať si to Andrej vyřídí s Pánem Bohem sám.

Jednou, když se Lída chystá na koncert, předstírá Líza, že má migrénu. Lída jí dá americký aspirin, nic jiného zásadně neužívá, a odejde na koncert sama. Sotva sestra vytáhne paty a autobus, na který šla, je určitě pryč, vezme Líza ze skříně starou koženou kabelku, kterou už dávno nenosí. Je dobře zavíratelná na klipsy. Do té kabelky vloží knížku s fialovým obalem, obleče se, obuje si boty a odejde z domu. Stojí na stanici autobusu a čeká. Vzduch je vymytý krátkým dubnovým odpoledním deštěm, ze země už vyrazily krokusy, kvete vřesovec a ven se derou i tulipány. Narcisy

žlutě svítí ve fialovém svěžím podvečeru. V neděli se Líza půjde podívat, jestli jsou už v lese podléšky a sasanky. Ještě jednou je jí přáno zažít zázrak jara, letos si ho užije. A jak tak čeká na zastávce autobusu, jede kolem auto a ohodí ji řídkým blátem a sprškou špinavých kapek. Ani jí to nevádí. Pozoruje jarní dramatické nebe nad ulicí, kterou musí přijet její autobus, třináctka, šťastné číslo. A protože stojí na kopci nad Karlovými Vary, obejde pohledem rozhlednu Dianu, Jelení skok, Vyhlídku Karla IV., Goethovu vyhlídku a panorama zakončí horou Klínovcem. Jak podivuhodně krásné místo jí Pán Bůh vybral k životu. Polaská všechny bukové lesy, které na jaře zfialověly, a třináctka, která ji odveze k tržnici, už jede.

Ulice ve středu města jsou ještě vyhřáté odpoledním sluncem a z jednoho rozkotaného chodníku vybere Líza dvě dlažební kostky. Jedna je růžová a druhá bleděmodrá, jsou tak pěkné, je jich skoro škoda, ale jak to má jinak udělat? Jde pak po nábřeží řeky Ohře na most, kde řeka Teplá ústí do Ohře. Teplá je zelená, Ohře spíš hnědá, asi někde na horním toku pršelo. Líza se chvilku z mostu dívá, jak se dvě vody mísí, jak splývají a snad po stu metrech už jsou jedna od druhé k nerozeznání. Jak radostně spěchají ty řeky k sobě a jak šťastně se spojují.

Nahne se nad řekou a vdechuje její vůni. Miluje proudící vodu a také v ní ráda plave. Na kopci houká vlak motorák. Vrby na březích Ohře se lesknou jako zlaté pruty, Líza natáhne ruku před sebe a pouští kabelku. Dívá se, jak padá kolmo dolů, pleskne o hnědou hladinu Ohře a zvolna se potápí. A ona se směje nad řekou tak šťastně, jako se smávala kdysi v trnkách nebo v botanické zahradě, směje se tím smíchem ze zahradní restaurace Svatého Linharta.

Nazítří musí Líza do hlavního města naproti Máše, která přijede rychlíkem z Moskvy. Stojí ráno, málo vyspalá a nervózní na peroně Hlavního nádraží v Praze. Když lokomotiva Sergej vtáhne s velkým rachotem vlak do nádražní haly, Líza běží podél vagonů a do očí se jí derou slzy. Vlak je mohutný a strašný jako kdysi Sovětský svaz, noční můra Lízina dospělého života. Brzdy jsou nenamazané a skřípějí, od kol se práší, čtverhranné vagony se otvírají a Líza cítí mastnou konvalinkovou vůni, spojenou se smradem ze záchodů, starých dek, polštářů a spařovaného čaje. Vylézají pomačkaní lidé a Líza si nasadí honem brýle na dálku a pozorně se dívá, ve kterém okně anebo dveřích se Máša objeví. Musí jí pomoci se zavazadly, schůdky jsou nelidsky vysoké. Z vlaku zatím vycházejí pořád stejní lidé, ti, co se léta jezdili léčit do Karlových Varů. Už jsou skoro všichni pryč, když na ni z jednoho vagonu zamává staruška v šátku.

Sestřenice s námahou sleze ze schůdků, omluvně se při tom usmívá. Líza vidí nejdřív oteklé kotníky, nohy nacpané do nových polobotek z umělé hmoty. Máša s hekáním sundá velkou černou tašku a s pomocí Lízy přemístí na nástupiště i velký papírový kufr. Potom se obejmou. Chvilku se jedna druhé drží, snad oddalují opět ten okamžik, kdy se budou muset na sebe podívat a v očích té druhé se uvidí jako v zrcadle. Když konečně od sebe odstoupí, pohlédnou si nejdřív do očí. Mášiny oči, myslí si Líza, zvadly spolu s tváří, ztratily jiskru. Líza cítí nemoc a konejšivě vdovu znovu obejmě, chová ji v náručí. Nádražák jim vynadá, že tu stojí, přestože vlak tady končí. Líza popadne odřený kufr, ale nemůže

ho odlepit od země. Utrhne držadlo, a kufr, přitahovaný k zemi nějakým podivným magnetismem, zůstane stát. Trvá to dlouho, než Líza sežene nosiče a ten dopraví kufr na ještěrce na stanoviště taxíků. Líza se ani nezeptá, co tam Máša má. Taxikář je odveze na autobusové nádraží a pomůže jim s kufrem do autobusu. Máša po cestě ujišťuje Lízu, že cestuje naposledy v životě. Těší se do Karlových Varů, nemůže se dočkat, až uvidí Lídu, ale poznává, že už nemá na takovou štrapáci sílu. Vyjmenovává Líze všechny své nemoci. Potom jí sdělí, co je v kufru – porcelánový servis po nebožce mamince Jekatěrině, proto má Máša o kufr takový strach a proto se utrhlo ucho. Zabalila pro jistotu každý kousek zvlášť do hadru a ještě vycpala mezery novinami. Líza se zlobí, proč to vozí. Máša jí chtěla něco dát, něco, co Líze zůstane, až tu Máša nebude. Kdyby servis podědily děti, asi by ho hned prodaly, nemají k takovým věcem vztah. Máša přece ví, že Líza nemá žádné děti a že už nic neshromažďuje, naopak, snaží se přebytných věcí zbavit. Potom Lízu napadne, že by mohli dát servis Lídě, aby ho odvezla svým dětem do Ameriky. Aspoň zůstane porcelán v rodině.

Líza vypráví Máše, že se nezastaví od té doby, co je u ní na návštěvě Lída. Jeden den jedou na hřbitov, hned nazítří k pramenům Mattoniho kyselky, jindy do Horní Břízy podívat se do podnikové prodejny porcelánu a večer ještě na koncert nebo do divadla. Líza musí k tomu ještě obstarat své pacienty, a tak někdy neví, kam dřív skočit. Poslední tři dny připravuje slavnost dědů. Zatímco Lída někde běhá, píše si Líza na papírky, co všechno má koupit a připravit. Už tři dny nosí domů v taškách po kouskách nákupy. Včera celý den pekla a vařila. Lída dělala podřadné práce, čistila a krájela zeleninu, myla nádobí, prosívala mouku a uklízela. Líza dělá všechno pořádně a s láskou jako maminka a Lída snad podlelehla aspoň na chvíli kouzlu domova a uklidnila se. A tak bude

nakonec Máša uvítána v Karlových Varech se starou volyňskou srdečností a pohostinností. Máša se usmívá a tím úsměvem neobratně zakrývá nějakou bolest.

Před svátkem dědů převzala Líza mamčinu roli, zestárla tím sice o dvacet tři let, ale to jí nevadí. V den slavnosti je Micinka vykartáčovaná a v bytě je plno květin, které koupila a přinesla Lída. Je den ze dne tišší a pomalejší. Máša naproti tomu mládne, dokonce i zpívá táhlé ukrajinské písně jejich dětství. Večer před slavností zpívají všechny tři česky.

To je zvláštní, říká si Líza, která se trochu setkání bála, že lidé, jakkoli rozdílní, mohou být spolu šťastni, pokud se vzdají svých názorů. Láska naplnila byt, dává Líze sílu, jakou měla naposledy, když ji navštívil Andrej.

Ve slavnostním odpoledni jdou všechny tři do pravoslavného kostelíka. Je to ten kostel, kde Lída v únoru v roce 1945 potkala svou dobrou Dolju. Pyšná Líza provádí nejdřív svoje nejmilejší po městě. Některé domy dostaly po převratu své původní majitele, některé byly prodány a teď je kolem nich lešení. Byly šedivé a oprýskané a teď, když se vyloupnou z lešení, je fasáda žlutá jako venkovská smetana a štukování bílé jako padlý sníh anebo je fasáda růžová jako malinová pěna a štukování žluté jako vanilkový krém. Objevují se znovu květinové úponky, listy, větve, maskarony. Nejkrásnější je ale pořád Felix Zawojski. Lízín nejmilejší dům je teď světle zelený, ornamenty jsou tmavě zelené a zlaté. Maskarony shlížejí lhostejně na malou kolonádu, kterou nově vyřezávají ze dřeva a která vypadá jako z bílých krajek. To je ale krása, dívá se Lída a Máša. Líza si jim postěžuje, že nemůže najít sovětského vojáka s kyticí šeríku, vojáka vítěze. Na Leninově náměstí je čtverec ze světlejších dlažebních kostek, nesehnali asi stejnou žulu. Líza ví, kde je Lenin, Stalin a Gagarin. Jsou v Pirkenhammeru v ohradě

z vlnitého plechu mezi všelijakými dřevěnými boudami. Je tam i Gottwald s dýmkou a vypadá spokojeně. Sovětský „osvoboditel“ stával na náměstí Sovětské armády, každý rok v máji k němu dávali kytice a nedávno někam zmizel. Přece ho nevyhodili. Místo něho se objevil u hotelu Thermal v trávě skromný pomník. Na šedém lesklém mramoru je tam zlatým písmem psáno:

*To the American Soldiers of the 1st Infantry Division and
9th Armored Division 5th Corps from the Citizens of Karlovy Vary.*

Líza vypráví sestře a sestřenici, jak se Ljoňa zlobí kvůli sovětským pomníkům. Mezitím dojdou po třídě Petra Velikého k pravoslavnému kostelu. Šikmo naproti je dům Bedřich Smetana a na něm roste lipový strom, zeleně něžné lístečky se pnou po fasádě, větví se a košatí. V kostele se všechny tři pomodlí a Lída potom mávne na taxíka, protože Máša je unavená. Doktor Johannes Becher, karlovarský Hippokrates, dostal ulici, která dřív patřila Dimitrovovi, vykládá Líza. Pozdě odpoledne dorazí domů. Líza naleje do tří broušených pohárků becherovku a poprosí Lídu, aby jako nejstarší pozvala dědy. Lída nechce, a tak Líza musí obřad vykonávat sama.

*Svatí dědové, zveme vás,
svatí dědové, pojdte k nám
jísti vše, co Bůh dal...
svatí dědové, prosím vás,
pojdte, leťte k nám!*

Lída uleje ze své skleničky na ubrus, aby dědové měli co pít.

Přilétají tichounce ze vzduchu a dotýkají se pokrmů, které pro ně připravily. Všechny tři napjatě pozorují, jestli jim dědové nepošlou nějaké znamení. Líza cítí mamčinu radost, ano, Aňa je šťastná, že její dcery nezdivočely a že žijí a umřou ve starých zvycích.

Po jídle nechají příbory na stole, aby je mohli použít dědové. Lída najednou vyskočí, jde do mamčinu pokoje a zavře za sebou dveře. Líza už chvíli pozoruje, že je neklidná, snad se něčím trápí. Ano, Lída poruší pohodu svátečního večera, nemůže si pomoci. Cítí, že to už nevydrží, jakási síla jí hrozí zevnitř roztrhat, ale musí být hodná, je odsouzená k tomu být hodná. Jak mohou ty dvě být tak klidné? Lída v mamčině pokoji hluboce dýchá a soustřeďuje se na výdech. Ale napětí se nezmenšuje, naopak roste.

Dveře se otevrou a Líza se škvírou ptá:

– Není ti něco?

Lídu to ještě víc popudí. Kolik let toužila po tom být ještě jednou s Lízou a s Mášou, jenže si to představovala jinak. Především si myslela, že nebudou takhle staré a sentimentální. Splněné přání může být za jistých okolností trest. Vrací se její dětský vzdor vůči mamince a teď se přenáší na Lizu. Co to pořád po ní chce její mladší vzorná sestra? Ovšemže chce, aby Lída byla jako ona. Aby se už ničím nerozčilovala, aby se taky zavřela na klíč v bytě s kočkami, aby se nezlobila na Andreje. Spisovatelé jsou vždycky zrádci, zradí každého, řekla Líza onehdy a přiznala, že si to někde přečetla. Lída sestřinu pokoru nesnáší. Pokud ona bude zdravá, chce žít naplno i se všemi svými chybami. Chudák Líza, slavnost jí přidělala tolik práce. Ale vždyť přece nemusela nic dělat, sama si to vymyslela. Chce být jako maminka, moc ráda hostí lidi. Lída bojuje a neví s čím, a jak se nad sebou trápí, její hněv roste. A nejhorší je, že se musí vrátit do obývacího pokoje a být příjemná.

A tak se vrátí. Sestra a sestřenice se ustaraně ptají, co Lídě je. Udělaly snad něco špatně? Ublížily jí?

Lída si umiňuje, že se nerozpláče. Pěstěné ruce položí na ubrus a pozoruje, jestli se nechvějí. Její nalíčenou, doposud krásnou tvář zoškliví úšklebek trucuujícího dítěte. Brnká nervózně prsty do stolu. Ne, nezkazí nic, to tak, aby jí to později vyčetly. Dvě ženy neříkají nic a bojí se toho, co přijde. Ticho, těžké a husté východní ticho, Lída dlouho nesnese. Najednou proti své vůli vybuchne:

– Proč to všechno děláme? Proč se takhle všechny tři trápíme? Proč to opakujeme? Proč si to vůbec připomínáme?

Lída vyráží ze sebe jednu větu za druhou, jde to těžce, protože je zvyklá se ovládat. Její slova jdou z hloubky její bytosti, derou se ven s námahou a proti její vůli.

Máša se dívá na sestřenici přes stůl svýma vyhaslýma a včera znovu rozzářenýma očima. Zdá se jí, že hloubka jejího štěstí se rovná hloubce Lídina neštěstí. Máša měkce, hlasem plným vroucnosti, řekne:

– Liduško, děláme to proto, abychom si uvědomily, kdo jsme. Já nerada vzpomínám, ale zvyky dodržuji. Zvyklosti mi vždycky byly velikou oporou. Vlastně žiju od zvyku ke zvyku.

– Proč nemůžeme myslet na budoucnost? zeptá se Lída. Přece není všem dnům konec. Můžeme se takhle na jaře scházet každý rok. Já si na cestu ještě vydělám.

– Já už nepřijedu, řekne Máša zas tak klidně.

– Proč bys nepřijela, rozčílí se Lída. Teď konečně můžeš cestovat. Jedna z mála radostí stárí je přece cestování a setkávání s milými lidmi.

– Myslím, že už nepřijedu, řekne Máša. Nechci nikoho strašit, ale asi spíš přiletím s dědy.

– Dědy už volat nebudeme, řekne rozhodně Lída. Jenom se tím rozesmutňujeme.

– Lída je pořád mladá, řekne omluvně Líza. Pořád ještě pracuje a bude snad pracovat do osmdesáti. To, co nás rozradostňuje, ji rozesmutňuje. Jsem moc ráda, že je tak fit. Je to její zásluha, že je v takovém pořádku.

– Všechno, co je z Křemence, mě děsí. Zakázala jsem si vzpomínat, protože bych se možná zbláznila, omlouvá se potichu Lída.

Lídiny ruce položené na stole se teď chvějí, její tvář je velmi bledá.

– Je mi špatně, řekne, ne od těla, ale od duše. Jsem s vámi ráda a chtěla bych, abyste byly se mnou spokojené.

Máša pomalu obejde stůl, vezme Lídinu hlavu do rukou a položí si ji na prsa. Kolébá Lídinu hlavu a zpívá přitom

*Ljuli baj, ljuli baj,
poskoreje zasypaj...*

Líza se konečně rozpláče. Pláče dlouho a těžce.

– Ještěže umíme plakat, řekne Máša, kdybychom to neuměly, bylo by nám mnohem hůř. A zpívá dál.

Když se konečně Lída uklidní, dají si čaj a maminčiny buchty. Ulijí čaje pro dědy, nabídnou jim buchty. Najednou jsou spolu víc, než kdy bývaly.

Lída se zeptá, jestli jim může něco říct. Obě radostně svolí a očekávají, že jim řekne něco hezkého.

– Možná mi máte za zlé, že se chovám, jako bych byla nesmrtelná, ale budete překvapení. Napsala jsem dopis svým dětem. Mají ho otevřít v případě, že bych byla vážně nemocná a musely mne dát do nemocnice. Moje poslední vůle je, ať mne nechají umřít. Ame-

ričani totiž napojí člověka na všechny možné přístroje a hadičky a nenechají ho odejít. Tolik se bojí smrti, že chtějí život za každou cenu prodloužit. Měla jsem sousedku, černošku Eufrosinu, a když už o ničem nevěděla, nechali ji několik měsíců trpět na přístrojích. Člověk si platí celý život pojištění, a čím méně utratí za léčení, čím je zdravější, tím víc na něm chtějí vydělat, když umírá.

– Snad už nemají úctu před ničím, řekne smutně Líza.

– Pane Bože, vykřikne Máša a přežehná se pravoslavným křížem, jako by viděla dábla.

– Moje děti jsou taky takové, stěžuje si Lída. Bojím se, že neposlechnou, dají mě do nemocnice a nechají to na doktorech. Já už nebudu moct o ničem rozhodovat, budu se trápit a všechno to bude pro moje dobro.

– Tak přijed' sem, Lído. Odstěhuj se ke mně, zve ji Líza.

– Kdo ví, jak to tady teď bude, řekne Lída. Ale nemluvme už o tom. Chtěla jsem vás jenom přesvědčit, že na to taky myslím.

Máša se znovu přežehná.

– Víte co, řekne Líza. Půjdeme zítra odpoledne do kavárny Elefant na vídeňskou kávu a na sachrdort se šlehačkou.

– Do Elefanta? bouří se Lída. Proč zrovna tam?

– Je to nejhezčí kavárna v Karlových Varech, odpoví Líza. Už předtím Máše vyprávěla, že tu byl Andrej a že si spolu hezky popovídali. A že možná zase někdy přijede. Máša se neptala na podrobnosti, asi z toho, jak byla Líza stručná, poznala, že by se dotýkala bolesti.

Nazítří jdou do kavárny Elefant, kde Líza nebyla od té doby, co se tam setkala s Andrejem. Neměla na to místo sílu, ale když budou tři, možná ji na minulosti vybojují.

Na cestě přes park radostně štěbetají, chvíli pozorují kachny na Teplé, dívají se, co má která žena na sobě, a když se jim to líbí,

pochválí ji. Přiběhne k nim cizí pes, kterého nějaké dítě trápí tím, že ho chce svázat řemenem. Pes hledá u Lízy ochranu. Líza dítěti vynadá a obviní ho z krutosti. Pes má spečené chlupy, je hubený na kost. Upírá svůj nesmírně oddaný pohled na Lízu, která ho zachránila. Ale copak si ho může vzít, když má kočky?

Tři ženy stojí nerozhodně nad psem, když k nim přijde fotograf a zeptá se, jestli by je nemohl vyfotografovat. Proč ne?

Máša chce být na kraji. Když bude vypadat na fotografii ošklivě, ustříhne se, aby snímek nekazila. Usmívá se se zavřenou pusou, aby nebylo vidět, že má stříbrné přední zuby. Líza se směje nenuceně, může si to dovolit, protože si dala udělat zuby u nejlepšího protetika v Karlových Varech. Stály čtyřicet tisíc a dala jí na ně Lída.

Fotograf si napíše Lízinu adresu a slíbí, že pošle fotografie do tří dnů na dobírku.

Tři ženy pak sedí v kavárně Elefant u památného stolu u okna. Dívají se na promenádu, pijí kávu a jedí dorty. Lída se prohřešuje proti všem svým dietám, ale hřeší s radostí.

Počkají na kolonádě na odpolední koncert, ach, kdyby ty housle tak falešně nekvílely, a potom spokojeně odjedou autobusem na Růžový Vrch. Jsou slastně unavené a těší se, že si po lehké večeři, zbytcích po slavnosti dědů, půjdou lehnout. V té chvíli vytáhne pouliční fotograf z ustalovače fotografii a dívá se na ni pod červeným světlem. Tři ženy stojí mezi dvěma sloupy Zítkovy kolonády. Ta na kraji má na hlavě šátek a na sobě starý kabát. V ruce drží velkou kabelu z umělé hmoty. Na nose má starodávné brýle a asi moc dobře nevidí, protože mhouří oči. Prostřední má sukně nad kolena a velmi hezké nohy. Na krku má strakatý šátek a kabelku, malou a leskle strupatou, snad z krokodýla. Směje se na celé kolo, jásá. Má krásné bohaté vlasy a rozevlátý účes. Vedle stojí ještě

jedna žena, také se směje, ale jen jaksi vlažně. Má na sobě světlý dobře ušitý kostým, sukně pod kolena a opírá se o elegantní černou ebenovou hůlku. Tváří se, jako by ji přistihli. Ve výrazu jejího obličeje je přiznání k něčemu, co se jí moc nelíbí, ale nedá se na tom nic změnit. Ta paní něco skrývá.

Proč ho ta fotografie tak vzrušuje? Protože ženy k sobě nějak podivně nepatří, jsou každá z jiného času, vypadají jako tři generace, jsou si podobné, a přece to neodpovídá. Co mohou mít společného? Když si je znovu prohlédne, neví, co ho na nich přitahuje. Všechno, co může říct, je, že té prostřední a nejhezčí je asi padesát, té po levici možná sedmdesát a té třetí osmdesát let. Byl by překvapen, kdyby mu někdo řekl, že jsou všechny skoro stejně staré. U Líziných nohou je ještě hubený, černý, zanedbaný vořech.

Snímek uloží Líza za pár dní do obálky, kde je už fotografie čtyř sester v bílém a ta z poslední třídy gymnázia v Křemenci, kde v poslední řadě uprostřed stojí Andrej.

Líza se vypravuje na hřbitov. Bere si s sebou nůž – dneska zabijou člověka i kvůli padesátikoruně. Když chodívala dřív v lednu do lázní, brala si také nůž, protože tam nikdo nebyl. Líza miluje prázdné lázně, dřív tam bloudila vždycky v zimě, když z horkých pramenů na Zítkově kolonádě vylétali bílí duchové. Dnes bývají lázeňské domy prázdné i v sezoně. Lázně jsou jako vzpomínka na časy slávy, jsou minulost a Líza najednou nachází v minulosti úlevu před současností. V minulosti domů a věcí, a nakonec i ve své vlastní. Od té chvíle, co se setkala s Andrejem, po návštěvě rodných od Černobylu a potom, co Líza přivezla knihu, je všechno v minulosti čisté a jasné. Může nechat klidně dveře otevřené a chodit tam a zpátky. Dřív musela do místnosti obutá, protože byly všude střepy, dnes tam chodí bosa.

Je první jarní den a Líza spěchá na hřbitov. Musí po zimě upravit mamčin hrob, sebrat chvojí a uvolnit trávu, aby mohla růst. Teď už nevymrzne.

Po hřbitově běhá plno lidí, Líza je od pohledu zná, jsou to ti, kteří sem chodí v sobotu a v neděli. Jde kolem Mozartova hrobu, zastaví se a nemůže uvěřit. Hrob tam není. Totiž hrob tam možná je, ale empírový pomník schází. Zůstala po něm jenom mokrá obdélníková skvrna. Zeptá se lidí, které potkává, a oni hledí a také nic nevidí. Krčí rameny, dneska je možné všechno, řekne jedna paní. Ale Líza se zeptá ještě několika návštěvníků, a nikdo neví, kam se Mozart poděl. Zůstaly tam dvě mísy na květiny. Stojí tam také túje, které pomník obklopovaly, ale kámen nikde. Copak to jde, ukrást někomu pomník?

Puppovi mají měděný kříž s měděnou tepanou kyticí obtočený ostnatým drátem, bojí se asi, že by kříž mohl někdo ukrást a získat tím vzácný kov. Některé měděné desky na německých hrobech jsou už ukradené a roztavené. Líza na německý hřbitov raději už nechodí. Je sice uklizený, jako nebýval nikdy, o to městská správa dbá, anebo je to možná za německé peníze, ale už tam nejsou *putti*. Malí buclatí andělíčkové, kteří spinkali v peřinkách, z nichž visely šňůry a kamenné krajky, jsou všichni do jednoho pryč. Je to tam bez nich smutné, a tak tam Líza nejde. Zato dnes navštíví sovětský hřbitov.

A už z dálky se raduje, protože je doma. Vidí totiž, kam ukli-dili rudoarmějce, který zmizel z náměstí, a mohla by to Ljoňkovi říct. Stojí teď na sovětském hřbitově. Žádný z těchhle sovětských vojáků nepadl v Karlových Varech za osvobozování, ale umřeli, jak je patrné z dat na hrobech, později. Dne 6. května 1945 přijeli Američané, 8. května převzali Češi vládu nad městem, 11. května sem dorazili Sověti a tři dny si s dovolením české vlády směli dělat, co chtěli. Byli potom zastřeleni sovětskými oficíry, protože se dopouštěli rabování, znásilňování a zabíjeli. Chovali se jako vítězové na konci dlouhé cesty a teď tu mají pomníčky s rudou hvězdou za zásluhy. Určitě se zasloužili předtím někde jinde, myslí si Líza bez hořkosti, na cestě od Stalingradu a Moskvy do Berlína, ale tady ne. Malé šedé pomníčky se zlatým nápisem a rudou hvězdou hlídá rudoarmějce z náměstí. Nepravý vítěz se jim směje do tváře vítězným úsměvem a míří na ně bajonetem, který má pověšený na rameni. Líza se už nemůže ani smát, ani plakat tváří v tvář pomníku perfidnosti historie. Postůj, člověče: *Denk mal!*

S tím se Líza smíří, co může dělat, ale se zmizením pomníku Mozartova syna ne. Jde se zeptat na hřbitovní správu. Tam se nějaký zřízenec napřed zlobí, co je jí do toho, ale pak jí přece sdělí, že se

hřbitovní správa se souhlasem magistrátu rozhodla, že přestěhuje syna Franze Xavera, přejmenovaného na Wolfganga Amadea, na hřbitov ke kapli svatého Ondřeje, kam byl prý původně pochován. Líza neví, jestli se už jednou přestěhovaly kosti, anebo jestli tam zůstaly, a teď se pomník stěhuje za ostatky člověka, anebo jestli se budou muset vyhrabat a přenést za pomníkem, ale neptá se radši, protože ten člověk je nerudný. Uteče zase zpátky na hřbitov.

Prochází se po dlouhých rovných cestách a napadne ji, jak to bude s posledním soudem. Až anděl, jak to zobrazují tak často malíři italské gotiky a renesance, zatroubí na hlásonu troubu, hroby se začnou otevírat a budou z nich vylézat nebožtíci. Na freskách a obrazech jsou vždycky nazí a hubení, až do baroka, kdy ztloustnou, ale vždycky se o ně tahají andělé a čerti. Líze je lidí líto a hlavně neví, jak to všechno dopadne na hřbitově v Karlových Varech, kde leží Němci, Židé, Češi a volyňští Češi, němečtí, američtí a sovětští vojáci, a k tomu oběti pochodů smrti z německých koncentračních táborů, nacpané v hromadných hrobech. Neví, jak to bude, a bojí se.

Jaké to bývaly dřív krásné časy, když lidé nechávali postavit pomníky v lesních zátiších anebo na kopcích jen pro radost. Zastav se, poutníku, a pomysli, že tu hraběnka krásně *chvílela*. Němci mají pro prodlévání přílehlavé heslo *weilen*. Anebo *denk mal* na Petra Velikého, který vyjel na koni na skálu nad Jelením skokem, potěš se velikostí cara a silou a krásou jeho koně, zastav se a užij svou chvíli. Pomníčky jsou zastávky v minulosti, které nás na chvíli zdržují v našem běhu, a dobře dělají. Většinou jsou na nich romantické verše anebo vylíčí krásu, která tu člověka zaujala. Pomni, že stojíš na místě, kde už před tebou někdo stál a všiml si širého, hlubokého nebe a příkrého údolí, poslouchal, jak šumí jarní les, díval se, jak ho mladý Bůh rozsvěcí a zhasíná mezi dvěma

jarními bouřkami. Lesní holub se před polednem odrazil od větve, vzlétl, strom se zachvěl a spadl z něho noční déšť.

Co se Líza napremýšlela nad pomníčkem u lesa nad Poštovským dvorem. Je to vysoký černý jehlan a na něm nápis: *Karl von Schwarzenberg, 18. Juni 1816...* Ty tři tečky Lízu trápily tak dlouho, dokud se poslední Karel Schwarzenberg neobjevil znovu v Čechách a nepřijel do Karlových Varů. Líza se ho šla zeptat, co se stalo na tom místě, a jestli je to tajné, předem se omlouvá. Kníže se smál a vyprávěl, že tam jeho předek spadl z koně a nic se mu nestalo. Předek je vymalován na velikém historickém obraze v Císařských lázních, sedí nedaleko Goetha, když básník v Poštovském dvoře předčítá své básně.

Líza sedí na kamenné lavici v horní polovině hřbitova, tam za zdí už je bukový les, který je teď na jaře stříbřitě lesklý. Na severních stranách kmenů jsou ostře zelené mechy, které jako studené plameny vzlínají od kořenů vzhůru, na každém stromě jinak, jako by kopírovaly charakter jednotlivého stromu a odhalovaly jeho duši. Na některých bucích vytvářejí mechy oči, a duše stromu upřeně hledí.

Líza má pod sebou složený kabát a zády k bukům se vyhřívá na jarním odpoledním sluníčku. Miluje kamenné lavice hustě porostlé mechem, jakoby potažené tmavě zeleným sametem. Většinou je do lesa někdo daroval a cedulka s jeho jménem anebo jméno vytesané do měkkého kamene může být ještě na opěradle, pokud ho nikdo nevyškrábal. Stará žena mhourá proti slunci a pokouší se zapomenout na poslední soud. Je klid a mír, domlouvá si, sem moderní doba vůbec nedorazila. Takhle bývalo na hřbitově v Křemenci, kde leží dědeček a babička Sládkovi, dědeček a babička Karabanovi a tatínek. Až umře Máša, nebude už hroby nikdo platit ani opatrovat, protože její děti jsou už jiné, ale kdo ví.

Paní doktorka sní se zavřenýma očima. Vlastně se cítí nejlíp na hřbitově, tady se její život zastavuje v přítomnosti. Jak vejde branou, ocitá se rázem ve svém čase. Jenom kdyby tu nedocházelo také ke změnám, jako je zmizení Mozartova hrobu anebo milovaných *putti*. Je unavená, zdá se jí, že patří už víc sem a jen jakýmsi prapodivným úradkem osudu bydlí ještě v paneláku na Růžovém Vrchu s vyhlídkou na Krušné hory.

Není jí líto sebe, ale koček, a neví, co s nimi bude. Zbavila je touhy po přírodě, schopnosti žít v lese nebo ve sklepě. Darovala jim neplodnost, protože plodnost je kočičím prokletím. Rozdělila se s nimi o všechno, co má, a jejich sklepní život proměnila v lidský. Zprostředkovala jim štěstí, protože je vykleštila a připoutala k sobě tak, že se staly její součástí. Zbavila je tajuplných muk, k nimž volá lidi i kočky pánovitým hlasem příroda, a učinila to proto, aby se stala středem jejich světa, jejich největší a jedinou láskou. Co si počnou kočky samy v lidském bytě?

Co se stane s těmi několika maličkostmi, které ji přetrvávají? Nikdo si už nebude pamatovat, že štíhlá láhev, která stojí na polici v kuchyni, je z Volyně. Že ji tatínek začátkem dvacátých let zakopal plnou likéru z broskví, čirého jako slzy, na zahradě v Křemenci a ony ji s maminkou vykopaly a vzaly s sebou v jednom z vikslajvantových ranců do Lanškrouna a potom do Karlových Varů. Měla být vypita na Lízíně svatbě, ale ta se nikdy nekonala, a proto ji otevřely na promoci.

Nikde v Karlových Varech už není tak ticho jako tady, libuje si Líza, ale když je ticho nejhlubší, desky se začnou odklápět, hroby se otvírají a zevnitř vylézají lidé, muži, ženy a děti, všichni nazí a průhlední, jeden prochází druhým, mají sice všechno, ale přece působí bezpohlavně a všichni jsou si ve své vystavené nahotě rovni. Becherové nemají *biedermeierovské* šaty, v nichž byli pohřbeni,

a von Mattoni také ztratili své empírové vzezření, a přesto Líza poznává šlechtice podle toho, že se nestrkají a drží se stranou.

Z hromadných hrobů vycházejí lidé v zástupech a není poznat, kdo jsou trestanci a kdo vězňatelé, protože nemají žádné zbraně. Všichni jsou stejně nazí a ubozí, vojáci němečtí, sovětští i američtí, jsou skoro k nerozeznání, jenom mezi americkými je tu a tam nějaký černochoch. Nemohou si už ublížit a Líze se ulevilo.

Hřbitov je plný lidí, nevejdou se sem, a tak někteří odcházejí pryč hlavní branou, někteří se vznášejí ve vzduchu, odrazí se od země, zamávají rukama jako křídly a už vystupují rovnou do nebes. A k Líze najednou běží přes hroby děvčátko, má hubené dívčí tělíčko, lopatky vystouplé jako anděl a oči jí září světlem z jiného světa... Dlouhé bohaté vlasy jí vlají ve větru a lesknou se, takže vypadá jako kometa vlasatice. Je to děvčátko, které se chtělo 18. července 1908 utopit v řece Ikvě. Přivine se k ní a Líza cítí v náručí lehounký nádech a výdech, který netíží, ale ohřívá životem její klín, rozepnutí a smršťování něčeho svatého, a přece se k ní Aňa tulí, jako se kdysi tulívala Líza k ní. Líza je šťastná a najednou ucítí vedle sebe ještě jedno vanutí, podívá se a vidí, že na kamenné lavičce porostlé mechem sedí paní v šatech z časů fotografie čtyř sester v bílém. Má šaty s krajkami, přísnou pěšinku uprostřed vlasů, každé oko jí hledí jinam a mezi dvěma pohledy je prázdný prostor. Paní má bílé střevice a bílé punčochy, štipované bílou bavlnkou tak hustě, že vypadají jako vyšívané, protože zašívání připomíná pavoučky, kteří lezou paní po nohou vzhůru a ztrácejí se pod sukní. Smrt se na Lízu usmívá a Líza neví, jestli si pro ni už přišla, anebo chce jen potvrdit, že je.

Líza se neptá, protože je to jedno. Důležité je, že je to šťastná Dolja, a nikoli Nedolja a že přišla jen a jen kvůli ní. Snad by té paní přece měla říct, jak ji těší, že se poznávají, slyšela o ní tolik od

maminky. Chce něco říct, ale je naplněna tak velkým štěstím, že nemůže mluvit. Neví, jak dlouho už chová u sebe velebný dech, a je jí blaze. Dolja mlčí.

Mrtví vyhasínají jako slunce, když na jaře a v létě zapadá nad volyňskou rovinou. Ještě ani nezapadne za horizont a už je jako svůj vlastní stín. Hroby se zavírají, takže když si Líza promne oči, je na hřbitově všechno jako předtím, jenom ona postoupila o krok blíže k nim. Hřbitov se propadá do jarní fialové mlhy a hroby hořce voní. Takhle jsou snad cítit nevyplněná přání, iluze, jichž se lidé nevzdávají ani po smrti, myslí si Líza a pomalu protahuje nohu, ta s artrózou je celá ztuhlá. Jenže odejít nemůže, ví, že přijde ještě něco, čemu se nelze vyhnout. Vedle na lavičce sedí její Dolja v bílých punčochách pečlivě zaštopovaných a hledí na Lízu očima plnýma výčitek. Líza se celá skrčí a připraví se na nejhorší.

– Kde máš děti? zeptá se Dolja.

Líza si vzpomene, že se vsákle do volyňské půdy, upluly v potocích a utopily se v lesklém puškvorcovém jezírku. V těžkém, nekonečném východním tichu hledá pomalu odpověď, která by Dolju mohla uspokojit.

– Měla jsem své pacienty, řekne. I teď ještě pomáhám lidem v klidu umřít. Jsem umíračka.

– Kde máš muže? zeptá se ještě přísněji Dolja a vraští teninké vrásky na suchém vypouklém čele, vrásky nejsou vodorovné ani svislé, ale protínají se v křížích a hvězdách.

– O koho ses postarala? Komu jsi byla oporou? S kým ses o všechno dělila? S kým jsi večer uléhala a ráno vstávala, komu jsi v noci poskytovala část svého tepla a s kým ses dělila o vzduch a jídlo?

– Byla jsem přece s maminkou.

– Kroužila jsi v její galaxii, nezaložila jsi svou.

– Prožily jsme spolu příliš mnoho, nemohly jsme se oddělit. Její se stalo mým, byly jsme jedna bytost. Já vím, že to byla chyba, ale nemohla jsem ji přece nechat samotnou. Žila jsem tak, jak jsem žila ne z pohodlnosti, ale ze soucitu.

– Komu ses dala?

– Andrejovi. Žádného vhodného muže jsem už potom nepotkala.

– Tenhle svět není tak chudý, aby ti nemohl nabídnout partnera, a ty nejsi tak výjimečná. Svět je prázdný pro toho, kdo miluje jenom sebe a nedokáže věci a lidi okrášlit a obohatit.

– Měla jsem život plný protivenství.

– To tě neomlouvá. Byla jsi jalová větev, jalové semeno. Nezúčastnila ses prožitku života. Nebrala jsi podíl na mater natura ani na mater spiritualis, bylas začátkem, nebylas koncem.

– Musela jsem se starat o maminku.

– Svalila jsi na její bedra tíhu svého života a velebíš ji, ubohého lidského tvora, zranitelného a chybuujícího, dáváš mu takřka božské vlastnosti.

– Nemáme už tolik síly jako naši předci. Jsme horší.

Dolja se trochu zamyslí, každé oko jí hledí jinam a mezi nimi je trojúhelníkový prostor, v němž se nachází minulost i budoucnost. V bílých prstech muchlá a zase narovnává tenkou látku na klíně, možná neví, co má říct. Slunce zapadlo a obloha na západě rudne pořád sytěji, nad rudou se rozlévá jasná modrá, v níž se zlatě třpytí malé obláčky. Líza je omámena jarem a prázdnotou okamžiku.

– Chtěla jsem tě soudit, řekne měkce Dolja a Líza vidí, že se smrt usmívá tenkými bezkrevnými rty. Ale nejde to, uhýbáš mi, jako jsi uhýbala životu. Chceš se vyhnout každé bolesti. Nakonec jsi skončila s kočkami. Sama.

– Není to umění být sama?

– Narůstá tím sobectví.

– Nikoho neobtěžuju a nic nechci. Zřekla jsem se svého trápení a naopak pomáhám lidem.

Dolja uvažuje, jestli snad Líza sama sebe nepředběhla a není už na věčnosti. Nebe je pořád ještě světlé, ale země už tmavne. Dole se tmí a rostliny a stromy vydechují úlevu, den skončil a nic nepokazily. Noc se vylévá z lesa a stéká po kopci přes hrboly hřbitova dolů do údolí, kde se už sem tam rozsvítí světýlko.

– Já už musím domů, vzpomene si najednou Líza. Mám tam kočky a ještě by mi mohli zavřít hřbitovní vrata.

Podívá se vedle sebe a Dolja už tam není.

Krátce před setměním přelege Líza už podruhé hřbitovní vrata a spěchá cestou z kopce k autobusu, u tržnice přestoupí na třínáctku a dojede na Růžový Vrch. Na sídlišti je všechno při starém. Líza jede umakartovým výtahem a odemkne dveře z dřevotřísky s bakelitovým knoflíkem na zabouchnutí. Micinka a Vašek, černý kocourek, kterého si přinesla ze sklepa a pojmenovala po prezidentovi a předsedovi vlády, už na ni za dveřmi čekají. Třou se jí o nohy tak vytrvale a úpěnlivě, až je musí odehnat, aby si mohla rozšněrovat boty, přezout se a co nejdřív nakrmit své miláčky.

Tento příběh jsem napsala díky šestiměsíčnímu stipendiu, které jsem dostala od Ministerstva kultury spolkové republiky Porýní-Vestfálsko, a díky pobytu v umělecké kolonii Schöppingen v severním Vestfálsku.

Jinak bych ho nenapsala.

Děkuji.

Eda Kriseová
Kočičí životy
Drama volyňských Čechů na Ukrajině

Ilustrace na obálce z volných zdrojů
Korektura Martina Němcová
Technická redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 11. 9. 2026

ISBN 978-80-274-5137-1 (epub)
ISBN 978-80-274-5138-8 (pdf)
ISBN 978-80-274-5139-5 (prc)

KNIHOVNA? KNIHOVNA!

Využijte **prostor**
pro studium, setkání,
kulturu i relax.

Stahujte **e-knihy zdarma**
z **e-knihovna.cz**, prohlížejte
digitalizované tituly na
digitalizovane.cz.

Sledujte **videocasty**
a přednášky na
youtube.com/@knihovnaPraha.

Půjčte si obraz v Artotéce,
audioknihu, CD, film
nebo deskovou hru.

Tvořte se dřevem, papírem,
barvami, kůží i látkami.
Otevřený ateliér DOK16,
Atelier Jezerka a Kreativní
centrUM v Ústřední knihovně.

Navštivte přednášky,
koncerty, autorská čtení,
filmové projekce, akce
pro děti. Sledujte
mlp.cz/akce.

**Městská
knihovna
v Praze**

Vyzkoušejte svět
virtuální reality.
Více na **mlp.cz/vr**.